॥ पतिपूजाविधानम् ॥

OR

DUTIES OF IDEAL SUMANGALI WOMEN.

मद्रासनगरनिवासिना

दिवान्बहदूर् लाड्-कृष्णदासात्मजेन

लाड्-गोविन्ददासेन

विरचितम्

ला प्रिन्टिग् हौस मुद्राक्षरशालायां

क्रोधननामसंवत्सरे श्रावणमासे

1925

LODD GOVINDAS, in Prayer.

पूजोपकरणंसर्वं अनुरक्ता साधयेत्स्वयं ।
नियमोदक वर्हींषि पत्रपुष्पाक्षतादिकम् ।
प्रतीक्षमाणावसरं यथाकालोचितं च यत् ।
तदुपस्थापयेत्सर्वं अनुद्विग्नाति हृष्टवत ॥

PREFACE.

Hindu Womanhood.

In ancient times India–Our Bharata-land was jewelled with several women gems and they were the wonders of the human race. The narratives and careers of many of these have illumined the pages of Puranas, Itihasa Epics, histories and episodes and their names have been handed down to us from generation to generation as the glorious and the most highly revered, and the saintly and godly and the greatest of the great women of these gems whom the people of India adore, admire and cherish as the idols of their worship were none but the Hindu Wives. In the royal palaces of kings and in the cottages of the poor, in cities, villages and forests they abound. They are invoked for blessings and benedictions on all auspicious occasions and in festivities.

Hindu Girl.

The ideal of Hindu girl from her birth to death is a continuous string of religious training. She is taught devotion to God, duty to husband, kindness to neighbour and charity to the poor and many other good qualities that ennoble the human heart. The performing of Pooja is the foremost of the duties that the Hindu girl observes in connection with various Vratas and festivals all of which are intended to secure **The Best Husband** for her with longevity of life and the enjoyment of blissful happiness in company with her godlike husband. From her youth every girl becomes generally acquainted with the observance of Pooja, because she has to perform the worship of God and Goddess from time to time and invoke their blessings on her to procure for her a husband

as good and great as God Himself. When she recites her prayers in her sweet silvery voice decked with the ornaments of innocence, obedience and kindness in her own Hindu simplicity, felicity, modesty, and fidelity with full religious enthusiasm clasping both of her hands, kneeling on her knees and raising her appealing eyes towards the Omnipresent and Omnipotent God, it is a picture worthy of Chitralekha's pen. She continues the Pooja with greater joy and grandeur according to her means on important occasions until she is married.

Hindu Couple or Dampati.

When the Pooja performed by her with sincere fervour has resulted in successfully getting a husband possessing great and good qualities of Man as desired by her at the same time capable of understanding the noble principles of love, devotion and duty by fully realizing the responsibilities of Hindu domestic life through the medium of the sacred Hindu married life, the joy of the happy pair knows no bounds.

यत्रानुकूल्यं दंपत्योः त्रिवर्गस्तत्र वर्तते।

In short, such a Jugal brings the heavenly bliss at a stretch to their happy home as a consequence of the highest ideal of love before them. They are born and destined for each other not for this world alone but for ever and eternity because they have joined their hands at the time of the marriage and in the case of Svayamvara at the time of their First Love so strongly, closely and lovingly by the highly moral and affectionate will-power and because the flower garlands of sincere attachment have enchained them so strongly as never to be broken. Further their joint worship of the joint Goddess and God Sri Parvati Parmeshvara, their joint invoking of gods and goddesses by the burning of incense and offering of Arati, their joint summoning of five elements to bear

witness to prove their happy wedlock, their joint promises and joint love towards each other that is observed by the all pervading God and the most powerful and visible witnesses the sun and the moon, their joint execution of the oral and mental deed of marriage with their joint moral registration which becomes the strongest record and the most important document and which is bound to be respected and recognised throughout the world, make their hearts join so firm as can never be separated.

Such hearts must feel together, enjoy together, work together and stop together owing to their joint co-operative functions, with joint understanding.

Lord Tennyson the late poet laureate in his poems has described the position of the joint hearts thus :—Man and woman grow harmoniously the single pure and perfect animal the two celled heart, beating with one full stroke "life".

It is known to all Hindus that the solemn true Hindu marriage is a grand ceremony which celebrates the happy union of the two souls which are practically converted into one dual soul, on their joint way to Heaven after performing all the joint responsible work of this world in the interest of mankind with joint pleasure, joint love, joint devotion and joint enjoyment in the joint Hindu family with joint happiness till their joint departure for the joint enjoyment of Heavenly Bliss by joining again in that abode of Permanent Happiness for which Rishis and Munis are longing with eagerness.

The bridegroom while reciting Mantras regarding the grand Hindu matrimonial relation fully believing that he is in the presence of All-pervading and All-powerful Almighty standing before His Majestic Throne takes his solemn oath and declares that, *"For eternity we shall be flesh to flesh and soul to soul"* in accordance with the following :—

मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्तमनुचित्तं ते अस्तु
मम वाचमेकमना जुषस्व प्रजापतिस्त्वा नियुनक्तु मह्यम्

and on this sacred undertaking, their joint system continues throughout this world and the world to come. "He for her and she for him" is the faith they are jointly bound to grow and develop with joint effort so as to allow the joint flow of love for their joint happiness and bliss to the highest zenith. Even the pleasures of Paradise are nothing when compared with those of the loving Dampati. In fact the idea of ideal love of an ideal union is the ideal unity of soul and the ideal oneness with the identity of God on the principle of Advaita philosophy and its dual keynote such as अहं ब्रह्मास्मि, सोऽहं ब्रह्म etc.

This idea is supported by the great Sanskrit poet Bhavabhooti in his Uttara Ramcharitra

अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगतं सर्वास्ववस्थासु यत्
विश्रामो हृदयस्य यत्र जरसा यस्मिन्नहार्यो रसः।
कालेनावरणात्ययात् परिणते यत्स्नेहसारे स्थितम्
भद्रं तस्य सुमानुषस्य कथमप्येकं हि तत्प्राप्यते॥

Hindu Housewife or Grihini.

Hindus are aware that the Hindu Union brings about a Joint Body and hence the wife is called Ardhangana. In English she is called Better-Half which means उत्कर्षांगना or Kalyani. This respect is shown to a wife, because she is the chief object to enable the husband to observe proper Grihasthâshram Dharma and perform all Nitya and Naimittika Karmas and because she is the cause and the chief factor for the production and the fertility of progeny as stated in Skanda Puran.

भार्या मूलं गृहस्थस्य भार्या मूलं सुखस्य च।
भार्या धर्मफलावाप्त्यै भार्या सन्तानवृद्धये॥

Thus the wife is the great source for all domestic and worldly happiness provided she is good, chaste and agreeable. A Sanskrit poet has observed as follows :

यस्य भार्या शुचिर्दक्षा भर्तारमनुगामिनी।
नित्यं मधुरवक्त्री च सा रमा न रमा रमा॥

A wife must be pure, intelligent, a sweet speaker, and suitable.

It is also found in Daksha Sanhita

अनुकूला न वाग्दुष्टा दक्षा साध्वी पतिव्रता।
एभिरेवगुणैर्युक्ता श्रीरेव स्त्री न संशयः॥

That such an agreeable wife with such noble qualities is the embodiment of Sri Lakshmi, and therefore such a wife is called Griha-Lakshmi &c. but where there is no equanimity of mind and mutual love, between a husband and a wife, the very existence of their lives is useless as there will prevail discontent and heartburning. It is mentioned in Krishna Janma Khanda

दम्पत्योः समता नास्ति यत्र यत्र हि मन्दिरे।
अलक्ष्मीस्तत्र तत्रैव विफलं जीवितं तयोः॥

An ideal Hindu wife is the mistress of the house. She is not only a loving mistress of her husband, not only a faithful companion in the performance of his (husband's) religious rituals, ceremonies and sacrifices but also a comrade in the practice of Yogic and Philosophic austerities, provided she is enlightened and cultured. She understands the moral of पातिव्रत्य thoroughly as stated in Purana

भुङ्क्ते भुक्तेऽथ या पत्यौ दुःखिते दुःखिता च या।
मुदिते मुदिताऽत्यर्थं प्रोषिते मलिनाम्बरा॥

In fact according to the ideal of Hindu wife's extremely affectionate duty she is bound to be so much attached and so faithful that she is expected to be a companion even in death. It is said in Purana

आर्तार्ते मुदिते हृष्टा प्रोषिता मलिना कृशा।
मृते म्रियेत या पत्यौ साध्वी ज्ञेया पतिव्रता॥

Our great Seeta has said in Ramayana while addressing Sri Rama

यस्त्वया सह स स्वर्गो निरयो यस्त्वया विना॥

In connection with all her domestic affairs she works with typical willingness and faithfulness besides being the sole mistress of her hnsband's purse and in fact she is the Queen of the House. She knows well the proper use of money and spends it as economically as possible and makes the house as comfortable as possible (1). With her natural impartiality she treats her step sons, step daughters, step daughters-in-law and step-sons-in-law with the equal degree if not more of affection, love and attachment that is shown to her own offspring (2). The more magnanimous quality of a noble Hindu wife is found in her kind treatment accorded to a co-wife or fellow wives with a friendly spirit and sisterly affection unlike a few jealous women and the women of other nationalities where Sapatni is viewed as a rival wife with an evil eye. Instances are not wanting to justify this statement, as in the case of the seven or more wives of Arjuna viz. Draupadi, Subhadra, Alli, Bhogavati, Chitrangada, Pravalalata, Minnolli, Uloopi etc., who maintained the eqanimity of mind and reciprocal attachment to their mutual advantage (3).

It will not be out of place to quote the valuable admonition with this view given by Kanva Maharishi to his fostered daughter Shakuntala as described by great Kalidasa in his grand work Shakuntala.

शुश्रूषस्व गुरून् कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने
भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मा स्म प्रतीपं गमः ।
भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी
यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः ॥

In Brihaddharma Purana it is said:

(1) गृहे द्रव्याणि रक्षेत सावधाना च सर्वतः ।
अन्नादेः संविभागश्च कुर्यात्सुचतुरा सती ॥

(2) पुत्राणां पालने कुर्यात् पुत्रबुद्धिं परात्मजे ।
स्वामिनः सुखदुःखेषु तथा स्यात् स्वयमेव हि ॥

(3) मद्भर्तुर्दयिता इति प्रियसखीबुद्धिस्सपत्नीष्वपि ।

A reference to what has been stated in Bhavishyottara Purana will be interesting to note in connection with the advice given by Sumantu to his daughter Seela when questioned as to how she should behave towards her husband.

भर्तरि व्यवहर्तव्यं मया तात कथं वद ? ।
तं प्रयान्तं समालोक्य कौण्डिन्यं शीलया सह ।
तामुवाच सुमन्तुश्च पृच्छतीं हितमात्मनः ॥

To this Sumantu replied:

तृषितः क्षुधितः काले मिष्टपानान्नभोजनैः ।
सन्तोष्यः सर्वदा भर्ता व्रतमेतत्तवात्मजे ॥
निवारयति यत्स्वामी तन्नेच्छेच्च कदाचन।
प्राणान्तेनापि नो कार्यं यदीच्छेदात्मनः शुभम् ।
यच्चिछ्ष्ययाति तद्ग्राह्यं नान्यदेव कदाचन ।
न चासम्यक् हि वक्षेत न रूक्षां वाचमावदेत् ॥
नासाध्वीभिः सहालापं नारी कुर्यात्कथंचन ।
साकांक्षमन्यपुरुषं नेच्छेत मनसापि वा &c. &c.

The Hindu wife with her wonted hospitality under the peaceful shade of her happy home gathers father, brothers, sisters, nephews and nieces and other kith and kin consisting of daughters-in-law and sisters-in-law. She knows her duty to respect and revere her father-in-law, mother-in-law and grand-mother-in-law and obeys them seeking their advice as occasion requires in connection with the various traditional matters and religious observances. She becomes the connecting link of the chain of men and women that usually form the Hindu Joint Family. She knows that her relatives including sons, daughters and others, are of various habits, tastes, and of various temperaments and tries to accommodate and suit them while each and every one of them receives all what he or she wants at her hands. Sometimes she has to tolerate the inconveniences caused to her, insults offered and indolences hurled at her but she is intelligent enough to perceive that toleration avoids all botheration. Under such circumstances she stands the test of her patience. She shows kindness

to one and all and maintains her grace whether he or she is a good or evil relative, a good or bad servant; and thus the patient Hindu Lady tries to manage them and gains immense popularity. Thus the ideal Hindu Housewife conducts herself not only as a ministerial angel not only to her husband but also an adviser to those that live in and around her Happy Home. It will not be out of place to quote the suitable sloka available in connection with such a noble wife with such noble qualities:

भक्तिः प्रेयसि संश्रितेषु करुणा श्वश्रूषु नम्रं शिरः
प्रीतिर्यातृषु गौरवं गुरुजने क्षान्तिः कृतागस्यपि।
आम्लानः कुलयोषितां व्रतविधिः सोऽयं विधेयः पुन-
र्मद्भर्तुर्दयिता इति प्रियसखीबुद्धिः सपत्नीष्वपि॥

In a word this sovereign lady of the household is the embodiment of all that is good not only in fidelity and charity, not only in benevolence and kindness, not only in intelligence and capacity but she is a grand heroine in faith and love towards her ever-loving god-like Husband and the loving Heavenly Father the Maker of All. Further she adores her husband in accordance with the tenets of Hindu Shastras. Dealing with the qualities of a Grihini it is said in Vatsyayana Sutra under सहधर्मिणीचर्या :—

भार्यैकचारिणी रूढविश्रम्भा देववत्पतिमनुवर्तेत.

What greater nobility can we expect of this self-commanding housewife with all her commanding authority in commanding all those in her house and its surroundings, with talent and sobriety conpled with devotion towards her husband?

एवंविधा तु या नारी सा सर्वैः पूज्यते सदा.

To possess a Sadguni and Suseela wife of this kind is indeed a fortune. It is further said in Skanda Purana as regards possessing a Pativrata wife.

धन्या सा जननी लोके धन्योऽसौ जनकः पुनः।
धन्यस्स च पतिः श्रीमान् येषां गेहे पतिव्रता॥

It means thus, that blessed is the mother and father of the Pativrata Lady and blessed is the husband whose house is adorned with a Pativrata Wife.

Sumangali Women's Duty.

It is known to many Hindus that though the ordinary duties of a Sumangali woman are described as,

अभ्युत्थानमुपागते गृहपतौ तद्भाषणे नम्रता
तत्पादार्पितदृष्टिरासनविधिः तस्यापि चर्या स्वयम् ।
सुप्ते तत्र शयीत तत्प्रथमतो जह्याच्च शय्यामिति
प्राच्यैः पुत्रि निवेदितः कुलवधूसिद्धान्तधर्मागमः ॥

yet the necessity for bringing this booklet to publication is to particularly impress upon the Hindu Women Public the importance of appreciating, admiring and adoring their husbands as they are in duty bound to do according to Hindu Shastras. It is needless for me to point out that our matrimonial relations are considered to be of the highest order in the world as compared with those of the several countries whether they belong to the Eastern or Western Hemisphere. The domestic felicity significant with our life and the sacred and eternal ties of our matrimonial relations are being appreciated day after day even by a large number of descerning European and American ladies and gentlemen. It is also needless to point out that there are seven or eight important ceremonies that tie the bondage between husband and a wife and they are पाणिग्रहण, परस्परप्रतिज्ञा, ग्रन्थिबन्धन, मांगल्यधारण, सप्तपदी, ध्रुवदर्शन अरुन्धतीदर्शन etc. etc. The Hindu ideal of love and affection is of a typical character; and our domestic life comprises of religious duties and moral obligations involved in that ideal which holds good not only in this life but also in the future life to come. Just as there are four Ashramas for men, the Hindu Women have three, consisting of Virginhood,—Wife-hood and Widow-hood. The second of these (wife-hood) is the most important

Ashrama for which alone the Hindu Woman is longing with all her Vratas, Nombus, Charities and what not. It is for this Ashrama of Saumangalya that the Hindu woman makes all sacrifices, because it is **the only thing** that is to give her all happiness of life, here and elsewhere. In other words the "Aihika" and "Amushmika" happinesses are merged in this Ashrama and because of this, the idea of Sati also was promulgated. The pride of a woman depends on her Saubhagya and therefore the more she becomes devoted and attached to her husband the greater is the progress in her Bhagya which means Aishvarya. It is necessary for a woman to aspire for the pleasures and enjoyment of Saubhagya and consequently she must revere and worship her husband with great devotion.

स्त्रीगर्वः पतिसौभाग्याद्वर्धते च दिने दिने
सुस्त्री तद्विभवायस्मात्तं भजेद्धर्मतः सदा.

We as Aryans or Hindus are the followers of the ordinances of Shastras inculcated by our esteemed and highly revered Rishis of old: and we are therefore bound to take their authority on this point also. They have repeatedly said that a Sumangali woman has to adore her husband just as the people do to a deity. In fact पतिसेवन व्रत is the most important of all Vratas. It is further stated that a wife has to show the same regard to her Pati as God himself. It is stated in Shastras that she who observes Patiseva properly, spends a period of the lives of 100 Brahmas in Vaikuntha with her loving Pati.

सुपुण्ये भारते वर्षे पतिसेवां करोति या
वैकुण्ठे स्वामिना सार्धं सा याति ब्रह्मणः शतम् ॥

It is said in Purana, that just as Sun, Moon, Mother, Father, Guru, Agni, and Ganga are visible Devatas a husband is the Visible God to Sumangali Women.

गुरुगङ्गा च माता च पिता सूर्येन्दुवह्नयः
प्रत्यक्षदेवता एताः पतिः स्त्रीणां तथा स्मृतः

A Sumangali woman also performs पतिसंजीवनव्रत, ज्योतिर्महेश्वरव्रत, भीमेश्वरव्रत etc. for the long life of her husband in addition to several Vratas that are found in व्रतचूडामणि, व्रतराज, व्रतकल्प etc. Manu, Atri, Sankha, Parasara and numerous others have clearly mentioned in their Smrities the importance of a wife worshipping her husband in addition to rendering all services. Lakshmi, Anasooya, Sataroopa, Arundhati, Indrani &c. in observing the principle of serving and worshipping their husbands with their heart and soul, have set noble examples to the world. The great epic Ramayana has shown us how Seeta served and worshiped Sri Rama. Draupadi, Chandramati, Tara, Mandodari, among other noble ladies have also left their imprints to posterity on the sands of times. Besides these goddesses and goddess-like women we have come across with several Pativratas such as Savitri, Ahalya, Kalindi, Veeramati. Padmini, Chandraprabha etc. as Indian History has made known to us. It is to be regretted that those who advocate the cause of female education on mere modern lines do not take into consideration the glorious lives of women-luminaries whom our great ancient and highly civilized country has produced, and who are so well known for their knowledge in literature, science, art, religion and philosophy.

Illustrious Hindu Women.

Hindustan has produced illustrious women such as Saubhagya prada Sumangalis Sri Mahalakshmi, Parvati and Indrani ; renowned and revered Pativratas such as Anasooya and Arundhati, highly esteemed Maha-Satis, such as Rukmini and Madri, philosophical Brahmavadinis, such as Maitrei and Gargi, effulgent Tapasvinis, such as Sabari and Kalindi, meditating Yoginis such as Shandili and Svayamprabha prophesising Bhavishyavadinis, such as Vedavati and the Abrahmana lady mentioned in the Vanaparva of the Mahabharata; devotional Bhaktimatis such as Meerabai and Sakubai,

obesant and dutiful Satimanis such as Taramati and Damayanti, charitable Dharmacharinis such as Ahalyabai Holkar and my grand mother Teerthasvarupi Shri Gangabai whose charities are well known by the establishment of her Choultry at Conjeevaram and Sri Vitthalnathji's Temple in Ekambreshwara Agraharam in Madras, and who is also known for her intense devotion to God. Also there have been modern historic heroic Satees such as Rohini, and Urmila Ranees of Kashmere and Ajmere respectively; and highly affectionate Patipranas such as Usha and Madalasa. There were others as the daughter of Kumar of Tagore, and Minabai the daughter of a multi-millionaire the modern Savitri of Bengal. We have had melodious musicians such as Rambha and Menaka, heroic Vira Mahilas or Bahadur Rajputanis such as Viramati and Tara; women far superior to several handmaid male Bahadurs; life sacrificing Sadhvi Satis and great Women-Warriors such as Yamunabai, Lakshmibai etc. who took active part in the war in male costumes.

There had also been great artistic painter such as Chitralekha, great astrologer astronomer and earthonomer such as Khanna, the Head Lady Pundita over the 9 Gem Pundits of the Court of Vikramaditya the wife of Mihira and the daughter-in-law of Varaha.

Further we have had great lady mathematician, such as Lilavati who could tell the number of leaves of a tree by certain method of calculation. She was the daughter of Bhaskaracharya. Great scientist such as Sasilekha versed in chemistry, great magician such as Bhanumti the wife of Bhoj Raj, great artist such as Padmavati the wife of Prithvi Raj, the great poetess, such as the Rani of Chitore, highly learned educationist such as Bharati, who acted as an Umpire in the metaphysical discussion between Mandanamisra and Sri Shankaracharaya, the great saintly women that sang the songs of the

Vedas and are known as the authors of the second song of the fifth chapter, 125th song in the 10th chapter and the 29th song and other songs of the Rigveda as Devahuti, Vishyavara, Vak, Lopamudra, Aitrei etc ; all these highly respected great ladies were great Pativratas in addition to the noble and special qualities they possessed. Again we had great politician such as Jeezabai the mother of the great Shivaji, the great heroine such as Esubai the wife of Sambhaji Maharaj. Besides this there have been several chivalrous and glorious Heroines of India too numerous to mention. The readers of the Indian History are not unaware of the lives of the Jodhpur Queen, the Chieftains' wife, the Banker's daughter, the Bandit Lady, the Jhansi Ranee the Brahmin Soldiers' daughter of Poona and the mighty Maharanee of Mewar.

Mother India has as will be found in the book called the Heronies of Ind also produced heroic Hindu Women exhibiting different shades of heroism. It is said that they were heroines in childhood, heroines in youth, and heroines even in death. The Rajasthani and the Hindusthani Heroines had received training of soldiers, acted as soldiers, rode on horses as soldiers, drove on elephants and chariots, travelled on camels, handled swords as soldiers, used bows and arrows as soldiers; these great Hindu-Manly Women were, as bold as lionessess, as spirited as tigresses, and as courageous and skilful in war as the best of the great Rajput and Sikh successful warriors. Many manly women were found in ancient times. Hindu women have left glorious examples of womanhood behind them in all its best phases, as mother, as daughter, as sister, as wife and as the presiding angel of a Happy Home, besides being a good neighbour, a sympathiser and a well-wisher.

It must be remembered that many of them were women belonging to other communities than Brahmanas and commanded great respect and admiration at the

hands of Bhrahmanas as well. It is needless to point out that we had several राजऋषिपत्नीs & वैश्यऋषिपत्नीs in addition to ब्राह्मणऋषिपत्नीs. Many of us who have heard or read the Mahabharata would have observed the greatness of the Abrahmana Pativrata lady as compared with the great virtues of the highly learned brahmana and a Tapasvi by name Kaushika who felt an insult in his not having received proper respect and treatment due to a great brahmana in the hands of the said Abrahmana lady that was engrossed in attending to the comforts of her husband. Much discussion is found in connection with this story in Vana Parva. This Pativrata-woman probably a Vaisya or a Sudra lady-who taunted the brahmana acquainted with Vedic lore that she was not the crane that had died and dropped down from the top of the tree owing to the anger of this brahmana, while studying Vedas under the tree, and remarked how he repented for his anger and condemned himself. The brahmana's surprise knew no bounds when he heard this occurence and was astonished to find the great knowledge of *Three Times* posessed by this Abrahmana lady who said what had ocurred somewhere else at a distant place on a previous occasion. He had to submit himself before this Pativrata woman and she in the course of her conversation dealt with the Dharma of Brahmana and directed the learned Tapasvi Brahmana to go to a hunter that was residing in Janakapuri and who was a staunch devotee of his parents, to learn further Dharma of a brahmana from him.

It may be pointed out that even this day Brahmanas and others worship even Abrahmana ladies in connection with various occasions. For instance many Brahmana women while performing the वटसावित्रीव्रत worship Savitri who was a Kshatriya lady. I mention this fact to show that there never existed much difference between Dvijas and Dvijas.

I may add that in imparting general education to our girls it is necessary to get them acquainted with not only house-wifery cookery and bakery but also with midwifery. They must further be made to understand as to how to make the Home happy and cheery and their children healthy and merry. I may state that education to women has to be given according to the 8 or 9 stages of a womans' lifeand its requirements. It generally consists of the following stages such as Balika (बालिका) Kanya (कन्या) Kishori (किशोरी) Grihini (गृहिणी) Amodini (आमोदिनी) Garbhini (गर्भिणी) Janani (जननी) Kartri (कर्त्री) Punyavati (पुण्यवती) Shrota (श्रोता) etc.

In ancient times the education for women was divided into 2 parts to suit 2 kinds of lives : one intended for Brahmvadinies and the other for Sadyo Vadhus. The former were those that sought the knowledge of Brahman or Ishvara while the latter received knowledge in Dharma Shastra, Niti Shastra, Vijnana Shastra, Sahitya, Ganita, etc. Knowledge in art (चित्रविद्या) was not in wanting. Drupada Raja had given instruction to his daughter in Engineering and Architecture. Virat Raja maintained a school of music and dance. Arjuna had given instruction to Uttara. Dronacharya also gave good training to women.

People must also understand that women are not intended to be mere machines for the bearing of children but they are intended to discharge the duty of the onerous responsibilities of life along with men's noble work. If they had continued to receive the same high culture as their predecessors of ancient times, our country would not have been reduced to the present state of degeneration.

It may be noted that all these highly respected ladies mentioned above consisting of Brahmanas and Abrahmanas who were great Pativratas in addition to those great

qualities they possessed, who knew the im-portance of Pativratya as Manu has said

नास्ति स्त्रीणां पृथक् यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषितम् ।
पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥

woman like Gargi has said,

सत्यं माता पिता ज्ञानं धर्मो भ्राता दया सखी ।
शान्तिः कन्या क्षमा पुत्रः पतिर्देवो मम स्मृतः ॥

Turning to the point of Pativratas the rendering of service and the worshipping of the husband is no other than the ideal of Bhaktimarga and, consistent with this Bhakti Marga the woman is ordained to perform the pooja of her husband with greater devotion than to Vishnu and Siva as it is said in Atri Smriti

शंकरादपि विष्णोर्वा पतिरेवाधिकः स्त्रियाः ।

and thus attain salvation. A Sumangali woman is restricted from going on pilgrimage or Yatra for performing ablutions in Teerthas without the company of her husband as stated in Padma Purana, Bhumi Khanda

युवतीनां पृथक्तीर्थे विना भर्त्रा द्विजोत्तम ।
सुखदं नास्ति वै लोके स्वर्गमोक्षप्रदायकम् ॥

Any such Teerthayatra performed by a wife will neither give happiness in this world nor in Paraloka. Neither will it give Svarga nor Moksha. If however she is inclined to take Teertha she should take the Padodaka of her husband in accordance with Shastric authority mentioned in Bhrugu Bharatiya Karma Vipâka

तीर्थस्नानार्थिनी नारी पतिपादोदकं पिबेत् ॥

Performing ablutions in Teerthams against the wishes of husband is objectionable, for, to do it dependently is the Dharma of Vidhava and not of Sadhava. These Dharmas are intended for others and not for Saubhagyavati women. Pati Seva is their only Dharma

अन्येषामन्यधर्मःस्यात् स्त्रीणां पतिनिषेवणम् ।
न गच्छेत्तीर्थयात्रादिविवाहप्रेक्षणादिषु ॥

It is also said in Padma Puran

विद्यमाने यदा कान्त धर्ममन्यं करोति या।
निष्फलं जायते तस्याः पुंश्चली परिकल्प्यते॥

It is found in Puranas

तीर्थार्थिनी सदानारी पतिपादोदकं पिबेत्।
तेनकर्मविपाकेन सर्वतीर्थफलं भवेत्

It is further stated

न दानैः शुध्यते नारी उपवासशतैरपि।
न तीर्थसेवया तद्वद्भर्तुः पादोदकं यथा॥

It is further clearly observed,

नारीणां सर्वदा तीर्थं भर्ता शास्त्रेषु पठ्यते।
मनसा पूजयेन्नित्यं शुद्धभावेन तत्परा॥

A husband is always her Theertha and Yatra. She has to adore her husband with pure mind. Similarly, observing Vratas, Nombus and in short any religious ceremony or vows or observances without the permission of her husband is strictly prohibited. It is said that if she observed any such Vratas or ceremonies she is to get Naraka.

व्रतोपवासनियमं पतिमुल्लङ्घ्य या चरेत्।
आयुष्यं हरते भर्तुर्मृता निरयमश्नुते॥

The Sumangali woman's great Vrata is to follow the directions of her husband. It is clearly mentioned in Brihaddharma Purana

सधवानां हि नारीणां नोपवासादिकं व्रतम्।
पत्याज्ञया चरेयत्तु तत्तु तासां परं व्रतम्॥

It is not unknown to us that a woman even cannot take in adoption a boy without the consent of her husband being previously obtained. It is found in Bhavishyottara Purana that Sumantu while giving advice to his daughter Seela has said that she ought not to do anything against the wishes of her husband or that whichever he does not like :

निवारयति यत्स्वामी तन्नेच्छेत कदाचन ।
प्राणान्तेनाऽपि नो कार्यं यदीच्छेदात्मनः शुभम् ॥

Because it is said.

रुष्टे भर्तरि तस्याश्च रुष्टा वै सर्वदेवताः ।
तुष्टे भर्तरि तुष्यन्ति ऋषयो देवमानवाः ॥

So much of importance is given to a husband in our Shastras. It is said :

भर्ता नाथो गुरुर्भर्ता भर्ता दैवतदैवतम् ।
भर्ता तीर्थं च पुण्यं च नारीणां नृपनन्दिनि ॥

Several women become mad after performing various Vratas such as Gotriratri, Rishi-panchami, Haritalika, Somavati, Pithori and also Udyapanas at considerable sacrifice of their health and the conveniences of their husbands and children, at great cost, at the instance of selfish Purohits and Brahmanas. All these Vratas are intended for the welfare of their husbands and to obtain Saumangalya, progeny, wealth, Ais'varya etc., but they do not understand that their Chief Vrata is Pati S'us'roosha. They ought to attend first to this important Vrata and thence perfo m other Vratas with the sanction of the husband. Most of our women of modern times do not care to respect the commandments of our Shastras they being entirely misguided by the so-called Gurus and Acharyas whose chief object is to earn and collect as much money as possible from wealthy illiterate and uneducated persons, by making all sorts of misrepresentations of our Dharma to gain their own selfish ends for the enjoyment of wordly pleasures. It is a great pity that our women many cf whom are Vaishnavas do not care to pay any attention to their Dharmic Duty, and attend to the wants and requirements of their husbands while they keep dancing attendance on different Sadhus Sanyasis and Acharyas and look to their selfish pleasures at the sacrifice of their husbands' comforts.

These women are made to believe the Adharma as their Dharma, because they are blind and their knowledge is

covered by Tamas. As regards such persons Sri Krishna has observed in his Bhagavadgeeta अधर्मंधर्ममिति या मन्यते तमसा वृत्ता It is therefore necessary to understand the proper Dharma and observe the same in its right place and practise it on the principle of the commandment of Sri Krishna who also says

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु॥

There are many persons amongst Hindus who do not observe what is ordained by Shastras, whereas they take great delight in performing or carrying out several things that are against Shastras and those which are strictly prohibited—They do so even at the sacrifice of their wealth and conveniences. They ought to respect the authority of Bhagavata Purana, Ramayana, Padmapurana and the commandments of Sri Krishna. While Sri Nanda-rayaji (Nanda) questioned Sri Krishna पतिव्रतानां यो धर्मस्तान्निबोध व्रजेश्वर." in Krishna-janma Khanda, Sri Krishna speaking on the duty of a Pativrata woman said as follows:

नित्यं च भक्त्युत्सुकया तत्पादोदकमीप्सितम्।
भक्तिभावेन सततं भोक्तव्यं तदनुज्ञया॥
व्रतं तपस्यां देवार्चां परित्यज्य प्रयत्नतः।
कुर्याच्चरणसेवां च स्तवनं पतितोषणम्॥
तदाज्ञारहितं कर्म न कुर्याद्ध रतः सती।
नारायणात्परं कान्तं ध्यायते सततं सती॥
यद्भक्ष्यं स्वामिनो नित्यं तदेवमपि योषितः।
नहि त्यजेत्तु तत्संगं क्षणमेव च सुव्रता॥

and several other details which are not required to mention here.

In Ramayana it will be found that Seeta while addressing Anasooya has stated regarding the importance of Pati Seva as follows:

पतिशुश्रूषणान्नार्यास्तपो नान्यद्विशेषतः।
सावित्रीपतिशुश्रूषां कृत्वा स्वर्गे महीयते॥
तथैवारुन्धती याता पतिशुश्रूषया दिवम्।
विशिष्टा सर्वनारीणां तथैका पतिदेवता॥

एवंविधाश्चाप्यपराः स्त्रियोभर्तृदृढव्रताः ।
देवलोके महीयन्ते पुण्यैरेव स्वकर्मभिः ॥

Further it is stated in Srimad Bhagavata Purana in the 7th Skandha

स्त्रीणां च पतिदेवानां तच्छुश्रूषानुकूलता
तद्बन्धुष्वनुवृत्तिश्च नित्यं तद्व्रतधारणम्

In Mahabharata it is found:

नैव यज्ञक्रियाः काचिन्न श्राद्धं नानुपासकम्
या तु भर्तरि शुश्रूषा तया स्वर्गं जयत्युत.

Manu says,

विशीलः कामवृत्तो वा गुणैर्वा परिवार्जितः
उपचर्यः स्त्रिया भर्ता सततं देववत्पतिः

Even Yama says in Varaha Purana while addressing to Narada on the duties (Dharma) of a Sowbhagyavati woman

न तस्या नियमो विप्र तपो नैवच सुव्रत ।
उपवासो न दानं च न दमो वा महामते

and he also says,

एकदृष्टिरेकमना भर्तुर्वचनकारिणी
तस्या बिभीमहे सर्वे य तथान्ये तपोधन ।
देवानामपि सा साध्वी पूज्या परमशोभना
भर्तुर्मुखं प्रपश्यन्ती भर्तुश्चित्तानुसारिणी
वर्तते च हिते भर्तुर्मृत्युद्वारं न पश्यति
भर्तारमनुध्यायन्ती भर्तारमनुगच्छति
भर्तारमनुशोचन्ति मृत्युद्वारं न पश्यति

The Shastras clearly say

पतिसेवा व्रतं स्त्रीणां पतिसेवा परंतपः ।
पतिसेवा परो धर्मः पतिसेवा सुरार्चनम्
पतिसेवा परं सत्यं दानतीर्थाभिषेचनम्
सर्वदेवमयः स्वामी सर्वस्माच्च परं शुचिः ।
सर्वपुण्यस्वरूपश्च पतिरूपो जनार्दनः ॥

The husband ought to be the Ishta Devata and in fact the Living Idol of worship for a Sumangali woman. It is said in Puranas कुलजा विष्णुतुल्यंच–कान्तं पश्यति सन्ततम् । I have already said अन्येषामन्य धर्मःस्यात् which means other Dharmas are intended for others and not for Sumangali women. Her

Svadharma (स्वधर्म) is to heartily serve and adore her husband.

It is a matter of great regret that many Sumangali women give up their paramount duty of Pati Seva and Pati Pooja and sacrifice their own happiness and observe the Dharma of widows. A Hindi poet has stated in the book called Pati Bhakti Prakash.

पतिसेवा सुख छोडके, अन्य धर्म चितलाय
सधवा को सुख त्यागके, विधवा भक्ति न थाय.

It is also said in Bharata by a Pativrata

पत्याश्रयो हि मे धर्मो मतः स्त्रीणां सनातनः
स देवः स गतिर्नान्या तस्य का विप्रियं चरेत्

To serve and follow the directions of a husband alone is my Dharma and is the Sanatana Dharma for women." He (the husband) is God and with him rests the salvation of a wife.

Yama says that "Pativratya Dharma is the most sacred Dharma of all Dharmas for women and when I see a Pativrata woman I worship her" It is found in Karma Vipaka that a woman observing other Dharma will get Naraka.

अन्यधर्माश्रिता नारी निरयं यात्यनाश्रयम्
करोति स्वामिनाज्ञप्ता सोपवासव्रतादिकम्.

It is thus found in almost all important works of Hindu religion that Pati Seva, Pati Pooja, Pati Bhakti and Pativrata is the Svakarma, and Svadharma of a woman. It is therefore necessary to follow the most sacred advice of Sri Krishna. He has distinctly stated in Srimad Bhagavat Geeta.

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः

Sri Krishna further says in Srimad Bhagavata purana

भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया ।
तद्वन्ध्यं च कल्याण्यः प्रजानां चानुपालनम्

Again Sri Krishna more emphatically points out as follows

श्रवणा द्दर्शनाध्यानान्ममभावानुकीर्तनात्
न तथा सन्निकर्षेण यथा पतिनिषेवणात्

Pati Seva and Pati-pooja is the true Dharma for a Sumangali woman and nothing is greater than Pativrata for a woman.

पतिव्रतात्परं नास्ति स्त्रीणां श्रेयस्करं परं
धर्मं कामं च मोक्षं च सर्वं प्राप्नोत्यतो स्तः

It is said in Purana that a woman has to adore her husband as people worship Sri Krishna.

यथा प्रियः पूजितश्च श्रीकृष्णः पूजितस्तया
पतिव्रताव्रतार्थं च पतिरूपी हरिःस्वयम्

Under these circumstances and in as much as I was especially requested by my half Akhanda Saubhagyavati Shri Subhadrabai whose noble qualities and high virtues it is not for me to describe but those that have observed ought to mention—to compile a book on the method of worshipping the husband to be adopted by all Sumangalees, I thought it was my duty to pay my serious attention to this praiseworthy request of her's and carry out her laudable wishes. She considers that observing the principle of

तृषितः क्षुधितः काले मिष्टपानान्नभोजनैः ।
संतोष्यः सर्वदा भर्ता etc.

is the ordinary duty of a Sumangali woman, which she is bound to discharge, but to perform a regular Pooja according to Shastras is also very essential to improve the condition of love, attachment and devotion of Pativrata women towards their husbands and thereby obtain salvation. While appreciating the several ordinances of Shastras she remembers the noble qualities prescribed in Srimad Bhagavata

कामैरुच्चावचैः साध्वी प्रश्रयेण दमेनच
वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा काले काले भजेत्पतिम् ॥

In view of her being my endearing Dharmapatni, a dutiful and faithful house-wife, a willing servant, a thought

ful minister, a medical adviser, a religious follower,, a loving patiprana, an affectionate admirer, a priyalapini bharya and a general participator and above all in her being a worshipper of my humble self as my Patnimani, in accordance with the strict sense of Hindu Scriptural Commandments, I have taken considerable pain in securing the necessary materials for publishing this book. As she is my Lily of Lillies and Ally of Allies and a typical Sahadharmini, a useful Sahakarini, besides being a Sadacharini, I was obliged to pay my full thought to this important and useful Shastric work hitherto much neglected. It is no exaggeration when we take the description of that great and eminent English poet John Milton who while describing his wife said "she is my life of life and soul of soul," Her willingness to be always in attendance on me and the desire not to be aloof from me is something like the mention made in the verse

रोहिणी न विना चन्द्रं मुहूर्तमपि वर्तते.

In fact she follows the authority of

स्वप्ने जागरणे चापि पतिः प्राणश्च योषिताम्
पतिरेव गतिः स्त्रीणामिह लोके परत्रच.

It is a pleasure to notice with great admiration that she observes the ideal principle of love by following the special moral contained in the Sloka

यच्च भर्ता न पिबति यच्च भर्ता न खादति
यच्च भर्ता न चाश्नाति सर्वं तद्वर्जयेत् सती.

In as much as her devotion towards the husband is as firm as the rock of the Himalayas, I was obliged to ransack the available literature on the subject and bring out this publication not only for the benefit of herself but also to her sex in general. I am sure that this Patipooja Vidhan will be viewed as a wonder of wonders in these days of many impractical reforms. It has been based on the strict understanding of Shastras and it is hoped that it will be observed by the pre-

sent and future generations. Though I have quoted several authorities here and there under the Prayoga in almost every page of this book, still I think it necessary to give the authority for performing the Pooja in this preface to enlighten my English-knowing readers for their information. In Brahma Vaivarta Purana it is said:

सती स्त्री प्रातरुत्थाय त्यक्त्वा च रात्रिवाससम्
भर्तारं च नमस्कृत्य करोति स्तवनं मुदा
गृहकार्यं ततः कृत्वा स्नात्वा धौते च वाससी
गृहीत्वा शुक्लपुष्पं च भक्तितः पूजयेत्पतिम्
स्नापयित्वा सुपूतेन जलेन विमलेन च
तस्मै दत्वा धौतवस्त्रं तत्पादौ क्षालयेन्मुदा
आसने वासयित्वा च दत्वा भाले च चंदनम्
सर्वाङ्गलेपनं कृत्वा दत्वा माल्यं गले पिऽच
सामवेदोक्तमंत्रेण भोगद्रव्यैः सुधोपमैः
संपूज्य भक्तितः कान्तं स्तुत्वा च प्रणमेन्मुदा
पाद्यार्घ्यधूपदीपाश्च वस्त्रं नैवेद्यमुत्तमम्
जलं सुवासितं शुद्धं तांबूलं च सुसंस्कृतम्
दत्वा स्तोत्रं च प्रपठेयत्कृतं पाठ्यमेवच

I was thus able to secure the information necessary for this important subject from Krishna Janmakhanda, Kashi Khanda of Skanda Purana, the Bhagvata, the Mahabharata and many other works. It is said that:—

स्त्रीणां हि परमश्चैको नियमस्समुदाहृतः
अभ्यर्च्य भर्तुश्चरणौ भोक्तव्यं कृतनिश्चयम् ॥

With great pleasure I venture to place this compilation before the **women public** with an ardent hope that such of the Pativrata women and Pooja-loving ladies as are inclined to use this book may utilize it in the interest of themselves and to the benefit of their maternal and paternal forefathers and the forefathers of their husbands. This lofty attainment of heavenly bliss due to the virtue of Pativrata is mentioned in Kashi Khanda of Skanda Purana as below:—

पितृवंश्या मातृवंश्या पतिवंश्यास्तु याः स्त्रियः ।
पतिव्रतायाः पुण्येन स्वर्गसौख्यानि भुञ्जते ॥

It is also observed in the said Purana that a Pativrata lady enjoys bliss for crores of Yugas with her loving husband in heaven.

यावत्स्वलोमसंख्यास्ति तावत्कोटियुगानि च
भर्त्रा स्वर्गसुखं भुङ्क्ते रममाणा पतिव्रता

It is known to all that गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः
It is proclaimed out and out in Shastras, that

पतिर्हि देवो नारीणां पतिर्बन्धुः पतिर्गतिः ।
पत्युस्समा गतिर्नास्ति दैवतं वा यथा पतिः ॥

In fact, the husband is the Lord, the Guru, the Master, the Parent, the Guardian, and above all the God Himself to a wife whom she has to respect, revere, adore and admire with a godly devotion.

पतिरेव गुरुः स्त्रीणां यदि स्यात्पतितोपि च

I must not forget to mention here that it is not enough to expect our housewives alone to be Pati-Parayanas but the husbands also are bound to reciprocate the good will and loving feelings towards them and thus become Sati-Parayanas. It is then the Home becomes a paragon of happiness as it is said

संतुष्टो भार्यया भर्ता भर्त्रा भार्या तथैव च
यस्मिन्नेव कुले नित्यं कल्याणं तत्र वै ध्रुवम् ॥

It must be remembered as Shukuntla says to Dushyanta that a wife is like a father in Dharma Karya, and is like a mother during the times of grief and she is like a shelter to travellers and therefore she should not be discarded, on the other hand she should be given every respect due to her with all kindness, love and affection because Manu says

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः

Those that desire to get auspicious state of affairs should please woman in every way

पूज्या भूषयितव्याश्च बहुकल्याणमीप्सुभिः

The husband has to discharge his duties towards his wife in various ways and hence he is shown the greatest respect as mentioned below.

भरणादेव भर्ताऽयं । पालनात्पातिरुच्यते
शरीरेशाच्च स स्वामी । कामदात्काम एवच
बन्धुश्च सुखबन्धाच्च । प्रीतिदानात्प्रियः परः
ऐश्वर्यदानादीशश्च । प्राणेशात्प्राणनायकः
रतिदानाच्च रमणः प्रियो नास्ति प्रियात्परः

As the husband maintains a wife and gives everything for her maintenance and other comforts he is called Bharta, because he takes care and looks after his wife and protects her he is called Pati, because he is the owner of the whole body of a wife; he is called Svami, because he satisfies the desires of a wife he is called Kamada or Kanta, because the real happiness is due to him he is called the best Bandhu, because he is the dearest darling; he is called Priya, because he gives wealth and is the cause of all Aishvarya he is called Ishvara, because he is the master of the heart and soul of a wife; he is called Prana-Nayaka and because he gives all pleasures he is called Ramana. On account of all these several reasons the husband is responsible for all comforts and conveniences of a wife.

He ought not to forget the promise he has made while holding the hand of his wife at the time of his marriage. He must remember the meaning of the Rig or Yajur Veda Mantras recited by him in the case of our most popular Brahma Vivaha and the shastric, moral and legal value and the sacred importance thereof.

He says : गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथा सः
भगो अर्यमा पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः (Rig-Veda)

In Yajurveda it is found as :—

गृभ्णामि ते सुप्रजास्त्वाय हस्तं मयापत्या जरदष्टिर्यथा सः
भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः etc.

Again he says:

भगस्ते हस्तमग्रहीत् सविता हस्तमग्रहीत्—पत्नीत्वमसि
धर्मणाऽहं गृहपतिस्तव.

and thus undertakes the great responsibility of maintaining and supporting her to carry out the Grihastha-

shrama Dharma. As regards the Dharma of a Pati (husband) towards his Patni (wife) it is stated in the Shastric work called Pranatoshini.

न भार्यां ताडयेत् क्कापि मातृवत् पालयेत् सदा।
न त्यजेत् घोरकष्टेऽपि यदि साध्वी पतिव्रता।
अयुक्तभाषणं चैव स्त्रियै शौर्यं न दर्शयेत्।
धनेन वाससा प्रेम्णा श्रद्धयामृतभाषणैः॥
सततं तोषयेत् दाराः नाप्रियं कांचिदाचरेत्।
यस्मिन्नरे महेशानि तुष्टा भार्या पतिव्रता।
सर्वे धर्मे कृतं येन भवति प्रिय एव सः॥

I may also point out for the information of the public that many of the Slokas etc., used in this Prayoga are taken intact from the Puranas and that the Pati-Stotra and Prarthana are from those that are devoutly observed by Goddesses Sri Mahalakshmi, Parvati, Sarasvati etc. As regards the Ashirvada the Vedic Mantras are so arranged as will convey the meaning of blessings in order to suit Dampati.

In connection with the offering of Asheervada I am constrained to remark that many Brahmanas, Purohits, Gurus and even Pundits and others do not understand the right use of Mantras in their proper places, which is a matter of great regret. It is hoped that these Brahmanas consisting of Purohits etc., will pay their attention to this important duty of theirs to offer blessings to suit different persons, parties and occasions without trying to justify their ignorance with lame excuses. Manu has already observed regarding these useless Brahmanas as follows :—

अनभ्यासेन वेदानामाचारस्य च वर्जनात
आलस्यादन्नदोषाच्च मृत्युर्विप्राञ्जिघांसति.

I also trust that even high class Abrahmanas consisting of Kshatrias, and Vaisyas will pay their attention to offer blessings to their juniors, followers, desciples, etc. with proper Mantras on important auspicious occasions.

I may further state that many of the cultured Pundits that have seen this book and witnessed the performance of Patipuja have expressed their high sense of appreciation and admiration for this compilation of Patipuja Vidhan which is considered as a special Kalpa for the purpose for which it is intended.

I may mention that Saumangalya woman-hood is the chief factor to guide the whole world, as the whole learning of the world depends upon Goddess Sarasvati, the whole wealth of the world depends upon the Goddess Mahalakshmi and the whole energy of the Universe depends upon the Goddess Shakti or Maya.

In conclusion may our Mother Goddess the Heroine of all Heroines, the Pativrata of all Pativratas, the Greatest of all Great Women of the Universe whose figure adorns most of our temples of India, the invisible and unknowable Force of Creation mould the character of our Hindu Women in making them **Pativrata Wives** proper Hindu-Grihinis, instilling in them the noble ideas of the Hindu Grahasthashram Dharma and improve the condition of the Hindu Homes.

LODD GOVINDAS.

Introduction.

Husband-Worship

BY

Akhanda Saubhagyavati Sati-Mani Sri Subhadrabai Devi,
Patnimani of Shriman Sheth Lodd Govindasji
Zemindar, Madras.

As to the importance of the noblest ideal that our Hindu ladies have to imbibe much has been said in various books and especially in the preface of this book. With a very great pleasure I have to express my heart-felt and intense joy to see the unique Shastric observance practised by a Hindu lady of a wealthy and reputed family. In my short stay with Sriman Shethji Lodd Govindas Krishnadas, Zemindar, of Madras, I have had occasion to daily observe Akhanda Saubhagyavati Sri Subhadrabai Devi performing the worship of her worthy husband in the following manner. Generally she performs the Pati-Pooja every day with Samanya Upacharas in addition to her पतिशुश्रूषा but Friday has been fixed as a speicial day for the purpose of adoring her husband fully to her heart's content and the same is performed in its entirety with various perquisites pertaining to the details of the Patipooja-vidhan in pursuance of the ordinances of the Shastras and to the very letter of the Prayoga. As it is said :—

गार्हस्थ्येऽपि स्थिता नारी भक्त्या संपूजयेत्पतिं ।
स एव देवता तस्याः पूज्यः पूज्यतरश्च सः ॥

Every Friday therefore is treated as a festival day; indeed a more pleasurable day than the first meeting day of Adam and Eve in the Celestial Garden of Eden for the performance of her elaborate Patipooja. The manner in which she adores her husband as her Lord for ever and eternity is unsurpassed in the annals of the present blessed modern times with its peculiar self-aggrandizing civili-

zation. On this Red-Letter day she after taking her usual bath, waits on her loving husband for Pooja, wearing an ordinary light colored silk cloth without caring much to adorn herself with the jewellery of which our Hindu women are very fond, because she thinks that it is sufficient to put the ordinary six jewels requisite for the purpose of Saumangalya in adition to the six Saubhagya requisites and that the extra and the extraordinary jewels are nothing when compared with the ornaments of simplicity, sincerity, fidelity, honesty, modesty, and felicity and above all chastity. She, therefore, takes particular care to attend to her Saumangalya toilet requisites with the chief idea of cleanliness and godliness before her.* A special Mandap or Bower is erected for the sitting, of her much respected husband which is decorated with varieties of naturally scented Indian greens and ferns such as Damana, Maruva, Panadi, Kadarupachay and with Kevada Arches festoons and Torans and embellished with different lotuses and roses. In the midst of the Bower, a raised silver dais covered over by costly velvet Chitrasana furnished with emblazoned embroidery is provided for Shriman Shethji's seat. In proceeding with the Pooja she sits like a proud queen speaking to none and looking at none lest her mind may be disturbed and then gradually revives her grace and gets into her usual joyous smiles and subsequently merges herself into sublime thought of love and devotion to her God-like husband. After washing his feet she reserves a small quantity of the so washed water to be taken as Teertha after the completion of Pooja consistent with the authority, तीर्थस्नानार्थिनी नारी पतिपादोदकं पिबेत् and attends to other details of worship. With loving

---

* Twelve qualities mentioned in the fallowing sloka are described as the chief ornaments required by a woman.

शीललज्जा च माधुर्यं दृढता ह्यार्जवस्तथा।
पवित्रता च संतोषं सुहृता विनयक्षमा
शुचिता पतिशुश्रूषा भूषणा द्वादश स्मृताः

admiration she bedecks him with several male ornaments and jewellery that she can afford to get, consisting of Diamond Necklaces, Pearl Haras, Keyura, Kataka, Mudrikas, Graiveya, Kundalas etc. set with precious stones. Her highly voluntary adoration with which she makes the Pooja with heaps of largely collected and well preserved beautiful flowers such as Chamantika, Champaka, Mallika, Baka, Bakula, Punnaga, Jai, Jui, Chameli, Karaveera, Malati, varieties of Roses etc. and the decoration with varieties of the floral preparations consisting of Mala, Pralamba, Shekhara, Vaikakshaka, Gajra, Tura, Bajuband, Stabaka, Guchchha, Karnaphool etc. is surely admirable. She proceeds to perform Angapooja and Archana with the splendid scented flowers above described with utmost devotion. In her ardent zeal for worship she often takes precious stones consisting of diamonds, rubies, emeralds, saphires, corals, pearls, cat's-eyes. etc. and also sovereigns to perform the Ashtottarasata NamaArchana i. e., with 108 names, as it is said. शिवत्वेन पतिं ध्यात्वा पूजयेद्दिव्यनामभिः. This greatest of the great devout act on her part in the discharge of her religiou duty seems to give Sriman Shethjee no small mental labour to resist the temptation of Ahambhava or individuality but he has to allow himself to be worshipped in this manner, because it is said in the Shastras:—

सततं दैववत्पूज्यः साध्व्या वाक्कायकर्मभिः।

After this the offering of Dhup and Dipa with her unparalalled Pati-bhakti is rendered. Then the various kinds of fruits, sweets, cakes and other special delicious preparations along with clear and crystalized perfumed water that is supplied in gold gogglet are offered with the intense feeling of the reverential love of Rukmini and the parental affection of Yasoda to Sri Krishna. The husband seems to have no other alternative than to allow his dear divine better-half to have her full sway of worship. In devotinal emotions she performs Arati or Neerajan

in a silver tray of special make with artistic workmanship ornamented with different designs and imbedded with pearls and other precious stones consisting of Navaratnas and even other modern precious stones with all her sincerity of love, rejoicing with joyous and smiling looks, though seriouily engrossed in the thought of worshipping her Lord, in standing but slightly bending posture, which cannot I am afraid be described fully or even painted by Raphael's pen. She looks at her learned and loving Lord Shrimant Lold Govindasji as stated by Lord Sri Krishna.

शुभदृष्ट्या सुधातुल्यं कान्तं पश्यति सुंदरी।
सस्मितं वदनं कृत्वा भक्तिभावेन यत्नतः॥

In her dutiful and sublime devotion with which she makes Namaskar or prostration with all her mind concentrated in the recognition of the supremacy of her husband is extremely praise-worthy and her suppliant clasping of her both hands in offering Prarthana in melodious tone indicates immeasurable and unbounded spiritual and devotional ectacy. She does not fail even to offer various Rajopacharas, such as Chhatra, Chamara, Vyajana, Geeta, Vadya, etc. Then she takes the reserved Padodaka or Charanamrut of her husband with its Sloka Mantra. It is said in puranas

या सती भर्तुरुच्छिष्टं भुङ्क्ते पादोदकं सदा।
तस्यादर्शमुपस्पर्शं नित्यं वाञ्छन्ति देवताः॥

In fact she worships him in the literal sense of the ideas expressed below.

या पतिं हरिभावेन भजेत् श्रीरिव तत्परा।
हर्यात्मना हरेर्लोके पत्या श्रीरिव मोदते॥

It means that by performing Pooja to Godlike husband identifying with Sri Maha Vishnu the happy Jugal attains the salvation and enjoys the bliss in Goloka or Vaikuntha at the चरणकमल of The Lord of all Lords.

Thus in short her fervent attachment for her husband her sincere discharge of her paramount religious duty towards him, her unselfish and best wishes for him, her reverential veneration for him, her faithful enchanting service rendered to him, her indifference towards her own comforts and conveniences in the great desire to see to her husband's comforts and conveniences at the sacrifice of her own health are surely the admirable ideal loving qualities indescribable, and as such these splendid virtuous merits are highly commendable. Further her implicit obedience, benevolent disposition and kindness coupled with intelligence of high order and her angelic attitude and above all her saintly patience with which she creates a thought for culture is extremely praise-worthy. She feels that she is born and destined to love, admire and adore her husband as God Himself, because it is so clearly mentioned in our Dharma Shastras.

स्नानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणम् ।
प्रादक्षिण्यं पृथिव्याश्च सर्वाणि च तपांसि च ॥
सर्वाण्येव व्रतानीति महादानानि यानि च ।
उपासनानि पुण्यानि यान्यन्यानि च विश्वतः ।
गुरुसेवा विप्रसेवा देवसेवादिकं च यत् ।
स्वामिनः पादसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥

It means, that the bathing in all Teerthas, the performing of all Yajuas or Sacrifices, the circumambulation to the whole of the world, the Tapas of all kinds, the observing of all Vratas the giving of all important charities, the devotions of all kinds and all the virtue that exist in the world; all these as also, Guru seva, Vipra seva, Deva seva etc. will not be equal to one sixteenth part of the Virtue due to the Pada-seva of the husband.

It is also said.

नार्च्या जपतपो होमो दानव्रतमखादयः ।
स्त्रीणां पतिव्रतानां तु पत्यौ सति तु किंचन ॥

After worship she distributes दक्षिणा etc. to Brahmins and Sumagali women with हरिद्रा-कुंकुम and thus pleases the Almighty by performing the Patipooja as it is said.

तेनैव चाभ्यनुज्ञाता तस्य शुश्रूषणादनु ।
तोषयेज्जगतामीशमनन्तमपराजितम् ॥

There is no exaggeration in my above statement. I have personally witnessed the performance of Pati-Pooja and her attitude towards her gracious and beloved husband. I trust our Hindu Ladies would follow the noble example of this Noble Saintly Lady in really rendering the most essential duty of performing worship to their first Gods viz., husbands. Those that keep on loitering here and there to seek solace from the so-called Acharyas, Sadhus, Sanyasis, Gurus and others at the sacrifice of their paramount Shastric duty ought to give up their objectionable hobbies and should follow the Shastric ordinances. I have a great pleasure to recommend to all Hindu devout persons to personally experience the festivities of the occasion of Patipooja performed by Akhandh Saubhagyavati Satimani Shree Subhdrabai Devi and follow the example of this Pativrata Siromani of the modern day and observe their duties towards their husbands. The Heroine of this Pati Pooja Vidhan has really proved worthy of all respect and reverence due to a Great Pativrata owing to her Pativratya as she has already gained a name as such. It is hoped that this Suseela, Suvrata, and Sujna Sumangalimani Srimati Akhanda Saubhaghyavati Subhadtabai Devi's sacred name be ever remembered in the Indian History in the annals of the lives of the great Hindu women of our sacred land.

May this Pati-ratâ, Pati-vrata, Pati-prana, and Pati-parayana live long with her Saumangalya and continue to perform her Pati-pooja, and set her noble example to the world is my sincere prayer.

It is needless for me to mention that all Theerthas and Tejas of Munis and Devatas are said to exist in the feet of Pativratas as observed thus:

पृथिव्यां यानि तीर्थानि सतीपादेषु तान्यपि
तेजश्च सर्वदेवानां मुनीनां च सतीषु च

Wishing all bliss to the happy couple of divine love full of peace, plenty and prosperity, which may attend them with long life, health, happiness and harmony, and their mutual love may grow as between Lakshmi-Narayana and Uma-Maheshvara.

Sashtri, Gulabrai Kalyanrai Hathi,
Hon. Secy. to Vaidic Dharmod-dharini Sabha, Sharada Pitha,
Sanskrit Lecturer,
G. T. High School, BOMBAY.
Author of
Shri Bharat Prabodh.

9th May 1918,
POONA.

Printed by Anant Vinayak Patvardhan at the Aryabhushan Press,
Poona City and published by
Lodd Govindas Krishnadas Jamindar, Madras.

POOJA FOREWORD.

In placing this book before the public, I should like to mention the circumstances under which I was prompted to take the trouble of securing selections from Puranic literature, composing suitable stanzas, arranging them in order, and doing everything needful in the matter of its compilation and publication. The idea that mainly prompted me, to compile this book is due to my wife, who has been sincerely and repeatedly requesting me to let her know the best methods of admiring and worshipping the husband, in accordance with Sastras. I thought of taking this opportunity of producing a full literature on the subject, which will be of much use to the public; and bringing into greater prominence the very ancient but forgotten ideal of Pati Seva, on which depended the glory of India in the past in confirmity with the authority contained in the sloka :—

नार्याः पतिव्रतायास्तु पतिरेवेश्वरो मतः ।
अत स्तमेव सेवेत भक्त्येश्वरमिवादरात् ॥

It is clearly stated in the Shastras, that the husband should be considered as God and treated in the same manner as ISVARA. I wanted to utilise the occasion of Pooja offered to me by my wife to the best advantage for compiling a full Pooja Prayoga, which will be useful to my book on Bhagavath Aradhana; and consequently, I made use of almost every occasion to closely study, keenly observe, and critically follow, the performance of Pooja offered to me, with a view to improve the general method of worship in all its details, so as to add suitable slokas to the appropriate Veda Mantras, in my compilation of my other work on Bhagavath Aradhana or Bhagavath Pooja Prayoga and in fact, I have made the best use of the opportunity offerded to me for the service of God.

I was also actuated with the desire to develop Pathi Bhakthi in women, and lead them to observe their duty of being always serviceable to their husbands along with their usual work in domestic life.

THE IMPORTANCE OF PATHI POOJA.

This book was intended originally to be kept only at home for the private performance of Pathi Pooja which is being observed in my house for the past some decades; but, since I was requested by a large number of my learned friends to give publicity to this book I thought that the present book got up by me, may be published for the use of Sumangali women, that may be inclined to perform the Pathi Pooja of their husbands, whom they are bound to treat as God, according to the injunctions of Dharma Shastras. It is admitted by all Pandits and learned Scholars and Sastrakaras, that of all the vrathas, the vratham of Pathi Seva, is the most important and sacred and should therefore be preferred to other vrathas observed by the common women folk. Strict Vaishnavas of different sects of Vaishvaism and others many of whom that do not observe the several vrathams intended for women, have also admitted the importance of Pathi Vratham, Reference has been made to Pathi Pooja in Skantha Purana, Bhramhavaivartha Purana, etc., in addition to the Pati Seva that has been extolled in almost all the Shastras and Puranas and also in the Ramayana and the Mahabaratha. In these days when husbands are generally disregarded by their wives and even discarded or treated with great discourtesy, such a book as Pathi Pooja Vidhanam I believe, may give some incentive to women at least to treat their husbands with the respect they deserve, though these women may not care to adore them. Of course such of the Pathi Vratha ladies as may be inclined to observe the performance of Pathi Pooja, may certainly utilise the Prayoga contained in this book to great advantage and satisfy their religious sentiments in addition to their being sincerely devoted to their dear husbands and develop their love and attachment towards them, who, of course, are also bound to reciprocate their love and affection towards their sincere wives, who act as the

most dutiful servants in every family house of a Happy Hindu home. It is known to many that there are several vrathams that women observe and for which festivities are celeberated at great cost in spite of unwillingness and poverty of their husbands; but all these vrathams are nothing when compared with Pathi vratham, and in fact it is objectionable for women to perform any vratham without the sanction of the husband.

अपृष्ट्वा चैव भर्तारं या नारी कुरुते व्रतम् ।
सर्वं तद्राक्षसान् गच्छे दित्येवं मनु रब्रवीत् ॥ २

It is no use taking to several vrathams without adhering to the already taken sacred vow, holy resolve and solemn promise made at the time of marriage which itself is Satyavratham, Drudavratham nay Punyavratham to women.

As I have already stated, the Pathi Pooja which is recognised in Puranas and Shastras has to be performed by women, to satisfy the injunctions of the Shastras, not to speak of the duty of a wife to strictly observe Pathi Seva and at the same time to develop her devotion and attachment to her husband. If the Vaishnava, Sri Vaishnava, Madwa or Saiva women, to whichever cult they may belong, should read the preface of this book and understand the merits of Hindu Shastras properly and follow their ordinances and practice this most excellent Vratha of the highest order, *viz.*, the Pathi Pooja, they will realise the importance of their paramount religious duty. No doubt they have to perform the Pooja, every day, at least on a small scale and can very well perform the elaborate Pathi Pooja weekly, or at least occasionally as it suits their circumstances. In connection with my observation on this Pathi Pooja, I place my suggestion before every dutiful wife, to set apart at least one evening, in every month, say on every full moon day, for the performance of pooja of her husband, if it is not possible to perform it, on all Fridays or on the popular Westernised holiday the Sunday; in addition to their daily performance of the Pooja on a small scale. Even if it is not possible to perform the complete Pooja once a week

or once a month, she may perform the same at least once a year, either on her own birthday and enjoy the greatest pleasure of devotion and love combined with religious duty; or she may fix the birthday of her husband for this most sacred purpose, by treating the day as Pathi Jayanti day. The Pathi Pooja can preferably be performed by women on their own birthdays for discharging their supreme duty and for prolonging their Sow Mangalya, just as Markanteya Pooja and Ayusha Homam are performed by men, for the longivity of their lives. While Guru Pooja is observed on Guru Dwadasi day and Sanyasins are worshipped on Vyasa Pournami day, I do not see any reason why Pathi Pooja should not be performed on Pathi Jayanti day, in addition to the Pooja she has to perform every day without which she should not take her food as it is said in the Sankha Smrithi :—

स्त्रीणां हि परमश्चैको नियमस्समुदाहृतः ।
अभ्यर्च्य भर्तुश्चरणौ भोक्तव्यं कृतनिश्चयम् ॥ ३

This course will certainly lead the Sowbhagyavathi ladies to get into the sacred atmosphere of dutiful and beautiful life and enable them to observe the most excellent vratham of Pathi Pooja, in addition to their Pathi Seva, so as to make them enjoy the real pleasure of the most sacred duty of a Dharma Patni of the highest order.

It is admitted by all, that the position of a husband is far superior to that of any married or unmarried Guru or Acharya, and therefore the husband-worship is highly recommended for women. It is said in Manu Smrithi :—

गार्हस्थ्येऽपि स्थिता नारी भक्त्या संपूजयेत्पतिम् ।
सएव देवता तस्याः पूज्यः पूज्यतरश्च सः ॥ ४

It is therefore needless for me to say that Pati Pooja is positively superior to several other Poojas including vrathams. We notice that even Bhramhana Pooja is performed in connection with the observance of various vrathams and on occasions of Navagraha Poojas, when the purohit assumes the position of

the Deity for the occasion. This being so, it is only just and proper that the husband who is to be always regarded as God, should be treated as Maha Vishnu, at least during the time of Pooja offered to him as it is consistent with the authority of Athri Smrithi, which states that the Husband is even more than Siva and Vishnu.

शङ्करादपि विष्णोर्वा पतिरेवाधिकः स्त्रियाः । ५

It is also said that worshipping the husband is practically equal to worshipping our Lord Sree Krishna, as will be found from the authority :

यथा प्रियः पूजितश्च श्रीकृष्णः पूजितस्तया ।
पतिव्रता त्रातार्थंच पतिरूपी हरिस्स्वयम् ॥ ६

Our Lord Sree Krishna himself has stated by acknowledging the supremacy and the holiness of the husband in the following terms :

श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मम भावानुकीर्तिनात् ।
नतथासन्निकर्षेण यथा पतिनिषेवणात् ॥ ७

In fact Sri Krishna Paramathma speaks of the importance of the wife's duty towards her husband in preference to the meditation and Dharshanam of Himself and the Keerthanam, offered to him. Our much respected law giver Manu says

उपचर्यः स्त्रिया साध्व्या सततं देववत्पतिः । ८

Further as stated in Bhagavath Geetha women have to observe the duty prescribed for them as everybody else has to discharge the duties ordained for him, in accordance with the sloka

स्वेस्वेकर्मण्यभिरतः संसिद्धिंलभतेनरः । ९

and obtain the best results. Women are bound to observe their own dharma, *viz.*, Svadharma at any cost, consistent with the sloka

स्वदर्मे निधनं श्रेयः—

In short there are numerous authorities on the subject of observing Pathi Pooja which I need not refer to here. I have given the full text of authority for performing the Shodasopachara Pooja of the husband in the preface to this book as indicated in Bhramha Vaivartha Purana which will convince the reader as to its value and importance. Once more I assure the reader that Pathi Pooja is really a sacred duty and far superior to several other Poojas as I have already stated, and it is therefore my earnest desire that all Pathivratha ladies will try their utmost to perform the Pathi Pooja and get themselves rewarded by all the blessings mentioned in Shastras and Puranas, at the hands of the Almighty God.

PANCHAKAS AND ASHTAKAS.

It will interesting to note that I have compiled this book exhaustively dealing with all the details of Pooja Vidhanam and I find many pandits, Sastries and others, have highly appreciated my humble compilation of this Pooja Vidhanam. I am sure it will be interesting to Pooja lovers in general to find the Ratna Panchaka, the Abharana Panchaka, the Pushpa Panchaka, the Naivedya Panchaka, the Pala Panchaka, the Thamboola Panchaka, the Ararthica Panchaka, the Prarthana Panchaka, besides tae Strotra Panchaka mentioned in the Puranas and several Ashtakas such as Alankara Ashtaka, Bhakshyastaka and the Mantrapushpashtaka that I have given in this book along with several details regarding which I propose to publish commentaries at a future date as requested by many of my friends.

The exhaustive names of jewels, flowers fruits—green and dry, and varieties of eatables will be of immense use for many practical purposes.

I have briefly given a clear idea of the various preparations of Chandanams known Ghandashtakam, Sarvagandam, Mahaghandam, Ishtaghandam, Vatya Pushpam, Parartham, etc.

FLOWERS, THEIR NAMES AND VARIETIES.

I have also given the names of 108 flowers in Ashtothra Sathanama Archana, in addition to the flowers that are named

after certain Gods and Godesses and having saintly names which are used in Pushpanjaly to be put on the head.

With regard to flower lovers I divide them into four classes, (1) the Pooja flower lovers, (2) the mere scented flower lovers, (3) the scentless annual, etc., flower lovers and (4) the mixed flowers lovers.

The Pooja flower lovers who have a deep knowledge of various scented and other flowers that are used for general Pooja purposes and for Poojas of particular dieties, may not be quite satisfied with the description of flowers as given in this book. I dare say, many are aware of the difference in the flowers used for Siva Pooja, Vishnu Pooja, Soorya Pooja, Devi Pooja, Ganesh Pooja and the poojas performed according to the customs prevailing in certain temples.

Those that are accustomed to appreciate the European Flowers, particularly those that are called Annuals and known as Zinnias, Portulacas, Petunias, Salvias, Verbenas, Coleusus so on, need not use them for Pooja purposes. Where as the best thing for them will be to send them to the flower-show, and obtain prizes at exhibitions. The Japaneese scented flowers such as Ylang-Ylang corresponding to Green Champaka or Manoranjitham but with long shape, may be used along with flowers such as the Lady of the night or Hosu-no-Hana etc., that contain good fragrance. The European scented flowers from which various scents are extracted are hardly available in India in sufficient quantities and therefore those European lilies, white roses, violets, etc., cannot be freely used for Pooja.

INDIAN FLOWERS.

I have been able to secure about 200 Sanskrit names of flowers mostly Indian and those available and used for Pooja purposes. I have given a list containing Sanskrit names of these flowers together with their Telugu and Tamil names in addition to the scientific names in latin, along with the English names. There are one thousand and more varieties of roses in addition to about 475 varieties of annual flowers, besides the several season flowers, obtainable in the respective months of the year. The

annuals called the Genera species, consist of varieties of hardy Perennials and Biennials; and there are also half hardy annuals and tender ones.

The fashionable and modern people are found to be generally fond of the these hardy plants which are often cultured for their easiness and attractiveness. These are grown, for beautification in beds, borders, window-sills, Green Houses, Varandhas, Roof gardens, Rockeries and hanging baskets as climbers and so on. But these people do not care to consider the ancient idea of the beautification of persons, which has passed to us through Devas, Gandharvas and Apsaras or Fairies.

FLOWERS NAMED AFTER GODS, HEROES AND RISHIS.

It will be further interesting to note that in addition find the names of flowers that are known after the names of Gods, such as Vishnukrantham, Lakshmi Pushpam, Pasupatha Pushpam, Siva Pushpam, Ganeshsa Pushpam, Nagalinga Pushpam, Nilakantam, and Sreevartham etc., we have also the flowers known as Dhrona flowers, Arjuna flowers, besides the flowers, named after rishis and known as Agasthya flower, Saunaka flower and Muni pushpam.

FLOWERS NAMED AFTER ANIMALS AND BIRDS.

The flowers which I have given in one of these slokas are named after animals and birds, as some of them happen to bear resemblance to them; and they are known as Peacock flower, the parrot flower, the Puckoo flower, the Crane flower, the Tiger flower, the Lion flower, the Boar flower, the Elephant flower, the Camel flower, the Horse slain flower etc. These will, I trust, be interesting and will enable the reader to make a closer study of them, and they may be used as required, according to requirement.

FLOWERS NAMED AFTER WEAPONS, IMPLEMENTS AND ORNAMENTS.

There are again other flowers called after the names of weapons and implements such as the Arrow flower, the Bow flower, the Conch flower, the Club flower, the Pestle flower and

Plough flower, and flowers known as Makarakundalam and Karnapoorakam.

MIXED FLOWERS.

It is also interesting to find the names of flowers known as Deva Vallabam means God loved flower which is the name of Surapinnai in Tamil. The Lalana-Priya or the Lady-loved-flower is the name of Kathamba flower. Both these flowers have good fragrance. Sauganthigam, the beautiful and scented flower, is the name of Sengalineer in Tamil. The White lotus is called Pundareekam and the Red lotus, Padmam. The Kamalam is the lotus having thousand petals and Sathapushpam is the flower containing 100 petals, as indicated by its name. The water lilies are called Kumuthams.

THE INDIAN ROSES.

As regards Roses, no correct name in Sanskrit is found except the name Kubjam. Rose can only be called Vruksha Kamalam or Bhoopadmam ; but the Hindustani-Sanskrit Pandits have given the name Golab, after their popular word Gulab; the name Gulab means Rose Water : but the word is used for Rose flower. We know that the proper name of rose is only Gul and ab means water and according to the composition the word Gulab means Rose Water only. But this incorrect name has gained ample popularity.

It is a great pity that Indian Sanskrit poets and others do not seem to have recognised roses ; and consequently they do not seem to have been introduced in ancient books. However from the investigation I have been able to make I find that the rose flower is called by the names Satapatrika, Suseetha, Charukesara, Suvratha, Kantakadyam etc., which seem to appropriately suit the description of the rose flower. Sevathi, the small type of rose which whitish pink colour is largely used in preparing confection. The Indian rose is called the cabbage rose Of course we have several roses which are grown in India having sweet aroma and rose colour. The popular Indian Rose has a great charm of its own, besides some of them possessing the best fragrance. The best Attars of Indian roses called Rooh, is prepared

out of a lakh of Indian Roses of the season, which costs about Rs. 80 to Rs. 100 per tola and is considered sweeter in smell than the Otto-de-rose, Virgenia No. 1, sold at Rs. 80 per ounce. It is known to us that the Damask Rose and the Persian Rose are distinguished for rich perfume and the roses are cultivated extensively for the manufacture of Attar and Rose water in Persia and elsewhere.

It will be interesting for the flower levers to note, that the largest size of rose flower found in Himalayas known as Rose-Gigantia is six inches in width and being larger in size than the ordinary lotus. Of course in India we have varieties of roses also available in Rohilkand, Cashmir, Nilgris, Mahabaliswar, Bangalore, Tanjore and other places. Further I understand that the flowers Rosa-Indica, Rosa-Alba, Rose-Eglantera, Rose-Gallica, Rosa-Involucrata, Rosa-Centifolia, are said to be Indian roses. I have some reasons to believe that roses must have existed in India in wild form just as they seem to have existed in other parts of Asia, Europe, Africa and America. Although a full description of roses and their use is generally not found in ancient Sanskrit books yet the fact that the said Sanskrit names mentioned above which are found to have been given to roses indicate the existence of roses, or flowers corresponding to lotus. I surmise their existence in India at least several centuries ago. A large number of cultured roses of particular type which are intended for extracting rose water and Attar are to be found in Ghazipore and other parts of the country. About 300 pounds of rose water can be had out of 1 lakh of rose flowers or 1 tola of really best Attar. The Attar merchants that reside a round Ghazipore scattered in about 35 villages are hardly able to make a profit of Rs. 40,000, whereas a profit of thousands of pounds is made in France and elsewhere by the sale of scents prepared out of Rose water.

FOREIGN ROSES.

It is admitted that Saffo, the Greek poet has found the existence of roses 4,000 years ago and calls them "Queen of flowers". Pleny has dealt with the subject of rose in 500 B.C.

Further, out of the thousand varieties of roses only the cabbage rose, the Damask rose, the Musk rose, and the Red rose are chiefly cultivated for extracting Scents, Attars and Rose water. The white rose and the yellow Marechalniel rose, have also gained much popularity on account of their peculiar sweet scent. The following are chiefly recognized as the best kind of roses. (1) La France, (2) General Jacqueminet, (3) Mad-Furtado, (4) William Allen Richardson, (5) Glore-dia-dijon, (6) Mamon-Cochat, (7) Coqnette-des-blanches, (8) Mad-Celine-noiry, (9) Poul-neyron, (10) Devoniensis, (11) Lavenir B, (12) Niphe Tos, (13) Lamarque, (14) Belle-lyonnaise.

Of course there are other roses too numerous to mention and they consist of dwarf roses (corresponding to Kubjam) the garden roses, the wild roses, the fairy roses, etc. The following names of roses will be interesting, viz., the Geraniem rose the Burgandy rose, the Carolina rose, the Wild rose, the American beauty rose, the Moss rose, the Musk rose, the African rose, the Bengal rose, the Blue rose, the Jamaica rose, the Evergreen rose, the Love rose, the Memorial rose, the Fairy rose, the Nutka rose, the Japanese rose, and the French or the Pompona rose.

Several of the roses seem to have symbolical meanings of their own just as the yellow Marechalniel rose represents "your heart and soul," and the thornless rose "Ingratitude".

JASMINES.

In addition to the highly appreciated variety of flowers popularly known as Jathi, Jaji, or Chameli (Jas Grandi Florum) we have several varieties of jasmines containing mild strong and lasting fragrance. There are also the varieties known as swarna jatee, upajatie or Sanna Jaji (jas Flexiles) having seven petals (which should properly speaking be called saptala), whereas Iruvakshi (jas Sambac Floribes Multiplicatis) is called saptala or Nava Mallika. Coming to Mallies we have the popular malli, also called (Mogra or Mothia) Vasanthi (jas Sambac). The Karuna Malli (jas floraplenium) is called in Guzarathi Butmogra, and in Tamil, Gundu Malli, Adukku Malli or Roja

Malli. Again we have the kundam or mullai (jas auriculatum) and the Uth or Sirumalli (jas Multiplicatis).

Further we have the other varieties known as Ramabanam (ixora Parviflora), the Manmathabanam (jas Longifolium), the Madhavi or Kurundai (heptage Madablota), the Malathi (Echites Coryothyllata), the Varshaki or Bhadravalli (jas Sevebac), the vana Mallika or Kattumalli (jas Asphota) in Sanskrit ashpotum and in English the Wild jasmine, the Naga Malli (rhenacanthus Communis), the Mara Malli (Millingtonia Hartensis), the Oosi Malli or the creeper jasmine, and also the Vichikilam, the Tuskan Jasmine, the Cashmir Jasmine, the jas Approximatum, jas Aborescers, Jas Azoricum, Jas Candidum, Jas Candatum, Jas Coarctatum, Jas Hytrophyllum, Jas Laurifolium, Jas Lingustrifolium, Jas Nudiflorum, Jas Officinable, Jas Scandens, Jas Simplicifolium, Jas Trinerve. Even Indian Balsams are called Sivamalli and there are more than 100 species of Indian Balsams.

FOREIGN JASMINES.

We have also several further varieties of western Jasmines known as the Catalonian Jasmine, the night-blooming Jasmine, the Carolina Jasmine, the Cape Jasmine, the False Jasmine, the French Jasmine, the Ground jasmine, and the Bastard Jasmine.

CHAMPAKAS.

The champaka flower is one of the most popular flowers in India and in fact we have several varieties and those belonging to other species, are also called after the name of champaka, for example, the Kodi Sampangi or the cow-slip creeper, Latha champaka (Purgularia ordorotissimas), the Tuberose called Nelasampangi (Polianthus tube rosa), the Manorangita (Cananga odorata) or the Green Champaka, and Ylang-Ylang. There are other Champakas called Naga-Champaka (Mosuaferrea), Bhumi champaka (Kaempheria rotunda), Vana champaka (Plumeria-Acutifolia) and the champaka mixed with yellow and white colour, having mild perfume, besides the original champaka containing very strong fragrance, in three varieties, the white, red, and yellow, the last being the best of all and known as the

"Golden Champaka", or the Swarna-champaka or Hemapushpam. The champaka belongs to the Magnolia family, consisting of about 15 species, the most common being the Laurel-Magnolia, the Mountain Magnolia and the Great leaved Magnolia. The word champaka has been adopted both by Europeans and Americans. Poet Moore says regarding the champaka in his poem as follows :—

"The maid of India, blest again to hold"
In her full lap the Champaka leaves of Gold.

THE LOTUS.

As regards the lotus we have generally three kinds, the white, the red and the blue, the last being called the Neelambujam or Neelapadmam, which is rarely available. The Indian Lotuses have pleasant and sweet fragrance besides having very cooling properties, and syrup is prepared out of them and it is used for curing Lucoderma. The lotus Attar can be used in hot season as a mild cooling perfume, and we are also aware of the medicinal properties contained in the lotus honey, intended for certain eye diseases. We have also got flowers known as Padmini and Padmacharini after the feminine form of lotus. The Indian lotus has its sacred value as being associated with Mahalakshmi, besides its seeds being used for necklaces by the devotees of Vishnu, just as the Tulasi beeds are used. The Europeans mistake the lotus for Lily, though they seem to recognize the Lotus proper (Nilambium Speciosum) as the sacred Bean. The Royal water Lily, seen in the local Botanical Gardens, known as Victoria Regia, though decidedly larger than our Kamalam or Lotus, possesses large thorns both on the stem and under the leaves. It emits a bad smell. In addition there is the other variety known as Garden Lily (Euryale Ferow) which has thorns throughout, both on the top and the bottom. The Greeks seem to have dedicated the Lotus to nymphs; hence it is called Nymphea. The Lotus has obtained special characteristic features of being used as an ornament in decorations in Greece, Italy, Assyria, Japan and in India. The Lotus is further used as an emblem to tipify the doctrine of perpetual

cycles of existence on account of its wheel like form, the petals taking the place of spokes, according to the European theory.

THE LILIES.

In India we have several kinds of lilies known as Uthpalams, Kumudams, kalharams or Sougandi-kams in Sanskrit. They can be classified as the white water lilies (Nymphae Esculenta), the Red lilies (nymphae Rubra) called Rakthothpalam and Kokanadam in Sanskrit, and also the Blue Lilies (Nymphaea Carula) or Neelothpalams, known in Sanskrit as Indeevaram or Kuvalayam. There is also the yellow variety of Indian water lily with small leaves. All these have a mild odour. We have the smaller types of water lilies, perhaps better known as Uthpalenees or Kumuthunees which have rich fragrance, and to which class belongs the Sengalaneer (Nymphae Stelleta).

EUROPEAN LILIES.

Among the European lilies, the lily of the valley seems to be popular although we have about 80 varieties in them. These European lilies are not always mere water lilies as the Indian lilies but they are also grown on land. Some of their names however, are given here as they are interesting for their queen nature. They consist of "The Frog Lily, the Leopard-spotted lily, the Tiger lily, the bull head lily, the Fairy lily, the Flame lily, the Golden Spider lily and so on.

HENNAS.

Henna known by the names of Mehdi or Goranta or in Tamil, Marudhani, Ivanam and Kurunjee, is called Lawsonia Alba or (Lawsonia Spinosa). It consists of four varieties the yellow, the white, the red and the black, which are called in Sanskrit Kuranthaka Saireya, Kuravaka Arthagala or Kurandha respectively. The Henna belongs to the species of Lythracea family. In England it is known as the Egyptian privot or the Nail-Dye-Leaves. Some people seem to call this Amaranthus, while others mistake them for Barleria Cristata.

VIOLETS.

The violets which are dear to our young European Ladies, seem to exist in about 100 varieties. It is unnecessary to mention here about the popularity of the violets. Many of the violets are blue, many are fragrant and many scentless. Some of the violets are called the Blue Violets, the Sweet Violets, the Birds foot Violets, the Canada Violets, the Dog Violets, the Imperial Violets, the Double Red Violets and La France Violets.

POPPIES.

I do not like the word Poppy, for in vernacular it denotes sinner. However, being the proper name and popular with Europeans the lovers of Poppies who even observe a Poppy day, as a day of celeberation, I give a description of these flowers. Some are called according to their colours and others as California Poppy, the Alpine Poppy and the Plume Poppy and so on.

SOME CURIOUS NAMES OF FLOWERS.

There are other flowers having curious names such as the Passion Flower, the Monkey Flower, the Love-in-mist Flower, the Bird of Paradise Flower, the Indian-shot Flower and so on. With regard to our tiny blue forget-me-not Flower Tennyson writes as follows :—

" The sweet forget-me-nots,
That grow for happy lovers."

The English Touch-me-not Flower is different from the Touch-me-not fruit and leaves, mimosa pudica or (Thotta Siningi),the latter touch-me-not leaves belongs to sensitive plants or the plant of impatient. Then we have other fragrant flowers such as the Apple blossom, the Crab Apple-blossom, the Cherry-blossom the Chest-nut-blossom, the Orange blossom, the Peach blossom, the Pear-blossom, and the Plum-blossom. It is needless to enumerate the names of thousands of varieties of flowers created by God, known and unknown to us. I am sure that the flower lovers and the Pooja lovers will be highly satisfied with the information I have given here, regarding the subject of flowers,

The names of the varieties of flowers of different colours consisting of white, yellow, blue, red, etc., used for several dieties as stated in Kularnavam, Prapanchasaram, Viswasara Thanthram, Sarada Thilakam, Yogini Thanthram, Puruscharana, Rasollasam, the Pooja Pankaja Bhaskaram, and other works. Those flowers used for Maha Vishnu are found in Pancharathrams, Govindarchana, Chandrika so also, the flowers specially used for Siva Pooja are found in Saivagamas and Saivagamasaram. I may mention that the definition of the word Pushpa or flower is as follows—

पुण्यसंबर्धनाच्चाऽपि पापौघपरिहारतः ।
पुष्कलार्थ प्रदानाच्च पुष्पमित्य भिधीयते ॥ १०

I think we have to improve the flower plantation in India, and particularly in South India, so as to get large quantities of varieties of Jasmines including large Chamali, Malathi and Muthu Malathi, Roses, Chrysanthamums, Champakas, etc. A study of the variety of the species of Jasmines, Roses, Champakas, Mandharas, Chrysanthemums or Chamantikas, Lilies, and Lotuses, will be of great advantage to flower lovers.

The list of flowers referred to above containing mostly Indian flowers, in sanskrit names, with their equivalent scientific names in Latin and their corresponding names in Tamil, Telugu and English languages is given in the Appendix at the end of this Pooja Foreward under the heading of *Classified flower Catalogue*, will enlighten the reader on this interesting subject of flowers.

Floral Decoration.

The ornaments prepared with floral designs also deserve our attention. The ideal flower wear with delicate ornamental and floral designs such as the flower bracelets, the flower coat, the flower shawl, the flower stick etc., having gone out of fashion no interest is being evinced in the preparation of these garlands, flower garments, and ornaments, and we are generally content with ordinary garlands, wreaths and rosettes, that are put on the holes of coats and known as button holes. It is a pity that we are satisfied with heavy garlands containing a lot of fibre, with

pricking laces and with water trickling used on important occasions. The ordinary flower ornaments available in Sanskrit are Garbhakam, Sekharam, Mala, Pralambam, Vaikakshakam, Lallamakam, Prabhrashtakam, Karnapooram, Pushpangikae, etc., besides those prepared in upper India for offering to God including the garland of Kamalakam. Sri Krishna is said to have worn Langali flower as Karnapoora on his years as found in Bhagavatha.

THE QUALITY FLOWERS.

Besides the above said natural and material flowers I have provided for the worshipper to offer the best eight quality flowers by improving his or her own personal merits. They consist of the flower of truth, the flower of knowledge, the flower of patience, the flower of kindness, the flower of self-control, the flower of penance, the flower of meditation and the flower of non-injury or Ahimsa as mentioned in Shastras. These quality flowers which are dear to Mahavishnu have been added, to be offered after Pushanchali is over, after giving two slokas dealing with some flowers, in Pancha Chamara metre in Mantrapushpa. It will be interesting to note that in Pushpanchali. I have given the name of a flower called Anjali-flower most appropriate to the term Pushpanchali.

SCENTED LEAVES.

As regards the scented leaves, sprouts, roots, and grasses, they consist of Maruvam, Dhavanam and other varieties. The Dhavanam or Dhamanakam is called (Artemesia orientalis). This well known aromatic herb belongs to the Aster family, and they are two other varieties of the same, known as Vanadhavanam and Agnidhavanam. The Maruvam or Pindeethakam, which is called (Artemesia absynthium) and also (Origanum Vulgare) is a nice fragrant leaf corresponding to the sweet Marjoram of the Menthacea family, and is largely grown in this country. The Kadirpachai leaves or (Pogostimon Pachouli) belongs to Mint family and the Kadirpachai proper, may be correctly called Pachouli blossoms.

The Kuruveru known as Bala or Jatah is called (Lavend-ula Carnora). The Lemon grass and the Cuscus grass or Veerana-mulam is called the Andro-pogon squarrosus.

There or other kinds of fragrant leaves such as the Subja leaves (Ocimum Bacilicum) which are in Tamil called Thirunu-tripathri and is also known as Rudhra Jata and Sugandha Patra. There are the lavender leaves, the China lavender leaves (Cross-ostophium artomisaoidus) The Karpooravalli leaves which is quite different from the Oomavalli leaves, the Mint leaves, the Thamala leaves (Garcinia Xanthochymus), the Devadaru leaves (Erythroxylon Monogynum), the Verbena leaves, the Geranium leaves and the Sadapth leaves which are said to prevent the visit of snakes, in addition to the Lemon and Orange leaves that are commonly used for flavouring the butter milk in the same manner as the Karuvepalai (Murraeya Koengi) and the coreander leaves.

Among the scented grasses we have the lemon grass and the fragrant grass known in Sanskrit as the Gangapatra or in Latin (Curcuma zedoria).

DAVANAM OR DAMANAKAM.

Our popular Dhavanam or Damanam has a peculiar sanctity in addition to its fragrance, and consequently Davanothsavam is also being observed on Chaitra Sukla Dwadasi day. Davanam is offered to Vishnu on Dwadasi, and to Siva on Chthurdasi. Davanam is regarded in the same manner as Thulasi and Bilvam and it has some symbol of representing the Kamadeva or Cupid God. The following Davanamala mantram for offering to Sri Krishna, will convince the reader of the value of Davanam.

वनमालां यथादेव कौस्तुभं सततं हृदि ।
तद्वद्दामनकीं मालां पूजां च हृदये वह ॥ ११

As regards the scented leaves, I have composed the following sloka which can be used for offering a Patra mala during the Pooja, after offering the flower garlands.

मरुवैर्दमनैर्बालैः मञ्जरीमाचिपत्रैकः ।
पत्रमालां गृहाणत्वं कृतं रुद्रजटादिभिः ॥ १२

SACRED LEAVES.

There are several sacred leaves which have no fragrance, yet they are liked by Gods and Godesses. Although these sacred leaves are not to be used for Pathi Pooja, yet they have been mentioned casually with a view to impress, the importance of Thulasi, which is deemed as the most sacred of all leaves and the pooja of the Tulasi plant to be performed by woman. The following sloka from Nrisimha Purana deals with the leaves used for the worship of Mahavishnu, also describing the order of their superiority.

अपामार्गकं प्रथमं तस्मात् भृंगारकं परं ।
तस्मात्तु खादिरं श्रेष्ठं ततश्च शमिपत्रकं ॥
दूर्वापत्रं ततः श्रेष्ठं ततोऽपि कुशपत्रकं ।
पत्रं तस्माद्दामनकं ततोबिल्वस्य पत्रकं ॥
बिल्वपत्रादपि हरेः तुलसीपत्रमुत्तमं ।
एतेषां च मयालब्धौ पत्रैर्वा योर्चयेद्धरिं ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकेमहीयते । १३

TULASI.

As we all know Tulasi or Holy-Basil stands in the foremost position of all sacred leaves. It is said that there is nothing equal to Tulasi in the whole world and so it is called Tulasi, according to the following derivation of the word Tulasi as is found in Devi Bhagavatham :—

यस्यादेव्यास्तुलानास्ति विश्वेषुचाखिलेषुच ।
तुलसी तेन विख्याता .... ॥ १४

The derivation of the word Tulasi is further observed in Taranathas Vachaspatyam.

तुलां सादृश्यं स्यति ।

Tulasi is called the Suravalli; and even in English language it is called holy basil. There is also the white basil and purple stalk-Basil. In Latin Tulasi is called Ocimum Album or ocimum

sanctum in addition to Arjakam, Ocimum Gratissimum or Vana tulasi. The white Tulasi is called Vaikuntam, in Sanskrit.

It is said that one can secure the same sacred result by offering half of the Tulasi thalam as he could get by making Pooja with all flowers and other sacred leaves according to the following authority

यत्फलं सर्वपुष्पैश्च सर्वपत्रेण यत्पलं ।
तुलस्यात्तद्दलार्धेन पुण्यं स्या द्विष्णुपूजने ॥ १५

We are aware of the great sacred value of Tulasi and from our practical observations we find that every Hindu, however, heterodox he may be, uses Tulasi dalam to be put in the mouth or on the head and ear at the time of death on account of the special sanctity of Tulasi.

The Hindu belief regarding Tulasi has taken a stronghold on account of a good deal that has been said on the sanctity of Tulasi in the Puranas and I do not think we can avoid it just as the other religionists cannot give up their customs based on the scriptures and beliefs. It is surprising to note that the European and the American ladies have also taken to the wear of Tulasi beads. There is a volume of literature on the sacredness and holiness of Tulasi. The performing of Tulasi Pooja, the establishing of a Bhrundhavan, the planting, the watering, the rearing, the touching and the eating of Tulasi, with the Theertham of Saligramam, all have extraordinary sacred value, besides the wearing of Tulasi beads. The wearing of Tulasi Kashtamala has its own importance as no Vaishnava can be without a necklace containing Tulasi beads during the 24 hours of the day. The following is the mantra given in the Shastras for wearing Tulasimala

तुलसीकाष्ठसंभूते मालेकृष्णजनप्रिये ।
बिभार्मि त्वामहं कण्ठे कुरुमांकृष्णवल्लभं ॥ १६

The offering of Tulasi dalam to God and the Tulasi Patramala has immense virtue. The following sloka also will convince the reader regarding the value of the use of Tulasi.

तुलस्याः पल्लवंविष्णोः शिरस्यारोपितं कलौ ।
आरोपयति सर्वाणि श्रेयांसि वरमस्तके ॥ १७

In fact Tulasi is said to possess all Gods within its plant including the leaf and the stem, a full description of which is given in the Purana regarding the details of several parts of the plant and the leaf of Tulasi containing the names of Gods, just in the same manner as the mother Cow is described.

The following is the sloka which deals with the subject of Tulasi Pooja.

तुलस्यां सकला देवा वसन्ति सततं यतः ।
अतस्तामर्चयेल्लोके सर्वान्देवान् समर्चयन् ॥

It is further said

पुष्कराद्यानि तीर्थानि गङ्गाद्या स्सरित स्तथा ।
वासुदेवादयो देवाः वसन्ति तुलसीदले ॥ १८

There are several Mantras also for plucking Tulasi from the plant for the worship of God such as

मातस्तुलसि गोविन्दहृदयानन्दकारिणी ।
नारायणस्य पूजार्थे चिनोमि त्वां नमोस्तुते ॥ १९

besides the popular Mantra used by several Vaishnavas which runs thus

तुलस्यमृत जन्मासि सदात्वं केशवप्रिये ।
केशवार्थं विचिन्वामि वरदा भव शोभने ॥ १९-A

It is known that every Vaishnava and Smartha particularly adore Tulasi and almost all Hindu Women perform Tulasi Pooja every day particularly, Tulasi marriage every year on the 12th day of the bright fortnight in Karthigai Month.

रोपणात् पालनात्सेकात् दर्शनात्स्पर्शनान्नृणाम् ।
तुलसी तदते पापं वाङ्मनः कायसंचितम् ॥ २०

I may add that there are two popular varieties of Tulasi as we know, the Green and the Black, the latter being called Krishna Tulasi. The Tulasi leaves have their own medical properties also and serve the purpose in medicine besides acting as an efficacious disinfectant and antiseptic.

BOUQUET.

I should also like to point out, that the interesting sloka which has been composed with special attention, is the one fixed for offering the beautiful flower bouquet, made of the roses, champakas, Lotus and with the flowers that are known after the names of weapons such as the bow-flower, the arrow flower the conch flower, the pestle flower, the club flower, the plough flower, and the flower weapon flower (cupids Dart), etc., that can be appropriately held in the hand. Such a grand bouquet containing such beautiful and appropriate flowers should be held in the beautiful hand having the ideal lotus like palm, which contains, special auspicious marks consisting of a chariot a lotus, a conch, etc., as described in Samudrika Shastra or palmistry and with fingers adorned with rings set with precious stones.

The sloka relating to the offering of this most beautiful and grand bouquet containing the several symbols mentioned therein, may be appropriately used on important occasions, such as Durbars, installation-ceremonies and coronations of Kings and Maharajas though many of them may not possess the beauty and the quality of the hand described herein.

ROSE WATER.

The sloka given herein, for offering the highly scented rose water made out of the holy Ganges water contained in Gold Sprinklers set with precious stones gave me much trouble in settling the same, in view of the difficulty of securing the exact names of rose water in sanskrit. Rose water seems to have been originally imported from Persia and subsequently spread in India.

Although I find that many south Indian Pandits have adopted the word "Panneer" for rose water, in sanskrit yet I cannot reconcile myself with the term " Panneer " in sanskrit a

I believe that the tamilian sanskrit Pandits must have sanskritised the name from the Tamil word "Panneer" I regret to observe that even according to the tamil derivation, the word does not seem to correctly fit in, having regard to its literal meaning "Ice Water" without any reference to roses. However, it is surprising to find the existence of the flower known as "Panneer Poo" or "Panneer flower" from which no fragrant water is extracted.

SAFFRON.

I do not understand why Indians fail to cultivate Saffron largely as in Spain, Italy, France and other parts of the world, while it is called "Cashmirum" in sanskrit after the name of Kashmir, owing to the same having originated from Kashmir. We require a large quantity of Saffron for the uses in Hindu temples for the preparation of Chandanams consisting of several varieties of Ghandams and for tilaka purposes as also in Jain temples. It is used for flavouring the mouth along with betals and is also used in confection, besides its being held in high repute as stimulant, cordial and antispasmodic, in the preparations of Unani medicine. In Latin Saffron is called (Crocus Sativus) and an ounce of the best Saffron dust requires more than 4,000 flowers.

INCENSES.

The subject of Incense is also one that requires some study, as varieties of preparations of incense, are manufactured and intended for different dieties. There is a special literature on the subject and in Bombay a book is published, in sanskrit and is used for reference by Experts in Mysore, that deals in scented preparations; and it is unnecessary for me, to dwell much upon it. All the same, I consider that it will be interesting to find some of the important incense preparations, such as Amruthadhoopam, Vijayadhoopam, Ananthadhoopam, etc., varieties, in addition to dhoopams known as Dasangadhoopams, Dwadasangadhoopams, Sodasangadhoopam, Shedangadhoopam, Panchangadhoopam, etc. I have also taken care to see that the offering of dhoopa is properly done in accordance with the definition of the word dhoopa, as per sloka given here.

धूताशेष महद्दोष पूतिग धप्रभावतः ।
परमानन्दजननात् धूपइत्याभिधीयते ॥ २१

Incense is supposed to destroy our enemies by pleasing the diety to whom it is offered, as stated in the following Veda Mantra

धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्वंतं योऽस्मान् धूर्वति तं धूर्वयं वयं धूर्वामः । २२

And of course it is also utilised to please our own selves with its fragrant smell through the nostrills and at the same time to act as a disinfectant. I have also given the composition of the scented stick known as Manmatha Varthi, which, I trust will be of some use to lovers of incense-sticks.

SACRED RIVERS.

I must also mention that I have given the names of more than 108 sacred rivers in India, in connection with giving bath to the husband, for which Hindus spend thousands of rupees in going round the land of Bharatha Varsha on Pilgrimages. I have made the best selection of the sacred rivers leading right up to the river Kara Thoya, the last of the northernmost of sacred rivers in India. A mere reading and uttering of the names of these holy rivers is considered to give much virtue and sanctity by many Pandits. My wife has been trying to secure a collection of many of the sacred waters for simultaneously offering to me, but she has not been able to fulfil her desire till now.

In connection with sacred rivers I must point out as to the peculiar value of the waters of the Ganges, and the Jamna, which never get decomposed in spite of their being kept for any length of time. I have the Ganges and Jamna waters in my own house, preserved in ordinary vessels for the past 40 years. This is surely an inexplicable wonder from a scientific point of view, while the best distilled water prepared by advanced scientific processes, gets easily spoiled in spite of all the scientific care taken to preserve it for a long time.

THE NINE GEMS.

I think I should also make some mention of the subject of jewels which forms one of the chief items of Pooja. I have first

dealt with precious stones without which no jewel of high value can be made. We have the well known Navarathnams—the Indian nine kinds of important gems that are used also for pleasing the nine planets and thereby checking their bad influence, the Ruby, the Pearl, the Coral, the Emerald, the Pushparag, the Diamond, the Sapphire, the Gomedakam, the Vaidooryam or the cats eye, are respectively those that relate to the sun, the moon the Mars, the Mercury, the Jupiter, the Venus, the Saturn the ascending node and the decending node.

Then we have the seven minor stones called uparatnams and known as Turquoise, Sun-stone, Moon-stone, Crystal, etc., besides Rajah Varakh or Rajopala, which word can well be applied to the best kind of opals though in sanskrit it is called Pulaka.

Again we have the ninety-six varieties of modern stones generally worn by Europeans, Americans, Cyloneese, Burmese, etc., which consists of Topaz, Amethyst and a numerous other stones. I find that there are in all, about 120 precious and ordinary stones, including the nine gems and pearls used in making jewellery of several varieties; but the first nine gems including the varieties of pearls, are alone considered to be the best and the most valuable ones as originally recognised by Hindus.

As regards pearls, they are of eight varieties and 7 of them are really rarities. They are obtained from Elephant, Cloud, Conch, Fish, Serpant, Shell, Bamboo and Boar; and these except those that are usually available from the sea can be procured only once in a way. I have made mention regarding the above varieties of gems in the Ratna Panchaka, which I have given in this book and which I hope will be appreciated by the lovers of precious stones. It is unnecessary for me to mention that the best precious stones were obtained in India from certain old mines; and they are far superior in quality to the precious stones obtainable at present. In ancient times precious stones could be found in very large quantities and India was really proud of the store of valuable stones out of which we had several jewelled articles of which the peacock throne is one.

In fact many articles were made out of large pieces of gems and they were really charming and attractive, such as the beautiful parrot made out of one piece of Emerald belonging to the Tanjore Palace that was exhibited during the Navarathri celebrations, and the idol of Sri Rama and Seetha made out of one peace of ruby now in the Uttaradhi Mutt of the Madhwa sect, and many Lingams and idols made out of gems, not to speak of several other precious stones being available in abundance for the purposes of Decoration, Mandapams, Swings, etc.

No doubt we have instances of rare diamond that are found in the premier mines near Pretoria, in South Africa, such as the Cullinen, Cullinen 1, weighing 516½ cts, and Cullinen 2, weighing 309 3/16 cts. now in London. Again we have other diamond of large sizes in existence scattered in different parts of the world such as those mentioned below :—

NAMES OF DIAMONDS.

Name.	Weight on cts.	place.
French Blue	... 618	... France
De Beers	... 225	... East Indies
Great Mogul	... 279 9/16	... Persia.
Great Table	... 242 5/16	... Do.
Mountain of Splender	... 135	... Do.
Abas Mirza	... 130	... Do.
Pitt	... 136 7/8	... Do.
Daryaimur	... 186	... Do.
Jagersfontein	... 340 3/32	... unknown.
Dutoit	... 244	... S. Africa.
Star of Beaufort	... 100	... Do.
Florentine	... 133	... Austria.
Moon of mountain	... 120	... Russia.
Orloff	... 194¾	... Do.
Regent of Portugal	... 215	... America.
Tiffany	... 125 3/8	... U. S. A.
Turkey	... 147	... Turkey.
Kohinoor	... 104 2/3	... London.
Victoria	... 180	... India.

These diamonds however, large and valuable they may be are nothing when compared with the most brilliant diamonds of very superior qualities worn by the great king of kings Sri Rama, Sri Krishna and other glorious personages together with the gems of the highest order not to speak of the celestial ornaments of excellent brilliance worn by the Gods and Godesses Mahavishnu, Sri Mahalakshmi, Indra, etc.

The Indian fashion of wearing gems of superior kind is certainly preferable to that of the jewels set with inferior stones as are generally worn by other countrymen and known as Jasper, Asteria, Sun Stone, Moon Stone, Spanish Tapaz, Tiffany-opal, Essonite, Fire-opal, Turquoise, Chryso-prase, Banded-Agate, Alexandrite Lapizlazuli, Camelian, Peridot, Onyx, Garnet, Beryl, Blood stone, Almandite, and Tiffany yellow diamond, although a few rich American and English and French women have been imitating the wear of superior Indian precious stones and pearls consisting of Navaratnams.

It is very curious to find that Europeans and Americans are found to carry superstitions of their own regarding these stones by adopting the symbolic meanings from the earlier times which are described as follows.

SUPERSTITION OF WESTERNERS.

The Diamond representing (peace), the Emerald (immortality), the Ruby (Chastity and dignity), the Saphire (truth and virtue), the cats eye (danger), the Pearl (Purity and innocence), the Agate (Health and longivity), the Alexandrite (undying devotion), the Amethyst (Deep love), the Blood stone (Courage and wisdom), the Beryl (happiness and everlasting youth), the Calenian (preventive of misfortune), the Chalcedony (dispersing meloncholy), the Chrysolite (gladdening the heart), the Hyacinth (giving second sight), the Garnet (Power and victory), the Jaycinth (Modesty), the Jasper (wisdom), the Moon stone (good luck), the Onyx (courage and felicity), the Opal (innocence), the Sardony (conjugal bliss), the Indian Topaz (Friendship), and the Torquoise (prosperity).

At the time of Sree Rama's right Royal and Moral administration, precious stones were really plentyful and gold was extremely cheap. They gradually got diminished and during the time of Musalman rule they were greatly reduced and to day we scarcely come across such beautiful precious stones. I regret to note that many Indian princes and chiefs are taking to the constant wear of hat, suit and boot, cheroot in hand, and the taste for jewels has pratically died out; whereas the best precious stones are being used by rich American, French and English ladies. Some of the Indian Princes have been found to be disposing off their jewels but I am glad to learn that at least a very few of them are keeping a good stock of jewels and rare precious stones. The fashion has taken such a turn in India, that even Sumangali women have nearly given up the wear of jewels. The gentlemen that imitate the fashion of the day, have entirely given up the taste for jewels, and are content with only a long strip of cloth tied round their necks called neckties, bows and mufflers. Whatever it may be, I do consider that the right Indian fashion which must have been introduced after careful study of several generations in the past, must be kept up with, all delicacy, and the advancement of æsthetic beauty, without at the same time retracting from the fashions of the day.

ORIGIN OF THE JEWEL WEAR.

Indian jewels as the reader may know are so devised as could be used on several parts of the body. The male ornaments consist of head ornaments, ear ornaments, neck ornaments shoulder ornaments, wrist ornaments, finger ornaments, waist ornaments and not to speak of the dress and weapons set with precious stones. The idea of the inception of jewels can be easily be gathered from the description of the Visvaroopa or the physical manifestation of the Almighty God who is said to have worn celestial garlands effulgent kreetams including other Divyabharanams as described by several commentators on Bhagavath Geetha, including Prof. Max Muller, and as could be seen from several works. Sri Maha Vishnu is known to be fond

of ornaments and is therefore popularly known as (Alankara priya or Lover of adornments). He has the most excellent and natural jewels even unseparably attached to his own person called Srivatsam and Kousthupam in addition to the number of magnificent jewels of high brilliance worn by him. Indra, the king of Paradise which is considered to be the chief abode of the pleasures, the place of enjoyments and the seat of the ideal fashions and tastes, is also said to possess celestial jewels, and even the dieties representing the Sun, the Moon Varuna, Vayu, etc., planets and elements are described to have worn jewels according to their own tastes. The heavenly beings are said to have worn jewels and the fashion seem to have been gradually introduced into this world through Devas or Ghandarvas and Kinnaras.

But for the first and foremost civilisation of this ancient First country of the world, which has been handed down from Devas and from incarnations of God, with all of whom, men of ancient India that existed thousands of years before Chirist, seem to have had communications, in some form or other, the wear of jewels would not have become so popular. But for the ideal enjoyment of the Hindu paradise, ruled over by Indra, there could not have been the technical names of several pearl garlands known as Manavam, Guchcham, Devach chandam, Vijayach chandam, Indrach chandam, and so on, that represent the pearl garlands having 24, 32, 108, 500 and 1000 strings of pearls respectively.

It will be further instructive to find the forty names of jewels commencing from Kreetam to Kshudra Ghantika, mentioned in the 68th chapter of Kalika Purana, which are intended for the wear of Devy referred to in this book. As already stated, Virat Purusha, the Tirumoorthi and other devas, wore kreetams and Kundalams in addition to the several celestial garlands. The wearing of Kundalam was followed by all men and women and even saints, sages and Karmatas of high order, such as Somayajins, so much so the wear of ear ornaments became incumbent on every Hindu, and has obtained a religious recognition and has been ultimately adopted as a Shastriac injunction, that

every Hindu is found to perform the ear boring ceremony without which he cannot be recognised as a Hindu; and so also every Sumangali women is bound to wear the ear ornament which is considered to be one of the emblems of Sumangalya. It is unnecessary to point out, that the holes in the ears are taken into account, while comparing the nationality of Hindus, with others whether the former, wear anything in the ear or not.

Further the wear of jewels by women has assumed a peculiar importance and it has been finally settled by Shastrakas as a most essential thing, for every Sumangali woman to always wear the minimum number of jewels consisting of a mangalya sutram, a pair of ear rings, a nose ormament, a pair of Bangles, a pair of leg ornaments and a Kanchi in addition to her using the other articles of Sowbhagya.

From the time of our reknowned epic Ramayana the wearing of jewels had assumed popularity and became positively in vogue. We find that Rama's administration should have existed several thousands of years ago as will be evident from the horoscope of Sree Rama and the astrological calculations and the astronomical movements of the planets. Thousands of years later, during the Mahabharatha War we find that the fashion of wearing jewels continued to exist as will be evidence from the description given in several works of Sri Krishna, Arjuna, Dharmaraja and several others as having worn jewels. During the days of the Hindu Emperors Asoka, Chandragupta and Vikramaditya they had the use of magnificent jewels and jewels were also worn by Mohammedans when they ruled over certain parts of India. It is a pity that the present Maharajas and Rajas who have fallen victims to the modern western fashions cannot appreciate the beautiful Indian civilised forms of wearing jewellery, not to speak of many titular Rajas who can hardly understand the importance, the value and the fashion of the wear of jewels. It is to be regretted that many of them some times go in for jewels, consisting of disproportionately huge stones of inferior quality, not being capable of appreciating the beautiful colour, the water and the brilliance of the precious stones of really

superior quality. Even amongst jewellers, they are only a few, who can understand the value of the old precious stones of best quality which have a special beauty of their own.

I may state here that varieties of sets of jewels can be seen in Nathadwara near Udaipur, which are used for God Govardhana on different occasion of Uthsavams, at the same time having regard to the conditions of seasons. I do not find such an arrangement to exist in Tirupathi, Madura, Srirangam, Udipi, Travancore and in such other places, etc. Further the beauty of wearing jewels seems to have been introduced in modern times, partly by artists who paint the pictures of Gods, Goddesses and puranic heroes and heroines, leaning on the fashion of different parts of the country; as for instance the Radhakrishna painted in Bengal is different from that painted in Madras or Poona or Gujarat or Malabar or Punjab and so on.

I have ransacked several books and whatever Sanskrit names of jewels, that I have been able to secure are given in this book, along with certain names given by myself, in the light of my own observations and personal experience. I have given the names of about 60 jewels in Abharana Panchaka and including the other names I have given with the details of jewels, and with the supplementary names given in this book, they come to about 108 jewels, most of which are intended to be worn by men; and I trust that the information given by me regarding them, will be of immense use to lovers of jewels.

FOOD VARIETIES AND OTHER EATABLES.

The Bhojya Panchakam given by me, may be appropriately used in offering Maha Neivedyam to any diety whom we may worship, which deals with the various tasteful requirements necessary for the richest meal according to the provision of Shadrasas accorded by nature.

We have six rasas and tastes but only five kinds of things that we can eat and drink. They are divided into Bhakshiyam, Bhojyam, Lehyyam, Choshyam, and Peyam, as described in Puranas for being offered as Neivedyam.

निवेदनीयं यद्द्रव्यं प्रशस्तं प्रयतं तथा ।
तद्भक्ष्यादि पञ्चविधं नैवेद्यमिति कथ्यते ॥
भक्ष्यं भोज्यं च लेह्यंच पेयंचोष्यंच पञ्चमम् । २३

The Mahaneivedyam should consist of beautiful simple rice in addition to the several preparations of rices, the wheat preparations, consisting of Poories, Breads, Chapathies, Dholls, Karambakas, Vyanjanas, Yooshas and Kvathithas, Sakas besides curd milk; ghee, sugar, sweet and hot cakes, etc., and a number of other eatables. According to the custom of Vaishnavas the food and other eatables are divided into four main classes such as (1) rice etc. food preparations, (2) fried preparations of eatables, (3) dried vegetable preparations and (4) green and dry fruits and milk preparations. They are called Sakhdi, Ansakhdi, Dudhghar, Samagri and Phalari.

The Bhakshyastakam given by me which consists of 8 slokas dealing with a number of Sanskrit names, cakes puddings and other eatables will be of much use, in addition to the Bojya Panchaka, at the time of offering Neivedyam and the Bhakshya Navaratnamalika given by me dealing with the vernacular names in a sanskritized form in Sardoola Vikreedita metre, will I hope be instructive and at the same time amusing.

The ornamental cakes, the sugar dolls, the flour made-toys and the preparations of the various designs with floral decorations along with a number of payasamas, vegetables, sauces, broths, soups, pickles, chutnies, kachlies and a number of other preparations for which corresponding names in English language cannot be had, are exhibited in hundreds of vessels on galleries around the diety, which consist of about three to five hundred things and make a good show of food preparations.

I need not state that the offering of Mahaneivedyam has its great reward, and is said to give good results and all happiness, as stated in the shastras as follows

नैवेद्येन भवेत्स्वर्गो नैवेद्येनाऽमृतं भवेत् ॥
धर्मार्थकाममोक्षाश्च नैवेद्येषु प्रतिष्ठिताः ।
सर्वयज्ञफलं नित्यं नैवेद्यं सर्वतुष्टिदम् ॥ २४

There are about thousand pakwannas named in books in addition to the several works published on Pakasastra in several languages. I think a special library consisting of books on Pakasastra will be of great use to our ladies. I believe women must understand the methods of making preparations including masalas and curry powders, and should also, possess the knowledge of making adjustments according to the tastes of the husband and the requirements of health, so as to serve and aid medical purposes, at the same time enabling the food taken, to act as digestive, a laxative and a germicide and contribute to make the liver active, and strengthen the brain and the heart, and to supply a good quantity of blood to the system, so that any medical treatment, may as far as possible be avoided, if the principle of Pakasastra is correctly followed.

As regards eatables consisting of sweet and hot cakes, jams and jellies, the various fresh and preserved fruits, dry fruits, syrups, nuts seeds, etc., they may be used every now and then, by making reference to the names given in this book for offering to God and for being used by the members of the family. I have given the names of about 108 eatables, besides those 180 names given in the Bhakshya Navaratnamalika, which have necessarily to be given in Hindustani or Hindi Language, which have been also adopted in Southern India. These being proper names, we all know that many of them are now being introduced in clubs and hotels and are used in rich parties. These names seem to have originated from the time the offerings were made to Lord Sree Krishna especially on the Gujarati New Year's day when Annakuta Utsavam is held on a grand scale and offered on the birthday of Sree Krishna, known as Gokulashtami or Janmashtami.

Some of our friends who do not care much for Indian sweets and cakes, being prejudiced by foreign influences and

close association with aliens, may try to pay more attention to our preparations and get them prepared according to their tastes in their own houses with such improvements as they like and offer them to God and use for themselves instead of going in for English made cakes, biscuits, jams, etc., that are prepared perhaps some months previously and sometimes found to contain germs without any guarantee either of the wheat or other good flour used. Of course they have to give some training to their women, in the art of Pakasastra and make them pay their personal attention to the varieties of preparations, instead of allowing them to constantly go about visiting friends and wasting time in clubs, indulging in sports, in the name of recreation by sacrificing their domestic concerns and grave family responsibilities and thus be engrossed in activities not suitable to our modest Hindu Social life, consisting of diverse duties. It is open for our Indian brethren and sisters to get everything prepared afresh and of good quality in their own houses, as it is quite inadvisable to get disappointed by getting bad and inferior stuff, for high prices even after sacrificing religious and social scruples.

I have compiled a perpetual diary which provides for the preparations of varieties of breakfasts, dinners, suppers, luncheons, and tiffins for use, four times, every day, distributed throughout the year, at the same time having regard to the condition of seasons of vegetables and fruits available which diary is bound to serve the purpose of Menu cards to make room for varieties of tastes to be repeated in rotation for enjoyment. This perpetual diary also contains the mention of annual religious utsavams and observances that have to be concurrently observed every now and then, suitable to both the solar and lunar systems besides providing for noting all the important days, occasions, ceremonies, and domestic events, both ordinary and extraordinary, pertaining to each family and the members thereof. I have further given 360 names for 360 days of the year as they are called, in accordance with the importance of the day. I trust this perpetual diary which I hope to publish at my earliest convenience, will be of great use

to the public, at least, for half a century, if not for a century or more.

FRESH AND GREEN FRUITS.

The subject of fruits also deserves the consideration of all and particularly those who are fond of fruits. When no eatables or other preparations of food are available, we know that fruits are invariably offered as Naivedyam. I have done my best in procuring the names of fruits in Sanskrit language, and I am sure that my trouble will be rewarded if the Phala Panchaka given by me is appreciated. The first two slokas can be most appropriately used while offering Phala Naivedyam to God and other two slokas can be used ordinarily, as some of the names of fruits mentioned therein, contain the words of a mixed language, at the same time the fruits belong to foreign countries.

Just as I have given a Madhura Sloka in the chapter of eatables, I have given a Madhura Sloka with regard to fruits also, immediately after the Phala Panchakam. In both of these Madhura Slokas all the words given, commence with Madhu or Madhura and yet convey the names of different eatables and fruits. The idea of giving these Madhura Slokas is to repeatedly give the names of sweetness and to give a substitute for the popular Vedic Mantra that deals with the word "Madhu" indicating the ideal taste of sweetness and honey, *viz.*,

मधुवाता ऋतायते मधुक्षरन्ति सिन्धवः ॥ २५

which is generally used in Naivedyam, although there are several Vedic Mantras that could appropriately be used in offering the Naivedyam.

The number of names of green fruits in Phala Panchaka amount to 77 and those of dry fruits to about 20. Of course to this, if we add certain other names of fruits and the several species, under the head of several fruits, they will exceed 108 in number.

It is needless to point out that we have several species of mangoes, plantains, grapes, pomegranates, dates, oranges,

sweetcitrons-apples, pine-apples, wood-apples, rose-apples, custard-apples, love-apples, govas, melons, shaddocks or (pomilos which are called by the name of forbidden-fruit), jambuls, long jambuls, jujubes, long jujubes, peeloos, jack-fruits, khirinis, milk fruits or (mimusops exandra), euginia jambos, lakoochas, cypodellas, cashew fruits, figs, mangustans, goose-berries, mulberries, bilimbies or (pulichan kai in tamil), cordia rothii or (mookku chali palam in tamil), bael fruits or (bilva palam), karanjas or (kalakka in tamil), bullock-hearts or (ramapalam), priala or choranti nut (kattu mam bazam or cuddapah almonds), karmal (avarohea carambola) similar to bilimbies, phalsa or (grewra asiatica), cephalandra indica or (kova pazam in tamil) and Indian pears, all of which can be often used freely. Further we have the cucumbers, sugar-cane and cane-fruits, which are also offered along with fruits. We have also got bread-fruits, laddu-fruits, not to speak of fruits known as toran fruits. Kharbuj is the word derived from the Sanskrit word, Shadbhuja meaning, fruit containing six lines on them. Of course water melons, which are known as tharbuj or tarambujam in sanskrit are not used for naivedyam purposes.

The names of certain English and other fruits, such as plums, hog-plums, date-plums or amtoks, otahite plums or (spondias dulcis) pears, peaches, persian-dates, wild-dates, berries, cherries, rospberries, sweet-gooseberries, cape-gooseberries, currants, raisins, durains or civat-cat-fruits, loquats or japan-medlar, litchis, tomatos, apricots, chineese-figs, etc., may not be quite suitable for offering as naivedyam.

I wish to add that just as we have a number of varieties in our popular mango fruit, like the gova, mulgova, dilpasand, nazukpasand, godumpasand, peether, neelam, sindhoora, badami, banglora, raspoori, ameergola, sakkargotli, sowcargotli, jehangir, amrutham, panakalu, gaddaimar, and so on, we have several varieties of plantains (including the nendra valai of malabar) cocoanuts and seedles varieties of oranges, pomegranates, grapes, etc.

We have amongst the English fruits 24 chief varieties

of Oranges, 16 varieties of Figs, 111 varieties of grapes, besides 338 varieties of apples-as Emerson says 'the apple is called the social fruit of New England.'

Of course we have also 19 varieties of apricots, 150 varieties of peaches, 30 varieties of cherries, 70 varieties of plums and 86 varieties of pears. We have also varieties of badiries or jujubies and govas. I trust, the reader will find out the meaning of the fruits in his own language, so as to easily identify them for constant use.

Even gourds legumes, follicles, capsules achenias etc., are called fruits technically, but strictly speaking they are vegetables.

DRY, FRUITS, NUTS AND SEEDS.

Dry and preserved fruits such as prunes, figs, dates, grapes, raisins are also often used with advantage. Nuts are considered to be very nourishing and strength-giving to the system. Consequently the almonds, chalgoza, pistachio, nuts, walnuts, cashew nuts, ground nuts, cola nuts, cheranti nuts, singara nuts, cob nuts, olive nuts, physic nuts, belgaum walnuts, hazel nuts, chest nuts, brazil nuts and cocoanuts (theobroma cacoa, from which the cocoa is prepared) are all considered to be nutricious and used accordingly. Generally nuts possess rich nutricient properties in a highly concentrated form, such as oil, sugar, starch and a proportion of nitrogenous constituents.

There seems to be some literature on the subject of fruits and nuts, but I think it unnecessary to spend more time on this subject. I have however given an exhaustive list of fruits in appendix B to this book.

The seeds of cucumber and the pumpkin are used in making balls with sugar and cakes, and even used by frying them and mixing them with salt and pepper. Chewing almonds and other nuts is also considered to contribute towards curing Phyorrhoea of teeth, as stated by scientists and therefore they may be daily chewed, instead of allowing the teeth to be forcibly pulled out by money making dentists. Further, the cucumber seeds are also used by mixing in the areca nut powder in order to give better taste, besides their possessing cooling properties.

If fruits are freely used having regard to their efficacy they render much assistance to the natural functions of the body as for instance pome-granets act beautifully well on the heart, the apple on the brain, the grapes on the liver and as blood purifier, the plantians and figs act as laxative on the bowels, the coconuts as nourishment and giver of strength and as a healer. All these produce very cooling effects. The cucumber keeps the system cool especially in the hot season and its seeds act splendidly as diuretic, at the same time contributing towards the reduction of temperature during the typhoid and other dry fevers, when taken in medicine. The pine apple and sugar cane also act as diuretics and stomachics. Mungustans and cypodella produce very cooling effect on the system. We know that the bark of the former and also that of the pome-granate act as astringents and are given to check dysentery. Payvalay plantains soaked and preserved in caster oil seem to act well in maintaining the peristaltic action of the bowels, and preferably serve other market preparations. The jambul preparations are used as a specific to check the lawyers disease the popular diabetes. The large oranges known as Batavian oranges are prescribed to check the present day popular disease tuberclosis along with inhalers and injections and calcium mixtures. Of course our sour lines are being used for generations, to act as hepatics and I am glad that now many I.M.S. officers have started prescribing lime juice to be taken every day for so many conditions. Citron known as turanj or kodi madalai is considered to be a great specific for liver complaints and I am told that it has good effect on lucoderma and leprosy. The goose berry is also a highly recommended fruit for producing good results on the heart, the hair and the eyes, and the jam prepared thereof covered with gold leaf acts as a valuable heart tonic. Further it forms one of the items of tri-phala, besides being one of the chief ingredients used in the popular Bhringamalaka Thailam. Bihi, is invariably used as one of the best heart and brain tonics especially when administered with the powders of pearls and rubies, and is said to have checked many valvular diseases of the heart. I should strongly

recommend every family to have a bottle of pomegrante syrup prepared in their own homes which will be of immense use especially during conditions due to excessive heat.

THE USE OF FRUITS.

In regard to the offering of fruits one must take special care to see that they are neither raw nor sour. Only well riped and sweet fruits should be used both for Naivedyam and for ones own use. Care should be taken to see that the fruits are properly riped washed, peeled, skinned, cut and put in proper vessels and offered. We rarely find the proper use of proper fruit taken in the proper method during proper hours and in proper season.

FRUIT OF OFFERING FRUITS.

It is said that by offering fruits to God with devotion we get all our desires fulfilled and the benefit of all the fruits of happiness, as stated in the following sloka.

फलंमनोरथफलं प्रददाति सदा नृणाम् ।
पुत्रपौत्राभिवृद्ध्यर्थं श्रेय:पुष्टिं प्रयच्छमे ॥ २६

I may add that the giving of fruits as charity or making Paladanams has great virtue and is productive of all desires as observed in Puranas.

फलेन फलितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरं ।
तस्मात्फलप्रदानेन सफलास्युर्मनोरथाः ॥ २७

Further, Phalam is the result of Karma or is the result of action or work, just in the same manner the Phalam is the product of nature as resulting in the bearing of fruits by trees. The lovers of eatable fruits should also understand their duty to aspire for good fruits by good actions and worthy deeds and enter upon discharging the duty of carrying out good work in the world which will fructify in securing good fruits for themselves.

FRUITION OF DUTY.

It should be borne in mind that the idea of the ideal duty is not to expect any reward as it is stated in Bhagavad Geeta.

कर्मण्येवाधिकारस्ते माफलेषु कदाचन ।

The well known English writer Carlyle also echos the same opinion thus "Let a man do his work, the fruit of it is the care of 'Another' than he".

IDEAL DRINKS.

I have also given a full description of the best drinking water to be offered, mixed with the varieties of ingredients which are productive of cooling effect and fragrant breath. It is needless for me to say the importance, the usefulness, the taste of the best quality of plain, clear, pure, sweet light and fresh water of a moderately cool temperature, capable of quenching the thirst not to speak of the same being certified by medical men. The good plain water with the composition of cardamums, cuscuss and sometimes mixed with rosewater or kethaki water, is positively delightful besides acting as a digestive, at the same time cooling the system. The use of padiri flower, or patala puspam or trumpet flower is also popularly known. As for other drinks I do not see why our people should not freely use our popular panakam made of sugar, or jaggery with or without lime juice in the place of areated waters. It must be noted that lime juice is considered to be one of the best germicides by several scientists belonging to different schools of medicine such as Allopathy, Homeopathy, Hydropathy and Naturopathy in particular. We may also use our highly refreshing and nourishing cool drink known as Thandai, which consists of chiefly almonds, poppy seeds, cucumber seeds, rose buds, cardamums, kasni seeds, with a small quantity of white pepper if necessary, well ground and mixed in water and sugar and often taken with milk, by properly straining. This makes one of the most nutritious drinks. The poets in describing the virtues of the ideal drinking water have said that it should be as clear as the pure mind of a virtuous man,

as light as a beggar, as cool as the embrace of a dutiful son,* and as sweet as a baby's talk. If necessary I may mention that the rose and kevda water specially prepared out of the Ganges water that contains much fragrance, will be of immense use in mixing with the drinking water, besides its sacred value.

The home-made syrups prepared out of the juice of fruits such as pomegranates, grapes, apples, etc., are really excellent and have peculiar effect on the liver and the heart and they can also be offered in Pooja, under the head of Paneeyam. The fresh fruit juices are of course considered to be the best drinks provided they are not sour. The kevda water mixed in drinking water gives splendid odour, and is very efficacious in producing a cooling effect on the system, and if largely used produces a good effect during small-pox, measles, etc.

In connection with the drinking water in general I wish to point out that the aerated waters with all their so called distillation, being a production merely from a commercial point of view are sometimes found to contain germs and hence such inferior waters need not always be used as drinks.

THAMBOOLAM AND BETEL LEAVES.

There are many other things which can be utilised both for God and man with advantage; for instance mukhavasam which can be used for maintaining the fragrance in the mouth and thamboolam which has got its peculiar charm and attraction besides the medicinal property it possesses. Thamboolam is also called mukabooshanam. Although betel leaves are used in different ways in different parts of the country, yet I have made a veeti or beeda complete in the light of my observations by giving all the ingredients consisting of spices necessary for Thamboolam, which amount to 16 in number, and hence I have called it Shodasanga Thamboolam. I am sure, the Thamboola Panchakam which I have given and which deals with the

* Not a troublesome son like the son of the sun who is to be discarded like the sun-flower.

varieties of the betel leaves and the ingredients, the qualities and the property of thamboolam and the purposes for which it is used will be found very useful. I have not adopted the form of Thamboola Panchakam written by poets of olden times who give only a description of the woman offering the thamboolam by her beautiful hands decked with glittering and jingling ornaments, without reference to the quality and details of thamboolam. The Thamboolam has different tastes and flavours, besides giving odour to the mouth, colour to the lips, without recourse to the western artificial paints such as the rubi-lip-tinges lipsyl, etc. It adds beauty to the face, in addition, to contributing towards easy digestion through mastication among other things. It further encourages friendship and pleasure, besides being one of the useful thing in offering respect to a guest. It is one of the necessary articles in domestic life and forms an important item on auspicious occasions including Poojas. There are varieties of veetis prepared out of thamboolam such as having the shape of a parrot, a lock, a tree, a pipe, a quadruple piece and the triangular beedas, commonly known as patties. It serves the purpose of a valuable tonic when it contains pills made out of musk, saffron, ambur, purified-camphor (Borneal) and pearl lime and rolled in gold leaves. Poets of ancient times have described the Thamboolam as possessing 13 qualities, including medicinal efficacy and the same has been extolled and is said as not being available even in Paradise. The betal leaf is called Naga-valli. A comparative observation of the tastes of betal leaves grown in different parts of the country such as Benares, Calcutta, Bombay, Mysore, Madras and Tanjore will be of much interest to the lovers of Thamboolam. I may mention that the arecanut used in Thamboolam is itself a discovery to help digestion and to check and minimise the popular tooth disease of Europe the Phyorrhoea, as it is admitted by the scientists that chewing of the nuts has this effect. If thamboolam is properly masticated and chewed the same is productive of a large quantity of saliva and is of great help to digestion. Thamboolam is the term given for the whole thing including arecanut and other ingredients. Surely

thamboolam is a most delightful and superior present when campared with the strong cigars, that produce bad smell in rooms and roads by smoke, besides making the mouth stink and lips burn and blacken.

DHAKSHINA.

I should like to say a few words regarding the subject of Dhakshina without which the reward obtained by Pooja is stated to be unsatisfactory and not productive of results.

श्रद्धायुक्तः शुचिर्दान्तो दानं दद्यात्सदक्षिणम् ।
अदक्षिणं तु यद्दानं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ २८

Dhakshina is considered to be one of the essential items to be offered in Pooja. Gold is generally appreciated for offering dhakshina, hence it is also called swarnapushpam. After deeply considering the form of offering dhakshina, I have chosen to give in the sloka the best and the most valuable ancient gold coins which are held in veneration and known as Rama Tankam Gaja Lakshmi Varaha, etc. It is needless for me to mention the importance of Rama Tankam which is said to have been the gold coin current at the time of Sree Rama's administration and which is worshipped by Hindus at large. It is really a valuable and heavy gold coin, with the figure of Sree Rama's Pattabhishekam engraved on it.

The second name of Gaja Lakshmi Varaha coin indicates the representation of the Goddess of wealth Sri Mahalakshmi. As one interested in the collection of coins I have a number of gold and silver coins that were current during the time of several kings and emperors with the figures of Gods, embossed on them. I dare say many of the readers having interest in numismatics are aware of the existence of the book available on the subject, of a variety of gold and silver coins, which can be seen in the Connemara Library at Madras. Surely these coins are far superior to the many alloyed gold coins now current in different parts of the world.

Dhakshina is also regarded as the daughter of Prajapathi and as the wife of sacrifice-personified, besides, the presents or gifts given to brahmins at the completion of the sacrifice or any religious rite.

The coins in general are known as Tankas, Mudras, Varahas and Nanakams. We are also aware of their being called Mohurs, Asharfees, Pagodas, etc., with which the collectors of coins are well acquainted.

The subject of Dhakshina has been mentioned in Satapatha Brahmna of Sukla Yajurveda and certain Vedic Mantras are found in Rig Veda prayogas. One of the Rig Veda mantras found in (8-81-1) can also be appropriately used in connection with offering of Dhakshina which is as follows :—

दक्षिणावतामिति मानीचित्रा दक्षिणावतांदिविसूर्यासः ।
दक्षिणावन्तो अमृतंभजन्ते दक्षिणावन्तः प्रतीरन्त आयुः ॥

But the following common sloka is generally used as indicative of obtaining great reward in offering the gold which runs as follows :—

हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभाविसो ।
अनन्तपुण्यफलदं अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २९

ARATEES OR HARATHEES.

I find from the book, called Patdmakhyan in Gujarati in which Sati Padma Kumari is said to have offered Neerajana or Mangala Harathi to her husband, one Pippalada Rishi. I do not know if this is the same Pippalada, who is connected with the esoteric meanings of Gopala tapani and Krishna Upanishads, which I have published with commentaries in the year 1900. The Harathi offered to her husband in the Gujarathi language in the book called Padmahyan, can be read with interest and the same corresponds to some extent to the Harathi or Neerajana given in the text of this book in Sanskrit.

Numerous kinds of Harathees are offered to God and particularly so, in Saivite temples in accordance to Saivagamas, I have arranged Harathees into five main classes consisting of 1. Mangala Harathi, 2. Pushpa Harathi, 3. Ratna Harathi, 4. Chitra Harathi, 5. the Karpoora Harathi, in a condensed form without dilating much on the details of various harathees such as Soorya Harathi, Chandra Harathi, Nakshatra Harathi, Kumbha Harathi, Ratha Deepam and Meru Deepam all of which I have given in my book called Bhagavat Aradhana.

One of the beauties of the sloka of Pushpa Harathi given by me will be found from the kind of flowers used in the said Harathi, that are called after Sun, Moon, etc., as sun flower moon flower, twilight flower, night flower, beauty flower, etc., and known as Soorya Pushpam, Chandra Pushpam, Trisandi Pushpam, Ratri Pushpam, many of which are appropriately used. I may state that Harathees of superior kind offered, generally contain real pearls and also pearls made out of flour and decorated with several designs, in gold and silver plates.

MANTHRA PUSHPAM.

The Manthra Pushpam given by me, consists of authorities given in Smrithies in praise of the husband, by Manu, Atri, Shanka etc. Smirithikaras, and the same is intended to be appropriately used in the same manner as Narayanatharva-Seersham, Sivatharva-Seersham, Deviatharva Seersham, Ganesa, adharva-Seersham etc., used in the Poojas of the respective Panchayatanas. I have further given the Sama Vedoktha Mantra, prescribed in Skanda-Purana to be used in worshiping the husband; I have also given the Pati Gayathri besides two slokas containing the names of several flowers in Pancha Chamara metre, at the commencement of the Manthra Pushpam.

PATI STOTHRAM.

The Pati Sothram given by me is one that has been entirely extracted from Krishna Janma Khanda of the Brahma Vaivartha Purana, which is said to have been offered by Sri Maha Lakshmi,

Saraswathi, Ganga, Savithri, Parvathi and the wives of several Gods and sages, while offering prayers to their husbands.

RAJOPACHARAS.

It is needless to add that during the latter part of Pooja Vidhanam all Rajopacharas are generally offered which include Chatram, Chamaram, Music, Dancing, Riding, Driving, etc.

SANGEETHA SASTRAM.

It will also be instructive to note the arrangement of the offering of music, on the basis of the definitions of Geetham and Sangeetham besides the names of varieties of musical instruments given by me in my Vadya Panchaka, consisting of several kinds of veenas and other instruments used on the occasion of amusements, auspicious festivities, war and victory. I state that the Sangeetham consists of vocal music accompanied by instruments and thalams, but not mere singing which is called only Geetam. In connection with the Sangeetha Shastram there are seven adhyayams given. They consist of 1. Svaradhyaya, 2. Ragadhyaya, 3. Taladhyaya, 4. Nrityadhyaya, 5. Bhavadhyaya, 6. Kokadhyaya and 7. Hastadhyaya.

It is a pity that Sangeetha Shastra which is said to have originated from the seven swarams of Sama Veda is not reconciled with those of the popular swarams, sa, ri, ga, ma, pa, da, ni. Just as we have the three main swarams excluding prachyayam, in connection with the intonations of Rig and Yajur Vedas, as stated below, we have seven swarams belonging to sama veda,

उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च स्वरास्त्रयः ।
ह्रस्वोदीर्घप्लुतंचेत कालतो नियमां ऋचि ॥

It must be noted that Sangeetha Shastra belong to one of the Upavedas known as Gandharva Veda.

NRITHYAM OR DANCE.

देवऋष्या प्रतीतोय स्तालमानरसाश्रयः ।
सविलासोङ्गविक्षेपो नृत्यामित्युच्यते बुधैः ॥

The description of Natyam with its differences of Thandavam, Lasyam etc., will, I am sure, be appreciated by those who will understand the importance, and the beauty of Bharata Shastra, which is based on the principles of morality and devotion to God. It is known to all that Siva, is versed in Natyam and is consequently known as Nataraja and so also Lord Sree Krishna is known to have danced on the head of the serpent Kalinga and wrought, Kalinga Mardhanam, not to speak of the great devotees that have taken to dancing, in the course of performing their bhajana. Properly speaking the fine art of dance is intended to develop the muscles and thereby improve the health in general and the condition of respiratory organs in particular, provided of course, it is combined with healthy acts and pure thoughts; and true art of dancing is also intended for educating the spectators by the exhibition of the high character of great men, Rishis and Devas as will be found from the following authority :—

देवर्षिक्षितिपाल पूर्वचरितान्वालोक्य धर्मोदयः
तेषामाश्रित भूमिकाभिनयने स्या दर्थसिद्धिःपरा ।
संगीतायुतचित्तवृत्तिहरणा वश्या भवन्त्यङ्गनाः
ज्ञानं शङ्करसेवयेति कथितं नाट्यं चतुर्वर्गदम् ॥ ३०

I have perused a list of all the inscriptions of the 108 varieties of dances engraved on the pillars of the temple at Chidambaram, published in Fort St. George Gazette some years ago, together with photographs of the carvings of the respective dances referred to in the inscriptions and I have given many of the technical terms of our popular ancient Indian dance in the slokas offering Natyam and I am sure it will be much interesting. It is necessary to offer music through expert musicians and persons well versed in dancing in accordance with the rule of Rajopacharas prescribed in all pooja vidhanams, the former being the subject of science and the latter of fine art. These subjects include Thala Shastram *i.e.*, the art of various forms of keeping time, for maintaining the rythm, of which the Nandikeswara is said to be the pioneer.

It is unfortunate that dancing should have been misunderstood for the past some decades consequent upon this art being practised by public and professional women, known as dancing girls, while the European dance consisting of waltz, quadrille, polka, besides the up-to-date fox-trot, charalston, etc., has been appreciated in the advanced western society, and so also no objection is taken to Japanese and Burmese dances and the curious Java dance which is exhibited by Mahammedans representing the characters of Ramayana, accompanied with funny huge musical instruments.

देवानामिदमामनन्ति मुनयः कान्तं क्रतुं चाक्षुषं
रुद्रेणेदमुमाकृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्तं द्विधा ।
त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नानारसं दृश्यते
नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम् ॥

Dealing with other Rajopacharas the offering of Gold palanquin is also one of them. The sloka that is given by me, for offering the Palanquin or Andolika, contains the full description of the kind of the ideal Palanquin, set with precious stones and carried by beautiful damsels.

It is admitted that Palanquin is one of the grandest and most highly respected conveyances of ancient times and we also find a Mantra given for the Pooja of Palanquin as well, which is performed on important occasions. The following is what is called Sibika Mantra.

महेन्द्रनिर्मिते दिव्ये देवराजादिसेविते ।
शिबिके पाहिमां नित्यं सदात्वं सन्निधाभव ॥ ३१

ASVAROHANAM.

The subject of Asvarohanam has its peculiar significance as one of the Rajopacharas. The horse is supposed to belong to the pedigree of Gandarvas and the horses have peculiar connection with the Sun who is said to drive his chariot yoked

with seven green horses God Siva is said to possess white horses for his use, as it is observed from the following Veda Mantra:

आत्वा वहन्तु हरयस्सचेतस श्वेतैरश्वैस्सह केतुमद्भिः ।
वाताजरै र्बलवद्भिर्मनोजवैः आयातु शीघ्रं मम हव्याय शर्वोम् ॥

The horse is said to give good fortune provided he has lucky marks according to Asva Pareeksha, mentioned in Asva Shastra. The horse is also worshipped on Dasara day and we find the Asva Mantra given in Dharma Shastra which speaks in high terms, regarding the horse. Asva Lakshmi is one of the several Iswariyams as recognised by Shastras and we find even to-day, a number of horses being maintained in states. It is a great pity that horses are not given training in walks, with attractive steps tantamounting to dance and the walk known as 'Raval-chal' has become out of fashion now-a-days. The special feature of this walk is that the body of the rider should not shake in the least, even if he carried water in the palm of his hand. Such a training was only given to Indian horses; whereas the Australian horses can only be trained for trotting and galloping, as suited to the taste of Europeans. The faithfulness of Arabian horses is admittedly appreciated. Further, the fashion of dressing the horses and decorating them with jewels consisting of gold and silver ornaments, with pendants and the head ornaments with an aigrette and the jingling anklets with bells, all of which, was the result of a piece of advanced Indian civilisation, has been forgotten to-day, and we find that even Indians, mostly taking to English sports, consisting of Polo and Racing, the latter being only gambling that brings ruin upon many families. In former days Indians were spending much money, for securing the best horses of the most beautiful type possessing the best colours, with the best auspicious marks and giving them the best training in walking and dancing, adorning them with best decorations, at the same time supplying them with best food consisting of plenty of ghee, jaggery and cakes in addition to Bengal gram, etc. It is unfortunate that the people should now

be found to lavish their money in the legalised illegal game—the races, under the influence of the Western Civilisation. I have tried to give in two slokas, a full description of the horse to be offered having the most important and auspicious marks known as Devamani, and Kanthabharanam, in addition to his being decked with jewels, consisting of Kanthabharanam (a necklace) together with anklets and other gold decorations, including the silk saddle, at the same time possessing the characteristic description of the horse known as Panchakalyani, and having had the training in Panchadhara walk. I trust that the sloka, for offering the horse, of the superior order, will be appreciated.

It is needless for me to say that the horse is one of the most ancient, intelligent, useful and faithful of animals that existed even during the time of Vedas as will be observed from the Purusha Sukta itself

तस्मा दश्वा अजायन्त—

and from the fact that we find one of the greatest sacrifices performed by Kshatrias, known as Asvamedha, mentioned in our Vedic literature.

The science of Asva Shastra contained in the work known as Revantottariya, Hayalilavati, and other modern works on Asva Shastra, furnish ample information on the subject and it is said that Nakula and Salihotra, etc., were well versed in this science.

As we all know, the horse is required for the purposes of driving, riding, hunting, shooting, playing and above all for military service. A good horse is said to give fortune and is therefore treated with much consideration and for all these reasons it is also offered in Pooja in the Rajopacharas, as being, one of the chief requirements of a king. A good horse possessing highly superior qualities that give fortune, can be had only by the favour of Sree Mahalakshmi, as will be found from the prayer of Sree Sookta in which it is said

अश्वदापि गोदापि धनदापि महाधने ।

The horse-play in the game of chess, known as knight, has a great attraction when an expert plays and makes him jump in all the 64 houses of the chess board without getting into the house he once occupied. The following is one of the slokas intended to be used for the jump of the chess-horse.

कटि तेळे कुचं दूत पुलिपंतु चिकेयपे ।
चे किटापि लसायीसु ळायुसी यविटे सेचु ॥ १२

GAJAROHANAM.

Gajarohanam has its own greatness as recognised from time immemorial and we all know the royal importance and grandeur attached to the riding an elephant in consequence of which, elephants are maintained even in temples, for accompanying the procession of the dieties. The pleasure of riding the elephant with gold or silver Varandaka and Howdah, has been much admired even by European kings and richest Americans and we have seen how elephants were used during the time of coronation and durbars which is only the imitation of advanced Indian civilisation. The elephant is considered to be a very auspicious animal. He is also given training to suit the purposes of Shikar, or hunting and render assistance to kings in sporting. There is a special literature on the subject of elephants known as Gaja Shastra, consisting of works called Palakapyam and Mrigacharmeeyam for giving substantial training to them. Anga Raja, Devendra, etc., are considered to be great authorities on the subject. There are several classes of elephants such as Bhadra, Mandra and so on. According to Hindu mythology there are eight great elephants known as Iravatha, Pundareeka, Vamana, Kumuda, Anjana, Pushpadanta, Sarvabhauma and Suprateeka, who are said to hold the unverse from all the eight directions. Again we have our popular Belly-God or Ganesha who possesses the exact face of the elephant and therefore called Gajanana and is worshipped in view of his being the God that has to remove all obstacles. Then we see the peculiar service rendered by

elephants to Sree Mahalakshmi who is consequently known as Gajalakshmi. In addition to the three Ganesha Gayithris we have also the Gaja Gayithri used during the Pooja of elephants.

There are mantras also found in Dharma Shastras for the Pooja of elephants to be performed on Dasara day. The elephants are grandly decorated in several states with beautiful paintings and ornaments, but we do not find such decorated elephants in these parts. The offering of Gajarohanam with the sloka given by me which is indicative of much respect and good omen, will, I trust, be appreciated, by those who offer the elephants in the Pooja.

मदे भद्रगजो भूयाद्दुवारोऽयं सदाशिवः ।

I must add that the peculiar language used for educating elephants and giving instruction to them in that language is very interesting. I trust that those Maharajas or chiefs who may be interested in the breeding of the special class of elephants, will see their way to get the white elephant Iravatha, the type of elephant possessed by Indra, as I learn that white elephants were found in Burma.

RATHAROHANAM.

After offering Gajarohanam the Ratharohanam is also offered and the sloka I have given in this book, deals with the Ratham or Chariot yoked with four horses. There are several kinds of Rathams, such as Pushyaratham, Marudrathan etc. The Ratham seems to play a great part in war, as will be found from the Mahabharatha in which Sree Krishna acted as the charioteer for Arjuna and obtained all success in the war, styling himself as Parthasarathy, at the same time initiating Arjuna in the great philosophy mentioned in our holy Bhagavad Geetha. The following sloka deals with the several kinds of chariots.

युद्धार्थे चक्रवद्याने शताङ्गः स्यन्दनोरथः ।
संक्रीडार्थे पुष्यरथो देवार्थस्तु मरुद्रथः ॥

योग्यो रथो वैनयिको ऽध्वरथः पारियानिकः ।
कर्णीरथः प्रवहणं डयनं रथगर्भकः ॥
.... ।
अनस्तु शकटोऽथस्यात् गन्त्री कंबलिवाह्यकम् । ११

In addition to the four-in-hand team, we notice the team with six horses driven by the kings of England as a mark of great honour. The Sun drives his chariot yoked with seven horses without rest for even a single second.

I have myself been very fond of driving in four-in-hand team, and in unicorn, *viz.*, the carriage yoked with three horses two behind and one in front, as also driving the Tandom with two horses, one horse in front of the other. These have become a scarcity in these days.

Even carriages driven with a pair of horses have become scarce, owing to the mechanical vehicles,—the motor cars. I understand that certain Rathams possess the same and even more capacity than aeroplanes and called vomanams. Of course we shall have to gain more experience in this matter after getting a large number of Aeroplanes in Madras.

I have also seen the heavy Gadies known as 'rath' yoked with a pair of bullocks which have altogether become out of fashion to-day.

The huge Rathams that are kept in temples and dragged by thousands of men during car festivals must necessarily be of the same design as those used by Gods.

After offering all the above Upacharas the worshiper also offers, Dhwajam or the flag and pataka, or festoon as a mark of great respect and honour and brings the Pooja to a close. Further I may add that a pair of sandals covered with gold and set with precious stones may also be offered as a mark of reverence and devotion. All these Upacharas (devotional services) bring the Pooja to a close.

GEM-SET DRESSES AND OFFERING OF WEAPONS.

I think I should also draw the attention of the reader to the subject of 'Paridhana mandanam' specially given by me which I have given in this book, after 'vastra dharanam and the offering of the perfumery and scented requisites as a contingency. These slokas indicate the full dress-wear consisting of 16 items including head-dresses, shawls, garments, hosiery, etc., I have secured suitable sanskrit names, many of them correspond to the modern dress-wear.

I have further given in a fitting sloka the details of highly valuable gem-set dresses including the armour set with precious stones.

The royal Indian dress-wear, renowned for its attraction, has its own charm of representing certain symbols; for instance, the white silk coat represents spotless fame, the armour, represents victory as the result of virtuous actions as observed in the following sloka:

यशः पटोऽयमद्भुतो न वे महीप कञ्चुकः ।
सुपुण्यकर्म भात्यदो जयप्रदं सुरक्षणम् ॥

It is popularily known that 16 divya-ayudhams are offered to Mahavishnu, and other ayudhams according to those belonging to different deities. I have given a sloka under the heading of 'sastra dharanam' for offering several weapons without which I consider, that we cannot indicate manly character. This sloka is given just after 'paridana mandanam' after vastra dharanam. These weapons consist of a gun, a sword, a revolver, a bow and arrows, a quiver, a spear, a lance, a dart, a crescent sword, a club, a shield, a missile, a javelin, etc.

I should have referred to 'paridana mandanam' according to the order, but as I have given it as a special subject dealing with the dress-wear, consisting of several items, I just make a casual reference to the subject here.

ASIRVATHAM OR OFFER OF BLESSING.

The Asirvatha Mantrams given in this book are those which are uttered for the well being of the couple. Properly speaking, only a few mantras convey the correct meaning, for the offering of blessings. But as the Brahmins are generally accustomed to utter them, in a particular form, without caring for the correct meanings and appropriateness thereof, all the usual mantras generally used in offering Asirvatham to a Dampathi are given in the usual disorderly manner, in practice, merely for the sake of convenience. It is a great pity, that neither Purohits nor priests nor Pandits care to understand the proper use and application; and the misuse of mantras has advanced to such an extent, that the Purohits use the mantras which have necessarily to be uttered only by the Yajman or husband, as for instance the Manthra.

ध्रुवैधिपोष्यामयिमह्यं त्वादाद्बृहस्पतिः ।
मयापत्या प्रजावती सञ्जीव शरदश्शतम् ॥

It is surprising to find that Vaidika Brahmins, however, much knowledge they might possess in vedic lore, invariably do not care to understand the meanings of the Mantras and consequently make serious blunders without knowing the appropriate application thereof.

In fact they are something like the spoon which though immersed in preparations of different tastes, yet it cannot relish and enjoy the taste, as is found in the sloka,

यस्यनास्ति विवेकस्तु केवलं यो बहुश्रुतः ।
न सजानाति शास्त्रार्थान्दर्वी पाकरसानिव ॥

No doubt there are many difficulties in the way consequent upon the practice obtaining for a long time; and it is therefore the orthodox people feel difficult in fixing the exact mantras. But this matter has to be seriously attended to, having regard to the suitable application to the persons concerned, according as they

consist of Dampathi, the son, the wife, the disciple, the daughter, the Bhroumha charins, the Grihastha and so forth. Of course this requires some courage, on the part of the Vaidika friends, in introducing the changes that may be found actually necessary. The want of knowledge in Sahitya and Mimamsa is a great bar to understand the meaning of the Veda Mantras, which is evidently due to the bad method of instruction given in Vedic Lore. Without a good knowledge in Sanskrit we know that it is impossible to understand the meanings of Mantras, and it is a difficult task to acquaint oneself with their several uses and all the more so in fixing them in an appropriate manner accordiug to the place and requirement. It is very unfortunate again to find the several deterrent factors in our country such as the indifference of the Pandits, Matathipathies and Acharyas, the negligence of the Brahmins and priests, the non-knowledge and non-co-operation of many non-brahmins and the apathy of a large section of educated men, not to speak of other influences such as the hindrances due to Mahammadan interference, the nice and sweet but dangerous methods of Christian Missionaries that convert a large number of about 300 Hindus daily into Christianity, the European and other Godless influences, in the name of progressive materialism and science, besides the influence of theosophists that mix up all religions in the name of unification without being able to achieve the object of establishing a real universal religion. I must at once say that it is impossible to bring about a universal religion into existence, without bringing about a uniformity in all observances of ceremonies and rites and all the formal and material parts of various religions being reconciled agreeably to all religionists.

All these circumstances cause much obstruction to the advancement of any progressive work to be carried out in the direction of the most popular and highly scientific and greatly advanced Hindu religion and in the inculcation of knowledge in Vedas with their meaning and uses of the mantras in their proper places with advantage and to the development of the knowledge of God and his huge physical form called the Virat, comprising

the Power of Nature, the number of the worlds, their movements, rotations and influences, their constructions, their natural differences, their dimensions and their distances. The existence of several worlds, planets and stars has been not only acknowledged by religionists and philosophers but also by the up-to-date scientists and advanced astronomers of the west.

DUTIES OF SUMANGALI WOMEN.

The duties of Sumangali women are described in the book called Sowbhagya Kalpa Druma. The Vrathams prescribed including the Pathi Sanjivani Vratham are given in the popular books called Vratha Choodamani, Vratha Kalpa and Vratharaja. It is admitted that according to Sastras, none of the Vrathas are equal to that of Pathi Vratham, as has been clearly stated in the preface to this book. We also find references to Pati Vratam in other books such as Pati-Bhakti—Sudha etc. Then again we notice several references made to Pathi Bhakti and Pathi Seva, in Brihat Strothra, Sarit Sagara, Sathee Dharmamirtham, Sathee-Siksha Pancharatnam and Thrikantika sathe-Siksha-Suthram. There are also books such as Dvija-Stri-Ahinikam, that deals with the subject of Pathi Pooja among other things including Vaisvadevam to be performed daily. The importance of Pathi Mahima, Pathi Seva, Pati Pooja and Pathi Bhakti is mentioned also in the Ramayana, the Mahabharatha, Vishnu Dharma, Skanda Purana and other Puranas, Manu Smirithi, Atri Smirithi, Sankha Smirithi. Vaidya Nathiyam, Sachcharitra Sudha Nidhi etc., and I have made references to many of them in the preface to this book of Pathi Pooja Vidhan which deals with the ideal duty of an ideal wife.

The chief duties of Sumangali women given in the former part of this book will be of much use to them. They commence with rising earlier than the husband and end with going to bed later. They consist of a prayer to the Earth, the first sight of the husbands face and the morning prayer in praise of the husband and other daily duties, in accordance with the following authority:—

बुध्वा ब्राह्मे मुहूर्ते निजपतिचरणौ संप्रणम्यास्यमस्य
प्रेक्ष्य प्रेम्णाऽथनैजं शुभमुकुरतळे भूमिमभ्यर्च्य पत्नी ।
प्रातस्स्नानादि कृत्वा पतिपरिचरणं संविधायैव वेणीं
संमृज्यादाय फाले तिलकमथ गळाधो निमज्जेस भूषा ॥ १४ ॥

SUMANGALIS' DUTIES OF DAILY LIFE.

I have given the mantras for cleaning the teeth, for putting kunkuma on the forehead, for uttering the names of the ever sumangali Goddesses and the great Pathi Vrathas, for waking the husband, for supplying the requisites for his cleaning the teeth and washing the face etc., and for offering of fresh well boiled and perfumed cow's milk containing almonds, and pistachio flavoured with cardamoms, saffron, and nut-meg which is one of the most nourishing liquid foods, containing substantial properties and at the same time producing the high grade Sathwika quality in man, besides strengthening his physical and mental powers unlike the stimulents, coffee, tea, cocoa, etc., which by the way are condemned by medical editors of the "Science of a New Life." After offering the morning milk to her dear husband, the Sumangali woman has to dress her hair and then proceed to take her bath with the requisite toilet, consisting of turmeric, and if required, other fragrant powders. She has to utter the names of Mother Ganges and other important holy rivers of the sacred Bharata Varsha and invoke them for purifying her own self. After bath, she has to put on her person the 12 sowbhagya requisites consisting of application of turmeric, the putting of kunkuma on the forehead, the applying of sindhuram on the partings of the hair known as Seemantha, the application of Kajal pigment to the eyes, the wearing of bodice, the wearing of ear rings, the neck ornaments, the nose screw or the Vali or Nathu the bangles, and other ornaments besides putting fragrant flowers on her person and eating betel leaves with fragrant incredients. She is also supposed to put on the twelve jewels of the 12 gem

qualities which consist of Seelam (Chastity) Lajja (Modesty) Madhuryam (Sweetness of speech) Dridhata (Courage) Arjavam (straight-forwardness) Pavithratha (Purity) Santhosham (joy) Vinayam (politeness) Kshama (Patience) Suchita (Cleanliness) and Pati Sushrusha (Service to husband).

After this the Sumangali woman has also to attend to a portion of the Nitya Karma by offering Argya to the Sun and after prostrating before him, she has to perform the Thulasi Pooja, which is expected to give all Sowbhagya and happiness and then attend to the Pooja of Gomatha, the mother cow.

After going through these personal duties of her daily life, she has to request her husband to be anointed with fragrant oils and make necessary arrangements for giving him a good bath, by supplying varities of odorous powders such as Argaja, Chik Sa, Vuti, Soaps etc., also giving him shower or other suitable baths with rose and other scented waters. She has also to supply him with soft towels and well washed clean cloths for his wear; and then if necessary provide him with fragrant incense, comb the hair and dress the tuft with flowers. After this she has to supply him with necessary Pundra requirements consisting of Kunkuma, Thirchoornam, Vibhuti, or the (Sacred ash) the Gopee Chandanam or the (sacred earth), and the Sandal-paste containing saffron and purified camphor, without mixing other things, that may spoil the fine colour of the sandal. Lastly, she has to perform her important sacred duty of furnishing him with all the requirements of Sandhyavandanam consisting of a tray, Panchpathram, Uddharani etc., supplying at the same time the requirements for the performance of Pancha Maha Yagnas including Samidh, fire etc., for Agnihothra purposes and the articles required for Devatharchana mentioned in the slokas given by me. After these she has to perform the Pooja of her husband in any scale according to the convenience of both of them. Then she has to help him in performing Vaisvadeva and afterwards attend to the preparation and inspection of food to be offered to her husband and other details of domestic life.

CONTRA—SASTRAIC ACTS.

One of my objects in publishing this book is, that I was also actuated with the idea of creating the right reverence in Hindu women for their husbands and preventing the large section of them from generally resorting to attend on Gurus, Priests, Acharyas etc., and thereby getting under the influence of other men in preference to their own husbands ignoring the Sastric commandment that their Guru and God is only the husband as stated below.

भर्ता, देवो, गुरुर्भर्ता, भर्तातीर्थं व्रतानिच ।
तस्मात्सर्वं परित्यज्य पतिमेकं समर्चयेत् ॥ ३५

The women will be discharging their supreme duty if they perform Pati Seva and Pathi Pooja and avoid going to various Acharyas, Sanyasins, and Sadhus, lavishing their money on them and causing inconvenience and loss to their husbands, besides rendering themselves unserviceable to them. These Women forget the sastraic injunction that they ought not to think or even utter the name of another person than the husband as observed in the following sloka

पुरुषान्तर नामापि नगृण्हाति कदाचन ।

SELFISH SANYASINS.

If women will only consider for a moment the ways and means adopted by the several priests, sanyasins and matadhipathies, who are eagerly anxious in securing the best upholstered furniture and all royal paraphernalia for themselves, including their desire for amassing wealth, not to speak of their attraction for women, they will find that it is unnecessary to approach these selfish lot of Acharyas, Matathipathies, or Gurus some of whom are always found to appear as gallants, carrying gold snuff boxes and walking sticks mounted with gold handles in spite of their monkhood.

Remarks have already been made as regards the selfish Sanyasins and Acharyas in Sanskrit books, so early as 300 years

ago and it will be interesting to observe the sloka given in Viswa Guna Darsam which runs thus

भिक्षां कष्टमटन्ति कुक्षिभृतये पादौ गतैः क्लेशयन्
न्यच्छन्नाः शितिलैः पटैश्च गृहिणो जीर्णे गृहे शेरते ।
राजत्सूक्ष्मपटाः प्रशस्त शिबिका रूढागृहिभ्योऽन्नदा
प्रावव्यूह दृढे मठेस्थितिजुषो धन्याहि सन्यासिनः ॥

It is said that the Sanyasins are found to be giving food and clothing to Grihasthas, while they should ask them for biksha, and the said Sanyasins use nice silk clothing for themselves while Grihasthas, suffer for want of ordinary clothing ; and they live in palatial buildings while the Grihasthas rot in huts. Further these Sanyasins require gold palanquins to be carried from place to place and all other luxuries unbecoming of men who are supposed to have discarded worldly pleasures.

It is curious that while even political workers are expected to deny to themselves the luxuries of life, several religious heads that have renounced wordly pleasures should hunt after luxuries and sensual pleasures.

MARRIED ACHARYAS AND UNDESIRABLE OBSERVANCES.

As regards those Gurus who are known as Maharaj-priests we are aware of the conduct of many of them, as will be found from the notorious 'Maharaj Libel Case' published in Bombay and in the book entitled, "The Sect of Maharajas" published in London.

Really educated women will positively hate the repugnant idea of eating the chewed betels and actual spittle and of drinking or sipping the remnants of bathed and other dirty water, and of touching the feet and shampooing the legs of some of these strangers, in the name of Gurus and Acharyas, with the belief of imbibing some holiness emanating from the limbs of these impostors, who do not allow their male disciples to touch the

feet of their wives and daughters, who claim to be treated as priestesses but are kept under Gosha, like Mohammedan women.

Throwing of Rose powder called 'Gulal' on females and the throwing of Red Coloured Water by means of a syringe on the wives, daughters, mothers and sisters of respectable people is certainly objectionable and encouraging the young female devotees to sing amorous songs during certain festive occasions deserves condemnation. Further some of the Maharaj-priests calling themselves to be the incarnations of God is absurd and deceptive. Many of these things have been thrashed out before the Chief Justice Sir Mathew Sausse and Sir Joseph Arnould, Judges of the High Court of Bombay.

While the definition of the word Guru is as follows, viz :—

गुसब्द स्त्वंधकारस्यात् रुशब्द स्तन्निरोधकृत् ।
अन्धकार निरोधित्वात् गुरुरि त्यभिधीयते ॥

it is surprising to find some of the so called gurus indulging in the abovesaid practises and offering the remnant of their eaten food to be eaten by their desciples and votaries instead of removing their ignorance and purifying them.

It is astonishing to observe that in their eagerness to make money, some of the wives and daughters of the Maharaj-priests take the responsibility of initiation, viz., giving upadesem of the mantra known as Brahma Sambanada, to their female followers against the injunctions of sastras.

This objectionable course is open to be questioned. If this non-sastric practice is allowable in the case of female desciples, it may be asked as to why the wives and daughters of these priests, should not give upadesam, also to the male followers of the cult? Why not the sauce for the gander be the sauce for the goose? We have only to condemn all these selfish ways and means adopted by the various priests that have made priesthood or monkhood a profession and treat these simple people

in any manner they like, by taking undue advantage of their simplicity and innocence.

It is hoped that the rustics and the blind followers will see their way to effect necessary improvements in regard to the sectarian vagaries in view of the progress of civilisation. The question of untouchability should, I think, be immediately introduced among women that have recourse to touching the feet and the body of this lot of strangers.

SUPERIORITY OF THE HUSBAND.

If those women that are constantly in the habit of visiting strangers in the name of Gurus, Acharyas and Priests, should take up their duty of performing Pathi Pooja and Pathi Seva, I am certain they will realise their fallacy and improve themselves and will certainly find out their Guru or Acharya, is no other person than their own husband, who is bound to be respected and adored as God. It is said as Manusmirthi as follows :—

देवेभ्योपिहि पूज्यस्तु स्वगुरु ब्रह्मचारिणाम् ।
स्त्रियाश्च स्वंचभर्तारं श्रुतेपूज्यंन दैवतम् ॥ २६

I consider that it is much better to perform nature worship and the worship of cows, nagas, trees, etc., as ordained in our Sastras, than performing the Pooja of incompetent, defrauding and undeserving gurus and priests; and I must once more assure that the position of a husband is far superior to even that of a real Guru with all the accomplishments and qualifications, for it is said in Sastras as follows :—

पतिर्बन्दुः गतिर्भर्ता दैवतं कुलयोषितः ।
सर्वस्याच परःस्वामी नगुरु स्वामिनः परः ॥

INFERIORITY OF GURUS AND ACHARYAS.

We know ordinarily that many of the married or unmarried Gurus do not possess a drop of Vairagya and they are not in

the least qualified to be Gurus, they being engrossed in family responsibilities and troubles of their own, besides suffering from several diseases. The observations made in the Sanskrit work Visvaguna Dharsam, regarding incompetent Gurus and Acharyas are worth noting.

स्वयंतरितुमक्षमः किमपरानसौ तारयेत्
इतिस्वयमाचिन्तय मगणयन्धानानां व्ययं ।
जडं गुरुरिति भ्रमन् श्रयति पुस्तकाडंबरैः
बहूपकरणान्वितैः बहुळदेवताविग्रहैः ॥ १७

I know that some of Maharaj-priests and priestesses cleverly approach and coax us when they are in need of money or any other help and they praise and flatter us, and after getting their object fulfilled they show every disregard and become ungratelul. They take undue advantages of any respect shown to them having regard to their position as priests.

I have seen several priests and acharyas known as gurus, who themselves do not understand to perform even sandya-vandan properly, and I have seen one of the chief Maharaj-priest performing morning Sandya by facing west. I have also seen one of the chief Maharaj-priest that made the God starve for about 20 days without any naivedyam being offered, or any pooja or seva performed. I was surprised to see the secreligious conduct of the Maharaj-priest who wanted the seva to be stopped, by completely boycotting the God in connection with some dispute. I was thunderstruck to observe the attitude of this guru. In fact I had to intercede by offering and sending fruits and milk for neivedyam to the God, forsaken by the guru. I am aware of some of the priests that were engrossed in attending dramatic performances and personally playing the drum or "tabhala," while some being fond of playing with monkeys, guinea-pigs, rabbits, rams, thevangu, etc. I have known some priestesses anglicised and wearing English boots, taking to aerated waters and objectionable drinks.

We have heard of certain Priests, Mathadhipaties, and big Mahants having been convicted by criminal courts of law, for several offences and some having been involved in connection with photograph and other cases.

Are we to call such persons Gurus or Acharyas?

The following sloka that deals with the definition of the word Acharya will convince as to the qualifications of Acharya :—

आचिनोतिच शास्त्राणि आचारे स्थापयत्यपि ।
स्वयमाचरते यस्मात् आचार्य स्तेनसोच्यते ॥

I believe that it is degrading for the cultured women to go to the selfish, incompetent, and nominal Gurus, for receiving any substantial Sastric instructions, for they cannot give any better advice than that of rendering service to their husbands; and it is not to the interest of the avaricious priests to advise these women-folk, to confine themselves to their own homes, at the sacrifice of their income, the comforts and other advantages, they derive at the hands of the thoughtless women, that resort to them.

Further we know how many of these professional priests and gurus are disqualified to act as such even in the case of men; much less can they be relied upon, to improve the condition of women, as they cannot impart any spiritual instruction to them.

I consider it desirable, that neither Sri Vaishnavas, Madhwas, nor Smarthas should send their females to the several selfish Acharyas, Gurus, or Matathipathies, many of whom are found to misguide them at the same time possessing merely a smattering of the Sampradayic conventions, devoid of Anushthanams: nor should the Bhattias other Gujarathies Marwaries or Sindhis send their females to the married or bachelor Maharaj priests, many of whom are little fitted for imparting any Sastric religious instruction; nor is it necessary on the part of any women to go to the so-called Sadhus in the hope of getting children, by their occult influences.

The information placed at my hands from a certain book published in Bombay regarding the number of Hindu priests, monks, etc., that carry out the profession of squattering on the wealth of the Hindu public will be really interesting. I understand that there are 431,900 Mahants and Acharyas, 5,260,00 Sadhus, 1,340,00 Poojaries in addition to 2,500,000 of unemployed persons, living in the name of religion.

It is however gratifying to find that some of the successors and descendants of Gurus, Maharaj-priests and Acharyas are trying to improve themselves by receiving Sanskrit education.

I have made mention of these above circumstances with a view to impress upon the minds of women, not to spend their time and energy in matters that are not necessary, but to make them devote their attention to the wants and comforts of their husbands and to other responsible and religious duties.

I may point out that it is clearly stated in Sastras that women ought not to go alone anywhere even on pilgrimage as is found in the following authority ?

नगच्छेत्तीर्थे यात्रादि विवाह प्रेषणादिषु ।

It is further said

दूरतो वर्जयेद्देषा समाजोत्सव दर्शनम् ।

which means women cannot go alone even for any darsanam or Utsavam.

Under the above circumstances it is only right and proper that women should attach all reverence and importance to their own husbands and discharge the duties of Pathi-Seva prescribed for them and obtain salvation as stated below :—

पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते । १८

and please the Almighty God because it is said

तस्मिन्स्तुष्टिः परोधर्मः तस्यवै परिचर्यया ।
तोषमायाति सर्वात्मा परमात्मा जनार्दनः ॥ ३२

SUMANGALI POOJA.

I should impress that because of woman's Sastric duties towards her husband she is highly esteemed and even adored. The importance of Sumangalya is only due to the existence of the husband, and the importance of the Sumangali woman is evident from the fact that no Hindu ever celebrates any auspicious occasion including marriage, without making Sumangali prarthana and performing Sumangali pooja. Even many of the blessed Gurus perform the Sumangali prarthana during marriage, etc., occasions in their own cases.

I believe the Pathi Mahimashtakam, the Pathi Sevamahatmyam, the Pathi Poojamahatmyam and the Pathivrathamahatmyam, which I have selected from Sastras and Puranas, will impress the reader, as to the importance of the duties of a Sumangali woman and the great value of Pathivratham. It may not be out of place to mention here, that the Pooja lovers in general and those true devotees of God who are sincerely inclined and seriously anxious to offer a full and complete Pooja, will find this Pooja Vidhan useful to them to a great extent, in addition to the Vaidika Prayoga called Bhagavath Aradhana, intended for the worship of God containing Veda Mantras, compiled and edited by me.

DEFECTIVE POOJA.

I know how some worldly and selfish men including Poojaries, Purohits and Pandits are generally inclined to finish any Pooja within the shortest possible time and attempt also to deceive even the God, which course should not be imitated or encouraged. We need not follow their justification which are after the manner of the " devil quoting scripture for his conduct."

None of us, whether Brahmins or non-Brahmins can avoid the intervention of Purohits, however disappointing it may be and whatever may be our ideas of reformation. We have to depend upon the Purohits many of whom are deceitful, except in the case of rare instances. A sarcastic and acrostic quotation found in the Sanskrit work known as Subashitaratna, bhandagar given below will be amusing

पुरीषस्यच रोगस्य हिंसायाः तस्करस्यच ।
आद्यक्षराणि संगृह्यवेधाश्चक्रे पुरोहितम् ॥

We have also to regret the fraud practised in big Devasthanams and the negligence in performing and offering Neivedyam, containing lot of stones and distributed as Prasadams.

I trust our leaders will try to prevent this negligence and introduce the necessary reform in big temples which require our serious attention. It is high time that Dharma Karthas will take keen interest in improving the present state of affairs, so that real devotees and worshippers may be pleased, with the Pooja and proper Seva offered to God in the temples. It must be remembered that the ideal of performing Pooja to God is based on the principle of

यथा देहे तथा देवे— ४०

as inculcated in the Sastras.

SALVATION FOR WOMEN.

I am sure this book published by me entitled Pathi Pooja Vidhan or the Ideal duty of the Ideal Sumangali woman will be of immense use in mending the past and improving the future of women.

GREATNESS OF PATHIVRATHA WOMEN.

It is not unknown to us as to the respect and reverance the Pathivratha ladies command in Hindu society regarding whom

mention has been made in various Puranas and Shastraic literature. It is said that the sacred value and the high virtues of taking baths in all the Theerthams, the performances of all Yagnas, the observances of all Vrathams, the virtue derived by all gifts and charities, the virtue derived by all fastings, the virtue derived from service to mankind—all these virtues and sanctities are not equal to 1/16 of the value of prostrating before the husband and rendering service to him. It is needless to repeat regarding the glory of Pathivratha Women, with which we are all well acquainted.

In the present condition of our sacred land of Bharatha Varsha which has been contaminated by various external influences in the name of modern civilisation and deteriorated partly by the bad education and the study of unhealthy literature in the form of novels and partly by the havoc played by many of the misleading Matadhipathies and Acharyas; it is essential for the right minded women to adopt the practice of Pathi Seva, Pathi Bhakti, and Pathi Pooja without allowing their minds and their hereditary sentiments, to be led astray by the association of foreign ideas of a peculiar independence, leading on to indifference to duty, and encouraging impudence, ultimately resulting in imprudence, by their taking to revolutionary and extraordinary changes and falling victims to unusual and untoward incidents.

The husband-loving women need not be frightened by the elaborate ideal Pooja Vidhanam which is depicted herein, as they can perform the Pooja to their God-like husbands, according to their mite, for it is the spirit that counts much, as is the case in all religious observances; and thus satisfy the injunctions of the Sastras on the one hand and please God on the other.

I draw attention to the Sastric authority as stated in Sankha Smirithi, that a woman cannot obtain salvation either by observing a number of vrathams or fastings or by the observance of a number of dharmas, but only by performing the pooja of her husband as stated in the following authority.

नव्रते नोपवासेन धर्मेण विविधेनच ।
नारी स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति पतिपूजनात् ॥

Thus by performing the pooja of the husband and also rendering all service to him and most devoutly following his commands, she has to please the Almighty God, the Lord of the universe as stated in Vishnu Dharma.

तेनैवचाभ्यनुज्ञाता तस्य शुश्रूषणादनु ।
तोषयेज्जगतामीशं अनन्तमपराजितं ॥ ४१

I have tried to do my best in the short space of time, which I was able to snatch now and then, in the midst of my multifarious duties and calls on my limited time. Still if any of the readers should find anything wanting or missing, they will communicate with me to enable me to carry out any valuable suggestions.

HUSBAND'S DUTY.

I have already referred in my preface as to the necessity and importance of the husband's duty towards the wife, which he is bound to reciprocate with all kindness, love and affection. The husband must understand the sense of responsibility which he has to discharge towards his beloved, obedient, and faithful wife, who takes the place of half of his body, and who is also entitled to share with him in the virtues, derived from all religious rites, and acts of charity. The husband has to realise his status and dignity as such, and justify his position as the maintainer, on account of which he is called Bhartha; as protector on account of which he is called Pathi; as owner of the body of the wife, on account of which he is called Swami; as fulfiller of the desires, on account of which he is called Kama; as giver of comforts and happiness, on account of which he is called Bhandu; as lover, on account of which he is called Priya; as giver of wealth and *Aiswarya* on account of which he is

called Isa; as the lord of life on account of which he is called Pranesa; and as darling, based on high principles of sexual science leading to philosophy, and as giver of progeny, on account of which he is called Ramana.

Further the husband has to understand that he is not expected to illtreat the wife on several pretexts as is often found among many families without any real fault of the wife. I have already referred to the sacred value of the matrimonial relation in page 26 of my preface. The husband is not expected to beat a good wife and he ought not to discord her, but should always bear in mind the terms of the agreement entered into by him, while the undertaking given by the wife through the Vedic Scriptures, at the time of marriage.

ILLUSTRATIONS.

The illustrations given in this book, from the several photographs, I have already had with me, is a peculiar coincidence, for, several photos were taken before the publication of this book, was ever conceived of. They have however happily suited the purpose of illustrations, though taken several years ago. Some of course were taken recently in connection with the pooja, at the time of its actual performance; and I am sure they will give a clear idea as to the performance of the Pathi Pooja, along with its educative, instructive and religious value.

LODD GOVINDAS.

THE STORY OF MY WIFE AND HER PATIPOOJA.

My wife, Sowbhagyavati Subhadrabai Devi, was born in the year 1891, in Poona. Although I had several occasions to visit the renowned city of the Peshvas, I had not the slightest idea of entering into any matrimonial alliance thither. Whenever I visited Bombay Presidency, I often halted at Poona, as I did in 1889, to attend the Indian National Congress when it was held there, under the presidency of late Sir Wedderburn and when Mr. Bradlaugh, the well-known member of Parliament, attended. In the year 1893, I had to attend the marriage of one of my cousin brothers in Surat and on my way back to Madras, I stayed in Poona when my wife was just a baby of about two years and there was not the slightest reason or ground to apprehend that this child would become my consort at any time. Only in the year 1904, after the demise of my late wife, Sowbhagyavati Radhabai, although I was not keen on marrying again, my revered father, and one of my maternal uncles Mr. Gopaldas, thought of this Poona family, when one of my friends, and, more or less, a disciple, by name Hargovindas, a Muni, casually prevailed upon me for marrying again. In fact, he wrote rather a lengthy letter from Poona regarding the daughter of the late Mr. Krishnadas Javeri and her qualifications. And it so happened that the late Mr. Krishnadas Javeri was good enough to call at Nellore where I was staying with my sick son, and offered me any one of his daughters in marriage. I refused to go to Poona under the circumstances, but he was kind enough to bring his daughters and gave me

the eldest of his then unmarried daughters in marriage. The function was celebrated in Conjeevaram, in the month of February, 1905, the same having been officiated by the able and highly-qualified Purohit, the late Brahmasri Lakshmi Nrisimha Somayajulu, who was fully acquainted with the vedic lore and all Srauta and Smarta Prayogas, himself having performed several Yagnas and belonging to a respectable and highly learned family whose forefathers also had performed Soma-yagas.

I may add that I was attached to the City of Poona for the reason that it is the place of my maternal grandfather, where my mother Mathusri Akanda Sowbhagyavati Bhagirati Bai was born and in fact, my Chaula Samskara was performed in the holy suburbs of Poona called Anandi nearly five decades ago, on account of the vow my mother had taken.

Some time later, my wife, Sowbhagyavati Subhadrabai Devi, was very anxious to perform my Pooja, but being very shy and afraid of approaching me personally, was performing the Pooja of one of my portraits by offering flowers, camphor, cocoanuts, fruits etc., under the following circumstance :

About the beginning of the year 1910, as I understand that, while one of my servants by name Venkatesa, a devotee, was making Bhajana of God before the picture of Sri Rama, it seems to have suddenly struck my wife to perform the Pooja of my portrait and she then and there seems to have collected several articles required for performing the same. But she was wondering how to do the Pooja without obtaining my permission. She was feeling delicate to ask me and was afraid that I might get angry. But the following day she, however, ventured to ask me whether she could perform the Pooja of my picture and I said 'yes.' As soon as she got my answer in the

affirmative, she immediately started performing the Pooja of my picture from that day.

Sometime afterwards, it appears that she was told by our Purohit, the late Brahmasri Lakshmi Nrisimha Somayajulu, that the Pooja of a picture should not be performed while she could directly make Pooja to her husband in person. She seems to have replied him with the question as to how it would be possible for her to make me sit for accepting the Pooja and she was anxious to do so even if I were to sit for a few minutes for this religious act. She thus asked the Purohit to request me to sit for Pooja for a short while and that she would perform the same without detaining me long. Accordingly he approached me with the request pointing out the eagerness of the lady to perform my Pooja and adding at the same time that it was not desirable to perform the Pooja to a picture while she could offer the Pooja to me in person. I accorded sanction and agreed to sit for the Pooja.

From that time onwards she began to perform the Pooja daily on a small scale and showed great desire to perform the Pooja on a grand scale and she also wanted to know the shastraic authority on the subject and requested me to let her know the same. I had to refer her to the book entitled, "Dvijastree Anhika" and the well-known Puranas, the Skanda and the Brahma Vaivarta. My wife was also very keen in getting an Ashtottra Satanamarchana composed on the lines indicated in the Sastras and she wanted my Pundit one Govindacharya to help her in securing and arranging the same in order. Brahmasri Pandit Govindacharya—an eminent sanskrit scholar, who has been under my employment for about seven years and has gathered a good deal of information on account of his acquaintance with the vast sanskrit literature available with me—first gave 24 names and subsequently the 108

names were available for the Pooja and my wife was satisfied. She continued to perform the Pooja on a larger and larger scale and in accordance with her request the pooja Prayoga was ready after consulting several authorities on the subject.

Later my wife requested me to patiently sit for Pooja daily sparing some of my time but I found it difficult to sit long for the Pooja and suggested an amendment in view of the present busy life of the 20th century that I could spare the evenings of Fridays by putting off my other engagements,—the Friday being an auspicious and thus the most suitable day for Sumangalis. The Friday evenings were fixed for the performance of the Pathipooja on an elaborate scale which my wife was desirous to perform. Her keen desire and zeal for observing the noble and religious duty knew no bounds and she has been ever since performing the Pooja in a grand scale as per this book of Pathipooja Vidhan, after Fasting the day. Finding her devotion I could not refuse to render any assistance required by her. I thought it was my duty to help her in this religious function held so sacred and undertaken so studiously by her. And accordingly, I did whatever I could in securing all information available from Shastras and Puranas to compile the book of Pathipooja Vidhan for the use not only of my wife but also for the Pathivrata women of the country who may be desirous to perform Pathipooja which is the most sacred of all the hundreds of Vratams and Nombus.

I must mention here that the Patipooja performed by my wife is really unique and deserves all praise. I am immensely impressed by the extraordinary patience with which she performs the Pooja minutely by attending to almost all details. Very few devotees will be found to perform Pooja even to deities in the devout manner in

which this lady is found to perform Patipooja. The devotional magnitude and the grandeur of the Pooja offered to me by my wife are admitted by a large number of respectable and learned visitors in Bombay, Poona, Central India and in several parts of Madras Presidency. I believe that the Patipooja performed by my wife Sowbagyavathi Subadhra Bai is one the like of which could not have been performed even by the several Pativrata ladies and heroines referred to in Pauranic literature and am of opinion that not even Devendra would not have had the Privilege of such a sublime pooja. I state that, consistent with the humble and simple life one has to lead, it was not proper on my part to make mention of this fact but considering the importance of the subject and the necessity of diffusing the idea, I have given expression to the above in narrating the circumstance.

This compilation is found to be useful for the women public and all Sumangalis desirous of performing the Pooja of their husbands.

"The Pathipooja Vidhan," I feel sure, is bound to serve the purpose of maintaining the glory of the Pathivrata women of the Bharatavarsha. This book, "Pathipooja Vidhan," is accepted by a number of learned Scholars and eminent Pundits, as one of the best productions that tend to build up the moral character of women and lead them to the right path of observing the paramount duty they owe to their much revered and respected husbands.

Our Hindu brethren are aware of the Poojas we perform of several objects such as the tree, for instance Aswatha; the Shrub, Thulasi; the Snake, Naga; the bird, Garuda; the cow, etc., not to speak of other animals, birds etc., besides Guru Puja and Puja to parents. Several advanced students including Sir Monier Williams and

others who have published many works on the literature of Hindu Religion, have, I am sorry to observe, overlooked this most important duty of the worship of the husband although his superiority has been proclaimed in preferance to all others. Pathipooja is neither polytheism nor pantheism but a paramount duty which has to be discharged by women-folk.

As this book of the Pathipooja Vidhan, compiled by me, amply indicates its importance, usefulness, necessity and the magnitude of the Pathipooja, I do not propose to dilate much on the subject. But I do wish to conclude by drawing the attention of the reader to the statement contained in the Puranas which point out the Ancient History of Pathipooja performed by Arundati, Anasuya Mahalakshmi, Parvati, Sandili, Savitri, Chandramathi, Sataroopa, Suneethi and others, to their husbands.

I trust the Pativrata women will follow the footsteps of these goddess-like women of our country and obtain all the virtues indicated in the Hindu Shastras.

One of my eminent Sanskritist friends who is well-known for his attainments in connection with several publications, Mr. C. R. Srinivasa Iyengar, B. A., writes to me regarding this Pathipooja Vidhan in the following terms which I think will be interesting and, therefore, I have much pleasure in publishing the same.

Brahmasri Pundit observes " The educated public, lay and religious, are placed under a deep debt of gratitude to Mr. Lodd Govindoss for the very rare and valuable information he has placed at their disposal in connection with the Pathipooja, that is one of the priceless legacies of the past now lost to us. The devotee, the mystic, and the scholar alone can fully appreciate and apprise the various aspects exoteric and esoteric of the elements that

go to make up the Pooja. It ought to be a book for millions as the author aims it to be. But in this black age, when superstition that misbelieves and materialism that disbelieves are rampant, the precious seeds will fall more among rocks and briers than on fertile and fruitful soil. Yet the writer can claim the consolation of having made a noble attempt to revive one of the grand ideals of the past that contributed to the greatness and glory of India to a very remarkable degree. It is a sad sight to see that Pathis are as rare nowadays among us as Pathivratas, and Pathipooja rarer than both. But God helps on a good cause and the motive is all in all in connection with any endeavour for the uplift of humanity.

LODD GOVINDOSS.

Sow. Subhadrabai Devi, standing by the side of her husband, Lodd Govindas.

अनुकूला नवाग्दुष्टा दक्षासाध्वी पतिव्रता ।
एभिरेवगुणैर्युक्ता श्रीरेवस्त्री न संशयः ॥

॥ पातिव्रत्यमाहिमा द्वादशमञ्जरी ॥

पतिव्रताया माहात्म्यं देवतानां च दुर्लभम् ।
नारायणात्परं कान्तं ध्यायते सततं सती ॥ १ ॥

पातिव्रत्येन या नारी पतिधर्मेव्यवस्थिता ।
उद्धरेदपिभर्तारं स्वर्गे लोके महीयते ॥ २ ॥

प्रत्यहं भक्तिसंयुक्ता या नारी पतिसेवनम् ।
यथाशक्ति प्रकुर्वाणा स्वर्गे लोके महीयते ॥ ३ ॥

भर्तैवदैवतंस्त्रीणां भर्तैवपरमागतिः ।
भर्तुराज्ञावशे स्थित्वा स्वर्गे लोके महीयते ॥ ४ ॥

पातिव्रत्ययुता नारी दुर्लभा सा कलौ युगे ।
पातिव्रत्येन सिध्यन्ति सर्वेप्यर्था न संशयः ॥ ५ ॥

स्त्रीणां व्रतमिदं मुख्यं पातिव्रत्यं सुदुर्लभम् ।
सर्वव्रताधिकं स्वर्ग्यं धर्मकीर्ति सुखावहम् ॥ ६ ॥

सर्वव्रतानि तीर्थानि धर्माः क्षेत्राणि सर्वशः ।
यज्ञा योगाश्च भोगाश्च पातिव्रत्यसमा नहि ॥ ७ ॥

सर्वदानं सर्वयज्ञः सर्वतीर्थं निषेवणम् ।
सर्वव्रतं तपस्सर्वं उपवासादिकं च यत् ॥ ८ ॥

सर्वधर्मं च सत्यं च सर्वदेवप्रपूजनम् ।
तत्सर्वं पतिसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ९ ॥

व्यालग्राही यथा सर्पं बलादुद्धरते बिलात् ।
तद्वदुद्धृत्य सा नारी सह तेनैव मोदते ॥ १० ॥ (मिताक्षरा)

यावन्तो रोमकूपाः स्युः स्त्रीणां गात्रेषु निर्मिताः ।
तावद्वर्षसहस्राणि नाकं ताः पर्युपासते ॥११॥ (बृ. ना. पु.)

(उपेन्द्रवज्रा)

सुतं पतन्तं प्रसमीक्ष्य पावके न बोधयामास पतिं पतिव्रता ।
पतिव्रताया व्रतभङ्गभीतो हुताशनश्चंदन पङ्कशीतलः ॥१२॥ (भोजचरित्रं)

॥ पतिव्रता महिमाष्टकम् ॥

नारदं प्रति यम उवाच— वराहपुराणम्

अनुसृष्टेन भावेन भर्तारमनुगच्छति ।
सा तु मृत्युमुखद्वारं न गच्छेद्ब्रह्मसंभव ॥ १ ॥

भर्तारमनुध्यायन्ती भर्तार मनुगच्छति ।
भर्तार मनुशोचन्ती मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ २ ॥

स्नायन्ती तिष्ठतीवापि कुर्वन्ती च प्रसाधनम् ।
नान्यं च मनसाध्यायेत् मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ ३ ॥

देवतामर्चयन्ती वा भोजयन्त्यथ वा द्विजान् ।
पतिं न त्यजते चित्तात् मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ ४ ॥

भर्तुर्मुखं प्रयच्छन्ती भर्तुर्चित्तानुसारिणी ।
वर्तते च हिते भर्तुः मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ ५ ॥

एष मातापिता बन्धुः एष मे दैवतं परम् ।
एवं शुश्रूषते या तु सामां विजयते सदा ॥ ६ ॥

एवं कीर्तयता लोके दृश्यन्ते सर्वदेवताः ।
पतिव्रता तु या साध्वी तस्याश्चाहं कृतांजलिः ॥ ७ ॥

पतिव्रता च भार्यावै यत्र देशे तु दृश्यते ।
गुह्यमेतत्ततो दृष्ट्वा पूजयामि पतिव्रताम् ॥ ८ ॥

॥ पतिव्रता स्त्रीलक्षणम् ॥

गतागत कुतूहलं नयनयोरपांगावधि
स्मितं कुलनतभ्रुवामधर एव विश्राम्यति ।
वचः प्रियतमश्रुतेरतिथिरेव कोपक्रमः
कदाचिदपिचेत्तदा मनसिकेवलं मज्जति ॥ १ ॥
देवताभिश्च पूज्यन्ते या नारी पतिदेवता ।
अरुन्धत्यनसूयाद्याः पातिव्रत्येन कीर्तिगाः ॥ २ ॥
पालयेदार्य मार्गे च सदाचार्यं च न त्यजेत् ।
भर्तुः सहझरी नारी प्रिया प्रोक्ता पतिव्रता ॥ ३ ॥

॥ पतिव्रता धर्माः ॥

गतिर्भर्ता पतिर्भर्ता दैवतं गुरुरेववा ।
पालकं रमणं साधुं सर्वांशैस्तोषयेत्पतिम् ।
तदाज्ञारहितं कर्म न कुर्यात् वैरतः सती ॥ १ ॥
ताडितावापि शस्तावा दारिद्र्यक्लेशितापिवा ।
न त्यजेत् भर्तुराज्ञां च भर्तारं नैव भेदयेत् ॥ २ ॥
भर्तुराज्ञां समुल्लङ्घ्य या नारी स्वेच्छया वसेत् ।
रौरवे नरके खिन्ना कुंभीपाके पतत्यपि ॥ ३ ॥
तपश्चानशनं चैव व्रतं दानादिकं च यत् ।
भर्तुरप्रियकारिण्याः सर्वं भवति निष्फलम् ॥ ४ ॥

The Great Virtuous Sita says while addressing to Fire-God.

मनसि वचसि कायें जागरे स्वप्नमध्ये ।
यदि मम पति भावो राघवा दन्य पुंसि ।
तदिहदहशरीरं पापकं पावकेदं ।
सुकृत विकृत भाजां येन लोकैक साक्ष्यः ॥

यम उवाच—

मौने मौना भवेद्यातु स्थिते तिष्ठति या स्वयम् ।
सा मृत्युं जयते विप्र नान्यं पश्यति किञ्चन ॥५॥

एकदृष्टिरेकमनाः भर्तुर्वर्तन कारिणी ।
तस्या बिभीमहे सर्वे ये तथान्ये तपोधन ॥६॥

प्रसुप्ते या प्रस्वपिति विबुद्धे जाग्रतीस्वयम् ।
भुङ्क्ते तु भोजिते विप्र सा मृत्युं जयति ध्रुवम् ॥७॥

देवानामपि सा साध्वी पूज्या परम शोभना ।
भर्त्रावाभिहितावापि प्रणत्याऽभ्यायिनीचरेत् ॥८॥

दारिद्र्यव्याधितं चैव भर्तारं यावमन्यते ।
शूनी गृध्री च मकरी जायते च पुनः पुनः ॥९॥ (दक्षसंहिता)

दरिद्रं व्यधितं मूर्खं भर्तारं यावमन्यते ।
सा मृता जायते व्याली वैधव्यञ्च पुनः पुनः ॥१०॥ (पराशरसंहिता)

या भर्तारं समुत्सृज्य रहश्चरति केवलम् ।
ग्रामे वा सूकरी भूयाद्वल्गुली वाथविड्भुजा ॥११॥

क्षेत्राद्वनाद्वा ग्रामाद्वा भर्तारं गृहमागतम् ।
प्रत्युत्थायाभिनंदेत आसनेनोदकेन च ॥१२॥ (बृ. ना. पु.)

अन्यालापमसंतोषं परव्यापारसंकथाः ।
अतिहासातिरोधं च क्रोधं च परिवर्जयेत् ॥१३॥ (बृ. ना. पु.)

यच्चभर्ता न पिबति यच्चभर्ता न खादति ।
यच्चभर्ता न चाश्नाति सर्वं तद्वर्जयेत्सती ॥१४॥ (बृ. ना. पु.)

पतिप्रियहिते युक्ता स्वाचारा विजितेन्द्रिया ।
सेहकीर्ति मवाप्नोति प्रेत्यचानुत्तमां गतिम् ॥१५॥ (याज्ञवल्क्यस्मृति)

Household duty of the Wife.

स्नानांभो बहुसाधिता रसवती देवाग्नि कार्योचिता
संभारो रचितो विशुद्धवसने कालोचिते योजिते ।
स्नानं नाथ विधीयतामतिथयः सीदन्ति कन्यात्वरा
धन्यं बोधयते शनैरिति पतिं मध्याह्नसुप्तं पतिं ॥१६॥ (सुभा. श्लो. र.)

Economy of the Wife.

सदा प्रतिष्ठयाभाव्यं गृहकार्येषु दक्षया ।
संस्कृतोपस्करतया व्ययेचा युक्त हस्तया ॥ १७ ॥

॥ पत्नींप्रति पतिधर्माः ॥

Husband's Duty towards Wife

धनेन वाससाप्रेम्णा श्रद्धया मृदुभाषणैः ।
सततं तोषयेद्दारान् नाप्रियं कचिदाचरेत् ॥ १ ॥
न भार्यां ताडयेद्वापि मातृवत्पालयेत्सदा ।
न त्यजेत् घोरकष्टेपि यदि साध्वी पतिव्रता ॥ २ ॥
गृहस्थो गोपयेद्दारान् विद्यामभ्यासयेत्सुतान् ।
पोषयेत्स्वजनान् बन्धून् एष धर्मः सनातनः ॥ ३ ॥
सन्ध्यास्नान विहीनस्य वेदशास्त्रार्थ निन्दकः ।
मद्यपः स्त्रीषु रक्तश्च परनिन्दारतश्च यः ॥ ४ ॥
मित्रंतु वञ्चयेद्यस्तु गुरुद्रोहं करोति यः ।
विरसं रसवज्जह्यात् यस्तु भार्यां परित्यजेत् ॥ ५ ॥

Definition of Husband.

पातिः - रक्षतीति - पतिः । पाल - रक्षणे - पालकः । गतिः - पाणिगृहीता ।
विधिवत्पाणिग्राहकः ।

पत्युः चतुर्धा भेदाः 4 Kinds of Husbands.

१. अनुकूलः । २. दक्षिणः । ३. धृष्टः । ४. शठः ।

१. अनुकूलः—सार्वकालिकापराङ्मुखत्वेन सर्वकालमनुरक्तः ।

२. दक्षिणः—सकलनायिकाविषयसमसहजानुरागः ।

३. धृष्टः—भूयो निश्शङ्कः कृतदोषोऽपि भूयोनिवारितोऽपि भूयः प्रश्रयपरायणः

४. शठः—कामिनीविषयकपटपटुः । (रसमञ्जरी)

पतिशब्दपर्यायः—१ धवः. २ प्रियः. ३ भर्ता. (इत्यमरः) ४ कान्तः. ५ प्राणनाथः. ६ गुरुः. ७ हृदयेशः. ८ जीवितेशः. ९ सुखोत्सवः. १० नर्मकीलः. ११ रतगुरुः १२ स्वामी. १३ रमणः. (इति शब्दरत्नावली) १४ वरः. १५ परिणेता. १६ गृही. (इति राजनिघण्टुः)

॥ श्वश्रुवादीनां सेवनम् ॥

Woman's Duty towards Father-in-law, Mother-in-law and other Elders

भर्तारं श्वशुरं श्वश्रूं भावुकं देवरादिकान् ।
आर्यान् समर्चयेद्यातु सैव प्रोक्ता पतिव्रता ॥ १ ॥
श्वश्रू पद्धति माश्रित्य पतिसेवा परायणा ।
मानेन ग्रहकर्माणि कुर्यात् सैव पतिव्रता ॥ २ ॥
श्वश्रूणामनुरुंधती गुरुजने वाक्ये ननान्दुःस्थिता
दाक्षिण्यैक परायणा परिजने स्निग्धा सपत्नीष्वपि ।
सन्नद्धाऽतिथिसत्कृतौ गृहभरे नैस्तन्द्यमाबिभ्रती
वत्से किं बहुना भजस्व कुशलं भर्तुःप्रिये जाग्रती ॥ ३ ॥

When even as regards males it is said श्वशुर गृहनिवासः स्वर्गतुल्योनराणां and accordingly the following Sloka indicates similar idea; how much more importance has to be attached for a female in regard to the house of husband and father-in-law.

असारे खलु संसारे सारः श्वशुरमन्दिरम् ।
हिमालयेहरश्शेते हरिश्शेते महोदधौ ॥

॥ श्रीः ॥

॥ सुमंगली स्त्री आह्निकम् ॥

मद्रासनगरनिवासिना

लाड् गोविन्ददासेन

विरचितम्

॥ श्रीः ॥

॥ सुमंगली स्त्री आह्निकम् ॥

॥ प्रातःकालकृत्यानुक्रमणिका ॥

॥ श्रीः ॥

॥ सुमङ्गली प्रातः कालकृत्यानि ॥

॥ करदर्शनम् ॥

कराग्रे वसते लक्ष्मीः करमध्ये सरस्वती ।
करमूले तु गोविन्दः प्रभाते करदर्शनम् ॥

॥ पृथ्वीप्रार्थना ॥

नमोऽस्तुप्रियदत्तायै तुभ्यं देवि वसुन्धरे ।
त्वं माता सर्वलोकानां पादस्पर्शं क्षमस्वमे ॥

॥ पतिमुखदर्शनम् ॥

पतिर्ब्रह्मा पतिर्विष्णुः पतिरेव महेश्वरः ।
पतिः साक्षात्परब्रह्म तस्मै श्रीपतये नमः ॥

॥ प्रातःस्मरणम् ॥

प्रातः स्मरामि मम भर्तृपदारविन्दं
संसारपारमधिगन्तुममोघपोतम् ।
सत्यं पतिव्रतपरा सतताभिवन्द्यं
भावेन यामि चरणं शरणं पतेऽस्तु ॥

॥ अथ दन्तधावनम् ॥

॥ वनस्पति प्रार्थना ॥

आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशुवसूनि च ।
ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वन्नो देहि वनस्पते ॥

॥ दन्तधावनमन्त्रः ॥

मुखदुर्गन्धनाशाय दन्तानां च विशुद्धये ।
ष्ठीवनाय च गात्राणां कुर्वेऽहं दन्तधावनम् ॥

॥ कुंकुमधारणमन्त्रः ॥

रमामपर्णां सावित्रीं वैदेहीं चाप्यरुन्धतीम् ।
सौभाग्याय नमस्कृत्य कुंकुमं धारयाम्यहम् ॥

॥ सतीनामस्मरणम् ॥

अहल्या द्रौपदी सीता तारा मन्दोदरी तथा ।
पञ्चकन्याः स्मरेन्नित्यं महापातकनाशनम् ॥

उमा उषा च वैदेही रमा गङ्गेति पञ्चकम् ।
प्रातः स्मरामि सततं महासौभाग्यदायकम् ॥

॥ प्रबोधनम् ॥

प्राणेश ते सद्गुण सच्चरित्रा-
ण्यनेकवन्दीजनबन्धुमित्रैः ।
सङ्गीयमानानि निशम्य शीघ्रं
उत्तिष्ठ भो मङ्गळकं कुरुष्व ॥

॥ दन्तधावनादिप्रातः कालसेवा ॥

शौचादिकं ते परिकल्पयामि
प्राणेश वै दन्तविशुद्धिमेवम् ।
वस्त्रेण सम्मार्ज्य मुखारविन्दं
पतिं सभायां विनिवेशयामि ॥

॥ क्षीरनैवेद्यसमर्पणम् ॥

निकोचजातीफलकेसरैला
सुचारुवातादसिताविमिश्रम् ।
गोक्षीरमेतत्सुधया समानं
पीत्वा प्रसन्नो भव जीवितेश ॥

॥ स्नानसौभाग्यद्रव्यधारणादिकृत्यम् ॥

॥ केशप्रसाधनम् ॥

केशसंस्कारकबरी करकर्णादिभूषणम् ।
भर्तुरायुष्यमिच्छन्ती दूरयेन्नपतिव्रता ॥

ततो वेणीबन्धनादिकं रचयित्वा हरिद्राचूर्णपरिमलोद्वर्तनादिकं संगृह्य स्नानार्थं गच्छेत् ।

गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।
नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन् सान्निधिं कुरु ॥

पुष्कराद्यानि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा ।
आगच्छन्तु पवित्राणि स्नानकाले सदा मम ॥

॥ गङ्गानामस्मरणम् ॥

नन्दिनी नलिनी सीता मालती च मलापहा ।
विष्णुपादाब्जसंभूता गङ्गा त्रिपथगामिनी ॥
भागीरथी भोगवती जाह्नवी त्रिदशेश्वरी ।
द्वादशैतानि नामानि पुण्यदानि स्मराम्यहम् ॥
गङ्गागङ्गेति योब्रूया द्योजनानां शतैरपि ।
मुच्यते सर्व पापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ।

इति स्नात्वा हरिद्रोदकेनात्मानं प्रोक्षेत ।

॥ सौभाग्यद्रव्यधारणम् ॥

हरिद्रां कुंकुमं चैव सिन्दूरं कज्जलं तथा ।
कूर्पासकं च ताम्बूलं ताटङ्कं कण्ठसूत्रकम् ॥
नासिकाभरणं काचवलयं पुष्पशेखरम् ।
पादाङ्गुलीयकं चेति माङ्गल्याभरणानि वै ॥
द्वादशैतानि नारीणां सौमङ्गल्यप्रदानि तु ।
सौभाग्याय नमस्कृत्य धारयाम्यहमादरात् ॥

इति हरिद्राकुंकुमादिसौभाग्यद्रव्याणि ।
माङ्गल्याभरणान्यन्यानि विशेषभूषणान्यपि धारयेत् ।

॥ गुणभूषणम् ॥

शीलं लज्जा च माधुर्यं दृढता ह्यार्जवं तथा ।
पवित्रता च सन्तोषः सौहृदं विनयक्षमा ।

शुचिता पतिशुश्रूषा भूषा द्वादशसंस्मृताः ॥
इति सद्गुणभूषणान्यपि धारयेत् ।

॥ अथस्त्रीणामाह्निककृत्यानि ॥

नमोऽस्तु सूर्याय सहस्रभानवे
नमोऽस्तु वैश्वानरजातवेदसे ।
त्वमेव चार्घ्यं प्रतिगृह्ण देव
देवाधिदेवाय नमोनमस्ते ॥

॥ सूर्यनमस्कारः ॥

नमःसवित्रे जगदेकचक्षुषे
जगत्प्रसूतिस्थितिनाशहेतवे ।
त्रयीमयाय त्रिगुणात्मधारिणे
विरिञ्चिनारायणशङ्करात्मने ॥

सूर्यनारायणाय नमः इति सूर्यनारायणं नमस्कुर्यात् ।

॥ तुलसीनमस्कारः ॥

महाप्रसादजननी सर्वसौभाग्यवर्धनी ।
आधिव्याधिहरा नित्यं तुलसि त्वां नमाम्यहम् ॥

॥ गो नमस्कारः ॥

नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः सौरभेयीभ्य एव च ।
नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्राभ्यो नमो नमः ॥

सुरभिस्त्वं जगन्मातर्नित्यं विष्णुपदे स्थिते ।
सर्वदेवमये देवि गोमातस्त्वां नमाम्यहम् ॥

॥ पतिसेवाङ्गकृत्यानि ॥

॥ अङ्गमर्दनम ॥

मल्लिका चम्पकाद्यैश्च वासितेन मनोहरैः ।
तैलेन नाथ सर्वाङ्गं लेपयामि सुखाय ते ॥
पत्ये नमः परिमलतैलेन सर्वाङ्गं लेपयामि ।

॥ अभ्यञ्जनम् ॥

केतकीजातिकुसुमैः वासितेन सुगन्धिभिः ।
अभ्यङ्गं कुरु तैलेन रौप्यपीठमधिष्ठितः ॥
पत्ये नमः सुगन्धिपुष्पतैलेनाभ्यङ्गं समर्पयामि ।

॥ स्नानम् ॥

ततः सुखोष्णेन जलेन नाथ
सुगन्धितीर्थैरधिवासितेन ।
सतूर्यघोषं स्नपयामि सम्यक्
विशुद्धये स्वीकुरु देव मङ्गलम् ॥
पत्येनमः मङ्गळस्नानं समर्पयामि ।

॥ उद्वर्तनम् ॥

उद्वर्तयामि मूर्धानमहमामलकादिना ।
लोध्रकल्कादिना युष्मदङ्गानि च मनोहर ॥
पत्ये नमः उद्वर्तनं समर्पयामि ।

॥ अभिषेकः ॥

नैर्मल्यं वपुषः करोति कुरुते निष्पापमूर्तिं परां
पुण्यं वर्धयति त्वचो रचयते वर्णप्रभां कोमलाम् ।
कण्डूं हन्ति रतिश्रमं विघटयत्यङ्गेषु सौख्यप्रदं
शुक्रौजोबलवर्धनं रतिकरं स्नानं सुखोष्णम्भसा ॥

पत्ये नमः अभिषेकं समर्पयामि ।

॥ अङ्गरागः ॥

यक्षकर्दमकेनाहं तथा काश्मीरजातिना ।
सुगन्धिरजसा युष्मदङ्गान्यालेपयाम्यहम् ॥

॥ सहस्रधाराभिषेकः ॥

सुवासितैः केसरपुष्पतोयैः
शुद्धोदकैश्चित्रसुवर्णकुम्भैः ।
धारासहस्रैरभिषेचयामि
सुवाद्यघोषैश्च सुमङ्गलीभिः ॥

पत्ये नमः सहस्रधाराद्यभिषेकं समर्पयामि ।

॥ वस्त्रम् ॥

सर्वाङ्गं तव केशांश्च संमार्ज्य मृदुवाससा ।
धौतं च मृदुलं शुभ्रं अर्पयाम्यंशुकं विभो ॥

पत्ये नमः धौतवस्त्रं गात्रमार्जनीं च समर्पयामि ।

॥ धूपः ॥

सरलद्रवसिल्हानामगरोश्चन्दनस्य च ।
धूपैः सुरभिगन्दाढ्यैश्शैत्यदोषापहारकैः ॥

दशाङ्गाष्टाङ्गपञ्चाङ्गैः महाधूपैर्मनोहरैः ।
सम्यक्केशान्धूपयामि धूपप्रिय नमोऽस्तु ते ॥

पत्ये नमः केशधूपं समर्पयामि ।

॥ केश प्रसाधनम ॥

सुवर्णबद्धेन सुकङ्कतेन
सुसंस्कृतं सुन्दरकेशपाशं ।
अन्तर्विनिक्षिप्य सुमं सुपुष्पं
चात्रेष्टयाम्येतदुदारबन्धम् ॥

पत्ये नमः शिखाबेष्ठनं समर्पयामि ।

॥ पुण्ड्रद्रव्यम ॥

कुंकुमं चन्दनं चूर्णं गोपीचन्दनमृत्तिकां ।
विभूतिवर्धनं भस्म मङ्गलप्रदमैश्वरम् ।
ललाटाभरणं कान्त कुरु पुण्ड्रं मनोहरम् ॥

पत्ये नमः पुण्ड्रद्रव्यं समर्पयामि ।

॥ सन्ध्यावन्दन पूजाद्युपकरणानि ॥

सन्ध्योपासन पंचयज्ञ भगवत्पूजाग्नि होत्रादिकं
कर्तुं पात्रमपश्च पीठवसनं घंटां स्रजं चाक्षतान् ।
धूपं दीप सुगन्धपुष्प सुफलं नैवेद्य तांबूलकं
छत्रं चामर वाद्यवीजनयुतं कर्पूरमंगीकुरु ॥

शंखं कुंकुमबिल्वपत्रतुलसीं चूर्णं हरिद्रादिकं
नानाभूषणयज्ञसूत्रतिलकं सिन्दूरकं कज्जलम् ।
तालं कीर्तनपुस्तकं परिमळद्रव्यं च पुष्पोद्भवं
सर्वं स्वीकुरु दक्षिणां रथगजं चाश्वं ध्वजं चायुधम् ॥
पत्ये नमः सन्ध्यावन्दनपूजोपकरणानि समर्पयामि ।

इति सुमङ्गली प्रातः कालकृत्यानि ।

PRINTED AT THE LAW PRINTING HOUSE, MADRAS—1925

॥ पतिपूजाविधान विषयानुक्रमणिका ॥

॥ पतिपूजाङ्गकृत्यानि ॥

॥ पतिपूजाक्रमस्य अनुक्रमणिका ॥

संख्या: पृष्ठः

॥ आभरणानि ॥

॥ पुष्पालङ्कारः ॥

॥ नैवेद्यम् ॥

संख्यः | पृष्ठः

॥ फलानि ॥

॥ आरात्रिकपञ्चकम् ॥

सर्वदेवमयः स्वामी सर्ववेदमयश्शुचिः ।
सर्वपुण्य स्वरूपश्च पतिरूपी जनार्दनः

पतिर्ब्रह्मा पतिर्विष्णुः पतिरेवमहेश्वरः ।
पतिस्साक्षात्परंब्रह्म तस्मै श्री पतयेनमः

॥ श्रीरस्तु ॥

॥ रुक्मिणीसत्यभामासमेत श्रीगोपालकृष्णपरब्रह्मणे नमः ॥

॥ पतिपूजाङ्गकृत्यानि ॥

गणपतिध्यानम्

ध्यायेन्नित्यं गणेशं परमगुणयुतं ध्यानसंस्थं त्रिणेत्रं
एकं देवं त्वनेकं परमसुखयुतं देवदेवं प्रसन्नम् ।
शुंडादण्डाढ्यगण्डोद्गलितमदजलोल्लोलमत्तालिमालं
श्रीमन्तं विघ्नराजं सकलसुखकरं श्रीगणेशं नमामि ॥

ध्यायेत्सिंहगतं विनायकममुं दिग्बाहु माद्ये युगे
त्रेतायांतु मयूरवाहनममुं षड्बाहुकं सिद्धिदम् ।
द्वापारे तु गजाननं युगभुजं रक्तांगरागं विभुं
तुर्ये तु द्विभुजं सितांगरुचिरं सर्वार्थदं सर्वदा ॥

सिंदूराभं त्रिणेत्रं पृथुतरजठरं हस्तपद्मैर्दधानं
शंखं पाशांकुशेष्टान्युरुकरविलसद्बीजपूराभिरामम् ।
बालेन्दूद्दीप्तमौलिं करिपतिवदनं दानपूरार्द्रगण्डं
भोगीन्द्राबद्धभूषं भजत गणपतिं रक्तवस्त्रांगरागम् ॥

गजाननं भूतगणादिसेवितं
कपित्थजंबूफलसारभक्षितम् ।
उमासुतं शोकविनाशकारकं
नमामि विघ्नेश्वरपादपङ्कजम् ॥

अगजाननपद्मार्कं गजाननमहर्निशम् ।
अनेकदं तं भक्तानामेकदन्तमुपास्महे ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

सरस्वतीप्रार्थना ।

मन्त्रः

देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाःपशवो वदन्ति।
सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु ॥

सरस्वती ध्यानश्लोकौ

देवीं वाचमुपासते त्रिणयनामाम्नायपारेस्थितां
अंतर्व्याप्य बहिश्च विश्वमनिशं लोके स्वशक्त्यास्थिताम् ।
आविर्भूतसमस्तलोकजननत्राणक्षमाप्रक्रियां
वाग्देवीं समुपास्महे वयमिह ब्रह्मासनाध्यासिनीम् ॥

नमोविधानलंपटैर्नतस्वमौलिकोटिभि-
र्नमस्कृतां सुरासुरैर्नमामि भारतीमिमाम् ।

समस्तजन्तुजीवनप्रदायिनीयतः शिवा
समस्तवाङ्मयी गतिर्जगत्त्रये सरस्वती ॥

मण्टपपूजा ।

सुदीप्तमणिसन्मुक्ताजालालङ्कृतमद्भुतम् ।
वितानकाञ्चनस्तंभचतुष्टयविभूषितम् ॥

पताकाध्वजसंयुक्तं दर्पणैश्च विराजितम् ।
सुचित्रप्रतिमायुक्तं रत्नतोरणशोभितम् ॥

चित्रितं रङ्गवल्लीभिः दीपावल्या प्रदीपितम् ।
कर्पूरवालुकाकीर्णं पुष्पाद्यै स्समलङ्कृतम् ॥

उत्तमास्तरणास्तीर्णस्वर्णसिंहासनांचितम् ।
अलङ्कृताभिरत्यर्थं प्रमदाभिस्समन्ततः ॥

वालव्यजनहस्ताभि रारात्समुपसेवितम् ।
मनोहरं महोत्सेधं सर्वमङ्गळशोभितम् ॥
ध्यायामि बहुशोभाढ्यं मण्टपं पूजयाम्यहम् ॥

मण्टपदेवताभ्यो नमः सर्वोपचारार्थे
गन्धपुष्पाक्षतान् समर्पयामि ।

पत्युः मण्टपोपवेशनम् ।

मन्त्रः

ध्रुवं ते राजा वरुणो ध्रुवं देवो बृहस्पतिः ।
ध्रुवंत इन्द्रश्चाग्निश्च राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥

श्लोकः

राज्ञा द्विजाद्यै रभिनन्दितं त्वां
प्रेष्यप्रजामित्रसुवन्दितं त्वाम् ।
संभाष्य चालोक्य समुत्थितं त्वां
सुमण्टपे नाथ निवेशयामि ॥

इति स्वस्य वामभागे पतिं प्राङ्मुखं
उदङ्मुखं वा उपवेशयेत् ।

स्वयमासनोपवेशनम् ।

पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।
त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

इति भूमिदेवीं नमस्कृत्य प्राङ्मुखी
उदङ्मुखी वा उपविशेत् ।

प्रोक्षणम् ।

अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा ।
यःस्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरश्शुचिः ॥

इति आत्मानं प्रोक्षेत् ।

आचमनम् ।

अच्युताय नमः अनन्ताय नमः गोविन्दाय नमः ।

इति त्रिवारं चुलुकेन यथाक्रमणं
जलं प्राश्य ।

नामस्मरणपूर्वकमङ्गस्पर्शनम् ।

१. केशवाय नमः
२. नारायणाय नमः
३. माधवाय नमः
४. गोविन्दाय नमः
५. विष्णवे नमः
६. मधुसूदनाय नमः
७. त्रिविक्रमाय नमः
८. वामनाय नमः
९. श्रीधराय नमः
१०. हृषीकेशाय नमः
११. पद्मनाभाय नमः
१२. दामोदराय नमः
१३. सङ्कर्षणाय नमः
१४. वासुदेवाय नमः
१५. प्रद्युम्नाय नमः
१६. अनिरुद्धाय नमः
१७. पुरुषोत्तमाय नमः
१८. अधोक्षजाय नमः
१९. नरसिंहाय नमः
२०. अच्युताय नमः
२१. जनार्दनाय नमः
२२. उपेन्द्राय नमः
२३. हरये नमः
२४. श्रीकृष्णाय नमः

मंगळप्रदभगवत्स्मरणपूर्वकं मंगळाष्टकम् ।

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव
ताराबलं चन्द्रबलं तदेव ।
विद्याबलं दैवबलं तदेव
लक्ष्मीपते तेऽङ्घ्रियुगं स्मरामि ॥ १ ॥

स्मृते सकलकल्याणभाजनं यत्र जायते ।
पुरुषस्तमजं नित्यं व्रजामि शरणं हरिम् ॥ २ ॥

सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गळम् ।
येषां हृदिस्थो भगवान् मङ्गळायतनं हरिः ॥ ३ ॥

नित्योत्सवस्सदा तेषां नित्यश्री र्नित्यमङ्गळम् ।
येषां हृदिस्थो भगवान् मङ्गळायतनं हरिः ॥ ४ ॥

कल्याणाद्भुतगात्राय कामितार्थप्रदायिने ।
श्रीवेंकटनिवासाय श्रीनिवासाय मंगळम् ॥ ५ ॥

सर्वमंगळ मांगळ्य वरेण्य वरद प्रभो ।
नारायण नमस्तेऽस्तु शंखचक्रगदाधर ॥ ६ ॥

सर्वमंगळमांगळ्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।
शरण्ये त्र्यंबिके देवि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥ ७ ॥

यःशिवो नामरूपाभ्यां या देवी सर्वमंगळा ।
तयोः संस्मरणान्नित्यं सर्वतो जयमंगळम् ॥ ८ ॥

देवतादिनमस्कारः ।

श्रीपतिचरणारविन्दाभ्यां नमः
लक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः
उमामहेश्वराभ्यां नमः
वाणीहिरण्यगर्भाभ्यां नमः
शचीपुरन्दराभ्यां नमः
अरुन्धतीवसिष्ठाभ्यां नमः
सीतारामाभ्यां नमः
इष्टदेवताभ्यो नमः
कुलदेवताभ्यो नमः
ग्रहदेवताभ्यो नमः
ग्रामदेवताभ्यो नमः
स्थानदेवताभ्यो नमः
वास्तुदेवताभ्यो नमः
आदित्यादिनवग्रहदेवताभ्यो नमः
मातापितृचरणकमलेभ्यो नमः
सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः
ऋषिभ्यो नमः

मुनिभ्यो नमः
गुरुभ्यो नमः
आचार्येभ्यो नमः
सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नमः
सर्वपतिव्रताभ्यो नमः
सर्वसुमङ्गलीभ्यो नमः

मातृ वन्दनम् ।

आर्या

तनुरियमभिवृद्धिं समवाप्यास्ते सर्वदेवताशक्त्या ।
देव्या यया ऽविकलया मात्रे तस्यै नमोस्तु भगवत्यै ॥

भूप्रदक्षिणषट्केन काशीयात्राशतेन च ।
यत्फलं लभते मर्त्यः तत्फलं मातृवन्दने ॥

नान्नोदकसमं दानं *नैकादश्याः परं व्रतम् ।
न गायत्र्याः परो मन्त्रः न मातुः परदैवतम् ॥

पितृ वन्दनम् ।

आर्या

एतत्पार्थिवदेहः प्रादुरभूद्येन भगवता गुरुणा ।
सन्तु नमांसि सहस्रं तस्मै सर्वज्ञमूर्तये पित्रे ॥

* नद्वादश्याः

पिता धर्मः पिता स्वर्गः पिता हि परमं तपः ।
पितरि प्रीतिमापन्ने प्रीयन्ते सर्वदेवताः ॥

शरीरजनकश्चैव पिता ब्रह्मोपदेशकः ।
देहकर्मप्रदः साक्षात् उपास्यः परमेश्वरः ॥

मन्त्रः

मातृदेवोभव, पितृदेवोभव ।

ऋष्यादिवन्दनम् ।

नमो ऋषिभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नमोनमः ।
सुमंगलीभ्यः सर्वाभ्यः साध्वीभ्यश्च नमोनमः ॥

सभ्य वन्दनम् ।

मन्त्रः

नमोमहद्भ्यो नमो अर्भकेभ्यो नमो युवभ्यो नम आशिनेभ्यः ।

यजाम देवान् यदि शक्नवाम माज्यायसः शंसमावृक्षि देवाः ।

नमो वैष्णवेभ्यो महद्भ्योऽर्भकेभ्यः ।
हरेः शेषभावादचिद्भ्यश्च चिद्भ्यः ॥

पार्वतीपरमेश्वरप्रार्थना ।

सुखप्रदाभ्यां सुमनःस्तुताभ्यां सुधारुचिस्पर्धिमुखा-
म्बुजाभ्याम् ।
सुरासुराराधितपादुकाभ्यां नमोनमः शंकरपार्वती-
भ्याम् ॥

ब्रह्म प्रार्थना ।

यथा चतुर्मुखो ब्रह्मा सर्ववेदधरो भुवि ।
तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन् ब्रह्मा भव द्विजोत्तम ॥

गणपतिपूजा ।

शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

सुमुखश्चैकदन्तश्च कपिलो गजकर्णकः ।
लम्बोदरश्च विकटो विघ्नराजो गणाधिपः ॥

धूमकेतुर्गणाध्यक्षः फालचन्द्रो गजाननः ।
वक्रतुण्डःशूर्पकर्णो हेरम्बः स्कन्दपूर्वजः ॥

षोडशैतानि नामानि यःपठेच्छृणुयादपि ।
विद्यारम्भे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ॥

सङ्ग्रामे सर्वकार्येषु विघ्नस्तस्य न जायते ।
अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यस्सुरैरपि ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥

श्रीमहागणाधिपतये नमः ।

गन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यानि समर्पयामि ।

गणपति प्रार्थना ।

वक्रतुण्ड महाकाय कोटिसूर्यसमप्रभ ।
अविघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ॥

सङ्कल्पः ।

शुभे शोभने मुहूर्ते आद्यश्रीभगवतो महापुरुषस्य रक्षाशिक्षाविचक्षणस्य प्रणतपारिजातस्य अच्युतानन्त वीर्यस्य श्रीमहाविष्णो राज्ञया प्रवर्तमानस्य आद्यब्रह्मणः द्वितीयपरार्धे श्रीश्वेतवराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे कलियुगे प्रथमे पादे जम्बूद्वीपे भारतवर्षे भरतखण्डे शकाब्दे मेरोर्दक्षिणेपार्श्वे श्रीशैलस्य आग्नेय दिग्भागे कृष्णाकावेर्योर्मध्यप्रदेशे काञ्चीमण्डले स्वगृहे समस्तदेवताब्राह्मणसान्निधौ अस्मिन् वर्तमाने व्यावहारिके चान्द्रमानेन प्रभवादिषष्टिसंवत्सराणां मध्ये (अमुक) नामसंवत्सरे (अमुक) अयने (अमुक)

ऋतौ (अमुक) मासे (अमुक) पक्षे (अमुक) तिथौ भार्गववासरयुक्तायां शुभनक्षत्रशुभयोगशुभकरणएवं-गुणविशेषणविशिष्टायां अस्यां शुभतिथौ मम श्रुति-स्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं अखण्डितसुखसौभाग्यदीर्घ-सौमङ्गल्यप्राप्त्यर्थं भर्त्रासह आयुरारोग्यैश्वर्याभिवृद्ध्यर्थं आयुष्मत्सुगुणानेकनीरोगदृढगात्रसत्सन्तानाभिवृद्ध्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं समस्तमंगळावाप्त्यर्थं श्रीमहाविष्णु-स्वरूपपतिदेवताप्रीत्यर्थं श्रीपतिदेवतापूजनमहं करिष्ये॥

इति साक्षतजलं भूमौ विसृज्य।

घण्टानादः।

आगमार्थं तु देवानां गमनार्थं तु रक्षसाम्।
कुर्वे घण्टारवं तत्र देवताह्वानलाञ्छनम्॥

घण्टायां ब्रह्मदैवत्यं मुकुळं शक्रदैवतम्।
सूत्राणां तु महानागः तज्जिह्वायां षडाननः॥

घण्टान्ते च महादेवः सर्वरक्षोविनाशिनी॥
ब्रह्माण्डगोळकाकारा शुद्धकांस्यविनिर्मिता।
डाकिन्यश्च पिशाचाश्च असुरा ब्रह्मराक्षसाः॥

गच्छन्ति घण्टाघोषेण पलायनपरा भुवि ॥
शब्दब्रह्ममयी घण्टा इति ध्यात्वा समर्चयेत् ॥

घण्टास्थदेवताभ्यो नमः ।
सर्वोपचारार्थे गन्धपुष्पाक्षतान् समर्पयामि ।

दीपपूजा ।

दीपस्त्वं ब्रह्मरूपोऽसि ज्योतिषां प्रभुरव्ययः ।
सौभाग्यं देहि पुत्रांश्च सर्वान् कामांश्च देहि मे ॥

भोदीप मूलाधारस्त्वं चतुर्वर्गफलप्रदः ।
अखण्डमण्डलाकारः पूजायां सन्निधिं कुरु ॥

दीपदेवी महादेवी दुर्गालक्ष्मीस्वरूपिणी ।
यावत्पूजासमाप्तिः स्यात् तावत्त्वं सुस्थिरा भव ॥

दीपदेवताभ्यो नमः ।
सर्वोपचारार्थे गन्धपुष्पाक्षतान् समर्पयामि ।

कलशपूजा ।

कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठे रुद्रः समाश्रितः ।
मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाःस्मृताः ॥

कुक्षौ तु सागरास्सर्वे सप्तद्वीपा वसुन्धरा ।
ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ॥

अङ्गैश्च सहितास्सर्वे कलशांबुसमाश्रिताः ।
अत्र गायत्री सावित्री शान्तिः पुष्टिकरी तथा ॥

आयान्तु पतिपूजार्थं दुरितक्षयकारकाः ।
गङ्गेच यमुनेचैव गोदावरि सरस्वति ॥

नर्मदे सिंधु कावेरि जलेस्मिन् सन्निधिं कुरु ।
पुष्कराद्यानि तीर्थानि गङ्गाद्यास्सरितस्तथा ।
आगच्छन्तु पवित्राणि पूजाकाले सदा मम ॥

कलशस्थदेवताभ्यो नमः ।
सर्वोपचारार्थे गन्धपुष्पाक्षतान् समर्पयामि ।

कलशोदकेन पूजाद्रव्याणि संप्रोक्ष्य आत्मानं प्रोक्ष्य पतिश्च प्रोक्षेत् ।

इति पतिपूजांगकृत्यानि ॥

स्वर्ण भद्रासने रत्न खचिते क्षौमसंवृते ।
मत्तवाराण संयुक्ते प्राणनाथोपविश्यतां ॥

॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ पतिपूजाप्रकारः ॥

*ध्यानम् ॥

पतिपूजाव्रतं स्त्रीणां पतिपूजा परं तपः ।
पतिपूजा परो धर्मः पतिपूजा सुरार्चनम् ॥
पतिसेवा परं तीर्थं दानतीर्थानुकीर्तनम् ।
नारायणात्परं कान्तं ध्यायामि सततं पतिम् ॥

पत्येनमः । ध्यायामि ।

‡आसनम् ॥

स्वर्णसिंहासने रत्नखचिते क्षौमसंस्तृते ।
मत्तवारणसंयुक्ते प्राणनाथोपविश्यताम् ॥

पत्येनमः । आसनं समर्पयामि ॥

* ध्यानलक्षणम्—ध्येये सक्तं मनोयस्य ध्येयमेवानुपश्यति ।
नान्यं पदार्थं जानाति ध्यानमेतत्प्रकीर्तितम् ॥

‡ सिंहासनम्—विजयोजेता रिपुघाति शुभंकरः ।
दुःखहा धर्मदः शान्तः सर्वारिष्ट विनाशनः ॥
एकैक सन्निधो यस्मात् तवसिंहाः महाबलाः ।
तेन सिंहासनेनत्व वेदैर्मन्त्रैश्च गीयसे ॥

पादासनं कुरु प्राज्ञ निर्मलं स्वर्णनिर्मितम् ।
भूषितं विविधैरत्नैः कुरु त्वं पादुकासनम् ॥

पत्येनमः । पादासनं पादुकासनञ्च समर्पयामि ॥

विज्ञापनम् ॥

भर्ता देवो गुरुर्भर्ता धर्मतीर्थव्रतानि च ।
तस्मात् सर्वं परित्यज्य पतिमेकं समर्च्चयेत् ॥

न व्रतेनोपवासेन धर्मेण विविधेन च ।
नारी स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति पतिपूजनात् ॥

शङ्करादपि विष्णोर्वा पतिरेवाधिकः स्त्रियाः ।
स एव देवता तस्याः पूज्यः पूज्यतरश्च सः ॥

तुष्टे भर्तरि तुष्यन्ति ऋषयो देवमानवाः ।
इत्येवं धर्मशास्त्रेषु पुराणेष्वितिहासयोः ॥

निर्णीतं हि व्रतं मुख्यं सर्वधर्मात्परं शुभम् ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पतिपूजां करोम्यहम् ॥

इति विज्ञापयेत् ।

SOW. SUBADRABAI DEVI Washing the feet of her Husband.

पाद्यार्घ्यं धूपदीपांश्च वस्त्रं नैवेद्यमेवच ।
कुर्याच्छुश्रूषणं तस्य पादप्रक्षालनादिकम् ।
पादौ प्रक्षाल्य तत्तोयं गंगातोयसमं पिबेत् ॥

[1]सान्निध्ययाचनम् ॥

स्वामिन् पते प्राणनाथ यावत्संपूजयाम्यहम् ।
तावत्त्वं प्रीतिभावेन स्थानेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥
क्रियमाणां मया पूजां गृहाण करुणानिधे ॥

इति सान्निध्ययाचनं कुर्यात् ।

पाद्यम् ॥

निर्मलं सुखशीतोष्णं नानागन्धसुवासितम् ।
[2]पाद्यं गृहाण प्राणेश प्रसन्नो भव सर्वदा ॥

पत्ये नमः पादयोः पाद्यं समर्पयामि ।

इति दक्षिणपादपूर्वकं पादौ प्रक्षाल्य [3]प्लोतवस्त्रेण सम्मृज्य गन्धपुष्पाक्षतैरभ्यर्चयेत् ।

अर्घ्यम्

रौप्यपात्रस्थितं तोयं मया दत्तं सुभक्तितः ।
गन्धपुष्पाक्षतैर्युक्तं गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥

पत्ये नमः अर्घ्यं समर्पयामि ।

इति त्रिवारं दक्षिणहस्ते अर्घ्यं दद्यात् ।

१. सान्निध्ययाचनम्—अर्चकस्य तपोयोगात् अर्चनस्यातिशायनात् ।
आभिरूप्याच्च देवानां देवः सान्निध्यमृच्छति ॥

२. उष्णकाले शीतलं शीतकाले सुखोष्णं च पाद्यं देयम् ।

३. प्लोतवस्त्रं—शुक्लं श्लक्ष्णञ्च मृदुलं प्लोतवस्त्रमिहोच्यते ॥

[1]आचमनीयम् ।

गङ्गातोयं समानीतं सुवर्णकलशे स्थितम् ।
आचम्यतां प्राणनाथ कर्पूरैलाधिवासितम् ॥

पत्ये नमः आचमनीयं समर्पयामि ।

इति त्रिवारं दद्यात् ।

[2]मधुपर्कः ।

पयोदधिसितायुक्तं मध्वाज्यफलसंयुतम् ।
मधुपर्कं गृहाण त्वं सतीसौभाग्यदायक ॥

पत्ये नमः मधुपर्कं समर्पयामि ।
मधुपर्कानन्तरमाचमनीयं समर्पयामि ।

---

१. आचमनशब्दनिर्वचनम्—उदकं दीयते यत्तु प्रसन्नं फेनवर्जितम् ।
आचमनाय देवेभ्यस्तदाचमनमुच्यते ॥

आचमनलक्षणम्— दद्यादाचमनीयन्तु सुगन्धिसलिलैः शुभैः ।
कर्पूरवासितैर्वापि कृष्णागुरुसुधूपितैः ॥

आचमनप्रकारः— गोकर्णाकृतिहस्तेन त्रिःपिबेत् ब्रह्मतीर्थतः ।
परिमृज्य द्विरास्यन्तु द्वादशांगानि चाऽलभेत् ।
प्रत्यङ्गमुदकस्पर्शं कुर्यादाचमने बुधः ॥
(भरद्वाजः)

२. मधुपर्कः— इक्षुर्मधुघृतं चैव पयोदधिसमन्वितम् ।
प्रस्थप्रमाणं संगृह्य मधुपर्कमिहोच्यते ॥

अष्टविधमधुजातयः— माक्षिकं भ्रामरं क्षौद्रं पौत्तिकं छात्रकं तथा ।
आर्घ्यमौद्दालकं दालमित्यष्टौ मधुजातयः ॥

[1]स्नानम् ।

गङ्गा च यमुना चैव तुंगभद्रा सरस्वती ।
गोदावरी चन्द्रभागा कृष्णा सिंधुर्महानदी ॥

कावेरी नर्मदा वेणी ताम्रपर्णी पिनाकिनी ।
सरयूर्गण्डकी शिप्रा पयोष्णी च पयस्विनी ॥

बाहा भीमरथी तोया भवानी भवनाशिनी ।
मन्दाकिनी मणिनदी मालिनी मन्दगामिनी ॥

विरजा च वितस्ता च विदिशा वालुवाहिनी ।
विपाशा धूतपापा च प्रणीता पापनाशिनी ॥

मनस्विनी शैवलिनी फल्गुनी लोकमूलिनी ।
असिक्नी च परुष्णी च ऋषिकुल्या च गोस्तनी ॥

चक्षुष्मती चित्रकूटा चन्दना चन्द्रगामिनी ।
उत्कला कृतमाला च मेखला च पलाशिनी ॥

वञ्जुला मुरला चैव कमला च मलापहा ।
कपिला पिप्पला नीला विशाला च शिलावहा ॥

---

१. स्नानम्— शिरस्नानं गळस्नानं कटिस्नानं तथैव च ।
आपादमस्तकं चैव मन्त्रस्नानं विधीयते ॥

स्नानगुणाः— स्नानं पवित्रमायुष्यं बलकृत् केश चक्षुषोः ।
पित्तघ्नं दीपनं वृष्यं तन्द्रातृड्दाहपापनुत् ॥

राजार्हस्नानम्—त्वक्कुष्ठरेणुमल्ली स्पृक्काभि रसतगरवालुकैस्तुल्यैः ।
केसरपत्रावीमिश्रैर्नरपतियोग्यं शिरःस्नानम् ॥

चित्रोत्पला मणीजाला सलिला चोत्पलावती ।
इन्द्रावती वेगवती गोमती च कुमुद्वती ॥

इरावती वीरवती सेवती च मरुद्वती ।
चर्मण्वती शुक्तिमती शोणभद्रा शरावती ॥

पुष्पावती वेत्रवती निर्विन्ध्या निषधावती ।
दृषद्वती चेक्षुमती पवित्रा पाटलावती ॥

पारावती रोहिपारा नीवारा च पुरावती ।
पम्पा पद्मावती पीता पार्वती पुण्यभावना ॥

वेणा द्रोणा च किरणा वरुणासिर्वरानना ।
अपर्णा च दशार्णा च पर्णाशा स्वर्णमुख्यपि ॥

विभावरी वीरकान्ता वंक्षुरा वंशपारगा ।
वेदस्मृतिर्वेदवती वेदाश्वा वेगवाहिनी ॥

सुषोमा सुरसा चैव सदाचारा सितानदी ।
सीता चालकनन्दा च योगा नन्दा च बाहुदा ॥

कुमारी कपिनी कौर्मी कौशिकी च कुशस्थली ।
गोवर्धनी गारुडा च गार्गी गोवन्दनी शुभा ॥

ब्रह्माणी ब्रह्मपुत्रा च ब्रह्ममेध्या च मण्डली ।
त्रिदिवा देविका दुर्गा महेन्द्रतनया शिवा ॥

त्रिसामा तमसा तापी करतोया च लोहिता ।
ज्योतीरथा चित्ररथा शतद्रुर्मदनस्वसा ॥

इत्येताः सरितो नाथ समाख्याता यथास्मृति ।
विश्वस्यमातरस्सर्वास्सर्वाश्चैव महाफलाः ॥

एतैः पुण्यनदीतीर्थैरष्टोत्तरशताधिकैः ।
अभिषिञ्चामि भक्त्या त्वां भर्तृदेव नमोऽस्तु ते ॥

*सङ्कल्पसूक्तपठनमार्जनादियुतं शुचि ।
पञ्चांगं मंगलस्नानं कुरुष्व प्राणवल्लभ ॥

पत्ये नमः । गंगादितीर्थेन स्नपयामि ।

इति गङ्गादितीर्थनिर्मितस्थलकमलिनीकेतक्यादिकुसुमवासित सुगन्धिजलेन प्रोक्षेत् ।

---

* पुण्यनदी स्नानफलम्—नद्यां प्रत्येकशः स्नाने भवेद्गोदानजं फलम् ।
गोप्रदानैश्च दशभिस्तासां पुण्यन्तुसंगमे ॥ मत्स्य पुराणम्

पञ्चांगस्नानम्— संकल्पसूक्तपठनं मार्जनं चाघमर्षणम् ।
देवादितर्पणं चैव स्नानं पंचांगमिष्यते ॥ (अत्रिः)

स्नानप्रयोजनम्— नैर्मल्यं भावशुद्धिश्च विनास्नानं न जायते ।
तस्मान्मनो विशुद्ध्यर्थं स्नानमादौ विधीयते ॥पद्मपुराणम्

(अवकाशे सति पठनीयश्लोकाः)

गन्धोदकादिस्नानानि ।

गन्धोदकस्नानम् ।

कृष्णागुरुप्रचुरकर्दमगन्धसार-
कस्तूरिकामलयचर्चितरोचनाद्यैः ।
सत्केसरैश्च रुचिरैश्च सुशीतलैश्च
भक्त्या कृपानिधिमहं स्नपयामि नाथ (देव) ॥

पत्ये नमः गन्धोदकस्नानं समर्पयामि ।
पत्ये नमः पुष्पोदकस्नानं च समर्पयामि ।

फलोदकस्नानम् ।

खर्जूरजंबुकदलीपनसाम्रपक्व-
पूगीकपित्थबदरीजमुदुंबराणि ।
धात्रीफलानि रुचिराणि मनोहराणि
भक्त्या सुरार्चितफलैः स्नपयामि नाथ (देव) ॥

पत्ये नमः फलस्नानं समर्पयामि-
फलोदकस्नानं च समर्पयामि ।

रत्नोदकस्नानम् ।

रत्नोदकैर्मणिगणै रचितार्कबिंब-
तुल्यैः समानविमलैर्गुणमौक्तिकानि ।

वज्रप्रवालमणिरंजितनीलकाद्यै-
र्भक्त्या निरंतरमहं स्नपयामि नाथ(देव) ॥

पत्ये नमः रत्नस्नानं समर्पयामि-
रत्नोदकस्नानं च समर्पयामि ।

पत्ये नमः शुद्धोदकस्नानं च समर्पयामि ।

अभिषेकपञ्चकम् ।

सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
महालक्ष्मीर्विशालाक्षी अभिषिञ्चन्तु मातरः ॥ १ ॥

मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नृसिंहो वामनस्तथा ।
रामो भार्गवरामस्त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वदा ॥ २ ॥

सूर्यः सोमो मंगळश्च बुधो जीवः कविः शनिः ।
सराहुकेतुनक्षत्राण्यभिषिञ्चन्तु ते मुदा ॥ ३ ॥

इन्द्रोऽग्निश्शमनो रक्षो वरुणः पवनस्तथा ।
धनदश्च महेशानः सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वराः ॥ ४ ॥

वासुदेवो जगन्नाथः तथा नारायणो विभुः ।
प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ॥ ५ ॥

पत्ये नमः सहस्रधाराभिषेकं समर्पयामि ।
पत्ये नमः महाभिषेकं च समर्पयामि ।

*वस्त्रम् ।

धौतवस्त्रं शुभं शुभ्रं सूक्ष्मं च मृदुलं वरम् ।
सौवर्णाञ्चलकं त्वच्यं पट्टसूत्रादिनिर्मितम् ॥

पीतांबरं पवित्रं च दीप्तं दिव्यं मनोहरम् ।
वशीकरं कुंकुमाक्तं शुक्रपुष्टिबलप्रदम् ॥

यशस्यं काम्यमायुष्यं श्रीमदानन्दवर्धनम् ।
सर्वभूषाधिकं रम्यं परिधेहि सुशोभन ।

पत्ये नमः सुवर्णकौशेयादिवस्त्रं समर्पयामि ।
वस्त्रधारणानन्तरं आचमनीयं समर्पयामि ।

उत्तरीयम् ।

उत्तरीयं सुवर्णाक्तं शुकहंसादिचित्रितम् ।
ताराङ्कितनभस्तुल्यं संव्ययस्व सतीप्रिय ॥

पत्ये नमः मौक्तिकरत्नादिग्रथितवज्रांचित
सुवर्णशोभायमानमुत्तरीयं च समर्पयामि ।

* वस्त्रमहिमा— वस्त्रेण त्रायते लज्जा वस्त्रेण त्रायते त्वचम् ।
वस्त्रात्स्यात् सर्वतः सिद्धिः चतुर्वर्गप्रदं च तत् ॥
पट्टवस्त्रमहिमा—पट्टवस्त्रं त्रिदोषघ्नं त्वच्यमानन्दकीर्तिदम् ।
वशीकरं पवित्रं च शुक्रपुष्टि बलप्रदम् ॥
निषिद्धवस्त्रम्—अधौतेन च वस्त्रेण नित्यनैमित्तिकाक्रिया ।
कुर्वन्फलं नचाप्नोति दत्तं भवतिनिष्फलम् ॥

[1]यज्ञोपवीतम् ।

यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं देवतामयम् ।
स्वर्णरत्नादिसंयुक्तं प्रतिमुञ्च मयार्पितम् ॥

पत्ये नमः
हीरकमाणिक्यमरकतखचितस्वर्णयज्ञोपवीतं समर्पयामि।
यज्ञोपवीतधारणानन्तरं आचमनीयं समर्पयामि ।

पत्येनमः तुलसीमालां समर्पयामि ।
पत्येनमः पद्माक्षमालां समर्पयामि ।
पत्येनमः रुद्राक्षमालां समर्पयामि ।
पत्येनमः स्फटिकमणिमालां च समर्पयामि ।

गंगादिपुण्यनदीस्तोत्राणि

[2]गङ्गादशकम्

विष्णोः सङ्गतिकारिणी हरजटाजूटाटवीचारिणी
प्रायश्चित्तनिवारिणी जलकणैः पुण्यौघविस्तारिणी ।

---

१. यज्ञोपवीत नामानि—यज्ञोपवीतं ब्रह्मसूत्रं सूत्रं यज्ञोपवीतकम् ।
यज्ञसूत्रं देवलक्ष्म इत्याख्यं पदक्रमेण तु ॥ (भरद्वाजः)

२. गंगामहिमा— गंगे गंगेति यो ब्रूयात् योजनानां शतैरपि ।
मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥
गच्छन् तिष्ठन् स्वपन् ध्यायन् जाग्रद्भुञ्जन् श्वसन् वदन्।
यःस्मरेत् सततं गंगां स च मुच्येत बन्धनात् ॥

भूभृत्कंदरधारिणी निजजले मज्जज्जनोद्धारिणी
श्रेयः स्वर्गविहारिणी विजयते गंगा मनोहारिणी ॥१॥
शैलेन्द्रादवतारिणी निजजले मज्जज्जनोत्तारिणी
पारावारविहारिणी भवभयश्रेणीसमुत्सारिणी ।

गंगामाहात्म्यम्— तिस्रःकोट्योर्द्धकोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।
दिवि भुव्यन्तरिक्षे च तानि ते सन्ति जाह्नवि ।

गंगाजलपानफलम्— गण्डूषमात्रपानेन अश्वमेधफलं लभेत् ।
स्वच्छन्दं यः पिबेदापः तस्य मुक्तिः करे स्थिता ॥

गंगास्नानफलोपमानम्—गंगास्नानफलं ब्रह्मन् गंगायामेव लभ्यते ।
यथा द्राक्षाफलास्वादो द्राक्षायामेव नान्यतः ॥ स्कन्दः

गंगास्नानम्— विना स्नानेन गंगायां नृणां जन्मनिरर्थकम् ॥ अगस्त्यः

गंगाध्यानश्लोकः— चतुर्भुजां त्रिणेत्रां च वरदामभयप्रदाम् ।
रत्नकुम्भां सितांभोजां चन्द्रायुतसमप्रभाम् ॥
श्वेतवस्त्रपरीधानां मुक्तामणिविभूषिताम् ।
सुधाप्लावितभूपृष्ठां आर्द्रगन्धानुलेपनाम् ॥
चामरैर्वीज्यमानां च श्वेतच्छत्रोपशोभिताम् ।
त्रैलोक्यनमितां गंगां ध्यायेदमितपावनीम् ॥

गंगास्तोत्रम्— वाचालो विकलः खलः श्रितमलः कामाकुलो व्याकुल
श्चांडालस्तरलो निपीतगरळो दोषाविलश्चाखिलः ।
गंगातीर कुतूहला कुलतया कल्लोलकोलाहल
स्तीर्त्वा पल्वलवत् भवाब्धि मतुलं प्राप्नोतिलोके फलम् ॥
निधानं धर्माणां किमपि च विधानं नवमुदां
प्रधानं तीर्थानाममलपरिधानं त्रिजगतः ।
समाधानं बुद्धेरथ खलु तिरोधानमधियां
श्रियामाधानं नःपरिहरतु तापं तव वपुः ॥

शेषांगैरनुकारिणी हरशिरोवल्लीदळाकारिणी
काशीप्रान्तविहारिणी विजयते गंगा मनोहारिणी ॥२॥

इयं सुरतरंगिणी सितमराळसंचारिणी
सुधर्मफलशालिनी भवभयस्यविद्राविणी ।

विमुक्तिफलदायिनी त्रिपथगामिनी पावनी
मुनींद्रवरनंदिनी स्फुरति दिव्यमन्दाकिनी ॥ ३ ॥

यदवधि तव नीरं पातकी नैति गंगे
तदवधि मलजालं शून्यतां नैति गंगे ।
तव शिवजललेशं यः पिबत्यंब गंगे
स सपदि भवजालान्मुक्त एवात्र गंगे ॥ ४॥

तरलतरतरंगे देवि गंगे सुसंगे
सकलकलुषभंगे स्वर्गसोपानसंगे ।
ललिततरतरंगे पुण्यकीर्तिप्रसंगे
विमलमतिसुरंगे पाहि दीनार्तिभंगे ॥ ५ ॥

नमस्तेस्तु गंगे त्वदंगप्रसंगात्
भुजंगास्तुरंगाः कुरंगाः प्लवंगाः ।

अनंगारिरंगाः सगंगाः शिवाङ्गा
भुजंगाधिपांगीकृतांगा भवन्ति ॥ ६ ॥

विभूषितानङ्गरिपूत्तमाङ्गा
सद्यः कृतानेकजनार्तिभङ्गा ।
मनोहरोत्तुङ्गचलत्तरंङ्गा
अंङ्गानि शृंङ्गारयतां सुगंगा ॥ ७ ॥

इदं हि गांगं त्यजतामिहांगं
पुनर्नचांगं यदि वापि चांगम् ।
पाणौ रथांगं शयने भुजंगं
याने विहंगं चरणांबु गांगम ॥ ८ ॥

गांगं वारि मनोहारि मुरारिचरणच्युतम् ।
त्रिपुरारिशिरश्चारि पापहारि पुनातु माम् ॥ ९ ॥

पापापहारि दुरितारि तरंगधारि
शैलप्रचारि गिरिराजगुहाविदारि ।
झंकारकारि हरिपादरजोऽपहारि
गांगं पुनातु सततं शुभकारि वारि ॥ १० ॥

श्रीमद्गंगार्पणमस्तु ।

[1]यमुनापञ्चकम् ।

नमोऽस्तु यमुने सदा तव चरित्रमत्यद्भुतं
न जातु यमयातना भवति ते पयःपानतः ।
यमोपि भगिनीसुतां कथमु हन्ति दुष्टानपि
प्रियो भवति सेवनात्तव हरेर्यथा गोपिकाः ॥ १ ॥

कलिंगनंदिनीसुनंदनंदनांगरागिणी
मुरारिकायकालिमाललामवारिधारिणी ।
तृणीकृतत्रिविष्टपात्रिलोकशोकहारिणी
लसत्तरंगसंगधूतभूतजातपावनी ॥ २ ॥

मधुवनचारिणि माधवतोषिणि
मधुरिपुभूषणि पाप हरे
शैलविदारिणि कष्टनिवारिणि
पातकहारिणि ताप हरे ।
कृष्णविहारिणि यमभयहारिणि
तीर्थमहामणि पद्मकरे
जय यमुने जय पापनिवारिणि
पावनकारिणि पालय माम् ॥ ३ ॥

१. यमस्वसातु यमुनाकालिन्द्यर्कात्मजा यमी ॥ वैजयन्ती
२. यमस्य भगिनी जाता यमुना तेन सा मता ॥ देवीपुराणम् ॥

मणिमयभूषणि मंजुळरूपिणि
मंगलकारिणि कामितदे
मौक्तिकहारिणि कङ्कणधारिणि
किंकिणिनूपुरपादयुते
धिमिधिमिधिमिधिमितालविनोदित
भक्तकृपामणिकृष्णजले
जय यमुने जय पापनिवारिणि
पावनकारिणि पालय माम् ॥ ४ ॥

कालिंदिवारि गुणकारि तमोपहारि
कल्याणकारि समुरारि व्रजप्रचारि
दैत्यारिभक्तसुखकारि जनोपकारि
पापौघहारि यमहारि पुनातु वारि ॥ ५ ॥

नर्मदास्तोत्रम्[1] ।

दुरन्तपापतापहारि सर्वजन्तुशर्मदे
सुमत्स्यकच्छनक्रचक्रचक्रवाकशर्मदे ।
कृतान्तदूतकालभूतभीतिहारिवर्मदे
त्वदीयपादपंकजं नमामि देवि नर्मदे ॥

१. नर्मदास्यात्सोमभवा रेवा मेखलकन्यका ॥ वैजयन्ती

कावेरीस्तोत्रम्

[1]कावेरी पञ्चकम् ।

रंगत्रयोत्संगविराजमाने
ब्रह्मादिकूटाश्रिततीर्थगर्भे ।
समस्ततीर्थाश्रमरम्यतीर्थे
कावेरि कावेरि मम प्रसीद ॥ १ ॥

ब्रह्मादिभिर्देववरैः त्रिसंध्यं
वसिष्ठपूर्वैर्मुनिभिर्वरिष्ठैः ।
नित्यं गजारण्यगतैर्निषेव्ये
कावेरि कावेरि मम प्रसीद ॥ २ ॥

सुवासिनीनां च निजाश्रितानां
पतिप्रियत्वं च सुतादिवर्गे ।
दास्यस्युदारं बहुभोग्यभाग्यं
कावेरि कावेरि मम प्रसीद ॥ ३ ॥

निजप्रवाहप्लवलब्धपुण्य
प्रसिद्धसत्कर्मफलोदयेन ।

१. कावेरीध्यानश्लोकः—अच्छस्वच्छलसद्दुकूलवसनां पद्मासनाध्यासिनीं
हस्तन्यस्तवराभयाब्जकलशां राकेन्दुकोटिप्रभाम् ।
भास्वद्भूषणगन्धमाल्यरुचिरां चारुप्रसन्नाननां
श्रीगंगादिसमस्ततीर्थनिलयां ध्यायामि कावेरिकाम् ॥

नृणामभीष्टार्थविधायिनी त्वं
कावेरि कावेरि मम प्रसीद ॥ ४ ॥

निजाभिधानश्रवणाद्दतानां
निःशेषपापक्षयकारिणी त्वम् ।
निदाघतृष्णादिनिरासदक्षे
कावेरि कावेरि मम प्रसीद ॥ ५ ॥

कृष्णास्तोत्रम् ।

नमामि सुकृतश्रेणीं कृष्णवेणीं तरंगिणीम्
यद्वीक्षणं कोटिजन्मकृतदुष्कर्मशिक्षणम् ॥ १ ॥

सकृद्यत्पदसंस्पर्शात् गंगाभूत् स्मृतिपावनी ।
तस्य विष्णोः तनुःसाक्षात [1]कृष्णेयं कथमीड्यते॥ २॥

स्रग्धरावृत्तम् ।

कृष्णामुष्णातुसिष्णास्वभिजनवृजिनान्याशुदुर्वारवारा
[2]वाराशेदादिदारारुचिररुचिरहीभेनभेनाच्छफेना ।
शुभ्राऽशुभ्राम्यदूर्मिभ्रमकरमकरग्रामणीग्राम[3]नीडा
गाधा [4]गाधाररोधोविवरभुविवल[5]द्वीवरौघावरौघा ॥३॥

1. By the mere touch of Sri Vishnu's feet the Ganges acquired great glory as the holiest of the holy waters whereas the river Krishna got into touch of the whole body of Sri Krishna and hence the value of her sacredness knows no bounds.

२. वाराशेराधिदाराच्चिररुचिररहीफेनफेनांच्छफेना ।

३. लीढा ४. गोधार ५. द्वीवरौघावरुद्धा

[1]गोदावरीस्तोत्रम् ।

गोदा गोदावरी गङ्गा सप्तसंतानसिंदुका ।
त्र्यंबकस्य जटोद्भूता गौतमस्याघनाशिनी ॥
गर्वापहारिणी गोदा गोकुलस्था गदाधरा ।
सर्वसंपत्करी दिव्या गोदावरि नमोऽस्तुते ॥

सरस्वतीस्तोत्रम् ।

प्रवरमत्तमराळगतिं वरा-
मरुणभासमथारुणवाससम् ।
विधिसुतामृषिसंश्रितसत्तटा-
मिह सरस्वतिकां हृदि भावये ॥

---

१. गोदावरीशब्दनिर्वचनम् ॥

गां जलं स्वर्गं वा ददाति स्नानेन इति गोदावरी ॥ शब्दकल्पद्रुमे ॥
गोदावरी तु गोदा स्यात् कावेरी त्वर्द्धजाह्नवी ॥ वैजयन्ती ॥
गोदा इन्द्रेव तोमदः—इति ऋग्वेदे ॥

गोदावरीध्यानश्लोकः ॥

ललन्यः स्वर्लोके ललितललनालालितरुचिः
म रुल्लीलालोलल्लहरिलुलितांभोजपटलः ।
सलीलं लोकानां कलुषलवनाच्छ्लाघितफलः
खलं पायाद्गोदे तव लहरिलीलाकलकलः ॥

[1]गन्धपुण्ड्रः ।

श्रीचन्दनं कुंकुमचन्द्रयुक्तं
कस्तूरिकामिश्रसुवर्णवर्णम् ।
सौगन्धिकं धारय पुण्ड्ररूपं
सुशोभयंश्चन्द्रसमं मुखं ते ॥

पत्ये नमः गन्धपुण्ड्रं समर्पयामि ।

---

१. पुण्ड्रधारणविधिः— ऊर्ध्वपुण्ड्रं त्रिपुण्ड्रं च द्वावेतौ धारयेत् द्विजः ।
तयोरेकं परित्यज्य रौरवं नरकं व्रजेत् ॥

पुण्ड्राकृतिभेदाः— बालेन्दुवत्क्षत्रियाणां वैश्यानां वर्तुलाकृति ॥
अग्निवेश्यमूत्रे ॥

पुण्ड्रस्य द्रव्यभेदाः— ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा कुर्यात् त्रिपुण्ड्रं भस्मना सदा ।
तिलकं वै द्विजः कुर्यात् चन्दनेन यदृच्छया ॥
ब्रह्माण्डपुराणे ॥

ऊर्ध्वत्रिपुण्ड्रप्रकारः— ऊर्ध्वपुण्ड्रं त्रिपुण्ड्रं च मध्ये छिद्रं प्रयत्नतः ।
वसामि स्कन्द तन्मध्ये उमयाहं श्रिया हरिः ॥

त्रिपुण्ड्रमहिमा— येषां वपुर्मनुष्याणां त्रिपुण्ड्रेण विना स्थितम् ।
श्मशानसदृशं तत् स्यान्नप्रेक्ष्यं पुण्यकृज्जनैः ॥
ब्रह्माण्डपुराणे ॥

भस्मशब्दनिर्वचनम्— भयेभ्यो रक्षणाद्रक्षा भासनात् भसितं तथा ।
भकारं भवविच्छेदं सकारं स्मरणं तथा ।
शिवस्मरणसंसर्गात् भस्म इत्यभिधीयते ॥

विभूतिधारणमन्त्रः— भूतेशं भूपतिं भद्रं विभूतिं भूतिभूषणम् ।
भक्त्या भक्तप्रियं नत्वा विभूतिं धारायाम्यहम् ॥

गन्धविलेपनम् ।

श्रीखण्डं शुभशीतलं श्रमहरं श्लक्ष्णं सुगन्धं प्रियं
कस्तूरीशशिकुंकुमादिसहितं मार्जारसौगन्धदम् ।
गन्धाष्टं च सुगन्धषट्कसुमहागन्धं परार्धं तथा
प्रीत्या स्वीकुरु यक्षकर्दममिदं सद्गाढ्यपुष्पं प्रभो ॥

गन्धगुणाः—

श्रीखण्डं कटुतिक्तशीतलगुणं स्वादे कषायं कियत्
पित्तभ्रान्तिवमिज्वरक्रिमितृषासन्तापशान्तिप्रदम् ।
वृष्यं वक्त्ररुजापहं प्रतनुते कान्तिं तनोर्देहिनां
लिप्तं सुप्तमनोजसिंधुरमदारंभादिसंरंभदम् ॥

गन्धदानविधिः—

मध्यमानाभिकाभ्यां च गन्धं दद्यात् हृदंभुजे ॥

गन्धाष्टकम्—

कर्पूरं चन्दनं मुस्ता कुंकुमं देवदारु च ।
रोचनाकेसरोशीरं गन्धाष्टकमुदाहृतम् ॥

do

मांसी मलयजं चैव कुंकुमोशीरमेव च ।
ह्रीबेरं चैव कोष्ठन्तु कर्पूरं चागरुस्तथा ।
गन्धद्रव्याणि चाष्टौ तु गृहीत्वा च विलेपयेत् ॥
आचारेन्दौ ॥

गन्धषट्कम्—

कालागरु च कस्तूरी कर्पूरं श्वेतचन्दनम् ।
कंकोलं चाहिगन्धा च महदी षट्सुगन्धकम् ॥

सर्वगन्धम्—

कर्पूरं चन्दनं दर्पः कुंकुमंच समांशकम् ।
सर्वगन्धमिति प्रोक्तं समस्तसुरवल्लभम् ॥
आचारेन्द्रौ ॥

परार्धम्—

चन्दनं कुंकुमं तुल्यं परार्धमभिधीयते ॥

पुष्पसारसमायुक्तं सुरभिद्रवसंयुतम् ।
इष्टगन्धं सर्वगन्धं नानागन्धं मनोहरम् ॥
सुवर्णतेजस्सौभाग्यप्रीत्योजोरूपवर्धनम् ।
विलेपयाम्यहं नाथ शुभांगार्धशरीरद ॥
पत्ये नमः दिव्यपरिमळगन्धं विलेपयामि ।

वाट्य पुष्पम्— त्रिभागं कुंकुमंयत्तु तदुक्तं वाट्यपुष्पकम् ॥
महासुगन्धम्— कुंकुमागरुकस्तूरीकर्पूरं चन्दनं तथा ।
महासुगन्धमित्युक्तं नामतो यक्षकर्दमः ॥ धन्वन्तरिः ॥
यक्षकर्दमः— कर्पूरागरुकस्तूरीतक्कोलघुसृणानि च ।
एकीकृतमिदं सर्वं यक्षकर्दममुच्यते ॥
do कस्तूरी ह्यगरुश्चैव कर्पूरश्चन्दनं तथा ।
कंकोलं च भवेदेभिः पंचभिर्यक्षकर्दमः ॥
वासन्तिकयक्षकर्दमः—चन्दनागरुकर्पूरकस्तूरीकुंकुमान्वितम् ।
सुरभीकेसरोन्मिश्रं ग्रन्थिवर्णसमायुतम् ॥
जातीपूतिफलोद्दीप्तं सुश्लक्ष्णं भूरिधूपितम् ।
वसंते लेपनं कुर्यात् यक्षकर्दममुत्तमम् ॥
गन्धविलेपनप्रकाराः ॥

उष्णकाले गन्धधारणपद्धतिः—चन्दनं घनसारेण वालुकेन च मिश्रितम् ।
सुगन्धि परमं शीतं उष्णकाले प्रशस्यते ॥
वर्षाकाले गन्धधारणपद्धतिः—चन्दनं घुसृणोपेतं मृगनाभिसमायुतम् ।
न चोष्णं न च वा शीतं वर्षाकाले तदिष्यते ॥
कुंकुमं लघुसंमिश्रं घनसारसुधूपितम् ।
कुर्वीत लेपनं रम्यं वर्षाकाले नरेश्वरः ॥

कुंकुमतिलकम् ।

कुंकुमं कामिकं रम्यं हरिद्रादिविनिर्मितम् ।
ललाटभूषणार्थाय धर सौभाग्यवर्धकम् ॥

पत्ये नमः कुंकुमतिलकं समर्पयामि ।

रत्नतिलकं च समर्पयामि ।

शीतकाले गन्धधारणपद्धतिः— कुङ्कुमं चन्दनं चापि कृष्णागरुविमिश्रितम् ।
उष्णं वातकफध्वंसि शीतकाले तदिष्यते ॥

वसन्तकाले गन्धधारणपद्धतिः— वसन्तकाले घुसृणेन युक्तं
कस्तूरिकाचन्दनचारुलेपः ।
आवासितश्चेन्नवमल्लिकाभिः
त्रिदोषजिन्मन्मथजन्मभूमिः ॥

कुंकुमलेपनम्— काश्मीरदेशसंभूतं हरिचन्दनकेसरम् ।
लोहितं तत्समादाय पेषिण्या श्लक्ष्णपेषितम् ॥
कटुतैलसमायुक्तं लाक्षारागसमप्रभम् ।
तादृशं कुंकुमं श्रेष्ठं लेपनार्थं महीभृताम् ॥

कुंकुमनामानि— कुंकुमं घुसृणं वर्ण्यं रक्तं लोहितचन्दनम् ।
करटं चितकाबेरं गौरवं वासनीयकम् ।
काश्मीरजं पुष्परजस्संकोचं पीतनं वरम् ॥
वैजयन्त्याम् ॥

तिलकम्— न खलु शोभयति स्म वनस्थलीं
न तिलकस्तिलकः प्रमदामिव ॥ रघुवंशे ॥

विशेषकम्— विशेषको वा विशिशेष यस्याः
श्रियं त्रिलोके तिलकः स एव ॥ माघे ॥

तिलकनामानि— स्थासको हस्तबिंबस्स्यात् पत्तिच्छेदास्तु राजयः ।
चित्रं तमालपत्रं क्की तिलकोऽस्ति विशेषकम् ॥

वैजयन्त्याम् ॥

तिलकद्रव्याणि-- कस्तूरी कुंकुमं फल्गु सिन्दूरं रक्तचन्दनम् ।
गोरोचना गन्धकाष्ठं जलं चागरु गोमयम् ॥
धात्रीमूलस्य मृ[illegible]हरिद्रागोरसस्य च ॥
स्नानान्ते सर्ववर्णानां आश्रमाणां तथैव च ।
एतानि तिलकान्याहुः सन्ध्याद्यखिलकर्मसु ॥

श्रेष्ठकुंकुमलक्षणम्— ज्ञेयं कुंकुममग्निशेखरमसृक् काश्मीरजं पीतकं
काश्मीरं रुचिरं वरं च पिशुनं रक्तं शठं शोणितम् ।
बाह्लीकं घुसृणं वरेण्यमसृणं कालेयकं जागुडं
कान्तं वह्निरुजं च केसरवरं गौरीवराक्षीरितम् ॥

पुण्ड्रस्य वर्णभेदाः— श्रीकरं पीतमित्याहुः रक्तं वश्यकरं तथा ।
श्यामं शान्तिकरं प्रोक्तं श्वेतं मोक्षप्रदं शुभम् ॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रधारणप्रकारः—ऊर्ध्वपुण्ड्रं द्विजः कुर्याद्दण्डाकारं सुशोभनम् ।
मध्ये छिद्रं वैष्णवस्तु नमोऽन्तैः केशवादिभिः ॥

स्कान्दे ॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रमहिमा--- जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये पितृकर्मणि ।
तत्सर्वं नश्यति क्षिप्रमूर्ध्वपुण्ड्रं विना कृतम् ।

ऊर्ध्वपुण्ड्रनिर्वचनम्— ऊर्ध्वं नयति यत् पुण्ड्रं प्राणिनः पापकारिणः ।
तस्याख्याह्यूर्ध्वपुण्ड्रेति तस्मात्तद्धारयेत् द्विजः ॥

नारदीये ॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रमाहात्म्यम्— सर्पं दृष्ट्वा यथा लोके दर्दुरा भयविह्वलाः ।
ऊर्ध्वपुण्ड्राङ्कितं तद्वत् कंपन्ते यमकिंकराः ॥

स्मृतिमुक्ताफले ॥

कस्तूरीतिलकम् ।

प्रीत्याऽर्पितं मया नाथ सदा परिमळप्रिय ।
कस्तूरीतिलकं फाले कुरु त्वं कलिकाकृति ॥

पत्ये नमः कस्तूरीतिलकं समर्पयामि ।

हीरकचन्द्रतिलकं-रत्नविशेषकं च ।

नक्षत्रतुल्यैरतिदीप्रवज्रैः
विनिर्मितं चन्द्रकलासमानम् ।

ऊर्ध्वपुण्ड्रधारणफलम्—धृतोर्ध्वपुण्ड्रः परमेशितारं
नारायणं सांख्ययोगाधिगम्यम् ।
ज्ञात्वा विमुच्येत नरः समस्तैः
संसारपाशैरिह चैव विष्णुः ॥
उपनिषदि कठवल्ल्याम् ॥

कस्तूरिकावर्णाः— कपिला पिंगला कृष्णा कस्तूरी त्रिविधा क्रमात् ।
नेपालेऽपि च काश्मीरे कामरूपे च जायते ॥

राजार्हकस्तूरी— महत्तारुण्यसंपन्नमृगनाभिसमुद्भवा ।
गोळकाकारसंस्थाना किंचित्कुंकुमपिंजरा ॥
मृदिता चिक्कणीभूता द्विगुणेन विलोक्यते ।
दग्धा याति नभः सत्यं लसत्सिमिसिमास्वना ॥
स्वादे तिक्ता कटुर्वापि तोलने लघुतां गता ।
ईदृग्विधा वरिष्ठा या कस्तूरी सा नृपोचिता ॥
राजनिघण्टुः ॥

माणिक्यरत्नादि विशेषकं च
धृत्वाऽऽननं शोभय चन्द्रकान्त ॥
पत्ये नमः हीरकचन्द्रतिलकं समर्पयामि ।
पत्ये नमः माणिक्यविशेषकं च समर्पयामि ।

नीलादिरत्नस्थासकम् ।
आर्यावृत्तम् ।

तिलकं मुखमण्डनदं वरेण्यपेरोजनीलसङ्कलितम् ।
तरुणीकटाक्षकाम्यं स्वीकुरु वदनारविन्दभृंगाभम् ॥
पत्ये नमः नीलपेरोजादिस्थासकं च समर्पयामि ।

चित्रपुण्ड्रः ।

चित्रपुण्ड्रं कपोलान्तं चित्रकं पत्रकं तथा ।
पराधर्वाट्यपुष्पाभ्यां कुरुष्व प्राणवल्लभ ॥
पत्येनमः चित्रपुण्ड्रं समर्पयामि। पत्रकं च समर्पयामि।
पत्येनमः पराधं समर्पयामि। वाट्यपुष्पं च समर्पयामि।

पत्रकम्—पत्तिस्तु पत्रकं लेखा बाहुगण्डस्तनादिषु ।
पत्रां गुलिः पत्ररेखा सा ललाटे ललाटिका ॥ वैजयन्ती ॥

१. चित्रपुण्ड्रम् - is a decoration on the forehead on either sides of Pundra or Tilaka made with fine saffronised sandal and which is called अर्चा in Gujarati, Hindi etc.

२. चित्रकम् - A sectarial mark on the forehead.

३. पत्रकम् - Perfumed delineations on the arms, cheek, breast etc.

जवादिः ।

मोहनाह्लादकरणं जवादिं गन्धराजकम् ।
भ्रुवोर्विभूषणार्थाय लेपयामि सुमोहन ॥

पत्ये नमः भ्रूभूषणार्थं जवादिं समर्पयामि ।

अञ्जनम्

हिमवच्छीतलं चन्द्रमुक्ताचूर्णादिनिर्मितम् ।
नेत्रसौख्यकरं कृष्णं स्थितमञ्जनभाजने ॥

जवादिः—जवादि नीरसं स्निग्धं ईषत्पिंगं सुगन्धदम् ।
आतपे बहुलामोदं राज्ञां योग्यं च तन्मतम् ॥ राजनिघण्टुः ॥

जवादिमार्जारी - A javadi Cat - ஜவ்வாது பூனை జవ్వాదిపిల్లి.

गन्धमार्जारः - A civet Cat - புனுகுபூனை పునుగుపిల్లి.

खट्टासः - Civet புனுகு పునుగు मुषक्.

१. पुरुषाञ्जनम् - Surma powder which is applied over the eyelids to darken and improve the eyelashes. It is an universal article of eastern Toilet which is chiefly used by men ornamentatively and medicinally and at the same time for cooling the eyes.

२. अञ्जनं or कज्जलं - Coliyrium. An application used for the eyes both by males and females.

It is made of 6 kinds Viz.

अञ्जननामानि—सौवीरं जाम्बलं तुत्थं मयूर श्रीकरं तथा ।
दर्विका नीलमेघश्च अञ्जनानि भवन्ति षट् ॥

अञ्जनस्यगुणाः—निर्मलचन्द्रतुल्य निराकुल दृष्टिकारित्वम् ॥ राजवल्लभः ॥

त्रपोश्शलाकया नेत्ररञ्जनं पुरुषाञ्जनम् ।
अञ्जयामि शुभे नेत्रे दीर्घदर्शिन् सुलोचन ॥

पत्ये नमः नेत्रे अञ्जनेन अञ्जयामि ।

सिन्दूरम् ।

उदितारुणसंकाशं जपाकुसुमसन्निभम् ।
सीमन्तभूषणार्थाय सिन्दूरं प्रतिगृह्यताम् ॥

पत्ये नमः सीमन्तभूषणार्थं सिन्दूरं समर्पयामि ।

अक्षताः ।

अक्षतान् विविधान् रम्यान् सौवर्णान् कुंकुमाङ्कितान् ।
अक्षय्यफलदान् फाले गन्धस्योपरि धारय ॥

पत्ये नमः अलङ्करणार्थं अक्षतान् समर्पयामि ।

सिन्दूरनामानि— १. सीमन्तकम् । २. शृंगारकम् । ३. सन्ध्यारागम् ।
४. गणेशभूषणम् । ५. अरुणम् । ६. सौभाग्यम् ।
७. मांगल्यम् ।
सिन्दूरं रक्तरेणु च नागगर्भं च सीसजम् ॥ भावप्रकाशे ॥

सिन्दूरदानमन्त्रः—सिंदूरं च वरं रम्यं भाले शोभाविवर्द्धनम् ।
पूरणं भूषणानां च सिंदूरं प्रतिगृह्यताम् ॥ ब्रह्मवैवर्ते ॥

अक्षताः— न क्षतं - अक्षतं - न क्षताः येषां ते—अक्षताः
अक्षताः पान्तु इति स्वस्तिवाचने ॥

परिधानमण्डनम् ।

जङ्घात्राणमुरस्त्राणं तनुत्राणं निचोलकम् ।
ग्रैवं प्रावारकं चैव कण्ठवस्त्रं सुभूषणम् ॥

लघुकञ्चुकमुत्कृष्टं गळावेष्टनमौर्णकम् ।
चित्रोत्तरीयं स्वर्णाभं शिरस्त्राणं शुभोचितम् ॥

हस्तप्रावारकं क्षौममुखमार्जनशाटिका ।
कटित्रं च सुपादत्रं पादावरणबन्धिनी ॥

सुवर्णोपानहौ चापि पादयोस्सुखदायिके ।
इत्यादि परिधानाख्यं शीतातपनिवारणम् ॥

कान्तिप्रदं शरीरस्य मण्डनं स्वीकुरु प्रभो ॥

पत्ये नमः परिधानमण्डनं समर्पयामि ।

रत्नवस्त्रादिधारणम् (पञ्चचामरवृत्तम्)

A Rich Royal Wear.

मणीपुरं मणिप्रवेकवेष्टनं सगुच्छकं
मणीयुतं सुवारवाण शोणरत्नतूणकम् ।

मणीपुरम् - A waist coat set with precious stones.

मणिप्रवेकवेष्टनम् - A crown or any head dress set with gems.

उष्णीशधारणम्—उष्णीशं कान्तिकृत्केश्यं रजोवातकफापहम् ।
लघु तच्छस्यते यस्मात् गुरुपित्तादिरोगहृत् ॥

मणीन्द्रमुष्टिदण्डकं मणीचकोपनेत्रकं
हरिन्मणीमणीवकं गृहाण प्राणनायक ॥

(अस्त्र शस्त्रधारणम् - आयुध समर्पणम्)

सुरत्नचापबाणपाश लोहसुषीकुन्तकं
सुचक्रचन्द्रहासकं सुचर्मशौर्यभासकम् ।

सगुच्छकम् - With cluster of pearls etc. hanging on the side of the head dress

मणीयुतं वारवाणम् ; Gemset Armour.

शोणरत्नतूणकं - A quiver set with rubies.

मणीन्द्रमुष्टिदण्डकम् - An ornamental golden stick containing a handle set with superior diamonds.

दण्डधारणप्रयोजनम्—सर्वोत्साहबलस्थैर्यधैर्य वीर्यविवर्धनम्
अवष्टम्भकरं चापि भयघ्नं दण्डधारणम्
रक्षः सर्पादि भयजित्.........॥

मणीचकोपनेत्रकं - A pair of specks containing fine cooling चन्द्रकान्त pebbles sometimes the frame around which is set with tiny brilliants.

हरिन्मणीमणीवकं- A flower, a broach, or a star set with emeralds

अस्त्रशस्त्रधारणम्— खड्गं चापभुशुण्डिभल्लछुरिकां कुन्तं वरं तोमरं
बाणं चांकुशलोहनाडिपरिघं कट्टारकं मुद्गरम् ॥
दण्डंचर्म सुवर्णरत्नखचितं तूणीरकं सुंदरं
धृत्वाचार्पितमायुधं बहुविधं शत्रून् प्रभो भेदय ॥

आयुधनिर्वचनम्— नक्षीहेतिः शस्त्रमस्त्र मायुधशत्रुघ्नमायुधम् ॥ वैजयन्ती ॥

भुसुंडिभल्लमुद्गरं च तोमरं कटारकं
गृहाण नाथ रत्नवस्त्रमस्त्रशस्त्रभूषणम् ॥
पत्ये नमः रत्नवस्त्रादीनि समर्पयामि ।
पत्ये नमः । अस्त्रशस्त्रायुधान्यपि समर्पयामि ।

आयुध नामानि-- भुसुण्डी च गदा खड्गो दण्डः कोदण्ड तोमरम् ॥
कुन्तः पाशाङ्कुशोस्त्रञ्च बाणश्चैवायुधस्तथा ॥

रत्नचापम् - A Bow set with precious stones·

बाणः - An arrow·

लोहसुषी - A Gun· कुन्तकं - A Lancet·

चक्रं - A round wheel like weapon·

चर्म - A shield made from the skin of Black Antelope or from a Tortoise shell

भुसुण्डी - A wooden club with iron knobs.

भल्ल-An arrow with a head like snuhi leaf which is called भाला.

भिंदिपाल - A long arrow with a large head or नालिकास्त्र.

मुद्गरम् - A Mallet· तोमरम् - An iron club· कट्टारकं or कटारकं- a dagger.

धनुर्लक्षणम्--- प्रायो योज्यं धनुःशार्ङ्ग गजयोधाश्वसादिनाम् ।
रथिनां च पदातीनां वांशं चापं प्रकीर्तितम् ॥

खड्गलक्षणं-प्रयोजनञ्च---नीलोत्पलसवर्णाभंतीक्ष्णदंष्ट्रं कृशोदरम् ।
विमलस्तीक्ष्णधारश्च कालान्तक इवोद्यतः ॥

मण्डलाकारतः खड्गभ्रामणं भ्रान्तमुच्यते ।
तदेव बाहुमुद्यम्य कृतमुद्भ्रान्तमीरितम् ॥
भ्रामणं स्वस्य परितः खड्गस्याविद्धमुच्यते ।
परप्रयुक्तशस्त्रस्य वारणार्थमिदं त्रयम् ॥

तोमरः— तोमरः काष्टकायःस्यात् लौहिशीर्षस्सुपुच्छवान्
हस्तमात्रोन्नतांगश्च रक्तवर्णस्त्ववक्रगः ॥ देवीभागवते ॥

तोमर प्रयोजनम्— दृष्टिघातं भुजाघातं पार्श्वाघातं द्विजोत्तम ।
ऋजुपक्षेषुणापातं तोमरस्य प्रकीर्तितम् ॥

अस्त्रभेदाः— खड्गचर्म धनुर्बाणौ शाल्वभल्वौ तथापरौ ।
अर्द्धचन्द्रश्च नाराचः शक्तियष्टि स्तथापरे ॥
परशुश्चक्र शूले च परिघश्चैवमादयः ।
अस्त्रभेदाः समुद्दिष्टाः श्रीमद्भोजमहीभुजा ॥

(युक्तिकल्पतरुः)

शल्वं - A Javelen. प्रासः - A spear.

परिघा - A Bludgeon. गुलिप्रक्षेपणी - A cannon आग्नेयास्त्रम्.

शङ्कुः - A dart. काण्डः - A shaft. शरः - An Arrow.

नाराचः - An iron arrow. परशुः - A battle axe.

शूलः - A pike ; a pointed weapen.

अर्धचन्द्र - A moon like weapon. A kind of crescent shaped miscible

छुरिका - A knife. कृपाणः - A dagger.

असि - A sword. असिपुत्रिका - A small sword.

आभरणपञ्चकम् ।

(चक्षुष्या मणयःशीता लेखनाविषसूदनाः ।
पवित्राधारणायाञ्च पाप्माऽलक्ष्मी मलापहा ॥)

नवरत्नाभरणानि-नवविधमौक्तिकाभरणानि
सप्तविधउपरत्नाभरणानि - नानाविध नवीन रत्नाभरणानि ।

शुभ्राणि वज्राणि सुमौक्तिकानि
माणिक्यगारुत्मतरञ्जितानि ।
माहेन्द्रनीलैरपि भूषितानि ।
गृहाण नानाभरणानि तानि ॥ १ ॥

सपुष्यरागाणि सविद्रुमाणि
गोमेदवैदूर्यविचित्रितानि
प्रसिद्धरत्नैर्नवभिः कृतानि
गृहाण नानाभरणानि तानि ॥ २ ॥

मणिर्लुठति पादेषु काचश्शिरसिधार्यते ।
यथैवास्ते तथैवास्तां काचःकाचो मणिर्मणिः ॥

नवरत्नानि—— मुक्ताफलं हीरकं च वैडूर्यं पद्मरागकम् ।
पुष्यरागं च गोमेदं नीलं गारुत्मतं तथा ।
प्रवाळयुक्तान्येतानि महारत्नानि वै नव ॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥

गजेक्षुजीमूतवराहशङ्ख-
मत्स्याहिशुक्त्युद्भववेणुजन्यैः ।
नानासुमुक्ताफलनिर्मितानि
गृहाण नानाभरणानि तानि ॥ ३ ॥

कर्केतनावर्तक चन्द्रकान्तैः
वैक्रान्तकैर्पेरज (पेरोज) सूर्यकान्तैः ।
सप्तोपरत्नैः पुलकैः कृतानि
गृहाण नानाभरणानि तानि ॥ ४ ॥

नवरत्नानि-— वज्रंच मौक्तिकश्चैव माणिक्यं नीलमेव च ।
तथा मरकतं ज्ञेयं महारत्नानि पञ्चधा ॥
गोमेद पुष्यरागश्च वैडूर्यं च प्रवाळकम् ।
चत्वारि उपरत्नानि नवरत्नमिदंस्मृतम् ॥ तन्त्रसारे ॥

नवग्रहस्य नवरत्नानि- माणिक्यमुक्ताफल विद्रुमाणि
ताक्ष्यं च पुष्पं भिदुरं च नीलम् ।
गोमेदकं चापि विदूरकं च
क्रमेण रत्नानि नवग्रहाणाम् ॥

पञ्चरत्नानि— नीलकं वज्रकंचेति पद्मरागश्च मौक्तिकम् ।
प्रवालंचेति विज्ञेयं पंचरत्नं मनीषिभिः ॥

पञ्चरत्नानि— कनकंहीरकं नीलं पद्मरागश्च मोक्तिकम् ।
पंचरत्न मिदंप्रोक्तं ऋषिभिः पूर्वदर्शिभिः ॥

पञ्चरत्नानि— सुवर्णरजतंमुक्ता राजावर्तं प्रवाळकम् ।
रत्नपञ्चक माख्यातं शेषं वस्तुब्रवीम्यहम् ॥आदिपुराणे॥

अन्यैर्विचित्रैर्विमलैस्सुवर्णैः
अष्टोत्तरैश्चापि शताधिकैश्च ।
विराटजैः स्फाटिकनिर्मितानि
गृहाण रत्नाभरणानि तानि ॥ ५ ॥

(ग्रहदृष्टिहरं पुष्टिकरं दुःस्वप्रणाशनं ।
पापदौर्भाग्यशमनं रत्नाभरणधारणम् ॥)

रत्नालङ्कारमञ्जरी ।

धन्यंमाङ्गल्यमायुष्यं श्रीमद्व्यसनसूदनं ।
हर्षणं काम्यमौजस्यं रत्नालङ्कारधारणम् ॥

हीरक जातयः— हीरकःपुंसि वज्रोसौ चन्द्रो मणिवरश्च सः ।
स तु श्वेतः स्मृतो विप्रो लोहितः क्षत्रियः स्मृतः ।
पीतो वैश्योऽसितश्शूद्रो चतुर्वर्णात्मकश्च सः॥
भावप्रकाशे ॥

नवविध मौक्तिकानि—करीक्षुजीमूतवराहशङ्खमत्स्याहि शुक्त्युद्भववेणुजन्यैः ।
मुक्ताफलानि प्रथितानि लोके तेषां तु शुक्त्युद्भव मेव भूरि ॥
शालिग्रामनिघण्टुः ॥

अष्टविधशुक्तिमौक्तिकानि—मातङ्गोरगमीनपोत्रिशिरसस्त्वक्सारशङ्खाम्बुभृ-
च्छुक्तीनामुदराच्च मौक्तिकमणिः स्पष्टं भवत्यष्टधा ॥

विशेष रत्ननामानि— वज्रेन्द्रनीलमरकतकर्केतनपद्मरागरुधिराख्याः ।
वैदूर्यपुलकविमलकराजमणिस्फटिकशशिकान्ताः ॥
सौगन्धिकगोमेदकशंखमहानीलपुष्परागाख्याः ।
ब्रह्ममणिज्योतीरसशस्यकमुक्ता प्रवाळानि ॥

आभरण नवरत्नमालिका (पञ्चचामर वृत्तम्)

अलंकरण नामानि ।

ललंतिकां लवंगिकां ललाटिकां च वालिकां
सुलंबिकां ललामिकां ललाटपट्टहासिकां ।
सुलंबिनीं च लम्बुषां लतामणेः प्रलंबिकां
गृहाण नीललोहितादिपादलंबिमालिकाम् ॥ १ ॥

सुकर्णिकां च कण्ठिकां च पञ्चरत्नमालिकां
सुवज्ररत्नमंगदं समौक्तिकस्य जालिकां ।
हस्तिमौक्तिकादिरत्न मकरकंठमालिकां
गृहाण रत्नमूर्मिकां च मुद्रिकां च पालिकाम् ॥ २ ॥

सुताक्ष्यरत्नमणी कर्णवेष्टनं च मौलिकां
सघण्टिका सुनादयुक्त हीरघटीयन्त्रिकां ।
सुवज्ररत्नपक्षिकञ्च साक्षरादिमुद्रिकां
गृहाण नाथ रत्नमत्स्यमन्दुकां तथैंगिकाम् ॥ ३ ॥

सुकुण्डलं च सूर्यचन्द्रमण्डलं च मेखलां
सलोलकं ललामकं कलापकं च शृङ्खलां ।
सुलंबनं प्रलंबिनीं च लंबहार मंडलं
गृहाण गोलरत्न मणीचोलकं सुकोमलम् ॥ ४ ॥

सुकंकणं सकिंकिणीकनूपुरं च हंसकं
किरीटकं सहीरकं सुशेखरं च तूरकं ।
सुपद्मकं च स्वस्तिकं च बालकं च तालकं
गृहाण नाथ नायकं त्रिकोणवज्रलोलकम् ॥ ५ ॥

सुवज्रहार नीलहार मौक्तिकादि हारकं
प्रवाळराग पद्मराग पुष्पराग हारकं ।
विदूररत्न तार्क्ष्यरत्न राहुरत्न हारकं
गृहाण नाथ माणवार्धमाणवादि हारकम् ॥ ६ ॥

नवार्धहार तारहार मूर्धतार बन्धुरं
सुचन्द्रकान्त चन्द्रहार चाटुकार चन्दिरं ।
सुहेमहार टङ्कहार मत्स्यमौक्तिमन्दरं
गृहाण नाथ हारफलं सुंदरांग सुन्दरम् ॥ ७ ॥

सुहीरमणी हरिन्मणी नीलमणी हारकं
सशुक्तिमणी शोणमणी लतामणी हारकं ।
सुमंजुमणी केतुमणी तमोमणी हारकं
गृहाण नेत्रमणी नाथ नागमणी हारकम् ॥ ८ ॥

पारिहार्यं पारितथ्य पारिजात पार्श्वकं
पाळियुगल पालपाश्य वालपाश्य पाषकं ।

पादकटक पादरत्नचूडकं पदांगदं
गृहाण नाथ पादुकां च पादकांगुलीयकम् ॥ ९ ॥

भूषणाष्टकम् ।

(भोग्यभूषोत्तमं भव्यं भूषणं वैभवं वरं ।
तुष्टि पुष्टि प्रीतिकरं सौभाग्यं सर्ववर्धनम् ॥)

आर्यागीतिः ।

†मणिमकुटं कटिलग्नं कुटिलं कटिसूत्र चिलकं तरळं ।
तिलकं सचन्द्रशकल सुचन्द्रकलां पादवलयकं सरळम् ॥

नासामणि पञ्चसरं नवसर माणिक्यनीलकं त्रिसरं ।
वर्णसरं सप्तसरं बिंबसमाकार भूषणं प्रसरम् ॥२॥

भुजंगप्रयातम् ।

शिरोरत्नभूषं च कर्णावतंसं
तुलाकोटि कोटीर वैकक्ष कक्ष्यं ।
नखद्योतमुत्क्षिप्तिकं क्षुद्रघण्टां
करे शक्तिमुद्रां च गृह्णीष्व रक्ष (नाथ) ॥३॥

---

* See for meanings etc., in the Gems and Jewels Appendix given in this book. † (नव) ‡ मर्टीष्मणी - Amethyst p. 53.

अष्टाङ्गभूषणम्—उद्वाहे राजसन्माने ब्राह्मणनाञ्च संमते ॥
शिरस्त्रं मुकुटं हारः कुण्डलञ्चाङ्गदं तथा ।
कंकणं वालकं चैव मेखलाष्टाविति क्रमात् ॥ युक्तिकल्पतरुः ॥

शार्दूलविक्रीडितम् ।

वज्रेन्द्रैश्च गजेन्द्रमौक्तिकलसन्माहेन्द्रनीलैर्युतं
नागेन्द्रस्य मणिप्रभाभरणकं सद्रत्नविभ्राजितं ।
रुद्रोपेंद्र महेंद्रदैवतवरैः यद्वत्धृतं दीप्रकं
तद्वत् त्वं धर क्षुद्र विद्रुमयुतं भद्रं सुभद्रार्पितम् ॥४॥

इन्द्रच्छन्द सुरत्नगुच्छसहितं स्वच्छादि गोपुच्छकं
देवच्छन्द सुगुच्छमच्छ विजयच्छन्दं कलाकच्छपं ।
मुक्तागुच्छयुतं च मत्स्यतरळं सत्पेचिकापिच्छकं
गुच्छार्धं च गृहाण विच्छकवरं रत्नांगुळीच्छादकम् ॥

मुक्तारश्मिकलापकंच यमलां चैकावळीं चैडकां
काञ्चीदामसुशङ्खचर्चि मुकुलं मुक्तावळीं सारिकां ।
नन्द्यावर्त सुरत्नकृष्णपदकं हारावळीं चन्द्रिकां
कर्केतैर्विमलैर्कृतं स कुलिशं तारावळीं स्वीकुरु॥

चूडामण्डलवज्रसंकलिलसन्नक्षत्रसन्मालिकां
उत्तंसत्सरुबंधनं च तिलकं सङ्केतसन्मुद्रिकां ।
माणिक्यं मणिमण्डलं च वलयं चोत्तुङ्गमञ्जीरकं
नानाभूषणवीरकंकण मणीसोपानकं गृह्यताम् ॥७॥

मुक्ताहीरकसप्तकीं च रशनां ‡मर्दीष्मणीरञ्जितां
शोभास्यं शुभमूर्मिकावलिलसल्लक्ष्म्यादि श्रीकण्ठकां ।

वैदूर्यादि सुपञ्चरत्नखचितं चावापकं चार्पितं
वक्षस्याधरयावकं *मणिसरं प्रीत्याप्रभोस्वीकुरु ॥८॥

परिष्कारपञ्चकं - पञ्चचामरपञ्चकं च ।

त्रिराजिकं त्रिहीरकं त्रिकोणकं त्रिलोलकं
द्विराजिकं विराजितं विवाहकौतुकं वरं ।
सुराजपट्टकेतकीं च राजरत्नगर्भकं
वीरपादकङ्कणं गृहाण *जघन(मध्य)भूषणम् ॥१॥

हरिन्मणी सुरत्नशुकं हीरहंसभूषणं
महेन्द्रनीलमयूरं च शिरोनागभूषणं ।
सुसिंहवक्त्र कङ्कणं च हस्तिमुष्टिदण्डकं
गृहाण रत्नकोशयुक्त खड्गछुरी शस्त्रकम् ॥ २ ॥

बाहुनाग बाहुवलय बाहुवेष्टनादिकं
नाभिपूर नागरत्न नागवेणिभूषणं ।
ब्रह्मसूत्र मुरस्सूत्र हस्तसूत्र पत्रकं
गृहाण चित्र पत्रपाश्यकं च तालपत्रकम् ॥ ३ ॥

प्रगण्डपाश *प्रस्तरं प्रकीर्णकं च वर्णकं
प्रकोष्टभूषणं प्रदीप्त कर्णपूर कर्णकं ।

पञ्चाङ्गभूषणम्——कटकं चोपवीतं च कुण्डलं चांगुलीयकं ।
ग्रैवालंकरणं हैमं धृत्वा पञ्चाङ्गभूषणम् ॥

* मणिसरः——घटयति सघने कुचयुगगमने मृगमदरुचिरुचिते ।
मणिसरममलं तारकपटलं नखदश शशिभूषिते ॥ गीतगोविंदे॥

प्रगण्डनाग दण्डपत्र मण्डकं च दण्डकं
प्रवाळरत्नगुच्छकं गृहाण कर्णपर्णकम् ॥ ४ ॥

*शिखामणिं च शोणमणीशीर्ष केशभूषणं
*सज्जतिलक सन्धिभूष चुबुकरत्नभूषणं ।
रत्नस्तबक शिकलवेडि नीवि निगडभूषणं
गृहाण गोस्तनं विचित्रचित्र रत्नभूषणम् ॥५॥

आभरणसमर्पणफलम्—(मणिमुक्ताप्रवालादिरत्नान्यात्मप्रियं च यत् ।
यो दद्याद्देवमुद्दिश्य श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ।
तत्तल्लोकं समासाद्य तत्तत्कोटिगुणं भवेत् ॥)

ग्रहमणिसमर्पणम् ।

माणिक्यं तरणेः सुजात्यममलं मुक्ताफलं शीतगो-
र्माहेयस्य च विद्रुमो निगदितस्सौम्यस्य गारुत्मतं ।
देवेज्यस्य च पुष्यरागमसुराचार्यस्य वज्रं शनेः
नीलं निर्मलमन्ययोश्चगदितं गोमेदवैडूर्यके ॥

ग्रहरत्नं मया दत्तं ग्रहानुग्रहकारकम् ।
गृहाणानुग्रहाण त्वं शुभांग गृहनायक ॥

देवताविषये— केयूरं कटकं किरीटमकुटं ताटंककं कुण्डलं
काञ्चीकिंकिणि कंकणं च कमलं ग्रैवेयकं हंसकम् ।
नासामौक्तिक कण्ठसूत्रतिलकं सन्मुद्रिकां दण्डकं
मुक्ताहारकनूपुरं च दलकं संगृह्यतां कौतुकम् ॥

* Special words special composition.

अवकाशे सति

अलङ्कारकरणे आभरणधारणकाले पृथक् पठनीयश्लोकाः

रत्नादिहाराः (उपजातिवृत्तम्)

माणिक्यमुक्ताफलवज्रनील-
प्रवाळगारुत्मत निर्मितास्त्वम्।
आमुच्य कण्ठे विविधाश्च मालाः
वक्षस्थलं शोभय चंद्रकान्त ॥

पत्येनमः मौक्तिककण्ठाभरणं समर्पयामि ।
पत्येनमः गारुत्मतादिरत्नजटिलग्रैवेयकं समर्पयामि ।
पत्येनमः गोवर्द्धनोद्धारकपदकयुतपद्मरागमालां समर्प- [यामि।
पत्येनमः माणिक्यमुक्ताफलमालां समर्पयामि ।
पत्येनमः वज्रपदकसमेतहीरकनक्षत्रमालां समर्पयामि ।
पत्येनमः मरकतमणिमालां समर्पयामि ।
पत्येनमः त्र्यावळिमुक्ताहारं समर्पयामि ।
पत्येनमः पञ्चरत्नललंतिकां समर्पयामि ।
पत्येनमः स्वर्णप्रालंबिकां समर्पयामि ।

द्विर्द्वादशोऽर्धे गुच्छोऽथ पञ्चहारःफलं लता ।
अर्द्धहारश्चतुष्षष्टि गुंच्छमाणव मन्दराः ॥
अपि गोस्तनगोपुच्छौ अर्धमर्धे यथोत्तरम् ।
एकावल्यनुकण्ठी च हारः स्यादेकयष्टिकः ॥

पत्येनमः प्रवाळैकावलिं समर्पयामि ।
पत्येनमः हीरकविरचितमरकतचित्रितमकरकण्ठिकांसम-
पत्येनमः (पेरोज)पेरजमालां समर्पयामि । [र्पयामि
पत्येनमः स्फटिकमणिमालां समर्पयामि ।
पत्येनमः नानाविधरत्नहारान् समर्पयामि ।

नानाविध मुक्ताहार समर्पणम् ॥

पत्येनमः ॥

इन्द्रच्छन्दं समर्पयामि । विजयच्छन्दं समर्पयामि ।
देवच्छन्दं समर्पयामि । रश्मिकलापं समर्पयामि ।
गुच्छं समर्पयामि । अर्द्धगुच्छं समर्पयामि ।
माणवं समर्पयामि । अर्द्धमाणवं समर्पयामि ।
हारं समर्पयामि । अर्द्धहारं समर्पयामि ।
गोस्तनं समर्पयामि । गोपुच्छं समर्पयामि ।
मन्दरं समर्पयामि । नक्षत्रमालिकां समर्पयामि ।
पञ्चलतादिहारफलं समर्पयामि ।
नानाविध मुक्ताहारान् समर्पयामि। [हाराण्यपि स-मि।
गजमेघज वराहमत्स्यज शंखवेणुजादि महामुक्ताफल-

मुक्ताहारनामानि - हारपञ्चकम् ॥

१. देवच्छन्दश्शतं साष्टमिन्द्रच्छन्द स्सहस्रकं ।
तस्यार्धे विजयच्छन्दो हारस्त्वष्टोत्तरं शतम् ॥

२. हारो मुक्तावली स्त्रीस्यात् तद्भेदा यष्टिसंज्ञया ।
द्विर्द्वादशोऽर्धो गुच्छोऽथ पञ्चहारः फलंलता ॥
३. अर्धहारः चतुष्षष्टिः गुच्छमाणव मन्दराः ।
अपिगोस्तन गोपुच्छावर्धमर्धं यथोत्तरम् ॥
४. यष्टिर्नक्षत्र मालिका सप्तविंशति मौक्तिका ।
गुडकैर्मणि सोपानं चाटुकारश्च हेमजैः ॥
५. ग्रैवेयकं कण्ठभूषा लम्बनं तु ललन्तिका ।
हारमध्यस्थितं रत्नं तरलो नायकोऽपि च ॥
मुक्ता मयाति मधुरा मसृणावदात-
च्छायाधिराग तरलामल सद्गुण श्रीः ।
साध्वीसतः भजतु कण्ठमसौ प्रियेण-
हारावली विरचिता पुरुषोत्तमेन ॥

मुक्ताहारधारणफलम्—मुक्तानां हारविधृतिः दाहपित्तविनाशिनी ।
कान्ति हर्षं नेत्रसुखं ददातीति प्रकीर्तितम् ॥ सालग्रामनिघण्टुः॥

मुक्ताहार संबन्धचाटुश्लोकम्—हारोयं हारिणाक्षीणां लुठति स्तनमण्डले ।
मुक्तानामप्यवस्थेयं के वयं स्मरकिंकराः ॥

Meaning, the pearl necklace wallows on the breasts of the deer eyed damsels. When such is the state of Muktas (मुक्ता) the Liberated Souls, where are we the slaves of the cupid?

॥ हारविवेचनम् ॥

सुरभूषणं लतानां सहस्रमष्टोत्तरं चतुर्हस्तम् ।
इन्द्रच्छन्दो नाम्ना विजयच्छन्दस्तदर्धेन ।
शतमष्टयुतं हारो देवच्छन्दोह्यशीतिरेकयुताः ।
अष्टाष्टकोऽर्धहारो रश्मिकलापश्च नवषट्कः ।

द्वात्रिंशनातु गुच्छोविंशन्या कीर्तितोऽर्ध गुच्छाख्यः ।
षोडशभिर्माणवको द्वादशभिश्चार्ध माणवकः ।
मन्दर संज्ञोऽष्टाभिः पञ्चलताहारफलकमित्युक्तं ।
सप्तविंशति मुक्ता हस्तो नक्षत्रमालिनी ।
अन्तरमणि संयुक्ता मणिसोपानं सुवर्ण गुलिकैर्वा ।
तरलक मणिमध्यं तद्विज्ञेयं चाटुकारमिति ।
एकावलीनाम यथेष्ट संख्या हस्तप्रमाणामणि विद्प्रयुक्ता ।
संयोजिताय मणिनातु मध्ये यष्टीति सा भूषण विद्भिरुक्ता ॥

NAMES AND PARTICULARS OF VARIETIES OF PEARL GARLANDS.

1. इन्द्रच्छन्दः - Pearl garland containing 1008 strings with four cubits in length is called Indrachchhanda

2. विजयच्छन्दः	do	504	do	Vijayachchanda
3. देवच्छन्दः	do	108 or 81	do	Devachchhanda
4. हारः	do	108	do	Hara
5. अर्धहारः	do	64	do	Ardhahara
6. रश्मिकलापः	do	54	do	Rasmikalapa
7. गुच्छहारः	do	32	do	Guchchhahara
8. अर्धगुच्छः	do	20	do	Ardhaguchchha
9. गोपुच्छः	do	16	do	Gopuchchha
10. माणवकः	do	16	do	Manavaka
11. मन्दरः	do	8	do	Mandara
12. हारफलः	do	5	do	Phalaka or Phala or Hara Phala or Panchalata
13. एकावली	do	1	do	Ekavali
14. नक्षत्रमालिका	do	27	do	Nakshatramalika

कुण्डलादि - कर्णाभरणानि ।

सुकर्णिके वज्रविनिर्मिते च
हरिन्मणी मौक्तिक रत्नयुक्ते ।
कर्णावतंसौ मणिकुण्डले च
गृहाणकर्णाभरणानि नाथ ॥

Then there are Mani Sopanam, Chatukaram, Ekavali, etc.

The following stanza gives the colours of Pearls :—

छायापाटलनीलपीतधवलास्तत्रापिसामान्यतः ।
सप्तानां बहुशो न लब्धिररिति चेच्छौक्तेयकं तूल्वणम् ॥

EUROPEAN NAMES FOR DIFFERENT KINDS OF PEARLS.

1. Anie (perfect in sphericity and lustre, 2. Anatharie, 3. Masengœ, 4. Kallippo, 5. Korowel, 6. Peedal, 7. Oadwœ, 8. Mandangœ, 9. Kural, 10. Thool, 11. Bouton pearls, 12. Buroque, 13. Cog-de-pearls, etc.

EIGHT SPECIAL VARIETIES OF EXTRAORDINARY PEARLS.

नागदन्त भवाश्वाग्र्या कुम्भसूकर मत्स्यजाः ।
वेणु नाग भवाश्रेष्ठाः मौक्तिजं मेघजं वरम् ॥

Rare availables :—शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे ।
साधवो नहि सर्वत्र चन्दनं न वने वने ॥

मकरकुण्डल— वनमाला निवीतांगो लसच्छ्रीवत्स कौस्तुभः ।
महाकिरीटः कटक स्फुरन्मकर कुण्डलः ॥

कर्णाभरणानि— विभूषणं परिष्कारः कर्णिकाकर्णभूषणम् ।
उत्क्षिप्तिका तु कर्णाकस्तालपत्रं तु तालकम् ॥
कर्णपूरस्तु पुष्पाद्यैः ताटंकोदन्तकादिभिः ।
वालिका कर्णपृष्ठस्था कुण्डलं कर्णवेष्टनम् ॥

पत्येनमः वज्रखचितकर्णिके समर्पयामि ।
पत्येनमः मुक्तामरकत मणियुतकुण्डले समर्पयामि ।
पत्येनमः हीरकविरचित त्रिकोणवालिकां च समर्पयामि

केयूरादि - बाहुभूषणानि ।

सुदीप्रवज्रैः खचितानि नाथ
केयूरकानि ह्यथ कल्पितानि ।
नागाङ्गदं रत्नविनिर्मितं च
प्रगण्डयोस्ते विनिवेशयामि ॥

पत्येनमः वज्रखचितकेयूरके समर्पयामि ।
पत्येनमः मणिमयनागाङ्गदं समर्पयामि ।
पत्येनमः बाहुवलयं च समर्पयामि ।

कटकादि - मणिबंधाभरणानि ।

रत्नैस्सुवर्णेन च निर्मितेन
विभ्राजमानेन सुकङ्कणेन ।
विभूषयत्वं कटकादिना तु
हस्तद्वयं नाथ मयाऽर्पितेन ॥

बाहुभूषणानि मणिबंधाभरणानि च

केयूरमंगदं भूषा दोर्मूले कंकणं करे ।
आवापकः पारिहार्यं वलयं कटकोस्त्रियां ॥

पत्येनमः सिंहललाटयुक्तसुवर्णकटके समर्पयामि ।

पत्येनमः रत्नाङ्कितसुवर्णकंकणे समर्पयामि ।

पत्येनमः मरकतादिपञ्चरत्नखचितपारिहार्यं समर्पयामि।

पत्येनमः घटिकायंत्रयुतावापकं समर्पयामि ।

पत्येनमः वीरकङ्कणं च समर्पयामि ।

मुद्रिकोर्मिकादि - अंगुल्याभरणानि
(इन्द्रवज्रावृत्तम्)

नानासुरत्नैश्च विनिर्मितानि
सङ्केतनामाक्षर चिह्नितानि ।
चित्रांगुलीयानि मनोहराणि
गृहाण तान्यंगुलि भूषणानि ॥

पत्येनमः माणिक्यमुद्रिकां समर्पयामि ।

पत्येनमः मरकतमुद्रिकां समर्पयामि ।

पत्येनमः वैडूर्यांगुलीयकं समर्पयामि ।

पत्येनमः इन्द्रनीलमुद्रिकां समर्पयामि ।

पत्येनमः गोमेदोर्मिकां समर्पयामि ।

पत्येनमः वज्रांगुलीयकं समर्पयामि ।

पत्येनमः साक्षरांगुळिमुद्रां च समर्पयामि ।

मेखलादि-कट्याभरणानि

सुमेखलां हीरकरत्नयुक्तां
बलप्रदां दीप्तिकरीं सुशोभाम्
कटीतटेकान्त समर्पयामि
सौभाग्यकल्याणकरो भव त्वम्॥

पत्येनमः रत्नखचितमेखलां समर्पयामि ।
पत्येनमः स्वर्णकटिश्रृंखलां समर्पयामि ।
पत्येनमः त्सरुबन्धनं च समर्पयामि ।

नूपुरादि - पादाभरणानि

प्राणेश ते रत्नसुवर्णयुक्ते
मञ्जीरके नूपुरके तथैव ।
सुकिंकिणी नादयुते सुबुद्ध्या
सुपादयो र्धारय मत्प्रदत्ते ॥

पत्येनमः रत्नखचित मञ्जीरके समर्पयामि ।
पत्येनमः सुवर्णनूपुरे समर्पयामि ।
पत्येनमः वीरपादकटकं समर्पयामि ।
पत्येनमः पादांगुलीयकानि च समर्पयामि ।

कट्याभरणानि— कटिसूत्रं सारसनं मेखलारशना च सा ।
स्त्रीकट्यां सप्तकी काञ्ची पुंस्कट्यां शृंखलात्रयी ॥
पादभूषणाणि—शिञ्जिनीना तुलाकोटिर्मञ्जीरो नूपुरोस्त्रियौ ।

किरीटादि - शिरोभूषणानि

चूडामणिं हीरकिरीटकं च
ललाटिकां शोणमणी विनिर्मितां ।
मुक्ता सुतूरं सितपिञ्छशेखरं
गृहाण भो नाथ मयाऽर्पितानि ॥

(अनुष्टुप् वृत्तम्)

चन्द्राभरणरत्नाञ्चनमकुटं मणिशेखरम् ।
मुक्ताललामकं चैव धरभृङ्गारशेखर ॥

पत्येनमः किरिटं समर्पयामि ।
पत्येनमः मणिमय मकुटं समर्पयामि ।
पत्येनमः वज्रखचितशेखरं समर्पयामि ।
पत्येनमः मौक्तिकतूरकं समर्पयामि ।
पत्येनमः ललाटमुक्तावलिं समर्पयामि ।
पत्येनमः चन्द्रभूषणं समर्पयामि ।
पत्येनमः सूर्यमण्डलं च समर्पयामि ।
पत्येनमः उष्णीशशिरोवेष्टनादि सहित नानाविधशिरो-
(भूषणानि समर्पयामि ।

मौलिः कोटीर मुष्णीशं किरीटं मकुटोस्त्रियां ।
चूडामणिः शिरोरत्नं स्वस्तिकस्तु त्रिकोणकः ॥

अन्यभूषणानि

अन्यानि नानाविधभूषणानि
ममेच्छया साधुविनिर्मितानि ।
आमोचयाम्येव तवाङ्गकेषु
विचित्ररत्नैः खचितान्यमूनि ॥

पत्ये नमः रत्नखचितस्वर्णसूत्रयुतनानादेशनानाकाल-प्रदर्शकघटिकायंत्रं समर्पयामि ।

„ कर्केतनमरकतादिमणियुतरत्नस्तबकं स-मि ।

„ नीलगारुत्मतादिनिर्मितमयूराभरणं समर्पयामि

„ मणिमयमङ्गलप्रद स्वस्तिकं समर्पयामि।

„ गजाश्वादिमुखमुष्टियुत रत्नखचितहेमदण्डं „

„ रत्नकोशसन्निविष्ट वीरखड्गं समर्पयामि ।

„ नक्षत्रपुष्पं समर्पयामि ।

„ नन्द्यावर्तं समर्पयामि ।

„ नखद्योतं समर्पयामि ।

„ कमल तिलक, ममल धवळ कुलिश तरळ, विमलक दलक, पुलक जटिल नवल यमलादि-नानाभरणानि समर्पयामि ॥

„ नानारत्नखचितनानाभरणानि समर्पयामि ।

„ अष्टोत्तरशताधिकअनेकाभरणानि समर्पयामि।

*पुष्पालङ्कारः

सुगन्धिपुष्पपत्राणां धारणं कान्तिकारणम् ।
पापरक्षोग्रहहरं कामदं श्रीविवर्धनम् ॥
चक्षुष्यं दाहशमनं सौमनस्यञ्च जायते ॥

पुष्पमाला ।

माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ।
मयाऽऽहृतानि पुष्पाणि प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यताम् ॥१॥

(वसन्ततिलकावृत्तम्) ।

वासन्तिकाकरुणमल्लिसुपारिजात-
सेवन्तियूथिवकुळादिसुपद्ममालाम् ।
सौगन्धिकोत्पलसुलाङ्गलिकर्णपूरं
गृह्णीष्व कैतककुरण्टकगर्भकं त्वम् (च) ॥२॥

पत्ये नमः कण्ठे पुष्पमालां समर्पयामि ।
" पुष्पस्रजं समर्पयामि ।
" कर्णपूरं समर्पयामि ।
" गर्भकं समर्पयामि ।

---

*Defination of Pushpa - पुष्पशब्दनिर्वचनम्
पुष्पसंवर्धनाच्चापि पापौघपरिहारतः ।
पुष्कलार्थ प्रदानाच्च पुष्पमित्यभिधीयते ॥

पुष्पधारणप्रयोजनम्——स्रक्गन्धवस्त्ररत्नानां धारणं प्रीतिवर्धनम् ।
रक्षोघ्नमर्घ्यमायुष्यं सौभाग्यकरमुत्तमम् ॥

न व्रतेनोपवासेन धर्मेण विविधेनच ।
नारी स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति पतिपूजनात् ॥

प्रालंबं च ललामकं च मृदुलं वैकक्षकं शेखरं ।
नाथस्वीकुरु पुष्पभूषणमिदं प्रभ्रबृकं सुन्दरम् ॥

अवकाशे सति

नानाविधपुष्पमालासमर्पणम् ।

मल्लिकामालिकाकुन्द जाती चम्पकमालिकां।
मालतीयूथिकामालां स्थलपद्मस्य मालिकाम् ॥३॥

मालाशब्दनिर्वचनम् - Defination of Mala.

माति मानहेतुर्भवतीति मा। मां=शोभां। लातीति ला। मा+ला=माला

दाने माधातुरुद्दिष्टो लासि मां हरिवल्लभे।

समस्तेभ्यश्च भक्तेभ्यः तेन माला निगद्यते ॥

नित्यं पुष्पधारणम्—सुपुष्पाणि सुगन्धीनि नित्यं शीर्षे प्रधास्यते ।

नानासमये भिन्नपुष्पधारणं—अस्नातैः मल्लिकाधार्या सुस्नातै र्जातिबिल्वकम् ।

अभ्यङ्गे केतकी धार्या धार्यं चोत्पलकं सदा ॥

सर्वकालपुष्पधारणं—जाती कुन्दञ्च नैपालं श्रीखण्डं बिल्वमल्लिकम्।

मकरन्देन संयुक्तं शिरसा धारयेन्नरः ।

त्रिदोष शमनायैव सर्वकाले प्रधारयेत् ॥

अमुक पुष्पगुणाः—कैतकं वकुलं पुष्पं श्रीखण्डं शतपत्रकं ।

गौल्लालकं चम्पकञ्च वातश्लेष्महरं परं ॥

वर्षाकाले पुष्पधारणं- श्रीबकं मरुवं चैव नीलोत्पल सवत्सकौ ।

कुब्जकं पाटलं चैव श्रीखण्डञ्च तथैव च ।

नात्युष्णं न च वा शीतं सर्वदोषनिबर्हणम्।

निर्मलं नेत्रदोषघ्नं वर्षाकाले प्रधारयत् ॥

Flowers used with the ingredient of purified Camphor.

मन्दारमरुवं चैव नीलोत्पलकुमुद्वितम् ।

रक्तोत्पलं यूथिकाञ्च कर्पूरैः सह धारयेत् ॥

वकुळोत्पलमालां च कुब्ज पाटलमालिकाम्।
पुन्नागकेतकीमालां गृहाण मम वल्लभ ॥४॥

पत्ये नमः॥ पारिजातकुट्मलमालां समर्पयामि ।
" पीतवर्णवकुळमालां समर्पयामि ।
" श्वेतवर्ण कुन्दमालां समर्पयामि ।
" हरितवर्ण दमनकमालां समर्पयामि ।
" श्वेतवर्ण जातीमालां समर्पयामि ।
" रक्तवर्ण स्थलकमलिनीमालां समर्पयामि ।
" श्वेतवर्ण मल्लीमालां समर्पयामि ।
" रक्तवर्ण करवीरमालां समर्पयामि ।
" नीलवर्ण नीलोत्पलमालां समर्पयामि ।
" श्वेतवर्ण पन्नीरपुष्पमालां समर्पयामि ।
" रक्तवर्ण पद्मकुट्मलमालां च समर्पयामि ।

Flowers to be used with Musk

जातीपुष्पं तथा वेला जाम्भजं कुटजं तथा ।
पाटलं च बृहत्पुष्पं बकुलं चम्पकं तथा ।
श्रीखण्डं चैव गौल्लालं कस्तूर्या सह धारयेत्

जातीपुष्पगुणाः-— त्रिदोषश्मनी जाती महादाह विनाशिनी ।
गौल्लालगुणाः— सुगन्धं दोषशमनं गौल्लालं पुष्पमुच्यते ॥
उत्पलगुणाः— पित्तहृद्विशनं चैव चक्षुष्यं चोत्पलं स्मृतम् ।
श्लेष्मवातप्रशमनं उष्णवीर्यं च निर्मलम् ॥

न व्रतेनोपवासेन धर्मेण विविधेनच ।
नारी स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति पतिपूजनात् ॥

प्रालंबं च ललामकं च मृदुलं वैकक्षकं शेखरं ।
नाथस्वीकुरु पुष्पभूषणमिदं प्रभ्रबृकं सुन्दरम् ॥

सुगन्धपत्रमालासमर्पणम् ।

दमनैर्मरुवैर्बालैः देवदारुतमालकैः
माचीपत्रैर्गंगपत्रैः तथा रुद्रजटादिभिः ।
सुगन्धमंजरीभिश्च मालातृणविनिर्मितां
पत्रमालां प्रदास्यामि प्राणेश प्रतिगृह्यताम् ॥५॥
पत्ये नमः ॥ सुगन्धपत्रमालां च समर्पयामि ॥

(पुष्पाभरणादिपुष्पभूषणानि । नानाविचित्रपुष्पसमर्पणम् । पुष्पांदोळनम् । पुष्पमण्टप पुष्पमञ्चक पुष्परथाद्यनेकपुष्पालङ्कारसमर्पणम् । पुष्पस्तबक पुष्पगुच्छ । पुष्पांबु पुष्पसार पुष्पद्रवादिसमर्पणं च)

पुष्पभूषणपंचकं (शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

जातीचम्पकमालतीदमनकैः कुब्जैश्च नीलोत्पलैः
मन्दारैर्मरुवैश्च कुन्दकुटजैस्सौगन्धराजैः कृतम् ।
प्रालम्बं* कमलं ललाम मृदुलं वैकक्षकं शेखरं *(च ललामकं च)
नाथ स्वीकुरु पुष्पभूषणमिदं प्रभ्रष्टकं सुंदरम् ॥१॥
पत्येनमः ॥ शेखरं समर्पयामि ।
,, प्रभ्रष्टकं समर्पयामि ।

केतकीपुष्पगुणाः— पुष्पाणां प्रवरं चैव केतकीपुष्पमुच्यते ।
ईषदुष्णं सुगन्धं च सुशीतं दृष्टिदायकम् ॥
शतपत्रगुणाः— शिरोभ्रमविनाशार्हं शतपत्रं सुशोभनम् ।
मल्लीपुष्पगुणं— आधार्यं मल्लिकापुष्पं दृष्टिहानिकरं परम् ॥
चम्पकपुष्पगुणाः— चम्पकं वातशमनं चक्षुष्यं विशदं शुभम् ॥

पत्येनमः॥ ललामकं समर्पयामि ।
„ प्रालम्बं समर्पयामि ।
„ वैकक्षकं समर्पयामि ।

मल्लीपुष्पसुकङ्कणं च सुमनः प्रावारकं चोलकं
मध्ये श्रीकरवीरकुद्मलयुतं पुष्पाङ्गिकामङ्गदम् ।
यूथीदण्डकसूचिमल्लिमकुटे हारं शुकाद्यान्वितं
सर्वं स्वीकुरु पुष्पभूषणमयं शृंगारमत्यद्भुतम् ॥ २ ॥

पत्येनमः॥ पुष्पचोलकं समर्पयामि ।
„ पुष्पांगिकां समर्पयामि ।
„ हस्तयोः पुष्पकंकणं समर्पयामि।
„ पुष्पकेयूरे समर्पयामि ।
„ पुष्पप्रावारकं समर्पयामि ।
„ पुष्पमकुटं समर्पयामि ।
„ पुष्पदण्डं च समर्पयामि ।

मायूरैश्शुकपुष्पकोकिलसुमैः श्रीव्याघ्रचेलीबकैः
सिंहास्यैश्च गजोष्ट्रकांडिकुसुमैरश्वप्रवाराहकैः ।
पुन्नागैश्शुभनागचम्पकसुमैस्सन्नागलिङ्गैः कृतं
नानापुष्पसुगन्धमञ्जरियुतं सद्भूषणं गृह्यताम् ॥ ३ ॥

नेपालीसुमदेवमालितिलकैर्बालैश्च मालातृणैः
मल्लीभिर्ललनाप्रियैश्चमरिकैर्नीलाम्बरैः कल्पितम् ।
पुष्पान्दोळनमम्बुजैर्विलसितं मुक्तागुलुच्छान्वितं
चित्रं पुष्परथादिसर्वकुसुमालंकारमंगीकुरु ॥ ४ ॥

पत्ये नमः॥ नानाविधपुष्पालंकारान् समर्पयामि ।

(गोविन्दीय शार्दूल विक्रीडितम्)

वनमाला नवमालिकाऽरुणशमीपद्मोत्पलाम्लानकं
कृतमाला वटरूषकं च त्रपुषं चाणीक श्वेतारुणम् ।
वनराजादि सुकामराज करुणं चाम्रात निर्गुंडिकां
गिरिमायूर सुबीजपूरकुसुमं प्रीत्या गृहाण प्रभो ॥

पुष्पस्तवकः (उपजातिवृत्तम्)

श्रीरामबाणेन च मौसलेन
कोदण्डपुष्पेण च मुद्गरेण ।
चाम्पेयकुब्जाम्बुज हालिकेन
विनिर्मितं मन्मथबाणकेन ।
प्राणेश पद्मारुणकोमलेन
रथांगशङ्खाम्बुजलाञ्छितेन ।
रत्नांगुळीयैरतिशोभितेन
गृहाण पुष्पस्तबकं करेण ॥

पत्ये नमः॥ दक्षिणहस्ते पुष्पस्तबकं समर्पयामि ।

केतक्यादिपुष्पगुच्छम् ।

पुष्पलोचनपुष्पाद्यैः पीतचामरपुष्पकैः ।
पुष्पप्रिय गृहाण त्वं पुष्पगुच्छं च निर्मितम् ॥

पत्ये नमः॥ पुष्पगुच्छं च समर्पयामि ।

पुष्पोदकं - हिमाम्बु - वा - पन्नीरं ।

भूपद्मवृक्षकमलाभिधरक्तकुब्ज-
गोलाप (सेवन्ति) काख्यकुसुमैस्सुविनिर्मितेन ।
रत्नोक्षिणीनिहितगांगजलैः कृतेन
प्रोक्षामि निर्मलसुगन्धिहिमाम्बुना त्वाम् ॥

पत्येनमः॥ स्थलपद्मादि सुगंधि पुष्पहिमाम्बुना प्रोक्षामि।

पुष्पसारः (Essence extract of flowers scent)

पुष्पोद्भवं पुष्पसारं पुष्पस्वेदं सुगन्धदम् ।
नानापुष्पसुगंधाम्बु प्रावारे प्रतिगृह्यताम् ॥

पत्येनमः मुखमार्जनशाटिकादिषु पुष्पसारं समर्पयामि॥

सुगान्धिद्रवः (अत्तर् - रुह्)

संसाधितं चम्पकमल्लिकाभिः
जातीसुकुब्जैः कुरवैरुशीरैः ।

नास्तिभर्तृसमोनाथो नास्तिभर्तृसमंसुखं ।
विसृज्यधनसर्वस्वं भर्ता वै शरणं स्त्रियाः ॥

यूथीदण्डकसूचिमल्लिमकुटे हारांशुकाद्यन्वितं
सर्वस्वीकुरुपुष्पभूषणमयं श्रृंगारमत्यद्भुतं ॥

नानासुगन्धिद्रवसारमेतं
आजिघ्र सर्वोत्तमसौरभं त्वम् ॥

पत्येनमः॥ प्रावारकादिषु नानाविधसुगन्धिद्रवं च स-मि

परिमळचूर्णं (च वा) वा (अर्गजा)

वासयोगं गन्धचूर्णं पूर्णचन्द्रनिभानन।
कीर्णार्थं तूर्णमानीतं गृहाण करुणार्णव ॥

पत्येनमः॥ सुगन्धचूर्णं समर्पयामि।
पत्येनमः॥ वासयोगं समर्पयामि ।

आदर्शः ।

मार्ताण्डमण्डलनिभं नवरत्नचित्रं
भक्त्या धराम्यभिमुखं मणिदर्पणं ते ।
पूर्णेन्दुबिम्बसदृशं वदनं स्वकीयं
अस्मिन् विलोकय विशालविलोचन त्वम्॥

पत्येनमः॥ स्वर्णबद्धमणिमयमुकुरं दर्शयामि ।

दर्पणादर्शफलम्— आदर्शालोकनं प्रोक्तं माङ्गल्यं कान्तिकारकं ।
पौष्टिकं बल्यमायुष्यं पापालक्ष्मी विनाशकम् ॥

आदर्शकरणप्रकारः— कांस्य सारं प्रगृह्णीयात् पूर्णचन्द्राकृतीकृतम् ।
पालिका पादवत् पादं सिंहव्यालोपरिस्थितम् ।
एवं कृत्वा तु संग्राह्य मादर्शनमिति स्मृतम् ॥

अथाङ्गपूजा ।

कुन्दैः कोकनदैः कदंब कुमुदैः कोदण्डकैः कोकिलैः
कुब्जैः कामज कामराज कुटजैः केरण्टकैः केतकैः ।
कल्हारैः करवीर किंशुक शुकैः श्रीकांचनारैः सुमैः
कौसुंभैः ककुभैः करोमि कुरवैः सर्वांगपूजां प्रभो ॥

सर्वतीर्थस्नानफलप्रदपादोदकाय नमः पादौ पूजयामि ॥

मत्तमातंगगमनाय नमः	जंघे	,,
प्रणामप्रवीणाय नमः	जानुनी	,,
अश्वारोहणोत्सुकाय नमः	ऊरू	,,
रत्नशृङ्खलाय नमः	कटिं	,,
गंभीरनाभये नमः	नाभिं	,,
त्रिवळीमण्डिताय नमः	उदरं	,,
प्रेमालिङ्गनदायकाय नमः	वक्षस्थलं	,,
हृदाधाराय नमः	हृदयं	,,
आजानुबाहवे नमः	बाहू	,,
वृषस्कन्धाय नमः	स्कन्धौ	,,
भगवदर्चनतत्पराय नमः	हस्तौ	,,
गानविशारदाय नमः	कण्ठं	,,
सुन्दरचिबुकाय नमः	चिबुकं	,,
बिम्बोष्ठाय नमः	ओष्ठौ	,,

नामसंकीर्तनरताय नमः	जिह्वां	पूजयामि
हविर्गन्धप्रियाय नमः	नासिकां	,,
रक्तान्तनयनाय नमः	नेत्रे	,,
रत्नपुण्ड्रधारिणे नमः	ललाटं	,,
वेदश्रवणासक्ताय नमः	श्रोत्रे	,,
धूपवासितकेशाय नमः	शिखां	,,
शरच्चन्द्रप्रतीकाशाय नमः	मुखं	,,
पत्नीचूडामणये नमः	शिरः	,,
श्रीमन्नाथाय नमः	सर्वाङ्गाणि	,,

॥ पुष्पदानस्तोत्रम् ॥

॥ पुष्पाष्टकम् (शार्दूल विक्रीडित वृत्तम् ॥

माकन्दं मुचुकुन्द कुन्दकुसुमं तुंबं च निंबं बकं
मन्दारं मदनंमुकुन्द मृदुलं चेन्दीवरं सुंदरं ।
मायूरं मरुवं मुनिद्रुमसुमं सन्मोदिनी मुद्गरं
पुष्पंस्वीकुरु मंदमारुतमिदं चाष्टापदं दोहदम् ॥ १ ॥

माल्लूर मधुमालतां च मलय लाध्र मधूक तथा
मध्याह्नं मधुपिण्डिकां च मधुरं मेध्या मधूपिप्पलं ।

पुष्पपत्रादिदानप्रकारः— पुष्पं वा यदि वा पत्रं फलंनेष्ट मधोमुखम् ।
पुष्पाञ्जलिविधिं हित्वा यथोत्पन्नं तथार्पयेत् ॥

माधव्यं मधुचंप मुष्टिकयुतं मुक्तं तथा मंजुलां
मालां स्वीकुरु मिश्रवन्तिसहितां पुष्पं मनोरञ्जितम् ॥२॥

सालं ताल तमाल हालि तिलकं रक्तोत्पलं चोत्पलं
वालं कुण्डल भिण्डिलं विचिकिलं नीलोत्पलं कोमलं ।
नीलं चातंगलं रसाल लकुचं श्रीपाटलं मौसलं
गौल्लालं स्थलपद्मकं कुवलयं पुष्पं प्रभो गृह्यताम् ॥३॥

नेपाली च सुदेवमालि कमली सत्कुण्डली लांगली
शेफाली सुमशाल्मली च लवली बिल्वीदली वापुली।
हाली चांजलि काकमालि मुकुली नीली तथा कंदली
नानापुष्प सुमंदवल्लि सहिता मल्ली च संगृह्यताम्॥ ४॥

कौमारीं कनकांबरीं सहचरीं कादंबरीं मंजरीं
कान्तारीं च हरीतचंपककुसुमं नीलांबरीं केसरीं ।
काश्मीरींच शिरीष वार्षिकसुमं तर्कारि शंखोदरीं
गौरीं स्वीकुरु पुण्डरीक चमरीं शोभाकरीं श्रीकरीम् ॥५॥

पुष्पप्राधान्यं— न रत्नैर्न सुवर्णेन न वित्तेन च भूरिणा ।
तथा प्रसाद मायाति यथा पुष्पैर्जनार्दनः ॥

पुष्पाभावे इतरद्रव्याणि— पुष्पाभावेन देयानि पत्राणि च जनार्दने ।
पत्राभावे जलं दद्यात् तेन पुण्यमवाप्यते ॥

विविधपुष्प पर्युषितकालनिर्णयः—पञ्चयामं जातिकुसुमं नैवारं द्विमुहूर्तकम् ।
त्रिरात्रंतूत्पलं चैव पंचरात्रं तु केतकी ।

गान्धारंच सुरंगकं च तगरं सारंगनारंगकं
पुन्नागं च लवंगभृंगकुसुमं चारग्वधं रोचनं ।
गोलापंच सुगन्धि नागरसुमं गन्धं च गन्धोत्पलं।
गोविन्दप्रिय भो प्रियंगुसहितं प्रीत्या प्रभो स्वीकुरु ॥

भारद्वाजसुभार्गवीच भरटीभद्राक्ष रुद्राक्षकं
द्रोणं पुष्पमगस्त्य शौनकसुमं लाक्षाकुबेराक्षकं ।
तीर्थंचापि तपच्छदं च वरुणं श्रीशक्रपुण्ड्रं सुमं
चाब्जं चार्जुन सर्जकं गज जया शोभांजनं गृह्यताम् ॥

सन्ध्याराग सुगंधराज सुरभिं सत्सूर्यकान्तं सुमं
सिन्दूरं सुम सिन्धुवार सुरणीं सिंहास्य सिद्धेश्वरं
सैरेयं सितकुब्जकं सुकुसुमं सप्तच्छदं सप्तलां
सौगन्धि सुरपाणिकादि च सुमान्येतानि च स्वीकुरु ॥

द्विरात्रं शतपत्रं च अर्धरात्रं तु मल्लिका ।
अहोरात्रं चम्पकंतु यूथिका द्विमुहूर्तकम् ॥
श्रीखण्डमेकरात्रं तु बकुलं माधवीं तथा ।
श्रीपर्णं यावदाहारं तावत्कालं तु धारयेत् ॥
मन्दार मरुवं चैव दामनञ्च सुपाटलं ।
यावत्कालं भजेत् गन्धं तावत्कालं प्रधारयेत् ॥

प्रसिद्धपञ्च पुष्पाणि— करवीरं तथा जातीं चम्पकं सरसीरुहं ।
पाटलीकुसुमं चापि पञ्चपुष्पं प्रकीर्तितम् ॥

पुष्पार्चना - रत्नार्चना च

चामन्तिकाबकुळ पाटल रक्तकुब्ज-
पात्रन्तियूथि करवीर सुवर्णपुष्पैः ।
मुक्ताप्रवाळमणि हीरकपद्मरागैः
त्वामर्चयामि हृदयेश्वर नेत्रकान्त ॥

अस्य श्रीपत्यष्टोत्तर शतनामस्तोत्र महामन्त्रस्य गोविन्दऋषिः अनुष्टुपच्छन्दः प्राणनाथो देवता पं-बीजं वं-शक्तिः मं-कीलकं श्रीपतिचरणारविन्दपूजने विनियोगः ॥

अष्टोत्तरशतनामार्चना ॥

नं.	नामावळिः	पुष्पनामानि		द्राविडनामानि
१.	पत्ये नमः	जातीपुष्पं समर्पयामि		ஜாஜீ புஷ்பம்
२.	कान्ताय नमः	मालतीपुष्पं	,,	மாலதீ புஷ்பம் கொடி ஜாஜீ
३.	दयासिन्धवे नमः	वासन्तीपुष्पं	,,	பசுமுல்லைப்பூ
४.	शान्ताय नमः	चामन्तीपुष्पं	,,	சாமந்திப்பூ
५.	दान्ताय नमः	सेवतीपुष्पं	,,	[illegible] ரோஜா [illegible] முள்ள சின்ன ரோஜா
६.	अनसूयकाय नमः	उपजातीपुष्पं	,,	வெள்ளை ஜாஜீ பூ
७.	पत्नीप्रियाय नमः	शिवलिङ्गपुष्पं	,,	நாக புஷ்பம்
८.	शुभाङ्गाय नमः	स्वर्णजातीपुष्पं	,,	மஞ்சள் ஜாஜீ பூ
९.	प्राणनाथाय नमः	यूथिकापुष्पं	,,	முல்லை பூ

ययापतिः पूजितश्च श्रीकृष्णः पूजितस्तया ।
पतिव्रता व्रतार्थं च पतिरूपी हरिः स्वयम् ॥

गृहीत्वा शुक्लपुष्पं च भक्तितः पूजयेत्पतिं ।
शिवत्वेनपतिंध्यात्वा पूजयेद्दिव्यनामभिः ॥

नं.	नामावलिः	पुष्पनामानि	द्राविडनामानि
१०.	वरप्रदाय नमः	नवमालिकापुष्पं ,,	இருவாட்சிப் பூ
११.	सर्वसौभाग्यदात्रे नमः	केतकीपुष्पं ,,	தாழம் பூ
१२.	सतीप्राणपरायणाय नमः	चम्पकपुष्पं ,,	ஸம்பங்கி பூ
१३.	नमस्याय नमः	लताचंपकपुष्पं ,,	கொடி ஸம்பங்கி பூ
१४.	पूज्याय नमः	सितकुब्जकपुष्पं ,,	வெள்ளைரோஜா பூ
१५.	पत्नीनां परदेवनायै नमः	हरितचंपकपुष्पं ,,	பச்சை ஸம்பங்கி பூ
१६.	सौमङ्गल्यप्रदाय नमः	पीतकुब्जकपुष्पं ,,	மஞ்சள் ரோஜாப் பூ
१७.	धर्मपत्नी सायुज्यदायकाय न	मनोरंजितपुष्पं ,,	மனோரஞ்சிதம்
१८.	शंकरादपि विष्णोर्वा विशेषतः पूजनीयाय नमः	जपापुष्पं ,,	செம்பரத்தைப் பூ
१९.	नवप्रकार भक्तिज्ञाय नमः	पारिजातपुष्पं ,,	பவழமல்லிப் பூ
१०.	देवभक्तिपरायणाय नमः	पुन्नागपुष्पं ,,	பின்னைப் பூ
२१.	नयनानन्द सन्दोहाय नमः	मृदुचंपकं वा हिमांबुपुष्पं	பன்னீர்ப் பூ
२२.	आसेचनकदर्शनाय नमः	वकुलपुष्पं समर्पयामि	மகிழம் பூ

नं.	नामावलिः	पुष्पनामानि		द्राविडनामानि
२३.	वित्ताकर्षप्रवीणाय नमः	दाडिमीपुष्पं	,,	மாதளம் பூ
२४.	अतीवप्रियदर्शनाय नमः	कुन्दपुष्पं	,,	குருந்தம் பூ
२५.	ऐहिकामुष्मिकसुखसाधकाय नमः	सुगन्धराजपुष्पं	,,	நில ஸம்பங்கி பூ
२६.	अर्धशरीरत्नाय नमः	बकपुष्पं	,,	கொக்குமந்தாரைப் பூ
२७.	तेजस्विने नमः	शिरीषपुष्पं	,,	வாகை புஷ்பம்
२८.	परम प्रेमास्पदाय नमः	कोकिलपुष्पं	,,	ஊதாப் பூ
२९.	जीवनसाधनाय नमः	नन्द्यावर्तपुष्पं	,,	நந்தியாவட்டைப் பூ
३०.	इष्टाय नमः	कनकांबरीपुष्पं	,,	கனகாம்பரப் பூ
३१.	विद्यानिधये नमः	शङ्खपुष्पं	,,	சங்க புஷ்பம்
३२.	वन्द्याय नमः	रक्तमन्दारपुष्पं	,,	செந்தாமரைப் பூ
३३.	वीतरागाय नमः	करवीरपुष्पं	,,	கஸ்தூரிபட்டை
३४.	विनीतिमते नमः	नीलोत्पलपुष्पं	,,	கருநெய்தற் பூ
३५.	वरेण्याय नमः	बिल्वपुष्पं	,,	வில்வ புஷ்பம்
३६.	वरदाय नमः	कुसुम्भपुष्पं	,,	குஸும்ப புஷ்பம்
३७.	वीराय नमः	द्रोणपुष्पं	,,	தும்பைப் பூ
३८.	वदान्याय नमः	रुद्राक्षपुष्पं	,,	வாடாமல்லி பூ
३९.	विबुधोत्तमाय नमः	किंकिरातपुष्पं	,,	வாடாகுருஞ்சி பூ

नं.	नामावलिः	पुष्पनामानि		द्राविडनामानि
४०.	वेदवेदाङ्गशास्त्रज्ञाय नमः	पलाशपुष्पं वा किंशुकपुष्पं समर्पयामि		முருக்கம் பூ or பலாச பூ
४१.	धर्माचरणतत्पराय नमः	चारुकेसरपुष्पं	,,	பெரிய சாமந்தி பூ
४२.	आचार्य भक्तिभरिताय नमः	कल्हार (सौगन्धिक) पुष्पं	,,	செங்கழுநீர் பூ
४३.	अग्निहोत्रपरायणाय नमः	श्वेतकरवीरपुष्पं	,,	வெள்ளை அரளி பூ
४४.	सत्वाग्निवासाय नमः	नारङ्गपुष्पं	,,	கிச்சலிப் பூ
४५.	सत्कर्मनिरताय नमः	अतिमुक्तपुष्पं	,,	குருக்கத்தி பூ
४६.	संशितव्रताय नमः	रात्रिपुष्पं	,,	ராத்திரி பூ (Lady of the Night)
४७.	सिंहसंहननाय नमः	कदम्बपुष्पं	,,	கதம்ப புஷ்பம்
४८.	धन्याय नमः	वेतसीपुष्पं	,,	நீர்வஞ்சி பூ
४९.	वराय नमः	अतसीपुष्पं	,,	காசாம் பூ or காகரட்டம் பூ
५०.	तथ्याय नमः	कुमुदपुष्पं	,,	அல்லி பூ
५१.	पुरुष्टुताय नमः	देववल्लभपुष्पं	,,	ஸுரபின்னை பூ
५२.	तितिक्षवे नमः	सन्ध्यारागपुष्पं	,,	அந்தி மல்லி or பத்ராக்ஷி
५३.	प्राणदाय नमः	सिंधुवारपुष्पं	,,	நொச்சிப் பூ
५४.	प्राज्ञाय नमः	मण्डूकपुष्पं	,,	துலுக்கு சாமந்தி பூ

सं. नामावलिः	पुष्पनामानि		द्राविडनामानि
५५. प्रसन्नाय नमः	चन्द्रकान्तपुष्पं	स-मि.	சந்திரகாந்த பூ
५६. प्रभवे नमः	लोध्रपुष्पं	,,	வெள்ளலத்திப் பூ
५७. अमृताय नमः	लवंगपुष्पं	,,	லவங்க பூ
५८. अलंकारप्रियाय नमः	सूर्यकान्तपुष्पं	,,	ஸூர்யகாந்த பூ
५९. भर्त्रे नमः	अशोकपुष्प		அசோக பூ
६०. तारकाय नमः	अर्जुनपुष्पं		பூமருது பூ
६१. निर्मलाय नमः	सालपुष्पं	,,	வரால பூ
६२. वशिने नमः	रक्तकरवीरपुष्पं	,,	கஸ்தூரிபட்டை or சிகப்பு அரளி பூ
६३. अक्रूराय नमः	श्वेतचामन्तिकापुष्पं		வெள்ளை சாமந்தி பூ
६४ विक्रमाय नमः	तर्कारिकापुष्पं	,,	தழுதலைப் பூ
६५. द्रीताय नमः	रोचनपुष्पं		முள்ளிலவு பூ
६६. कृतज्ञाय नमः	गजपुष्पं	,,	ஏழு யிலைப் பாலைப் பூ
६७.. दक्षाय नमः	लाङ्गलिपुष्पं	,,	கலப்பைக் கிழங்கு பூ
६८. आत्मवते नम	आम्रपुष्पं		மாம் பூ
६९. क्षमाय नमः	कुटजपुष्प	,,	காட்டுமல்லிப் பூ
७०. सुरूपाय नमः	काञ्चनारपुष्पं	,,	சரக்கொன்னை பூ
७१. मेधाविने नमः	माध्याह्निकपुष्पं वा बन्धूकपुष्पं	,,	ஸிந்தூர பூ
७२. गुणिने नमः	कामलतापुष्पं	,,	மயிர் மாணிக்கம் பூ
७३. नाथाय नमः	नीलाम्बरीपुष्पं	,,	நீலகனகாம்பர பூ
७४. गुणप्रियाय नमः	कुरण्ठपुष्पं	,,	மஞ்சள் ம(
७५. गोब्राह्मणहिताय नमः	वैकुण्ठपुष्पं	,,	பேமருத்திப் பூ

नं.	नामावलिः	पुष्पनामानि		द्राविडनामानि
७६.	गोप्त्रे नमः	शेफालीपुष्पं	स-मि	கருநொச்சிப் பூ
७७.	गोविन्दभजनप्रियाय नमः	किङ्किरातपुष्पं	,,	வாடாகுருஞ்சி பூ
७८.	मन्तव्याय नमः	सुरङ्गपुष्पं	,,	ஸுரங்கி புஷ்பம்
७९.	मदनाय नमः	कुङ्कुमपुष्पं	,,	குங்கும பூ
८०.	मान्याय नमः	खदिरपुष्पं	,,	கருங்காலி பூ
८१.	मनोज्ञाय नमः	सुरूपापुष्पं	,,	ஏருமல்லி பூ
८२	महाशयाय नमः	चक्रपुष्पं	,,	சரகுலி பூ
८३.	सिद्धाय नमः	कोकनदपुष्पं	,,	செவ்வல்லி பூ
८४.	प्रसिद्धाय नमः	कैरवपुष्पं	,,	ஆம்பல் புஷ்பம்
८५.	सिद्धार्थाय नमः	कुरवकपुष्पं	,,	சிகப்பு மருதாணிப் பூ
८६.	शुद्धाय नमः	पीतकरवीरपुष्पं	,,	மஞ்சள் அரளிப் பூ
८७.	आढ्याय नमः	नागकेसरपुष्पं	,,	சிருநாகப் பூ
८८.	बहुश्रुताय नमः	नीलपुष्पं	,,	ஆளிப் பூ
८९.	तपस्विने नमः	ऋषिपुष्पं	,,	வ்ருக்ஷி பூ (கோராம் பூ)
९०.	तपनाय नमः	मल्लीपुष्पं	,,	மல்லிகைப் பூ
९१.	सतीनां परमायै गतये नमः	सूचिमल्लीपुष्पं	,,	ஊசிமல்லிப் பூ
९२.	देवदेवीप्रियाय नमः	करुणमल्लीपुष्पं	,,	குண்டுமல்லிப் பூ
९३.	धात्रे नमः	पाटलीपुष्पं	,,	பாதிரி பூ
९४.	नेत्रे नमः	वनचम्पकपुष्पं	,,	காட்டுசெம்பகப் பூ
९५.	जपपरायणाय नमः	नागमल्लीपुष्पं	,,	நாகமல்லிப் பூ
९६.	लक्षणज्ञाय नमः	गिरिमल्लीपुष्पं	,,	வெட்பாலை பூ

नं.	नामावळिः	पुष्पनामानि		द्राविडनामानि
९७.	गभीराय नमः	वृक्षमल्लीपुष्पं	"	மரமல்லிகைப் பூ
९८.	कलावते नमः	रक्तमल्लिकापुष्पं	"	ரங்கூன் மல்லி பூ
९९.	करुणानिधये नमः	नीलात्पलिनी वा इन्दीवरपुष्पं	"	கருநெய்தல் பூ
१००.	ब्रह्मविदे नमः	लतामल्लीपुष्पं	"	தடுக்கு மல்லிப்பூ
१०१.	क्षेमकृते नमः	मयूरपुष्पं	"	மஞ்சள்மயில்கொன்னைபூ
१०२.	श्रेष्ठाय नमः	अच्छुतपुष्पं	"	நொணை பூ
१०३.	पण्डिताय नमः	स्वर्णपट्टिकापुष्पं	"	ஸ்வர்ணபட்டி பூ
१०४.	पण्डितप्रियाय नमः	नागलिंगपुष्पं	"	நாகலிங்கப்பூ
१०५.	वृद्धोपसेविने नमः	बृहद्बकुलपुष्पं	"	பெரியமொகுடம் பூ
१०६.	लक्ष्मीवते नमः	कोकिलाक्षापुष्पं	"	நீர்மல்லி பூ
१०७.	दयिताय नमः	रक्तमन्दारपुष्पं	"	சிவப்பு மந்தாரை பூ
१०८.	प्राणवल्लभाय नमः	मन्मथबाणपुष्पं	"	சாதானிப் பூ

पं पतिदेवतायै नमः
श्रीपतिचरणारविंदाभ्यां नमः

सन्ध्यारागसुगंधराजसुरभिंसौगन्धिसारंगकम्
सिन्दूरं शुभसिन्धुवारसुरणीं सिंहास्य सिद्धेश्वरम् ।
सैरेयं सितकुब्जकं सहचरीं सप्तच्छदं सप्तलाम्
सानन्दं सुरपाणिकादि कुसुमान्येतानि च स्वीकुरु॥

विभवेसति रत्नैर्वा सुवर्णपुष्पैः टङ्कादिभिश्च पूजयेत् ।

अथ पत्रपूजा ॥

नं.	नामावलिः	पत्रनामानि		द्रविडनामानि
१.	स्वामिने नमः	माचीपत्रं	समर्पयामि	மாசிபத்ரம்
२.	गुरवे नमः	मरूवकपत्रं	,,	மருவம்
३.	हृदयेश्वराय नमः	दमनकपत्रं	,,	தவனம்
४.	जीवितेशाय नमः	गङ्कपत्रं	,,	கங்கபத்ரம்
५.	रमणाय नमः	सुगन्धमञ्जरी	,,	கதிர்பச்சை
६.	धवाय नमः	रुद्रजटापत्रं	,,	திருநீர்பத்ரம்
७.	प्रियाय नमः	तमालपत्रं	,,	தமாலபத்ரம்
८.	सुखोत्सवाय नमः	नवाम्रपत्रं	,,	மாங்கொழுந்து
९.	अमितधात्रे नमः	देवदारुपत्रं	,,	தேவதாரு இலை
१०.	परिणेत्रे नमः	नारङ्गपत्रं	,,	கிச்சிலி இலை
११.	यजमानाय नमः	मालातृणं	,,	கர்பூரபன்
१२.	नायकाय नमः	कर्पूरवल्लीपत्रं	,,	கர்பூரவல்லி இலை
१३.	पाणिगृहीत्रे नमः	चमकं	,,	குருவேர்
१४.	आनन्ददायकाय नमः	जम्बीरपत्रं	,,	எலுமிச்சை இலை
१५.	वल्लभाय नमः	मधुकर्कटीपत्रं	,,	பம்பளிமாஸ் இலை
१६.	रक्षकाय नमः	वीरणं	,,	வெட்டிவேர்

श्रीपतिचरणारविन्दाभ्यां
नानाविधपरिमळपत्रपुष्पाणि समर्पयामि ॥

पुष्पद्वात्रिंशत्पञ्चकम् ॥ (वसंततिलकावृत्तम्)

श्री राजमल्लि गिरिमल्लि लतासुमल्ली
श्रीरङ्गमल्लि नवमल्लि सुनागमल्लीः ।
आस्फोटमल्लि शिवमल्लि सुचन्द्रवल्लीः
नेपालमल्लि च गृहाण सुदीर्घमल्लीः ॥ १ ॥

काश्मीरमल्लि वनमल्लि च वृक्षमल्ली
श्वाङ्कोटमल्लि सुरमल्लि सुभद्रवल्लीः ।
वासन्तिका करुण बर्बर देवमल्लीः
संगृह्यतां विविधमल्लि च सूचिमल्लीः ॥२॥

आर्या ।

भूचम्पं वनचम्पं पीतंचम्पं च रक्तचम्पं च ।
मधुचम्पं सितचम्पं नीलंचम्पं गृहाण बहुचम्पम् ॥

उपेन्द्रवज्रावृत्तम् ॥

सुकर्णिकारं गिरिकर्णिकारं
विकर्णिपुष्पं बहुपर्णिकां च ।
सुसप्तपर्णी च सुवेणिकां च
वर्षामि भो नाथ सुवर्णपुष्पम् ॥ ४ ॥

पञ्चचामरवृत्तम् ॥

किंकिरात कुंकमं कुरण्टकं करञ्जकं
कण्टकीं च कोकनदं केविकां करीरकं

काकमालि कामलता कुमुदिनी कुवेलकं
कण्टह्ला कुवलयं गृहाण करकपुष्पकम् ॥ ५ ॥

अपि च ॥

चामन्तिका चामरचंपकानि
जातीं जपाश्वाब्ज सुकुब्जकानि ।
मन्दारमल्लीश्च मनोहराणि
गृहाण पुष्पाणि मयार्पितानि ॥

आरामजैः पर्वतजैः प्रसूनः
स्थलप्रसूतैः जलसंभवैश्च ।
सद्योविकासैश्च सगंधयुक्तैः
वर्षामि भक्त्या बहुपुष्पवृष्टिम् ॥

पत्येनमः नानाविध पुष्पवृष्टिं च समर्पयामि ।

॥ मुक्तादिरत्नवृष्टिः ॥

बहुशुभसुचरित्रैः पूजयित्वा भवन्तं
अथबहुमणिमिश्रै मौक्तिकैस्त्वां विकीर्य ।
कनककुसुमयुक्तां राजतैश्चापि रम्यां
स विनयमति प्रेम्णा रत्नवृष्टिं ददामि ॥

पत्ये नमः मुक्तादिरत्नवृष्टिं च समर्पयामि ॥

धूपः

वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यो गन्ध उत्तमः ।
आघ्रेयस्सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ १ ॥

मुस्ताचन्दनसिल्हसर्जकरसह्रीबेरलामज्जकैः
काश्मीरागुरुगुग्गुलुप्रभृतिभिर्गोसर्पिषा चान्वितैः ।
कल्कं द्वादशषोडशांगमहितं यद्वा दशाङ्गं तथा
पञ्चाङ्गं च षडंगधूपसहितं धूपं प्रभो स्वीकुरु ॥ २ ॥

धूताशेषग्रहादिदोषमनिशं पापौघविध्वंसनं
नासारन्ध्रसुखावहं च परमानन्दप्रदं प्राभवात् ।
धूपं ते परिकल्पयामि विजयानन्ताऽमृताख्यं वरं
देवप्रीतिकरं महापरिमळं प्रेम्णा त्वमङ्गीकुरु ॥ ३ ॥

पत्ये नमः धूपमाघ्रापयामि ॥

मन्मथवर्तिः - (ऊदुवत्ति)

मार्जारीहिमवालुकापिशुनकं गोशीर्षकं शिल्पनं
वह्नेःप्रीतिकरं तथांबुपिशिता स्यात्काशिकौ जांगिकम् ।
कल्कं भोगविवर्धितं गुडसितासंमूर्छितं सर्पिषा
युक्तं मन्मथवर्तिरित्यभिहिता स्याद्भोगिनां सर्वदा ॥

॥ दीपः ॥

साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ।
गृहाण मङ्गळं दीपं त्रैलोक्यतिमिरापहम् ॥

---

१. धूपदीपप्रकाराः ॥

धूपं गृहीत्वा मतिमान् नासिकाऽधो नियोजयेत् ।
दीपं तु दृष्टि पर्यन्तं दशधा भ्रामयेत् पुरः ॥

२. धूपदानविधानम् ॥

जयध्वनि मन्त्रमातः स्वाहेति मन्त्रपूर्वकम् ।
संपूज्य घण्टा वामेन वादयन् दक्षिणेन तु ॥

३. धूपशब्दनिर्वचनं Definition of the word धूपं ॥

धूताशेष महादोष पूतिगन्धप्रभावतः ।
परमानन्द जननात् धूप इत्यभिधीयते ॥

४. धूपद्रव्याणि – The incense articles.

गुग्गुलं च गुरुं कोष्ठं उशीरं घनचन्दनम् ॥
घृतं गुडं च कर्पूरं धूपद्रव्यमिहोच्यते ॥

५. धूपद्रव्यवृक्षाः – Trees of Incense Articles.

श्रीचन्दनं च सरलः सालः कालागरुस्तथा ।
उदयः सुरथः कन्दो रक्तविद्रुम एव च ॥
पीतसालः परिमलो विमर्दी कासनस्तथा ।
नमेरुर्देवदारुश्च बिल्वसारोऽथ खादिरः ॥

ज्ञानवैराग्यभक्त्याख्य वर्तित्रययुतं तथा ।
भक्त्या दीपं प्रयच्छामि नाथाय रुचिरात्मने ।
त्राहि मां नरकाद्धोरात् दीपज्योतिर्नमोऽस्तु ते ॥

पत्ये नमः दीपं दर्शयामि ।

धूपदीपानन्तरं आचमनीयं समर्पयामि ।

॥ नैवेद्यं ॥

(ततः सामान्य विधिना पुरतो मण्डलं लिखेत् ।
तस्योपरि न्यसेत्पात्रं नैवेद्यं परिपूरितम् ॥)

पत्युः पुरतो शुद्ध तोयेन प्रोक्ष्य, चतुरश्रमण्डलं कृत्वा रत्नखचित सुवर्ण रजतादि स्थाली, चषक, पंचपात्रादि भाजनानि निक्षिप्य, नैवेद्यं पुरतो निधाय ॥

भोज्यस्थापन प्रकारः ॥

शुद्धान्नं मध्यमे भागे माषान्नं चाग्नि गोदरे ।
तिलान्नं दक्षिणे भागे मुद्गान्नं निर्ऋते दिशि ।
क्षीरान्नं पश्चिमे भागे गुळान्नं वायुगोदरे ॥
दध्यन्न मुत्तरे देशे भक्ष्याण्यैशान्य भागके ।
दधिक्षीर घृतादीनि व्यञ्जनानि तदग्रतः ॥

संतानः पारिजातश्च हरिचन्दन वल्लभे ।
वृक्षेषु धूपाः सर्वेषां प्रीतिदाः परिकीर्तिताः ॥

नैवेद्यशब्दनिर्वचनं Definition of the word Naivedyam.

निवेदनीयं यद्द्रव्यं प्रशस्तं प्रयतं तथा ।
तद्भक्ष्यार्हं पंचविधं नैवेद्यमिति कथ्यते ॥

शाकादीन् पुरतः स्थाप्य भक्ष्यंभोज्यं च कामतः ।
अन्नं मध्ये प्रतिष्ठाप्य दक्षिणे घृत पायसम् ॥
पुरस्ताद्विमलं पात्रं सुविस्तीर्णं मनोरमम् ।
तत्रभक्तं परिन्यस्तं मध्यभागे सुसंयुतम् ॥
स्थापयेद्दक्षिणे पार्श्वे भुंजानस्य यथाक्रमम् ।
प्रलेह्याद्याः द्रवास्सर्वे पानीयं पानकं पयः ॥
चोष्यं संधानकं लेह्यं सव्यपार्श्वे निधापयेत् ।
पुरतः स्थापयेत् भोक्तुः द्वयोः पङ्क्त्योश्च मध्यतः ॥ (पाकराजेश्वरे)
पुरस्ताद्विमले पात्रे सुविस्तीर्णे मनोरमे ।
सूदः सूपोदनं दद्यात् प्रलेह्यांश्च सुसंस्कृतम् ॥
फलानि सर्वभक्ष्यांश्च परिशुष्कानि यानि च ।
तानि दक्षिण पार्श्वे तु भुंजानः सोपकल्पयेत् ॥
सर्वान् गुडविकारांश्च रागषांडव सट्टकान् ॥
*खडान् यूषांश्च पेयांश्च सव्यपार्श्वे प्रदापयेत् ॥

नैवेद्यसमर्पणमहिमा ॥

नैवेद्येन भवेत्स्वर्गो नैवेद्येनाऽमृतं भवेत् ।
धर्मार्थिकाममोक्षाश्च नैवेद्येषुप्रतिष्ठिताः ।
सर्व यज्ञ फलं नित्यं नैवेद्यं सर्वतुष्टिदम् ॥

॥ भोजनमण्डपप्रवेशनम् ॥

पत्नीं विहित शृङ्गारां प्राप्य भोजनमण्डपम् ।
यथाचाग्नि बलं वीक्ष्य कुर्यात् भोजनकं नरः ॥

Begin eating with sweet and finish with sweet.

मधुरेण समारभ्य मधुरेण समापयेत् ॥

* खडान् - Butter milk boiled with acid vegitables and spices மோர் குழம்பு.

भक्ष्यं भोज्यं च संपूर्णं नाना संभार संयुतम् ॥
खण्डखाद्यान्यनेकानि खिन्नपक्कांश्च पिष्टकान् ।
अन्यान्यन्यानि मेध्यांश्च घृतपूरांश्च खाण्डवान् ॥
मधुरान् सर्जितान् पूपानन्नं मृष्टं सुपाकिकम् ।
प्रीत्यर्थं सर्वसत्वानां दीयते च पुनः पुनः ॥

(ब्रह्मपुराणे अ. ४९ पु. १४२)

श्रीकृष्ण उवाच—

मोदकान् गुडसंपूर्णान् घृतपूरकमण्डकान् ।
पोहाळिकादिकंसारं सर्वा स्सक्तव एव च ॥
वटकं पायसं दुग्धं शालिदध्योदनं तथा ।
इङ्गिकान् स्फूर्जिकान् पार्थ अपूपान् गुडलड्डुकान् ॥
तिलपिष्टं माषपिष्टं शालिपिष्टं स शर्करम् ।
भक्त्या देयानि सर्वाणि प्रीत्यर्थं परितुष्टयेत् ॥

॥ नैवेद्य श्लोकः ॥

अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैष्षड्भिस्समन्वितं ।
भक्ष्यभोज्यफलोपेतं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ॥

अन्नवर्णनं – Description of the best kind of boiled rice.

सद्यः शालेयमन्नं शशिकर निकर प्रोज्वलं सिद्धसारं
आम्यद्बाष्पच्छलेनत्रिदशपुरसुधाधेयमाधुर्यधुर्यम् ।
अन्योन्यं नैवलग्नं परिमल भरितागारवेदीनिभागं
संप्राप्नोति प्रसन्नः प्रथम परिबृढो यस्य पुंसस्सदास्या ॥

Description of the beauty of the best prepared Rice.

कोष्णं पंकज चक्षुषःस्तन इव स्वच्छं शरच्चन्द्रमा
रोचिर्वन्मिलितंमिथोनच यथाचाण्डं स पत्नीजनः ।

तस्मिं स्तुष्टिः परो धर्मः तस्यवैपरिचर्यया ।
तोषमायाति सर्वात्मा परमात्मा जनार्दनः ॥

शाल्यन्नसूपदधि दुग्ध सिताघृतानि स व्यंजनानि परमान्नसुपिष्टकानि ।
शाकानि दालिचणकाढकसंयुतानि सौवर्ण पात्रनिहितानि गृहाणतानि ॥

भोज्याष्टकम् (बसन्ततिलकावृत्तम्)

शाल्यन्नसूपदधिदुग्धसिताघृतानि
सव्यञ्जनानि परमान्नसुपिष्टकानि ।
भोज्यानि यूषक्कथितानि करंभकानि
सौवर्णपात्रनिहितानि च भुङ्क्ष्व तानि ॥ २ ॥

वृन्ताकसूरणपटोलभरित्रकानि
शाकानि दालिचणकाढकसंयुतानि ।
पाकोल्लसन्मरिचजीरकरामठानि
[1]दध्यम्लकं [2]शिखरिणीं च गृहाण तानि ॥ २ ॥

सुस्निग्धं तरुणीकपोलवदलं कान्ताङ्गवत्कोमलं
भक्तं भुक्तमनेकदोषशमनं लध्वग्निकृत् बृंहणम् ॥

॥ अन्नजाति Varieties of rices.

आढक्यान्नं हरिद्रान्नं नवान्नं कृसरान्नकं ।
शाकान्नं मधुरान्नं च नानान्नानि प्रकल्पयेत् ॥

षड्विधान्नानि – 6 kinds of Rice preparations.

परमान्नं हरिद्रान्नं दध्यन्नं कृशरान्नकम् ।
गुडान्नं चापिमुद्गान्नं इत्यन्नं षड्विधं स्मृतम् ॥

षड्विधहविः - 6 kinds of Havis.

पायसं कृसरं गौल्यं मुद्गान्नं च यवोदनम् ।
शुद्धान्नं चैव षड्भेदं कारयेदुक्तमार्गतः ॥

१. कढी । २. श्रीखण्ड वा शिखरण ।

गोदुग्धवातामसितायुतानि
गोधूममुद्गादि सुपायसानि ।
चूष्याणि दध्यादि सुयोजितानि
गृहाणचाम्रादि रसानि तानि ॥ ३ ॥

चित्रान्नचित्रान्नगुडोदनानि
जंबीरनारंग रसोदनानि ।
क्षीरान्न मुद्गान्न फलोदनानि
गृहाण माषान्नयवोदनानि ॥ ४ ॥

दध्योदनं केसरनिर्मितोदनं
सुनारिकेळाम्रमरीचिकोदनं ।
गोवर्धनान्नं च कदंबकोदनं
गृहाण वार्ताक हरेणुकोदनम् ॥ ५ ॥

॥ यूषसारादीनि ॥

निष्पावमाषसुमकुष्टमसूरयूष
कुल्माषमुद्गचणकाढकदाळिसूपान् ।
धान्याकसर्षपविमिश्रितवेशवार
साराणि स्वादयकुलुत्थविनिर्मितानि ॥ ६ ॥

॥ यूषसारादीनि ॥ (आर्या)

कांबलिकं खलयूषं पञ्चमुष्टिकं पञ्चामृतयूषं ।
शूकधान्यकस्यूषं नवांगयूषं वनमुद्गमूलकायूषम् ॥

शाकादीने (शार्दूलविक्रीडितम्)

भेण्डीसूरणशिग्रुतुंबिरुचिरं वार्ताककोशातकी
कूष्माण्डं च सुकारवेल्लपट्टलं शृङ्गाटकंकर्कटीं ।
चाङ्गेरी च सुतण्डुली च लवलीमत्स्याक्षिकुस्तुंभरी
शाकंवास्तुकमारिषादिरचितं चञ्चू तथास्वीकुरु ॥

मूलैः पत्रकरीरकांड कवचैः पुष्पैस्तथापल्लवैः
नानाशाकसुकन्दनालसहितंसुस्वादुसंयोजितं ।

Saram the Sara (essence) of Samsara.

सारं भोजनसारं सारं सारङ्ग लोचनाधरतः ।
पिबकिल वारंवारं नोचेत् वृथा भवति संसारः ॥

Improver of Digestion and Remover of Bile.

भोजनाग्रेस्सदापथ्यं लवणार्द्रक भक्षणम् ।
रोचनं दीपनं वह्नि जिह्वा कण्ठ विशोधनम् ॥

दशविधशाकानि – 10 kinds of Vegetables.

मूलपत्रकरीराग्र फलकाण्डादिरूढकाः ।
त्वक्पुष्पं कवचं चेति शाकं दशविधं स्मृतम् ॥

षड्विधशाकानि – 6 kinds of Vegetables.

पत्रं पुष्पं फलं नालं कन्दं संस्वेदजं तथा ।
शाकं षड्विधमुद्दिष्टं गुरुविद्याद्यथोत्तरम् ॥

Contemplation to avoid evil eye.

अन्नं ब्रह्मा रसो विष्णुः भोक्तादेवो महेश्वरः ।
इति संचिन्त्य भुंजानो दृष्टिदोषैर्नलिप्यते ॥

धानीपत्र सुमिष्ट निंबरुचिरं नानोपदंशं तथा
नैवेद्यं नवनीतयुक्तमधुरं संगह्य संतुष्यताम् ॥८॥

Every mouthful lump to be taken by uttering the name of God Govinda.

कवलेकवलेकुर्वन् गोविन्दस्यानुकीर्तनम् ।
जीवन्मुक्तोऽन्यथा कुर्वन् केवलोदरपूरकः ॥

षड्रसाः – 6 kinds of Rasas or Tastes.

कटुस्तिक्तः कषायश्च लवणोम्लस्तु पञ्चमः ।
मधुरेण समायुक्ताः कथिताः षड्रसायनम् ॥

पञ्चविध आहाराः – 5 kinds of foods.

भक्ष्यं भोज्यं च लेह्यं च चोष्यं पेयादि पंचकम् ।

षड्विध आहाराः – 6 kinds of foods.

आहारं षड्विधं चोष्यं पेयं लेह्यं तथैव च ।
भक्ष्यं भोज्यं तथाचर्व्यं गुरुविद्याद्यथोत्तरम् ॥

The best scientific method of taking food.

कुक्षेरन्नेन भागौ द्वावेकं पानेन पूरयेत् ।
वायोः सञ्चारणार्थञ्च चतुर्थमवशेषयेत् ॥

Satvika food.

उच्छिष्टमवशिष्टं वा पथ्यं पूतमभीप्सितम् ।
भक्तानां भोजनं विष्णो नैवेद्यं सात्विकं मतम् ॥

Rajasa food.

इन्द्रियप्रीतिजननं शुक्रशोणितवर्धनम् ।
भोजनं राजसं शुद्धमायुरारोग्य वर्धनम् ॥

॥ भक्ष्यपञ्चकम् ॥

संपूर्णान् घृतपाचितान् गुडयुतान् पूपालिका मोदकान्
द्राक्षागोधुम शर्करादि रचिताः नानाविधालड्डुकाः ।

सप्तधान्यानि – 7 kinds of food grains.

यव गोधूम धान्यानि तिलाः कंगुश्च मुद्गकाः ।
श्यामाकं चीनकं चैव सप्तधान्यमुदाहृतम् ॥

नवधान्यानि – 9 kinds of food grains, also intended for 9 planets.

गोधूम स्तण्डुलाः खल्वाः मुद्गाश्चणकबर्बराः ।
तिलाः माषाः कुकुल्थाश्च नवधान्यं प्रकीर्तितम् ॥

सप्तदशधान्यानि – 17 kinds of food grains.

व्रीहियश्च यवाश्चैव गोधूमाः कंगुकास्तिलाः ।
प्रियंगवः कोविदाराः कोरमाषाः सतीनकाः ॥
माषामुद्गामसूराश्च निष्पावाः सकुकुत्थकाः ।
आढक्यश्चणकाश्चैव यावनाळास्तथास्मृताः ॥
क्रमादेवं विजानीयात् धान्यास्सप्तदशः स्मृताः ॥   (मार्कण्डेयपुराणे)

अष्टादशधान्यानि – 18 kinds of food grains.

व्रीहिर्यवास्तिलाश्चैव यावनाळाश्च माठराः ।
सतीनकाः कुळुत्थाश्च कंगुकाः कोरधूपकाः ।
माषा मुद्गामसूराश्च निष्पावाश्यामसर्षपाः ॥
गोधूमा चणकाश्चैव नीवाराढक्य एव च ।
एवं क्रमेण जानीयात् धान्यान्यष्टादश स्मृताः ॥   (स्कान्दपुराणे)

शष्कुल्यादि गुळोरिकाश्च खदिकाः सत्पूरिकाःफेनिकाः
सापूपाःपृथुकाश्चपर्पटयुताः भक्ष्याणि संगृह्यताम् ॥१॥

खाजाः कुण्डलिसट्टकाश्च वटकामाषेड्डिकामण्डकाः
लाजाश्चेन्दुरसाःरसाज्यवटिकाश्चोल्कारिकाःस्फूर्जिकाः।
निष्ठानं बलभद्रिकास्सुचणका मुद्गादिसद्दाळिकाः
कोकुंदं करपाट्टिकादिसकलं प्रीत्या प्रभो स्वीकुरु ॥ २ ॥

कुल्माषं च सुदारपत्रचिपिटं कंसारकं लप्सिकां
संयावं च सुचन्द्रहासकृसरं रागं तथा सेविकां।
अभ्यूषं मधुमस्तकं च शिखरं निष्यंदकं कूपिकां
मौडीं शर्करपालिकादिरुचिरां प्रीत्या त्वमंगीकुरु॥ ३ ॥

चाणक्याश्चिरमण्ठवेष्टनियुतं कर्पूरसम्नालिकां
संधानं च सु मल्लपूपमधुरं सद्राष्टजंखांडवं।
सक्तुंचन्द्रकलां निकोचकयुतां सन्माषरंगीं तथा
नानापिष्टसुमृष्टपिष्टकमिदं प्रीत्या प्रभो स्वीकुरु॥ ४ ॥

मिष्टंभ्राष्टजपिष्टपूरकमिदंहृष्टिप्रदांपिष्टिकां
स्थालीपिष्टमकुष्टपिष्टरचितंविष्टंभपिष्टोदकं।
मिष्टान्नं च सुमुष्टिकादिसहितंपात्राष्टकेस्थापितं
नानापौष्टिकजुष्टपिष्टकमिदंसंतुष्टयेकल्पताम् ॥ ५ ॥

(अवकाशेसति पठनीया:)

॥ खाद्याष्टकम् ॥

(अनुष्टुप्)

पूपाली पूलिकापूली पूपली क्षीरपूलिका ।
पूपिकापूप पूरी च दधिपूपं च गृह्यताम् ॥ १ ॥

चित्रापूपं शालिपूपं पिष्टिकां चाम्लपोळिकां ।
गृहाणांगारकीं चैव आम्लवैदळ पूरिकाम् ॥ २ ॥

॥ आर्या ॥

सौवर्णपात्रयुक्तं मोहनभोगं च रत्नमोदकं मधुरं ।
माणिक्य कदळिपूपं राजत पत्रफेनिकामधुरम् ॥ ३ ॥

मुक्तामोदकमधुरं बीजक काजूतविन्दुलड्डुकं मधुरं ।
दधिमोदक तापहरी दुग्धाम्रं दुग्धकूपिका मधुरम् ॥

पालालासुरसाला सकलाटावैदळा पललं ।
तिलमोदकद्विदलान्नं मुद्गदळं साल्लूकलड्डुकं सरलम् ॥

वठकं चिपिटं वाटिकां चिर्भट कार्कोट कर्कटी वटिकां ।
चर्पटपर्पटसकटं स्वीकुरु साकूटपाट्टिकांपिटकम् ॥ ६ ॥

(पञ्चचामरवृत्तम्)

ईडरीं च खांडवं च बोंडकं च मण्डकं
कुण्डलीं च खण्डखाद्य वाद्यमण्ड सिंहकं ।

सट्टकं च सोमसट्टकं प्रमोदसट्टकं
गृहाणमुद्गपर्पटादि वर्धमान सट्टकम् ॥ ७ ॥

खाजिकां च वेढ्मिकां च गौळिकां च घार्निकां
मार्जिकां च कूर्जिकां च कांजिकां च रोटिकां।
सेमिकां च मेडिकां च जीरकादि पूरिकां
स्वीकुरुष्व माषगर्भमिष्ट तन्तुफेनिकाम् ॥८॥

॥ संप्रकीर्णरुचिकर नैवेद्यनवरत्नम् ॥

॥ घृतश्लोकः ॥

गव्यं स्नेहवरं घृतं गुरु हिमं वृष्यं सुराणां प्रियं
मेध्यं नेत्रहितं विपाकमधुरं माङ्गल्यमारोग्यदं।
ओजः पुष्टिकरं रसायनवरं बल्यं वपुःस्थैर्यदं
तेजःकान्तिविवर्धनं स्मृतिकरं रुच्यं प्रभो गृह्यताम् ॥

॥ क्षीरश्लोकः ॥

गोदुग्धं मधुरं रसायनवरं सत्पौष्टिकं जीवनं
सद्यः शुक्रकरं च मेध्यममलं स्निग्धं च हृद्यं तथा।

॥ क्षीरगुणानि ॥

दुग्धं तु मधुरं स्निग्धं सद्यः शुक्रकरं मतम्।
पौष्टिकं च सरंशीतं सर्वेषां च हितावहम् ॥
बलप्रदं जीवनं च धातुवृद्धिकरं मतम्।
वयसः स्थापनं चैव वाजीकरण मुत्तमम् ॥

रुच्यं पथ्यतमं गुरुप्रियतमं कृच्छ्रघ्नपित्तघ्नकं
वातामादिनिकोच केसरयुतं प्रीत्या प्रभो पीयताम् ॥४॥

॥ दधिश्लोकः ॥

दधि पञ्चविधं शुभ्रं मंदं स्वादु सुखावहं ।
स्वाद्वम्लमम्लं चात्यम्लं बल्यं स्वीकुरुनायक ॥३॥

रसायनं कान्तिकरं क्षुधिते बाल्वृद्धयोः ।
अतिव्यपाये क्षीणे च क्षतक्षीणे हितावहम् ॥

पीयूषं - Well boiled thiok rich milk.
किञ्चं - Khova.
शिलाटं - A kind of Khova.
सन्तानिका - Malai (मलाइ) or the milk cream.
नवनीतं - Butter.
क्षीरशाकं - Non-boiled broken milk.
मोरटं - The water of broken milk.
सरं - The cream of curds.
मस्तु - The thin water of curds.
दधि - Curds.
तक्रं - Butter-milk.

॥ दधि ॥

तत दुग्धोद्भवं प्रोक्तं दधिस्निग्धं रुचिप्रदम् ।
सर्वधातु बलाग्नीनां वर्धकं च गुणोत्तमम् ॥

गव्यं दुग्धतमं बल्यं पाकेस्वादु रुचिप्रदम् ।
दीपनं पौष्टिकं ग्राहि शीतलं वातनाशनम् ॥

॥ तक्रश्लोकः ॥

जंबीर जीरकैर्युक्तं हिंगूलवणमिश्रितं ।
धान्याकपत्रसंयुक्तंमिष्टनिंब विमिश्रितं ।
पित्तघ्नं दीपनं शीतं तक्रं चूषय नायक ॥४॥

॥ नवनीत श्लोकः ॥

नवनीतं हितं गव्यं बृष्यं वर्णबलाग्निकृत् ।
संग्राहि वातपित्तास्र क्षयार्शोर्दित कासजित् ॥

तद्बाले सुहितं वृद्धे विशेषादमृतं शिशोः ।
वीर्यसंवर्धनं यूनां नवनीतं च गृह्यताम् ॥५॥

दधि पंचविधंप्रोक्तं मंदं स्वादु सुभाषिते ।
स्वाद्वम्लमम्लं चात्यम्लं शरच्चन्द्र निभानने ॥

5 kinds of curds.

१. मंदं २. स्वादु ३. स्वाद्वम्ल ४. अम्ल ५. अत्यम्ल.

॥ तक्रम् ॥

घोलं मवित मुदश्वित्तक्रमाहुश्चतुर्विधम् ।
सरसं निर्जलं घोलं मथितं रसवर्जितम् ॥
तक्रं पादजलोपेतमुदश्वित्वर्ध जीवनम् ।
केचित्तुछच्छिकां प्राहुः बहुनीरांहि पंचमीं ॥

5 kinds of Butter milk.

१. घोलं २. मथितं ३. उदश्वित् ४. तक्रं ५. छच्छिका.

॥ उपदंशश्लोकः ॥

लिम्पाकं लिकुचार्द्रकं च लवली चूतं च रायामलं
धात्रीवेत्रफलं कपित्थबदरं पप्पायिधाराफलं ।
आम्रातं करमर्दिकां च करुणं चार्द्रमरीचाद्युतं
प्रीत्या स्वादय सैन्धवादि रुचितं नानोपदंशं प्रभो ॥

॥ मधुरलेह्यादि (मुरबा) श्लोकः ॥

कूष्माण्डं कदळी कपित्थ बदरं द्राक्षा तथा चंदनं
धात्रीचार्द्रक वेणु चूत लिकुचं चौदुंबरं दाडिमं ।
तूतं चेक्षु हरीतकीं च परुषं सन्मातुलुङ्गादिकं
नानासंस्कृतमिष्ट संधितफलं लेह्यानि भो स्वीकुरु ॥

॥ गुणाः ॥

वातपित्तहरं घोलं मथितं कफपित्तनुत् ।
तक्रं त्रिदोष शमनं उदश्वित् कफकारकम् ॥

छच्छिका श्रमपित्तघ्नी शीतातृड्वात नाशिनी ।
गुर्वीश्लेष्म प्रदाप्रोक्ता दीपनी लवणान्विता ॥

तक्रं ग्राहि कषायाम्लं स्वादुपाके रसेलघु ।
वीर्योष्णं दीपनंप्रोक्तं पौष्टिकं वातनाशनम् ॥

ग्रहण्यादिकरोगेषु तक्रं पथ्यतमं मतम् ।
वातेम्लसैन्धवोपेतं पित्ते स्वादु सशर्करम् ॥

सुरुच्यं पुष्टिदं बल्यं वस्तिशूलहरं मतम् ।
पिबेत्तक्रं कफेरूक्षं व्योष क्षारसमन्वितम् ॥

॥ मधुर पेयश्लोकः ॥

द्राक्षादाडिम मातुलुंगसुफलैः सुस्वादनन्नासकैः
नारंगैश्च परूषकैश्च बदरैः पद्मैश्च कुब्जैस्सुमैः ।
मिष्टं केसरशर्करादि रचितं हृद्यं तथा शीतलं
भक्त्यानाथ सुसंस्कृतं फलरसः प्रीत्याप्रभो पीयताम् ॥

॥ पानीय श्लोकः ॥

पटपूतं नवं शुद्धं पाटली पुष्पवासितं ।
गारुत्मताश्म खचित स्वर्णपात्रस्थितं वरं ।
गंगादितीर्थमानीतं सलिलं पीयतां प्रभो ॥९॥

॥ तृप्तिप्रदायक विज्ञप्ति श्लोकः ॥

भक्ष्यैर्भोज्यैर्लेह्यचूष्यैश्च पेयै
रन्नैर्नानाव्यञ्जनैस्सोपदंशैः ।
शाकैः सूपैः पायसैः साधुमृष्टैः
दध्ना क्षीरेणाज्य स स्तोषयामि ॥

(अवकाशेसति पठनीयाः) भक्षण नवरत्नमालिका ॥

(भाषानामयुता - शार्दूलविक्रीडितम्)

मेवाटी मटकी त्रिकोणमठडी पूरी कचोरी तथा
बाटी सूतरफेणि लाड्डु सुकली बून्दी च सोजी पुरी ।

मूत्र कृच्छ्रेतु सगुडं पांडुरोगे सचित्रकम् ।
हिंगु जीरयुतं घोलं सैन्धवेनापि धूपितम् ॥

पाटीचूर कपूरनारि टिपरी घारी सुजीरापुरी
रोटी आमटि तूतरी च शिखरी कंसार अंगाखरी ॥ १ ॥

बासुन्दी च मलायि केसरपुरी श्रीखण्ड द्राक्षापुरी
बादंपूरि रसालपूरि फरशीपूरी च रंभापुरी ।
आलूपूरि खापुरी रसपुरी पंजीरि बर्मापुरी
इम्मर्ती च सु दूधपूरि चकरी संगृह्यतामङ्कुरी ॥ २ ॥

माण्डा कान्तिवडा च सूरणवडा बोण्डा च मेथीवडा
पूडा खीरवडा मसालसुवडा आलूवडा दीवडा ।
मैसूरामवडा मरी दहिवडा भेण्डा पकोडा अडा
खर्मण्डा इदडा वडा च टिकडा माखण्वडा चेवडा ॥३॥

पिस्ता बादम नागरंग बरफी शीरा जिलेबी कढी
मोतीचूर मनोर खीर रबडी कूष्माण्ड लाजावडी ।
मीठीदूधवडी तथा सुखिचडी कोठादि मीठीकढी
घेबर बाबर ठोर ढेबर तवापूरी खाखीचड्डी ॥ ४ ॥

बर्फी रेवडि पापडी दहिवडी पेण्डा पकोडी वडी
पाटोडी च लवंगलाडि थपडी तल्पापडी तल्वडी ।
कुर्मापापड गोळपापडि तथा चोळावडी काकडी
बीडी डेरवडी पोडी कुरवडी संगृह्यतां सूखडी ॥ ५ ॥

खाटाशाक चणा मटर् चपटिया छूटासुचुर्माकुटा
फर्फटिया मेथुकूट कूट्टु गठिया टेटा बटाटा खटा ।
उफ्रेटा च परामटा च मठिया साटा चिरोटा मठा
चोरीठा मठ शेवगाण्ठ मुठिया पेठा च कोठा मिठा ॥

पण्डोळी तलसांकळी सु चकली थूली सुवांळी गळी
सोमाशी च सुलापशी च पपची चट्णी तथा काचली ।
रसगुल्ला सुगुलाबजाम कतली चोळाफळी ढोकळी
गुंजा मोहनथाळ शेव भजिया भक्ष्याणि च स्वीकुरु ॥

खारीशेव सुखाखरी च खिरणी रंभासुखी खाजली
खाटी खारि खरी सुपोळि खोपरागोळीतथा खाण्डवी ।
खुर्गुंजा खुरफी खजूरखुरमा खाजा खमण्ढोकळा
खस्खस्लाडु खुवा मनोहर सखे खाद्यानि च स्वीकुरु ॥

मेवा मालपुवा बदामहलवा मावापुरी पाटवा
गोवापायस मन्मनोर हलवा मैसूर्पाक् सातवा ।
फेणी चन्द्रकला गुलाबलडुवा नाळामृतो हाण्डवा
गुल्गुल्याच गुलाब सोनहलवा गुप्चुप् च संगृह्यतां ॥

॥ फलानि ॥

(शरावादि आधारपात्रेषु बहुविधपक्कफलानि निक्षिप्य, चमसानि दत्वा, फलान्यपि समर्पयेत् ॥)

फलाष्टकम्

राजाम्रं मधुरं च राजबदरं राजादनं श्रीफलं
रम्यं रामफलं च राजकदळी सीताफलं सत्फलं ।
भव्यं सेवफलं सुमारुतिफलं द्राक्षा च लक्ष्मीफलं
कृष्णं नागफलं सितं च यमुना जंबूफलं गृह्यताम् ॥

नारंगं मृदुनारिकेल सुफलं गोपालकर्कटिकी
[1]षड्भूजं लकुचं च दाडिमफलं माणिक्यरंभाफलं ।
खर्जूरं पनसं परूषक मनन्नासं च बिल्वं फलं
मध्वौदुंबर मिक्षुखंडममृतं नानाफलं गृह्यताम् ॥ २ ॥

तक्कोलं मधुकर्कटी च वकुलं पप्पायि तूतं फलं
[2]अञ्जीरं मधुकुक्कुटं च मधुरं पारेवतं पीलुकं ।
श्लेष्मातं मधुमातुलुंगकफलं दीप्या प्रियालं फलं
मंगुस्तानफलं च तोरणफलं सर्वफलं गृह्यताम् ॥ ३ ॥

धात्रीवेत्रफलं सुलकुचफलं गांधारमादीफलं
पक्कं चित्रफलं तरंबुज गुडं बिंबं मधूकं फलं ।
काजूतं करमर्दिका च कमलं कालिंग कर्काटकी
काछंगं करकं कपित्थ करुणं कोकं फलं गृह्यताम् ॥

---

१. कर्भूजा २. अञ्जीरं See page 112.

धारा पूपफलं च भूमिपनसं चोर्वारुकं पेरुकं
वीणाकर्कटि नारिकेळफलजं चार्द्रं सुवातामकं ।
रुच्यंकैतल माम्लवेतसफलं हारीतमोचाफलं
पथ्यं पाचन रोचनं बलकरं नानाफलं गृह्यताम् ॥ ५ ॥

॥ नानाम्रफलानि ॥

सिंदूराम्रफलं सिताम्र मधुरं रक्ताम्र नीलाम्रकं
स्थूलाम्रं स्मर कोकिलाम्र रुचिरं क्षुद्राम्र मध्वाम्रकं ।
वातामाम्र लता रसाम्र सुमहाराजाम्र कोशाम्रकं
नानाम्रं सितजाम्रकादि सुफलं सर्वाम्र मंगीकुरु ॥६॥

॥ नानाद्राक्षाफलानि - नानाजम्बूफलानि - नानाकदलीफलानि च ॥

हारीता कापिला सुवृत्त मधुरा काश्मीरिका गोस्तनी
निर्बीजा रुचिरा च गुच्छसुफला द्राक्षामयाचार्पिता ।
भूजंबू भ्रमरेष्टिकादि च महादीर्घं सु जंबूफलं
एला चंपक पर्वतादि कदली सर्वंफलं गृह्यताम् ॥७॥

बदरीफलानि (आर्या)

श्रीबदरी क्षितिबदरी वल्लीबदरी च बदरिवल्ली च ।
बहुफलिका लघुबदरी नानाबदरी च गृह्यतां नाथ ॥

निषिद्धफलानि

हिंतालं च विलिंविगलगलफलं पीचं च लीचीफलं
मांमं चामगुलं च प्लं च मधुरं वाल्नट्करन्ट्चेप्रिकाट् ।

॥ शुष्कफलानि ॥

नेवोपमफलं मिष्टं खण्डशर्करया युतं ।
आक्षोटकं प्रियालं च शुष्कमंजीरकं नवम् ॥

काजूतकं चारुकं च चल्गोजा च निकोचकं ।
द्राक्षा कृष्णा च निर्बीजा रक्ताभूशिंबिका तथा ॥

मृदुला गोस्तनाकारा खर्जूरी त्रिविधापि च ।
शृंगाटकं मखान्नं च पनसं पद्मबीजकम् ॥

कूष्माण्ड कर्कटीबीजं शुष्कं च कदळीफलं ।
नानाशुष्कफलादीनि काण्डजं चापि गर्भकम् ॥

नानासंस्कृतबीजानि देहपुष्टि प्रदानिवै ।
समर्पितानि भक्त्या त्वं गृहाण फलदायक ॥

॥ मधुरश्लोकविज्ञप्तिः ॥

मधुपूपक मधुमस्तक मधुयुत मध्वाम्रं मधुरं
मधुजामिश्रित मधुवल्लीयुत मधुलड्डुकं मधुरम् ।

मधुमज्जा मधुनारिकेळयुत मधुमोदक मधुरं
मधुरप्रिय मम स्वीकुरु मधुमय नैवेद्यं मधुरम् ॥

गोडुंबं च सुकुट्टु दुर्रूकफलं लोकाट्गिनी पेरूकं
बेरीरासोबेरी चरी च बदरी स्ट्राचेरी संगृह्यताम् ॥

मधुरा मधुकर्कटी मधुरफल मधुरबीजपूरं
मधुरस्तव मधुराम्लक मधुरस मधुजंबीरफलं।
मधुपाका मधुकुक्कुट मधुफल मधुबीजं च फलं
मधुरप्रिय मम स्वीकुरु मधुमय नैवेद्यं मधुरम् ॥

मधुमधुरं क्षीरं मधुरं द्राक्षा मधुरा सितापि मधुरैव
मधुरादपि मधुरतरं मथुरानाथस्य नाम यद्गीतम् ।
पतिमुखमतिशय मधुरं तत्पादांभोज पूजनं मधुरं
मधुरतरातत्प्रीतिः तद्गुणगणसंकीर्तनं मधुरतरम् ॥

नैवेद्यं प्रोक्ष्य परिषिच्य ।

सुधादेव्यै च विद्महे । सर्वसिध्यै च धीमहि । तन्न-स्तुष्टिः प्रचोदयात् । इति सुधागायत्र्या नैवेद्यं अमृती कृत्य ॥

आपोशनम्

एलोशीरलवंगादि कर्पूर परिवासितं ।
ददाम्यापोशनं तुभ्य मुपस्तरण साधनं ॥
अमृतमस्तु—पत्येनमः आपोशनं समर्पयामि ॥

प्राणाहुतयः

प्राणात्मने नमः उदानात्मने नमः
अपानात्मने नमः समानात्मने नमः ॥
व्यानात्मने नमः

*पत्येनमः महानैवेद्यं समर्पयामि ।
नानाविधभक्ष्याणि समर्पयामि ।
बहुविध भक्ष्य भोज्य लेह्य चूष्य पेयादीनि समर्पयामि ।
नानाविधफलानि समर्पयामि ।
शुष्कफलान्यपि समर्पयामि ।
गर्भकबीजादीनि समर्पयामि ।
नानाविध नैवेद्यानि समर्पयामि ।

प्राणाय स्वाहा । अपानाय स्वाहा । व्यानाय स्वाहा । उदानाय स्वाहा । समानाय स्वाहा।

*श्रियःपतये नमः ।

जगत्पतये नमः ।

रुक्मिणी सत्यभामासमेत श्रीवेणुगोपालस्वामिने नमः ।

श्रीभूमि नीळा देवीसमेत श्रीमहाविष्णवे नमः ।

श्रीलक्ष्मी नारायणाय नमः ।

श्रीपार्वती परमेश्वराय नमः ।

श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

सीता लक्ष्मण भरतशत्रुघ्न हनुमत्समेत श्रीरामचन्द्रस्वामिने नमः ।

श्रीमहा गणपतये नमः ।

छाया सौम्या देवीसमेत श्रीसूर्यनारायण स्वामिने नमः ।

राधा रुक्मिणी समेत श्रीकृष्णपरमात्मने नमः ।

इत्यादि वाक्यानि भगवद्विषयेष्वपि नैवेद्य समर्पणकाले संयोजितव्यानि ॥

॥ पानीयम् ॥

स्वच्छं सज्जन चित्तवल्लघुतरं दीनार्थिवच्छीतलं
पुत्रालिङ्गनव त्तथैव मधुरं बालस्य संजल्पवत् ।
एलोशीर सुचन्द्र केसर युतं कुब्जांबु भिर्वासितं
शीतं पाटलकेतकैस्सुरभितं पानीयमापीयताम् ॥
पत्येनमः मध्येमध्ये घुमघुमवासित पानीयं समर्पयामि
इति रत्नखचित सुवर्णकलशादि पात्रेषु पानीयजलं दद्यात् ॥

See page 107.

आम्रानाम्रातकान्कुल्लान्नारिकेलान्सतिन्दुकान् ।
मुंजातकांस्तथाञ्जीरान्दाडिमाम्बीजपूरकान् ॥
महाभारते वनपर्वणि अ. ६१. श्लो. ४६. (कुम्भकोणावृति)

॥ भोजनस्य मध्ये मध्ये पानीयस्यावश्यकता ॥

अत्यंबुपानान्नविपच्यतेन्नं निरंबुपानाच्च स एव दोषः ।
तस्मान्नरोवह्नि विवर्धनाय मुहुर्मुहुर्वारि पिबेच्च भूरि ॥

॥ पानीयग्रहणप्रमाणम् ॥

कुक्षेरन्नेन भागौ द्वावेकं पानेन पूरयेत् ।
वायोस्सञ्चरणार्थञ्च चतुर्थमवशेषयेत् ॥

॥ जलपात्रम् ॥

जलपात्रं सुवर्णस्य तदभावे तु रौप्यकं ।
तदभावे च ताम्रस्य तदभावे तु पैत्तलम् ॥
पवित्रं शीतलं पात्रं वैडूर्य स्फटिकोद्भवं ।
तद्वत्काच भवं प्रोक्तं सर्वाभावे तु मृण्मयम् ॥

॥ उत्तरापोशनम् ॥

उत्तरापोशनं नाथ अमृतस्यापिधानकं ।
गृहाण वेदशास्त्रोक्त धर्माचरणतत्पर ॥

पत्ये नमः उत्तरापोशनं समर्पयामि ।

॥ करोद्धर्तनम् ॥

प्राणेश हर्षपूर्ण श्रीगन्धेनकरपल्लवं ।
समुद्धर्त्य मुखंपादौ क्षाळयोष्णेन वारिणा ॥

पत्ये नमः करोद्धर्तनं समर्पयामि ।

॥ हंसोदकम् ॥

तप्तं तप्तांशुकिरणै श्शीतं शीतांशुरश्मिभिः
समन्तादप्यहोरात्र मगस्त्योदय निर्विषं ।
शुचि हंसोदकं नाम निर्मलं मलजिज्वलं
नाभिष्यन्दि नवा रूक्षं पानादिष्वमृतोपमं ॥ (बृहन्निघंटुरत्नाकरे)

॥ जलपानविधिः ॥

द्रवाधन्नं तु चेत्सेवे तत्रांबु न पिवेद्बहु ।
मध्ये तु कठिणेभक्ष्ये यथेष्टं शस्यते जलं ॥
तथा च भोजनस्यान्ते पीतमंबुबलप्रदं ॥ १ ॥
दृष्टिपूतंन्यसेत्पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलं ।
सत्यपूतं वदेत् वाचं मनः पूतं समाचरेत् ॥ २ ॥

॥ हस्तपादादिप्रक्षाळनम् ॥

सलिलं निर्मलं रौप्यगळन्तीगाळितं शुचि ।
हस्तप्रक्षाळनार्थाय गृहाण करुणानिधे ॥
पत्ये नमः॥ हस्तप्रक्षाळनं समर्पयामि ।
पत्ये नमः॥ मुखप्रक्षाळनं समर्पयामि ।
पत्ये नमः॥ गण्डूषं समर्पयामि ।
पत्ये नमः॥ पादप्रक्षाळनं समर्पयामि ।
पत्ये नमः॥ शुद्धाचमनीयं समर्पयामि ।
पत्ये नमः॥ हस्तमार्जनार्थं श्वोतवस्त्रं च समर्पयामि ।

Methods of Gargling.

कुर्याद्द्वादश गंडूषान् पुरीषोत्सर्ज्जनेत्ततः ।
मूत्रोत्सर्गे तु चतुरो भोजनान्ते तु षोडशः ॥
सुखोष्णोदक गण्डूषः कफारुचि मलापहः ।
दन्तजाड्य हरश्चापि मुखलाघव कारकः ॥

The number of gargles prescribed after taking food, are 16 so as to avoid Pyrreah of teeth and keep the mouth clean without allowing decomposition due to the particles of the food remaining in the mouth. Proper gargling with hot water as often as directed by Shastras will avoid Listerine, Hydrogen Paraxide etc medicines

॥ हस्त पादप्रक्षालन गुणाः ॥

प्रक्षालनं मृदापाण्योः पादयोः शुद्धिकारकः ।
मलश्रमहरं वृष्यं चक्षुष्यं राजसापहम् ॥

॥ मुखवासः ॥

क्रमुकं नारिकेलं च कंकोलं जातिपत्रकं ।
एलामधुरिकादीनि मिश्रितं मुखवासकं ।
मुखस्य वासनार्थाय गृहाण मृदुहासतः ॥

पत्ये नमः मुखवासं समर्पयामि ।
पत्ये नमः पञ्चसुगंधिकं च समर्पयामि ।

॥ ताम्बूलम् ॥

ताम्बूलपंचकं

पूगीफलसमायुक्तं नागवल्लीदलैर्युतं ।
कर्पूरेण समायुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यतां ॥ १ ॥

॥ मुखवासः ॥

श्वेतपत्रं च चूर्णं च क्रमुकस्य फलानि च ।
नारिकेळफलोपेतं मातुलुङ्ग समायुतम् ।
एलालवङ्गतक्कोलैर्मुखवासं प्रचक्षते ॥ (आचारेन्दौ)

॥ पञ्चसुगन्धिकं ॥

तक्कोलकं पूगफलं लवंग कुसुमानि च ।
जातीफलानि खर्जूरमेतत्पंच सुगन्धिकम् ॥

Value of Betul leaves.

कामं प्रदीपयति रूपमभिव्यनक्ति
सौभाग्य मावहति वक्त्रसुगंधितां च ।
ऊर्जं करोति कफजांश्च विहन्ति रोगान्
ताम्बूलमेव मपरांश्च गुणान् करोति ॥

ताम्बूलं कटुतिक्तमुष्णमधुरं चास्ये सुगंधावहं
दाहघ्नं कफनाशनं रुचिकरं बिंबोष्ठरागप्रदं ।
वक्त्रस्याभरणं प्रहर्षजननं स्नेहस्य संवर्धनं
कान्ताप्रेमविवर्धनं शुभकरं प्रीत्या प्रभो स्वीकुरु ॥

---

13 Valuable effects of Betul leaves.

ताम्बूलं कटुतिक्तमुष्ण मधुरं क्षारं कषायान्वितं ।
वातघ्नं कपनाशनं कृमिहरं दौर्गन्ध्य दोषापहं ॥
वक्त्रस्याभरणं मलापहरणं कामाग्नि संदीपनं ।
तांबूलस्यसखे त्रयोदशगुणाः स्वर्गेप्यमी दुर्लभाः ॥

27 Valuable effects of Betul leaves.

ताम्बूलं कटुतिक्तमुष्ण मधुरं क्षारं कषायं सरं ।
रुच्यं वीर्यकरं लघुप्रियकरं वैशद्य सौगन्ध्यकृत् ॥
आस्यस्याभरणं प्रसेकशमनं दौर्गन्ध्य हृच्छुद्धिकृत् ।
जन्तुश्लेष्म मरुद्गलामयहरं कान्तिप्रदं वश्यकृत् ॥
वृष्यं दन्त विरञ्जनं श्रमहरं सौभाग्यदं कीर्तितम् ।
जिह्वा जाड्यगदापहं मुनिवरैः नक्षत्रगुण्यं मतम् ॥

The good effects of Areca-Nuts.

पूगं गुरुतमं रूक्षं कषायं कपपित्तनुत् ।
मोहनं दीपनं रुच्यं आस्यवैरस्य नाशनम् ॥

The good effects of Catchew.

खदिरः कफपित्तघ्नः चूर्णं वात बालासनुत् ।
संयोगतः त्रिदोषघ्नः सामरस्यं करोति च ॥

जातीपत्रफलैस्सितासुखदिरै रेलालवंगैस्त्वचैः
मुक्ताचूर्णसुपूगकेसरखसैः कर्पूरकैर्वालकैः ।
कस्तूर्या सहितं सुवीटिरचितं रत्नस्फिचि स्थापितं
सौवर्णावृत षोडशांगकमिदं ताम्बूलमंगीकुरु ॥ ३॥

नानादेशज नागवल्लिसुदळै स्सुस्वादुभिः कल्पितं
गुंजापत्र सुनारिकेळ सहितं सिक्तं च पुष्पोदकैः ।
ताम्बूलं शुकवृक्षताळसदृशं वीव्यादि नानाविधं
स्वर्णाक्तानि च नागवल्लिसुदळान्यानंदतः स्वीकुरु ॥

तांबूली मृदुला सदाप्रियकरी सौभाग्यसम्पत्करी
हारीता च सुपांडरा गुणकरी रम्या सुवर्णाम्बरी ।

The effiicacy of lime producing red colour giving beauty to lips and acting as disinfectant in the mouth.

युक्तेन चूर्णेन करोतिरागं रागक्षयं पूगफलातिरिक्तम् ।
चूर्णाधिकं वक्त्रविगन्धकारि पत्राधिकं साधुकरोतिगन्धम् ॥

Disadvantages due to taking large quantity of Betul leaves.

ताम्बूलं नातिसेवेत न विरक्तो बुभुक्षितः ।
देहदृक् केशदन्ताग्नि श्रोत्रवर्ण बलक्षयः ॥

शोषः पित्तानिलास्त्रं स्याददतिताम्बूल भक्षणात् ।
ताम्बूलं न हितं दन्त दुर्बले क्षयरोगिणाम् ॥

विषमूर्च्छार्म दार्तानां क्षतिनां रक्तपित्तिनाम् ।

नानागन्धयुता च पाचनकरी कल्याणशोभाकरी
सर्वप्रीतिकरी सुशोभनकरी सङ्गृह्यतां श्रीकरी ॥

पत्येनमः॥ ताम्बूलं समर्पयामि ।
पत्येनमः॥ नानाविधविचित्रवीटीं समर्पयामि ।
पत्येनमः॥ नागवल्लीदळानि च समर्पयामि ।

खदिरैलालवंगत्वङ्मुक्ताचूर्ण तमालकैः ।
जातीफल दळैश्चन्द्र कस्तूरी केसरैर्युतं ॥
सिताभिः खसबीजैश्च गुंजापत्रैश्च वालकैः ।
सौवर्णपत्र संवीतं तांबूलं षोडशांगकम् ॥
वक्त्रालङ्करणंदिव्यं गृहाण मुखभूषणम् ।

1. खदिर - காசிகட்டி. 2 .एला - ஏலக்காய். 3. लवंग - கிராம்பூ 4. त्वक् - லவங்கபட்டை. 5. मुक्ताचूर्ण - முத்து சுண்ணம்பு. 6. तमालपत्रं - தமாலபத்ரம். 7. जातीफलं - ஜாதிக்காய். 8. दळं (जातीपत्रं) - ஜாபத்திரி. 9. चंद्र - பச்சகர்பூரம். 10. कस्तूरि - கஸ்தூரி. 11. केसरः - குங்குமப்பூ. 12. सिता - சோம்பு. 13. खसबीजं - கசகசா. 14. गुंजापत्रं - குண்டுமணி இலை(திந்திப்பு). 15. वालकं - வால்முளகு. 16. सौवर्णपत्रसंवीतं - தங்கரேக்கிளுல் சுத்தபட்ட षोडशांगकं அல்லது 16 அங்கங்களுடைய வெத்திலே பாக்கு பீடா.

॥ ताम्बूलनिषेधः ॥

ताम्बूलं पाण्डुमेह प्रकटित नयनोन्माद तृष्णातुराणां ।
संशुद्धक्षीरपीत श्रमयदविषपैत्यास्र शोभान्वितानां ॥
मूर्छातीसारकृच्छ्रप्रदरवमि महादेह दाहार्दितानां ।
त्वग्दोषापस्मृतीनां क्षयगतविषसर्प्यर्दितानां न पूज्यम् ॥

॥ दक्षिणा ॥

श्रीरामटङ्कं गजलक्ष्मिमुद्रां
श्रीवेङ्कटेशादियुतं च नाणकं ।
पूजादिसाद्गुण्यसुसाधकं च
गृहाण सौवर्णमयीं सुदक्षिणां ॥
पत्येनमः दक्षिणां समर्पयामि ।

॥ सुवर्णपुष्पम् ॥

सुवर्णपुष्पं माणिक्यमुक्तामरकताद्युतं ।
दातुरिंद्रासनप्राप्तिकरं स्वीकुरु मानद ॥

सुवर्णपट्टीं च सुवर्णयूथीं सुवर्ण जातीं च सुवर्णमालतीं।
सुवर्णचंपं च सुवर्णकेतकीं गृहाण सौवर्णमयं सुपुष्पम् ॥
पत्येनमः॥ सुवर्णपुष्पं समर्पयामि ॥

॥ पूर्णफलार्पणम् ॥

फलेन फलितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरं ।
तस्मात्फलप्रदानेन सफलात्युर्मनोरथाः ॥ १ ॥

इदंफलं मयानाथ स्थापितं पुरतस्तव ।
तेन मे सफलावाप्तिः भवेज्जन्मनिजन्मनि ॥ २ ॥

फलं मनोरथफलं प्रददाति सदानृणां ।
सत्पुत्र पौत्रनप्तारः सन्तुमे फलदानतः ॥ ३ ॥

अद्यमे सफलोधर्मः अद्यमे सफलंधनं ।
अद्यमे सफलंज्ञानं अद्यमे सफलंव्रतम् ॥ ४ ॥

अद्यमे सफलंदानं अद्यमे सफलंयशः ।
अद्यमे सफलं जन्मजीवितं सफलं च मे ॥ ५ ॥

***पत्येनमः हरिद्राक्त कुंकुमस्वस्तिक चिह्नित नारिकेळादि फलयुग्मं समर्पयामि ।**

॥ नारिकेळफलसमर्पणफलम् ॥
नारिकेळसमुद्भूत त्रिणेत्रहरसंमत ।
शिखयादुरितंसर्वं पापं पीडां च मे नुद ॥

*** ॥ स्वस्तिकफलम् ॥**

विष्ण्वालये शिवद्वारे गवां गोष्ठे शुभस्थले ।
सहस्र स्वस्तिकानां तु येन भक्त्या समर्पितम् ॥
पुत्रपौत्र समायुक्तो मोदमानः पुनः पुनः ॥

स्वस्तिक gives the same good result as the **स्वस्ति**, the word indicating to give auspicious results as is found in Veda.

स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः । स्वस्तिनः पूषा विश्व वेदाः ।
स्वस्ति नस्ताक्ष्यों अरिष्ठनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पति र्दधातु ॥

॥ नारिकेळफल गुणाः ॥

नारिकेलफलं शीतं दर्जरं वस्तिशोधनम् ।
विष्टम्भि बृंहणं बल्यं वातपित्तास्रदाहनुत् ॥
विशेषतः कोमलनारिकेलं निहन्ति पित्तज्वरमूत्रदोषाम् ।
तदेव जीर्णं गुरुपित्तकारि विदाहि विष्टम्भि मतं भिषम्भिः ॥

गार्हस्थ्येऽपि स्थिता नारी भक्त्या संपूजयेत्पतिं ।
स एव देवता तस्याः पूज्यः पूज्यतरश्चसः ॥

पादयोस्तेतु चत्वारि नाभौ द्वे वदने प्रभो ।
एकं तु सप्तवारंवै सर्वांगेषु निरञ्जनम् ॥

॥ शुभफलार्पणम् ॥

कान्ताप्रेमफलं यशस्सुखफलं सत्पुत्रपौत्रं फलं
भव्यं राज्यफलं शतायुषफलं लक्ष्मीकटाक्षं फलं ।
देहारोग्यफलं सदाशुभफलं गोविंदसेवाफलं
अष्टैश्वर्यफलं समस्तसुफलं(भगवत्)*पूजाफलं गृह्यताम्॥
पत्येनमः बहुशुभफलानि समर्पयामि ॥

॥ आरात्रिकपंचकम् ॥

॥ मंगळहारतिः ॥

पादयोस्ते तु चत्वारि नाभौ द्वे वदने प्रभो
एकं तु सप्तवारं वै सर्वाङ्गेषु निरंजन ।

---

*॥ शिवपूजाफलम् ॥

यद्द्वारे मत्तमातङ्गाः वायुवेगास्तुरङ्गमाः ।
पूर्णेन्दु वदनानार्यः शिवपूजा विधेः फलम् ॥

॥ आरात्रिकदीपलक्षणम् ॥

एकवर्तिर्द्विवर्तिर्वा पंचसप्त तथा नव ।
द्वात्रिंशद्वर्तिसंयुक्तं षोडश द्वादशाष्ट वा ।
मध्ये दीपसमायुक्तं दीपलक्षण मुच्यते ॥
दीपं सप्तांगुलोत्सेधं दर्शयेद्देव सन्निधौ ॥

॥ आरात्रिक दीपद्रव्याणि ॥

तिल बिल्वादि तैलं च वृक्षतैल मथापि वा ।
कपिलादि घृतं चैव दीपद्रव्यमिहोच्यते ॥

सर्वमंगळदं दिव्यं नेत्रानंदकरं शुभं
मङ्गळारात्रिकेनैवं नाथ नीराजयाम्यहं ॥

पत्येनमः मंगळारात्रिकेन नीराजनं समर्पयामि।

॥ आरातिक्यवर्ज्यतैलानि ॥

करंजं चाम्रनिंबं च एरंडादीनि वर्जयेत् ॥

॥ पञ्चवर्तिदीपमहिमा ॥

पंचवर्तिसमामुक्तं पंचपातकनाशनं।
पंचास्यदीपं दास्यामि पञ्चपापप्रभञ्जन ॥

॥ आरात्रिक प्रकारः ॥

आदौ चतुष्पादतले च विष्णोः द्वौनाभिदेशे मुखमण्डलैकं।
सर्वेषु चाङ्गेष्वपि सप्तवारान् आरात्रिकं भक्तजनस्तु कुर्यात् ॥

॥ पञ्च नीराजनम् ॥

पञ्चनीराजनं कुर्यात् प्रथमं दीपमालया।
द्वितीयं सोदकाब्जेन तृतीयं धौतवाससा ॥
चूताश्वत्थादिपत्रैश्च चतुर्थं परिकीर्तितम्।
पञ्चमं प्रणिपातेन साष्टाङ्गेन यथा विधि ॥ (कालोत्तरतन्त्रम्)

॥ आरात्रिकस्य वर्तिकादि प्रकारः ॥

कुङ्कुमागुरुकर्पूरघृतचन्दननिर्मिताः।
वर्तिकाः सप्तवापञ्च कृत्वा वन्दापनीयकं ॥
कुर्यात् सप्तप्रदीपेन शङ्खघण्टादिवाद्यकैः।
हरेः पञ्चप्रदीपेन बहुशो भक्तितत्परः ॥ (पाद्मोत्तरखंडे अ. १०७)

॥ पुष्पहाररतिः ॥

त्रिसंन्ध्यैस्सूर्यपुष्पैश्च रात्रिपुष्पैश्च चंद्रकैः
दृष्टिकृद्दीपकैश्चापि शोभांजनसुमैश्शुभैः ।
चित्रिते रत्नखचितस्वर्णपात्रे निवेशितैः
दीपैर्नीराजयामि त्वां कल्याणाय शुभप्रद ॥

पत्येनमः॥ पुष्पहाररतिं समर्पयामि ।

॥ रत्ननीराजनम् ॥

मुक्तारत्नसमायुक्ते नानावर्णविचित्रिते ।
सुवर्णपात्रे निक्षिप्तैः दीपैर्नीराजयाम्यहं ॥

पत्येनमः॥ रत्ननीराजनं समर्पयामि ।

॥ चित्रदीपनीराजनम् ॥

एकाररतिं द्व्याररतिं च त्र्याररतिं चतुराररतिं ।
पंचाररतिं पंचमहायज्ञप्रिय विलोकय ॥

रथदीपं तथा नक्षत्राररतिं गजदीपकं ।
हंसदीपं सिंहदीपं सूर्यचंद्राररतिं तथा ॥

मयूरमेरुदीपादीन्याराररतिक्यानि नायक ।
नानादीपावलिं दृष्ट्वा देदीप्य त्वं(स्व)दयानिधे ॥

पत्येनमः नानाविधदीपनीराजनं समर्पयामि ।

॥ कर्पूरनीराजनम् ॥

कर्पूरवर्तिरचितं दृष्टिदोषनिवारणं ।
नीराजनं मया दत्तं गृहाण वरदो भव ॥

॥ नीराजनगीतम् ॥

करुणापारावारं कल्मषपरिहारं
कलशाम्बुधिगंभीरं कनकाचलधीरं
कलवचनामृतसारं कवचितगुणवारं
कलये कान्तमुदारं कल्पितसुखपूरं

जय देव जय देव जय शेखर श्रीसुरहरप्रियवर
तव चरणौ हृदये कलयेऽहं जय देव जय देव ।

विबुधामोदनलीलं मङ्गळकरशीलं
वेदोदितकृतिलोलं विस्तृतगुणजालं
विस्मेराननकमलं विश्रुतकीर्तिबलं
विपुलसभावाचालं विन्देय पतिं विमलं

जय देव जय देव जय शेखर श्रीसुरहरप्रियवर
तव चरणौ हृदये कलयेऽहं जय देव जय देव ।

सर्वसमादृतवेषं सरसप्रियभाषं
सकलकलासुमनीषं सज्जनपरिपोषं

सवितुरुपासनतोषं सततश्रुतिघोषं
सेवे नाथमदोषं परिहृतपरयोषम्

जय देव जय देव जय शेखर श्रीमुरहरप्रियवर
तव चरणौ हृदये कलयेऽहं जय देव जय देव ॥
पत्येनमः कर्पूरनीराजनं समर्पयामि ।
नीराजनानन्तरं आचमनीयं समर्पयामि ।

॥ दृष्ट्यपसारणम् ॥

पिष्टमुष्टियुगं नाथ रक्तवर्णं पुरस्तव ।
दृष्टिदोषविनाशाय त्रिवारं भ्रामयाम्यहं ॥

इति पिष्टमुष्टियुगंपत्युः पुरोभागे त्रिवारं भ्रामयित्वा दक्षिणोत्तरभागयोः प्रक्षिपेत् ।

॥ मन्त्रपुष्पम् ॥

सुरग नागरंगकं च भृंगनागलिंगकं
लवंगकं प्रियंगु रंगमल्लि गन्धराजकं ।
सुवर्णरक्त चंपकं च पीत नील चंपकं
गृहाण भूमिचंपकं लता मधूक चंपकम् ॥

जपोपजाति पारिजातजाति कुब्जसर्जकं
नमेरुकं च कैतकं च कुन्दचक्रमर्दकं ।

सुगन्धघ्राण पुष्पकं च पञ्चबाणबाणकं
जयन्ति देववल्लभं गृहाण प्राणवल्लभ ॥

॥ वेदपुराणोक्तमन्त्रपुष्पस्तुतिः ॥

भर्ता देवो गुरु भर्ता धर्मतीर्थव्रतानि च ।
तस्मात्सर्वं परित्यज्य पति मेकं समर्चयेत् ॥

॥ शङ्ख उवाच ॥

न व्रतेनोपवासेन धर्मेण विविधेन च ।
नारी स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति पतिपूजनात् ॥

सततं देववत्पूज्यः साध्व्या वाक्कायकर्मभिः ।
व्रतं तपस्यां देवार्चां परित्यज्य प्रयत्नतः ॥

॥ मनुरुवाच ॥

नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो नव्रतं नाप्युपोषितं ।
पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥

॥ अत्रिरुवाच ॥

तीर्थस्नानार्थिनी नारी पतिपादोदकं पिबेत् ।
शङ्करादपि विष्णोर्वा पतिरेवाधिकः स्त्रियाः ॥

यापतिं हरिभावेन भजेच्छ्रीरिव तत्परा ।
हर्यात्मना हरेर्लोके पत्या श्रीरिव मोदते ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

तस्मिं स्तुष्टिः परो धर्मस्तस्य वै परिचर्यया ।
तोषमायाति सर्वात्मा परमात्मा जनार्दनः ॥

यया प्रियः पूजितश्च श्रीकृष्णः पूजितस्तया ।
पतिव्रताव्रतार्थं च पतिरूपी हरिस्स्वयम् ॥

॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥

श्रवणात् दर्शनात् ध्यानात् मम भावानुकीर्तनात् ।
न तथा संनिकर्षेण यथापति निषेवणात् ॥

नानाचम्पकवल्लीभि र्मनोरंजितकुब्जकैः ।
मंत्रपुष्पं प्रदास्यामि प्राणेशपदपद्मयोः ॥

ओं नमः कान्ताय शान्ताय सर्वदेवाश्रयाय स्वाहा ॥

भर्तृदेवाय विद्महे प्राणनाथाय धीमहि तन्नः पतिः प्रचोदयात् ॥

पत्येनमः पादयोः मंत्रंपुष्पं समर्पयामि ।

॥ पुष्पांजलिः ॥

(वसन्ततिलका वृत्तम्)

श्रीनागलिंग शिवलिंगगणेशपुष्पं
सिद्धेश्वरं पशुपतं सहदेविपुष्पं ।
श्वेतारुणं मकरकुण्डल नंदिवर्धं
पुष्पं गृहाण शतपत्र मथार्पितं च ॥

(शार्दूल विक्रीडितम्)

शंखं चक्र वराह पद्मकुसुमं कोदंड चंडं जयं
वैकुण्ठं शुभनागकेसरयुतं श्रीमाधवं चाच्युतं ।
लक्ष्मीपुष्प सुविष्णुकान्त कुसुमं कृष्णं श्रियावर्तकं
बाणं मन्मथबाणकं च कुसुमं श्रीरामबाणं धर ॥

(अनुष्टुप्)

मुक्तारत्नैः स्वर्णपुष्पैः पुष्पैश्चांजलिकादिभिः ।
पुष्पांजलिं प्रदास्यामि किरीटे प्राणनायक ॥

पत्येनमः शिरसि पुष्पांजलिं समर्पयामि ।

॥ आन्तरसद्गुणपुष्पसमर्पणम् ॥

अहिंसा प्रथमं पुष्पं पुष्प मिंद्रियनिग्रहः ।
सर्वभूतदया पुष्पं क्षमा पुष्पं विशेषतः ॥

पञ्चपुष्पाञ्जलीन्दत्वा परिवारार्चनञ्चरेत् ॥ (तन्त्रसारे)

ज्ञानं पुष्पं तपः पुष्पं ध्यानं पुष्पं तथैव च ।
सत्यमष्टविधं पुष्पं विष्णोः प्रीतिकरं भवेत् ॥

इमान्यान्तरपुष्पाणि सर्वपुष्पाधिकानि वै ।
भक्त्या मया चार्पितानि प्रसन्नो भव नायक ॥

पत्ये नमः आन्तरगुणपुष्पाणि समर्पयामि ।

॥ प्रदक्षिणम् ॥

यानिकानि च पापानि जन्मान्तरकृतानि च ।
तानि तानि प्रणश्यन्ति प्रदक्षिण पदे पदे ॥

पुण्याहं पुण्यकर्माहं पुण्यात्मा पुण्यसंभवा
रक्ष मां कृपया नाथ शरणागत वत्सल।

॥ प्रदक्षिण शब्द निर्वचनम् ॥

प्रसार्य दक्षिणंहस्तं स्वयं नम्रशिराः पुनः ।
दक्षिणंदर्शयन्पार्श्वे मनसापि च दक्षिणः ॥
सकृत्त्रिर्वा वेष्टयेद्देव्याः प्रीतिः प्रजायते ।
सचप्रदक्षिणोज्ञेयः सर्वदेवौघतुष्टिदः ॥ (कालिकापुराणे अ. ७०)

॥ नानादेवताप्रदक्षिणविधिः ॥

एकं देव्यां रवौ सप्त त्रीणिकुर्या द्विनायके ।
चत्वारिकेशवे कुर्यात् शिवेचार्द्ध प्रदक्षिणम् ॥ (चर्मलोचनम्)
प्रदक्षिणेनाति बलेन पक्षिणा
जटायुषा बुद्धिमता च लक्ष्मण ॥ (रामायणे-३, ४२, ५१.)

अन्यथा शरणं नास्ति त्वमेव शरणं मम
तस्मात्कारुण्यभावेन रक्षस्व मम नायक ॥

पत्येनमः प्रदक्षिणानि समर्पयामि ।

॥ नमस्कारः ॥

नमः श्रीप्राणनाथाय सर्वदेवस्वरूपिणे ।
चतुरंगप्रणामोस्तु सर्वाधाराय ते नमः ॥

॥ प्रदक्षिण माहात्म्यम् ॥

यस्त्रिः प्रदक्षिणं कुर्यात् साष्टाङ्गक प्रणामकं ।
दशाश्वमेधस्य फलंप्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥ (वराहे)
प्रदक्षिणंसमोनास्ति प्रत्यक्षफलदोभुवि ।
युग्मं प्रदक्षिणंकुर्यात् अयुग्मं त्वभिचारकम् ॥

॥ अष्टाङ्ग नमस्कारम् ॥

उरसा शिरसादृष्ट्या मनसा वचसा तथा ।
पद्भ्यां कराभ्यां जानुभ्यां प्रणामोष्टाङ्ग मुच्यते ॥

॥ त्रिविधं नमस्कारस्य लक्षणम् ॥

कायिको वाग्भवश्चैव मानसस्त्रिविधः स्मृतः ।
नमस्कारस्तु तत्वज्ञै रुत्तमाधम मध्यमः ॥

॥ प्रणामनिर्वचनम् ॥

पुलकांचितसर्वाङ्गः परमानन्द निर्भरः ।
प्रणमेद्भगवत्पादौ सप्रणाम इतिस्मृतः ॥

॥ पंचधाप्रणामः ॥

मस्तिष्कं संपुटं चैव प्रत्यांगं स्वस्तिकं तथा ।
दंडांगं च नमस्कारः पंचधा परिकीर्तिताः ॥

सामवेदोक्तमंत्रेण भोगद्रव्यै :सुधोपमै : ।

संपूज्य भक्तित : कांतं स्तुत्वाचप्रणमेन्मुदा

नमो ब्रह्मस्वरूपाय सती प्राण परा‌य च ।

नमस्याय च पूज्याय हृदाधारायने नम : ॥

पुलकांचितसर्वांगैः परमानन्दनिर्भरैः ।
नमस्करोमि पादौ ते यथाशास्त्र प्रमाणतः ॥

पत्येनमः नमस्करोमि । चरणस्पर्शं च करोमि ।

॥ दर्शनम् ॥

*आसीनं मौलिपर्यन्तं पश्यन्त्याः पुरुषोत्तमं ।
नमन्त्याः भूरिपुण्यानि भवन्ति सफलाः क्रियाः ॥

पत्येनमः चरणस्पर्शानन्तरं दर्शनं करोमि ।

॥ स्तोत्रम् ॥

नमः कान्ताय भर्त्रे च शिरश्चंद्रस्वरूपिणे ।
नमश्शान्ताय दान्ताय सर्वदेवाश्रयाय च ॥

नमोब्रह्मस्वरूपाय सतीप्राणपरायच ।
नमस्याय च पूज्याय हृदाधाराय ते नमः ॥

पंचप्राणाधिदेवाय चक्षुषस्तारकायच ।
ज्ञानाधाराय पत्नीनां परमानंदरूपिणे ॥

पतिर्ब्रह्मा पतिर्विष्णुः पतिरेव महेश्वरः ।
पतिश्चनिर्गुणाधारब्रह्मरूपी नमोस्तुते ॥

---

*आसीनां मौलिपर्यन्तं पश्यतः पुरुषोत्तमं ।
नमतः पातकं नास्ति भवन्ति सफलाः क्रियाः ॥

क्षमस्व भगवन् दोषं ज्ञानाज्ञानकृतं च यत् ।
पत्नीबन्धो दयासिंधो दासीदोषं क्षमस्व मे ॥

इति पुराणोक्त पतिस्तोत्रं कुर्यात् ।

॥ फलश्रुतिः ॥

इदं स्तोत्रं महापुण्यं सृष्ट्यादौ पद्मया कृतं ।
सरस्वत्या च धरया गंगया च पुरा व्रज ॥

सावित्र्यापि कृतं पूर्वं ब्रह्मणे चापिनित्यशः ।
पार्वत्या च कृतं भक्त्या कैलासे शंकराय च ॥

मुनीनां च सुराणां च पत्नीभिश्च कृतं पुरा ।
पतिव्रतानां सर्वासां स्तोत्रमेतच्छुभावहम् ॥

इदं स्तोत्रं महापुण्यं या शृणोति पतिव्रता ।
नरोन्योवापिनारी वा लभते सर्ववांछितम् ॥

अपुत्रो लभते पुत्रं निर्धनो लभते धनं ।
रोगार्तो मुच्यते रोगात् बद्धो मुच्येत बंधनात ॥
पतिव्रता च स्तुत्वा च तीर्थस्नानफलं लभेत् ॥

इति ब्रह्मपुराणे कृष्णजन्मखण्डे पतिमहिम्नस्तोत्रं
सम्पूर्णम् ॥

सुपुण्ये भारते वर्षे पतिसेवां करोतिया ।
वैकुण्ठे स्वामिनासार्धं सायाति ब्रह्मणः शतं ॥

भास्वन्मौक्तिक जालिकापरिवृतं चक्षुर्हितं मंगलं ।
श्वेतच्छत्रमहं धरामि सुखदं लक्ष्मी विलासास्पदम् ॥

॥ अथ राजोपचारपूजा ॥

॥ संकल्पः ॥

अद्य पूर्वोक्तएवं गुणविशेषणविशिष्टायां अस्यां शुभतिथौ मम पतिदेवताप्रीत्यर्थं राजोपचारपूजां च करिष्ये ॥

इति साक्षतं जलं विसृज्य ।

॥ छत्रम् ॥

राजत्कांचनदण्डमण्डित मिदं पूर्णेन्दुबिम्बप्रभं ।
नानारत्नविशोभिहेमकलशं वर्षातपावारकं ॥
भास्वन्मौक्तिकजालिकापरिवृतं चक्षुर्हितं मंगळं ।
श्वेतच्छत्र महं धरामि सुखदं लक्ष्मीविलासास्पदम्॥

पत्ये नमः छत्रं धारायमि ।

॥ राजोपचारविधिः ॥

छत्रं च चामरे घंटां दर्पणं वाहनादिकं
नृत्य गीतादिमिश्चैव नानावीणादि वादनैः ।
सर्वदेवोत्तमत्वादिव्यञ्जकान्विरुदानपि
समर्प्य स्तोत्ररत्नैश्च स्तुत्वा भक्त्या प्रपूजयेत् ॥

॥ छत्रधारणफलम् ॥

छत्रस्य धारणं वर्षातप वातरजोपहं
हिमघ्नं हितमक्ष्णोश्च माङ्गल्यमपि कीर्तितं ।

॥ चामरं ॥

चामरे रत्नखचितस्वर्णदण्डसुमण्डिते
स्थिरसम्पत्करे शुक्ले चायुर्वृद्धिकरे शुभे ।
सुखानिले तथा दिव्ये मायूरीपिंछ निर्मिते
महाराजोचिते नाथ परितश्चालयाम्यहं ॥

पत्ये नमः चामराभ्यां वीजयामि ।

वर्षानिलरजोघर्म हिमादीनां निवारकं
राज्यलक्ष्म्या गृहं धन्यं चक्षुष्यं स्वर्णदण्डकं ॥

॥ छत्रमंत्रः ॥

यथा बुदच्छादयति शिवाये मां वसुन्धराम् ।
तथा च्छादय मां नित्यं विजयारोग्य वृद्धये ॥

॥ चामरलक्षणम् ॥

चामरे वस्त्रसंभूतो मायुरो वेत्रजस्तथा ।
एते दोषजितो वायोः स्निग्धाह्वयाः सुपूजिताः ॥

॥ चामरवीजनगुणम् ॥

वायुरोगा प्रणश्यन्ति तस्य वीजनवायुना ॥

॥ चामरमन्त्रः ॥

शशांककरसंकाशं क्षीरडिंडीरपांडुर ।
प्रोत्सारया शुदुरितं चामरामरदुर्लभ ॥

स्त्रीणामार्यस्वभावानां परमं दैवतं पतिः
पतिशुश्रूषणान्नार्यास्तपो नान्य।द्वधीयते ॥

चामरेरत्नखचिते स्वर्णदण्डसुमण्डिते ।
महाराजोचितेनाथ परितश्चालयाम्यहं ॥

नास्तिस्त्रीणां पृथक्यज्ञोनव्रतं नाप्युपोषितं
पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥

पंचवर्ण सुकौशेयैः स्वर्णचित्रविचित्रितैः ।
व्यजनैर्वीजयामित्वां प्रसूमामोदवाहिभिः ॥

॥ व्यजनम् ॥

पंचवर्णसुकौशेयैः स्वर्णचित्रविचित्रितैः
मयूरपिंछोशीराद्यैश्चंदनेनचनिर्मितैः ।
स्वर्णमुष्ट्यादिसंयुक्तै र्विद्युच्छक्त्यादिसंयुतैः
व्यजनै र्वीजयामि त्वां प्रसूनामोदवाहिभिः ॥

पत्ये नमः कौशेयादिस्वर्णचित्रितव्यजनेन वीजयामि ।

गीतम् (पञ्चचामरवृत्तम्)

वसन्तराग मालकोश मेघराग मालवी
हिन्दोल गौळ तोडि राग भैरवं च भैरवी ।

॥ व्यजनगुणाः ॥

तालव्यजन जो वायुः त्रिदोष शमनो लघुः
वंशव्यजन जो वायुः रूक्षोष्णो वातपित्त कृत् ।
वेत्रवस्त्रकेकिपुच्छ व्यजनोत्थस्त्रिदोष नुत्
वालव्यजन जो वायुः मक्षिकादि निवारकः ।
तेजस्करो सौविज्ञेयो विद्वद्भिर्भिषजां वरैः
मूर्छादाह तृषाघर्म श्रामनुद्व्यजनानिलः ॥
व्यजनस्यानिलोदाह स्वेदमूर्छाश्रमापहः
तालवृन्तभवो वातः स्त्रिदोष शमनोमतः
वंश व्यजनजस्तूष्ण रक्तपित्त प्रतापनः ॥

॥ गीतलक्षणम् ॥

सुस्वरं सुरसं चैव सुराग मधुराक्षर ।
सालंकारं प्रमाणं च षड्विधं गीतलक्षणम् ॥

बिलावली च दीपराग कोकिला सुरागिणी
श्रूयतां सुखावहं सुमोहना च सोहनी

(शार्दूलविक्रीडितम्)

पूर्वी रामकली पलाश ललिता श्रीराग भूपालिका
गौरी कौशिक शङ्कराभरण सौराष्ट्री च काम्बोजिका।
सावेरी सुरठी च सिंधु मधुरी केदार वागीश्वरी
कल्याणी च धनासरी च सहितं गीतं प्रभो श्रूयताम्॥

(अनुष्टुप्)

नानारागसमायुक्तं मधुरस्वरसंयुतं
तालमानलयाश्लिष्टं मूर्छनास्थानसंयुतं
ब्रह्मानंदकरं श्रेष्ठं श्राव्यं कर्णामृतोपमं।
चित्ताकर्षप्रवीण त्वं गीतं शृणु मनोहरं॥

पत्ये नमः गीतं श्रावयामि।

॥ वरगीतम्॥

शमदमगुणवर नटवर वरधर मनहर वरमूर्ते।
प्रियवर हरिहर शशधर दिनकर समशुभकरमूर्ते॥शम॥
परतर नित्य पुरन्दरमन्दिर समसुखकरमूर्ते।
धृतमणि मन्दर चन्दिर सुन्दरनरवर वरमूर्ते॥ शम॥

॥ संगीतम् ॥

वीणा वेणु मृदंग काहल घटं मंजीरकं किन्नरीं सारंगीं शरमण्डलीं च मुरलीं झल्लीं जयां झल्लरीम्।

॥ रागनिर्वचनम् ॥

सुखमप्यधिकं चित्ते सुखत्वेनैव रज्यते ।
यतस्तुप्रणमोत्कर्षात् सराग इति कथ्यते ॥

॥ रागलक्षणम् ॥

योयं ध्वनिविशेषस्तु स्वरवर्ण विभूषितः ।
रञ्जको जनचित्तानां सरागः कथितो बुधैः ॥

॥ स्वरनिर्वचनम् ॥

श्रुत्यनन्तर जोयश्शब्दोऽनुकरणात्मकः ।
स्वरो रञ्जयति श्रोतुः चित्तं सस्वर उच्यते ॥

॥ षड्रागोत्पत्तिः ॥

शिवशक्तेः समायोगात् रागानां संभवोऽभवत् ।
पंचास्यात् पंच रागास्युः षष्टस्तु गिरिजा मुखात् ॥

॥ वेदात् रागोत्पत्ति प्रकारः ॥

सामवेदात्स्वरा जाता स्वरेभ्यो ग्राम संभवः ।
ग्रामेभ्यो जातयो जाताः जातिभ्यो राग संभवः ॥

॥ स्वरग्राममूर्छनादि संख्या प्रमाणम् ॥

सप्तस्वरास्त्रयो ग्रामः मूर्छनाश्चेक विंशतिः ।
द्वा विंशतिश्च श्रुतयः एतेभ्यो रागसंभवः ।
षड्जादयस्स्वरास्सप्त ग्रामौ द्वौ षड्जमध्यमौ ॥

सैरंध्रीं परिवादिनीं मधुकरीं ज्योषावतीं वल्लकीं
गीतं नृत्य सुवाद्य मिश्र मधुरं संगीत माकर्ण्यताम् ॥

पत्ये नमः सङ्गीतं श्रावयामि ।

॥ सुसंगीतम् ॥

सङ्गीतमपि साहित्यं सरस्वत्यास्स्तनद्वयं ।
स्वरेणपदसंयुक्तं छन्दसा च सुसंयुतं ॥
सुवाद्यतालसंयुक्तं सुसंगीतं च श्रूयताम् ॥

पत्ये नमः सुसंगीतमपि श्रावयामि ।

षड्रागः - Six Ragas.

भैरवीं मालकोशश्च हिंदोळो दीपकस्तथा ।
श्रीरागो मेघरागश्च षडैते पुरुषाः स्मृताः ॥

रागाङ्गनाः - Raginis or wives of Ragas.

भैरवी गुजरी रामकलि काटोदिका तथा ।
वैराटि स्वरसंयुक्तौ भैरवस्य वरांगनाः ॥
वसन्ती पंचमी चैव ललिता च बिल्लवती ।
केशाक्षसहिता एता हिन्दोलस्य वरांगनाः ॥
धन्याश्री नाटिका चैव जेतश्री च पलाशिका ।
कामोदि सहिता एता दीपकस्य वराङ्गनाः ॥
मालवी त्रिवळी गौरी पूर्विका टंकिका तथा ।
श्रीरागस्याङ्गनाश्चाथ सायंकाले प्रगीयते ॥
वागीश्वरी ककुभा च पर्यङ्का सोहनी तथा ।
स्वभावती गुनकली मालकोशस्य वल्लभाः ॥

*॥ नृत्याष्टकम् ॥

नृत्तंताललयान्वितं च नटनं लास्यं तथा ताण्डवं
नृत्यं भावरसै र्युतं च ललितं दृश्यं च रासं शुभं ।
नारीभिश्च सुनर्तकैश्च रचितं रंगे प्रवृत्तं वरं
रंभाद्यप्सरसांगणैः कृतमिवश्लाघ्यं प्रभो दृश्यतां ॥ १ ॥

पत्ये नमः नृत्यं दर्शयामि ।

मल्हारो सोरठी चैव सारंगा बडहंसिका ।
मधुमाध्या च संयुक्ता मेघरागस्य वल्लभाः ॥

॥ कालसारूप्यात् तालस्य भगवत्‌रूपता ॥

तत्तत्ताल स्वरूपं अनेकधा तेषु प्रवेश्य तालस्यभगवद्रूपस्य सर्वव्यापकत्वं सर्वान्तर्यामित्वं च दर्शनीयमिति ॥

वसनिरसवतिहृदिसतां ननाकारान्वहन्नलंकारान् ।
श्रुतिमात्रवेद्यविभवो बहुतररागोऽथयोऽच्युतोजयति ॥

॥ स्वरस्य सर्वव्यापकत्वम् ॥

यथा शुद्धा सरिगमादिस्वराः सर्वेषु रागेषु प्रविश्य—स्वस्व सर्वव्यापकत्वं सर्वान्तर्यामित्वं च दर्शयन्ति—तथावाद्यतालगतयोपि ॥

* The Technical names of Indian Dances from the Shastraic 108 dances.

॥ गीतनिर्वचनम् ॥

धातु मातु समायुक्तं गीतमित्युच्यते बुधैः ।
तत्र नादात्मको धातुः मातुरक्षर संचयः ॥

अंचितं च कुंचितं निकुंचितं च सर्पितं
लोलितं च दण्डपात नूपुरं च वृश्चिकं ।
स्वस्तिकं कटीसमं निकुट्टकं च वर्तितं
दृश्यतां च छिन्नकर्ण मूर्ध्वजानु नर्तनम् ॥ २ ॥

पत्ये नमः नाट्यं दर्शयामि ।

आवर्तं हरिणप्लुतं च ललितं दिक्स्वस्तिकं क्रान्तकं
विद्युद्भ्रान्त समुन्नतं च वलितं संभ्रान्त विष्कंभकं ।
डोलपाद सुदंडपक्ष शकटं प्रेङ्खोळितं चार्गळं
विष्णुक्रान्त सुचक्रमण्डलमिदं नाट्यं प्रभो दृश्यतां ॥३॥

पत्येनमः नटनं दर्शयामि ।

॥ द्विविधंगीतम् ॥

गीतं च द्विविधं प्रोक्तं यन्त्रगात्र विभागतः ।
यंत्रं स्याद्वेणु वीणादि गात्रं तु मुखजं मतम् ॥

॥ गीतमहिमा ॥

शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति गानरसं फणी ॥
गीतेन हरिणा रंगं प्राप्नुवंत्यपि पक्षिणः ।
वनादायांति फणिनः शिशवो न रुदन्ति च ॥

॥ वेदादि गानमहिमा ॥

जपकोटि गुणं ध्यानं ध्यानकोटिगुणो लयः ।
लयकोटि गुणं गानं गानात् परतरं नहि ॥

लीनं स्वस्तिकरेचितं समनखं पादापविद्धं वरं
सूचीविद्धमथो नितंबकरणं घूर्णं भुजंगाश्चितं ।
पार्श्वक्रान्त निवृत्तकं च चतुरं सिंहस्य विक्रीडितं
मल्ली च मदस्खलं च भ्रमरं नाट्यं प्रभो दृश्यतां ।।४।।

पत्ये नमः नर्तनं दर्शयामि ।

उन्मत्तं शकटास्यकं च मणिकाक्रीडं तथा व्यंसितं
वक्षःस्वस्तिक संज्ञकं च वृषभक्रीडं लतावृश्चिकं ।

॥ नृत्यलक्षणम् ॥

देव ऋष्या प्रतीतेय सालमान रसाश्रितः ।
सविलासोंग निक्षेपो नृत्य मित्युच्यते बुधैः ॥

॥ द्विविधनृत्यम् ॥

तांडवं च तथा लास्यं द्विविधं नृत्य मुच्यते ।
पेवलि बहुरूपं च तांडवं द्विविधं मतम् ॥

॥ नाट्यं पञ्चमोवेदः ॥

इहानु श्रूयते ब्रह्मा शक्रेणाभ्यर्थितः पुरा ।
चकाराकृष्य वेदेभ्यो नाट्य वेदं तु पंचमम् ॥

॥ गान्धर्ववेदोत्पत्तिः ॥

उपवेदोऽथवेदाश्च चत्वारः कथितास्मृतौ ।
तत्रोपवेदो गान्धर्वः शिवेनोक्तः स्वयं भुवा ॥

॥ नृत्यप्रवर्तनम् ॥

गेयादुत्तिष्ठते वाद्यं वाद्यादुत्तिष्ठते लयं ।
लयताल समारब्धं ततो नृत्यं प्रवर्तते ॥

नाट्यं वृश्चिककरेचितं च वलितो वर्धनिकुट्टं तथा
दृष्ट्वानन्दय पृष्ठस्वस्तिकमथो विक्षिप्तिका क्षिप्तिकं॥५॥

पत्ये नमः अभिनयं दर्शयामि ।

सिंहाकं करहस्तकं च जनितां चोद्घट्टितं नाट्यकं
दिव्यं दण्डकरेचितं च भुजगत्रस्तं कटिभ्रान्तकं ।
वैशाखस्यचरेचितं शुभमतिक्रान्तार्धसूचिं तथा
दृष्ट्वानन्दय भो ललाटतिलकं चालातकं ताण्डवं ॥६॥

पत्ये नमः ताण्डवं दर्शयामि ।

॥ नृत्यफलम् ॥

यो नृत्यति प्रहृष्टात्मा भावैर्बहु सुभक्तितः
स निर्दहति पापानि जन्मान्तर शतेष्वपि

॥ नृत्यमहिमा ॥

नृत्यतां श्रीपतेरग्रे तालिकावदनैर्भृशम्
उड्डीयन्ते शरीरस्थाः सर्वे पातकपक्षिणः ॥

॥ नटराजकृष्णः ॥

कालियस्य फणामध्ये दिव्यं नृत्यं करोतितं ।
नमामि देवकीपुत्रं नृत्यराजान मच्युतम् ॥

॥ प्रचण्डशिवताण्डवम् ॥

जगत्वदभ्रविभ्रमभ्रमद्भुजंगमस्फुरे
द्धगद्धगद्धिनिर्गमत्करालभालहव्यवाट् ।

ऊर्ध्वत्तं तलपुष्पकं च स्खलितं चार्धं च मत्तालिका
मक्षिप्तस्य चरेचितं च सुमहा गंगावतारादिकं ।
सूचींचापि विवर्तितं च तलसंस्फोटं च गृध्रावलीं
लास्यं मण्डलस्वस्तिकं च विपुलं संदृश्य संतुष्यताम् ॥
पत्ये नमः लास्यं दर्शयामि ।

लास्यताण्डवसंयुक्तं नृत्यं च द्विविधं तथा ।
नानाविलाससंयुक्तं नानानाट्यं च दृश्यताम् ॥८॥
पत्ये नमः नानाविध नृत्यं दर्शयामि ।

धिमिद्धिमिद्धिध्वनन्मृदंगतुंगमंगल
ध्वनिक्रम प्रवर्तित प्रचंडतांडवः शिवः ॥

॥ प्रदोषकाल शिवताण्डवसेवा ॥

कैलासशैलभुवने त्रिजगज्जनित्रीं
गौरींनिवेश्य कनकाञ्चितरत्न पीठे ।
नृत्यं विधातुमभिवाञ्छति शूलपाणौ
देवाः प्रदोष समये नु भजन्ति सर्वे ॥

॥ नर्तकीवर्णनम् ॥

स्वेदक्लेदितकंकणां भुजलतां कृत्वा मृदङ्गाश्रयां
चेटीहस्तसमर्पितैकचरणां मंजीरसंधित्सया ।
साभूयः कुचकंपसूचितरयं निश्वांसमामुंचती
रंगस्थान मनंगसात्कृतवती मालावधूस्तस्थुषी ॥(सुभाषितरत्नभांडागार)

॥ वाद्याष्टकम् ॥

तन्त्रीवाद्यं वंशवाद्यं चर्मवाद्यं तथैव च ।
कांस्यवाद्यं च तालादीनाकर्णय मम प्रभो ॥

सुब्रह्मवीणां च सुरुद्रवीणां
निश्शङ्कवीणां महतीं च वीणां ।
कलावतीं वारणहस्तवीणां
सुकच्छपीं चापि शृणुष्व वीणां ॥ १ ॥

पत्ये नमः विविधवीणावाद्यानि श्रावयामि ।

मयूरवाद्यं च सुमोरचंगं
सितारबंजो [1]पणवादिवाद्यं ।
स्वरैक्यवाद्यं च [2]सुताल गोमुखं
श्रोत्रप्रियं वाद्यगणं शृणुष्व ॥ २ ॥

पत्ये नमः विनोदवाद्यानि श्रावयामि ।

॥ विवाहमहोत्सवादि कालेषु विविधवाद्यावश्यकता ॥

रुक्मिन्याः सत्यभामायाः कालिन्दी मित्रविन्दयोः ।
जाम्बवत्या नाग्नजित्या लक्ष्मणा भद्रयोरपि ॥
कृष्णस्याष्टमहिषीनां पुरोद्वाह महोत्सवे ।
ततं शुषिरमानद्धं घनञ्च युगपञ्चनाः ॥
अवादयन्न संख्यातमिति पौराणिकी श्रुतिः ॥

[1] सुपीटीलवाद्यम्
[2] तबलां च तालं

सुब्रह्मवीणां च सुरुद्रवीणां निश्शंकवीणां महतीं च वीणां।
कलावतीं वारण हस्तवीणां सुकच्छपीं चापि श्रृणुष्व वीणाम्

"इमौदंपती" तुम्बुरुनारदाविव वीणागानप्रवीणौ।
विश्वावसु वेणुगोपालाविव वेणुगान निरतौ च भूयास्ताम् ॥

सुनागस्वरं भेरिवाद्यं च शृङ्गं
डफं ढोल कूर्मीं सनायीं पिनाकीं ।
विपंचीं च घन्सद् गणं डिण्डिमं च
शृणु त्वं मधुस्यन्दि चित्रं च वाद्यं ॥ ३ ॥
पत्ये नमः मङ्गळवाद्यानि श्रावयामि ।

(पञ्चचामरवृत्तम्)

दुंदुभिं च झनसवाद्य तित्तिरीं च तुम्बकीं
ढक्कुलीं च घडसवाद्य घर्घरं च कुण्डलीं ।
स्कंबिकां च ढनसवाद्य झर्झरं च ढंसवीं
श्रूयतां सुडमरुकादि वाद्यघोष मद्भुतं ॥ ४ ॥
पत्ये नमः जयवाद्यानि घोषयामि ।

हस्तिकां च कुब्जिकां च लुंबिकां च सेलुकां
स्तम्बिकां च शृङ्गिकां च पालिकां च शुक्तिकं ।

॥ वीणानामानि ॥

१ शिवस्यवीणा - लम्बी
२ सरस्वत्याः - कच्छपी
३ नारदस्य - महती
४ तुम्बरोः - कलावती
५ विश्वावसोः - बृहती
६ गणानां - प्रभावती

॥ जातिभेदेन वाद्यानि ॥

ततं वाद्यं तु देवानां गंधर्वाणाञ्च शौषिरम् ।
आनद्धं राक्षसानां तु किन्नराणां घनं विदुः ॥

स्कम्बिकां च लावजां च दर्दुरं च कुञ्जिकां
श्रूयतां श्रुतिप्रियं सुवाद्यमेतदद्भुतम् ॥ ५ ॥

पत्ये नमः कौतुकवाद्यानि श्रावयामि ।

मुरज पटह ढक्का बिंब कोदर्प बुक्का
करट कमठ चुक्का दौण्डिशाना हुडुक्का ।
टुडुकि कुडव झंझा शंखवाद्यं कुडुक्का
टमुकि त्रिवळि भाणः शुष्कलं च शृणुष्व ॥६॥

पत्येनमः शुद्धवाद्यानिश्रावयामि ।

(शार्दूलविक्रीडितम्)

ज्येष्ठा श्रीलघुकिन्ननरीं च कपिला चालावणी वाद्यकं
त्त्रित्रा सच्छतचन्द्रिका च मधुरा चौडुम्बरी ढंसवी ।
शुद्धास्यान्न कुलौष्ठिका च रुचिरं हस्तं गदावारणं
कूर्मी चापि निबद्ध रुद्र त्रिशवी वाद्यं ततं श्रूयताम् ॥

पत्येनमः ततवाद्यानि श्रावयामि ।

॥ ततलक्षणम् ॥

आलावणी ब्रह्मवीणा किन्नरी लघुकिन्नरी ।
विपंची वल्लकी ज्येष्ठा चित्रा ज्योषावती जया ॥
हस्तिका कुब्जिका कूर्मी शारंगी परिवादिनी ।
त्रिशवी शतचन्द्री च नकुलौष्ठी च ढंसवी ॥

(आर्यावृत्तम्)

करतालं कांस्यबलं जयघंटां च शुक्तिकावाद्यं
मंजीरं पटवाद्यं पट्टातोघं च घर्घरं वाद्यं।
झंझातालं कर्तरि उंकर घनादिकं वाद्यं
द्वादशसंख्यं सर्वं श्रुत्वानन्दयकंबिकायुक्तं च ॥

पत्येनमः घनवाद्यानि श्रावयामि।
जयघण्टां च वादयामि।
नानाविधवाद्यानि श्रावयामि।

दारुज शंखज लोहज वंशज गेयादि पंचविधं वाद्यं।
श्रृणु पंचमहावाद्यं शुभदं पांचभौतिकं दिव्यं ॥

॥ लीला शुकः ॥

लीलाशुकं ते कलमालपन्तं
विनोदयन्तं भगवत्कथाभिः।

औडंबरी पिनाकी च निबंधः शुष्कलस्तथा।
गदावारणहस्तश्च रुद्रोऽथ शरमंडलः ॥
कपिलासो मधुस्यंदीघोणेत्यादि ततं भवेत् ॥

॥ घनलक्षणम् ॥

अनुरक्तं विरक्तं च द्विविधं घन वाद्यकं।
गीतानुगमनं रक्तं विरक्तं ताल संश्रयं ॥
भेरीं मृदंग मुरज पणवानक गोमुखाः।
ढक्का जर्झर निस्साण वाद्यभेदास्त्वनेकाः ॥

विचक्षणं भूषण भूषिताङ्गं
भक्त्या करे नाथ समर्पयामि ॥

पत्येनमः लीलाशुकं समर्पयामि ।

॥ आंदोळिका ॥

ऊढां सुन्दरयोषाभिः नवरत्नमयीं वरां ।
आंदोळिकामर्पयामि आरोह त्वं दयानिधे ॥

पत्ये नमः आंदोळिकामारोहयामि ।

*॥ शिबिका ॥

पट्टवस्त्र परीधाना स्वर्णाच्छादनसंयुता ।
शिबिकारुह्यतां नाथ कौशेयास्तरणा शुभा ॥

पत्ये नमः शिबिकां समर्पयामि ।

॥ शुकः मञ्जुपाठः ॥

प्रकटयति रागमधिकं लपनमिदं वक्रिभाणमावहति ॥

॥ शुकस्य शुभसूचकत्वम् ॥

वामः पठम् राजशुकः प्रयाणे शुभं भवेद्दक्षिणतः प्रवेशे ।
वने चराः काष्ठशुकाः प्रयातुः स्युः सिद्धिदाः संमुखमापतन्तः ॥

(वसन्तराजशाकुने सर्ग ८)

(सुरक्ततुण्डः प्रियदर्शनश्च सुमंजुपाठश्च सुदाडिमी प्रियः ॥)

* Gold Palanquin.

नार्याः पतिव्रतायास्तु पतिरेवेश्वरोमतः ।
अतस्तमेवसेवेत भक्त्येश्वरमिवादरात् ॥

मल्लीभिर्ललना प्रियैश्चपरिकैः मुक्ताफलैः कल्पितं ।
पुष्पान्दोलनमम्बुजैर्विलसितं भक्त्याप्रभो स्वीकुरु ॥

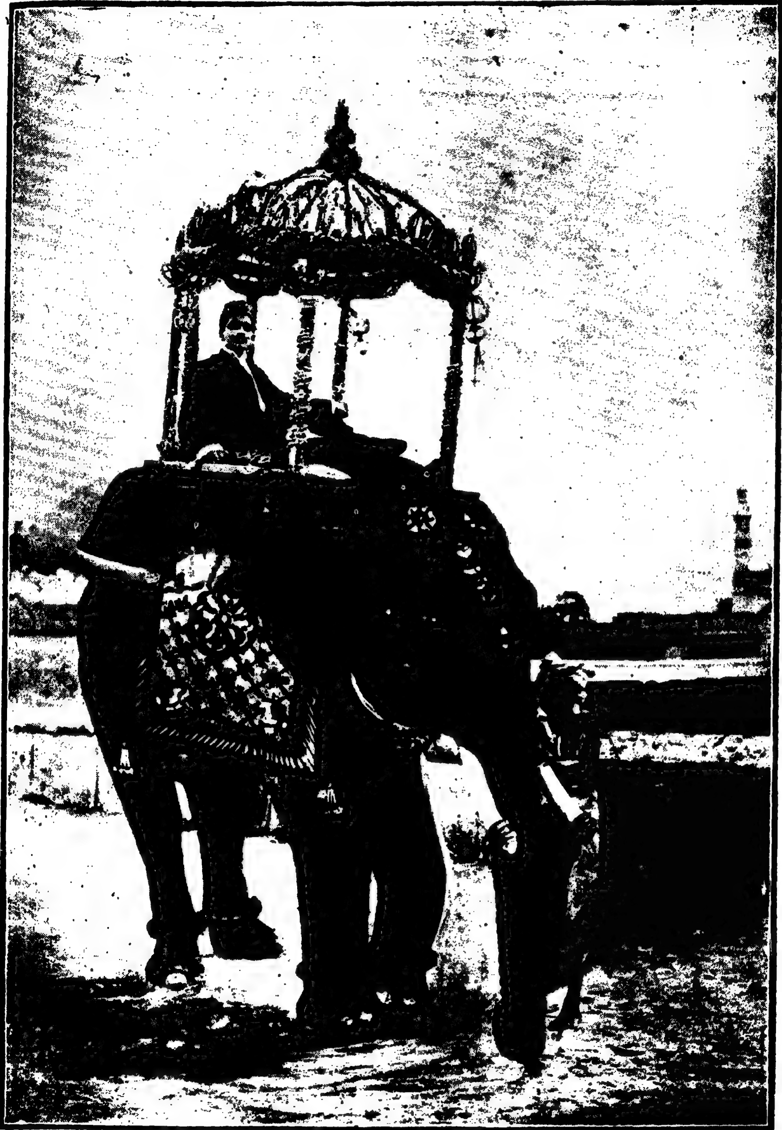
देवेभ्योपिहि पूज्यस्तु स्वगुरुर्ब्रह्मचारिणां ।
स्त्रियश्च स्वं च भर्त्तारमृते पूज्यं न दैवतम् ॥

वाह्याश्वोऽनिलवेगोऽयं रत्नकाञ्चन भूषणः ।
आरुह्यतां समञ्जीरः पट्टपल्याण भासुरः ॥

पतिर्बन्धुर्गतिर्भर्ता दैवतं कुलयोषितः ।

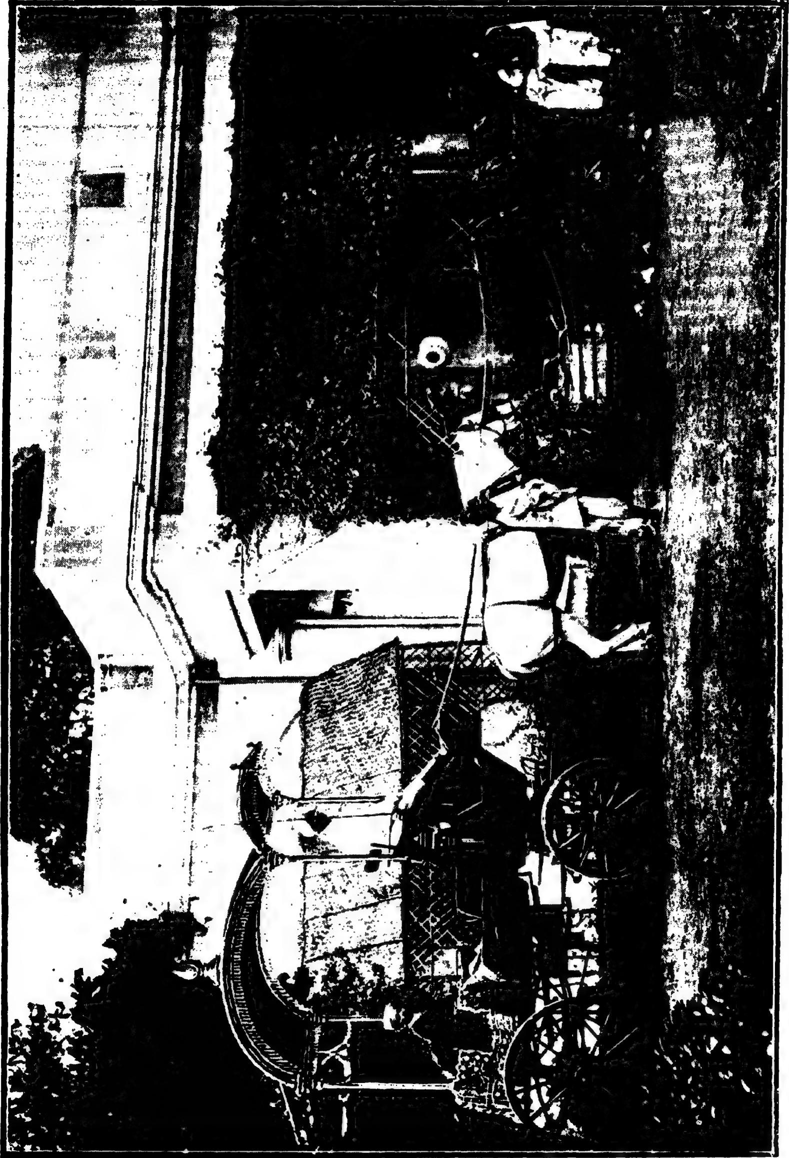
सर्वस्माच्चपरः स्वामी न गुरुः स्वामिनः परः ॥

हस्तिपांकुश संयुक्तः कर्णलंबित चामरः ।

मंदे भस्ते मुदे भूया दुदागोऽयं सदाशिवः ॥

कामैरुच्चावचैः साध्वी प्रश्रयेणदमेनच ।
वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा काले काले भजेत्पतिम्

तारकत्वरितोपेत चतुस्तुरगयोजितं ।
उत्तमं रथमारुह्य कुरुपूर्णं मनोरथम् ॥

॥ अश्वारोहणम् ॥

सदेवमाणि सुश्रीदः कण्ठाभरण भूषितः ।
पंचधारानाद्द्यचणः पञ्चकल्याणलक्षणः ॥
वाहाश्वोनिलवेगोयं रत्नकाञ्चन भूषणः ।
आरुह्यतां समंजीरः पट्टपल्याणभासुरः ॥
पत्येनमः अश्वमारोहयामि ।

॥ गजारोहणम् ॥

ऐरावणो रणद्धण्टः क्वणत्किङ्किणिकन्धरः ।
कौशेयास्तरणास्तीर्णो लसत्स्वर्णवरण्डकः ॥
हस्तिपांकुशसंयुक्तः कर्णलम्बितचामरः ।
मदेभस्ते मुदे भूयादुदारोयं सदाशिवः ॥
पत्ये नमः ऐरावतादि गजमारोहयामि ।

॥ रथारोहणम् ॥

तारक त्वरितोपेतश्चतुस्तुरगयोजितं
चतुश्चक्रयुतं पुष्परथं ध्वजविराजितं ।

॥ अश्वयान ॥

घोटकारोहणं वात पित्ताग्निश्रमक्लमतम् ।
मेदोवर्णकफघ्नं च हितं तद्बलिनां वरम् ॥

॥ हस्तियान ॥

पित्तानिलकरो हस्ती लक्ष्म्यायुः पुष्टिवर्धनः ।

ससारथिं सुवर्णेन चित्रितं समलंकृतम् ।
उत्तमं रथमारुह्य कुरु पूर्णं मनोरथम् ॥

पत्ये नमः रथमारोहयामि ।

॥ नानारथ समर्पणम् ॥

क्रीडापुष्परथं तथाध्वरथकं याने शतांगरथं
युद्धे चक्ररथं च योग्यसुरथं कर्णीरथं श्रीरथम् ।
देवार्थे च मरुद्रथं प्रवहणं स्यात् गर्भकं स्यन्दनं
प्राप्यैतान् बहुशोभमान सुरथानारुह्य संतुष्यतां ॥

पत्ये नमः नानादिव्य रथारोहणं समर्पयामि ।

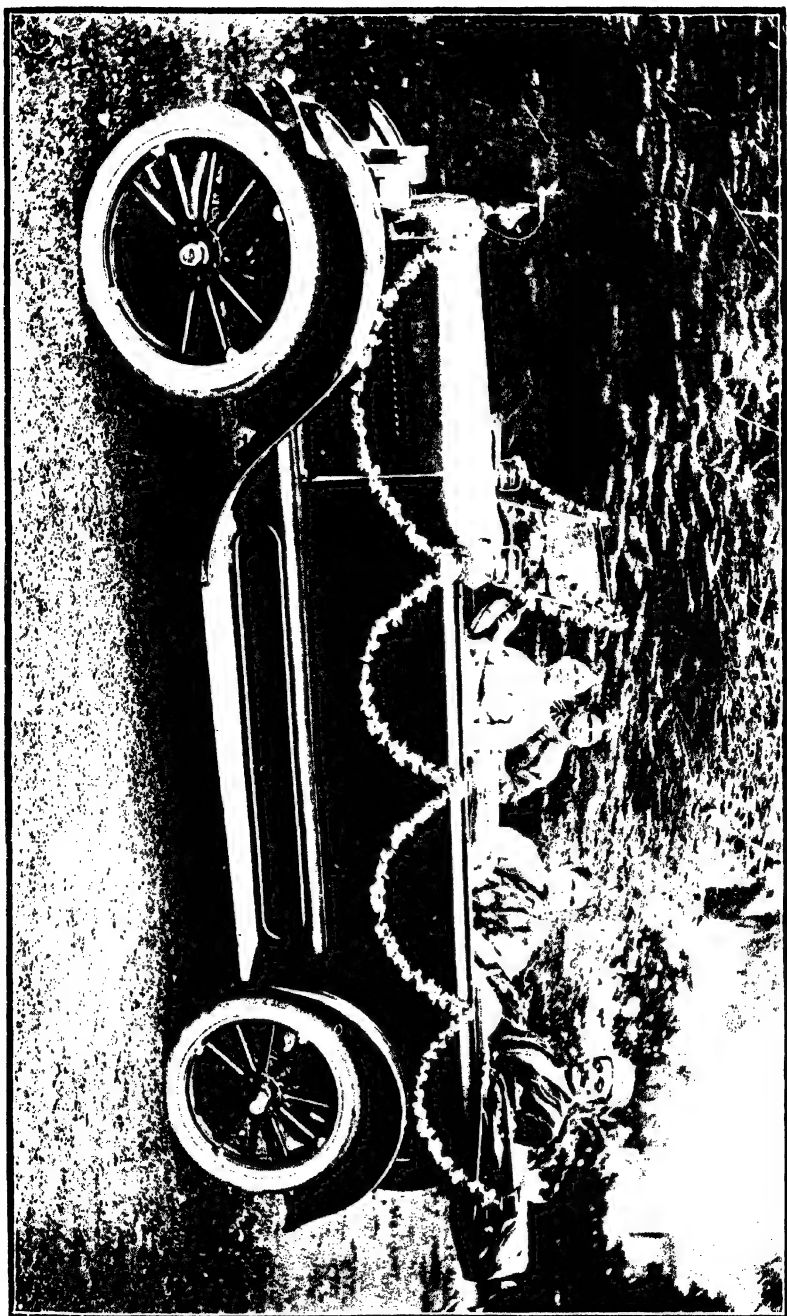
* व्योमयानम् (डयनारोहणम्)

आकाशसञ्चारि सुरम्यवाहनं
गन्धर्वदेवैरतिविस्मितं च ।
पुष्पाद्यलंकारयुतं सुशोभितं
सुवर्ण डयनं च समर्पयामि ॥

पत्ये नमः डयनारोहणं समर्पयामि ।
ध्वजं समर्पयामि । पताकाञ्च समर्पयामि ।

---

* Æroplane.

स्नानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षणम् ।
प्रदक्षिणं पृथिव्याश्च सर्वाणि च तपांसि च
सर्वाण्येव व्रतानीति महादानानि यानि च ।

उपासनानि पुण्यानि यान्यन्यानि च विश्वतः ।
गुरुसेवा विप्रसेवा देवसेवादिकं च यत् ।
स्वामिनः पादसेवायाः कलां नार्हन्ति षोडशीं ॥

॥ पादसंवाहनम् ॥

आराधितोसि विविधै रुपचारसङ्घैः
संवीजितोसि व्यजनैरपि चामराद्यैः ।
अङ्के निधाय मम नाथ यथासुखं भो
संवाहयामि चरणौ तव पद्मताम्रौ ॥
पत्ये नमः पादौ संवाहयामि ।

॥ पादुके ॥

सुरत्नयंत्रिके रम्ये पादुके हेमभूषिते ।
अर्पिते चार्यपादाभ्यां अधिरोह कृपानिधे ॥
पत्ये नमः पादुके समर्पयामि ।
पत्ये नमः समस्त राजोपचारान् समर्पयामि ।

॥ पतिप्रार्थनापञ्चकम् (भुजङ्गप्रयातवृत्तं) ॥

गळे रत्नहारं करे पारिहार्यं
स्रजं पुष्पमालाञ्च गुच्छं वहन्तम् ।

॥ पादुकाप्रयोजनम् ॥

पादुकारोहणं कुर्यात् पूर्वं भोजनतः परम् ।
पादरोगहरं वृष्यं चक्षुष्यं चायुषे हितम् ॥

॥ गुरुचरणारविन्द महिम्नस्तोत्रम् ॥

तत्र नाथ चरणारविन्दयोः कुंकुमा सवझरी मरन्दयोः ।
द्वन्द्वमिन्दु मकरन्द शीतलं मानसं स्मरति मंगलास्पदम् ॥

(रुद्रयामले गुरुपादुका स्तोत्रे)

सदा भूषिताङ्गं स्वयं सुन्दराङ्गं
पतिं देवरूपं गुरुं त्वां भजामि ॥ ॥ १ ॥

मुखेवेदमन्त्रं वरं हीरपुण्ड्रं
श्रुतौ कुण्डलं वज्रलोलं सुगन्धं ।
भुजे चाङ्गदं नागभूषां वहन्तं
पतिं देवरूपं गुरुं त्वां भजामि ॥ २ ॥

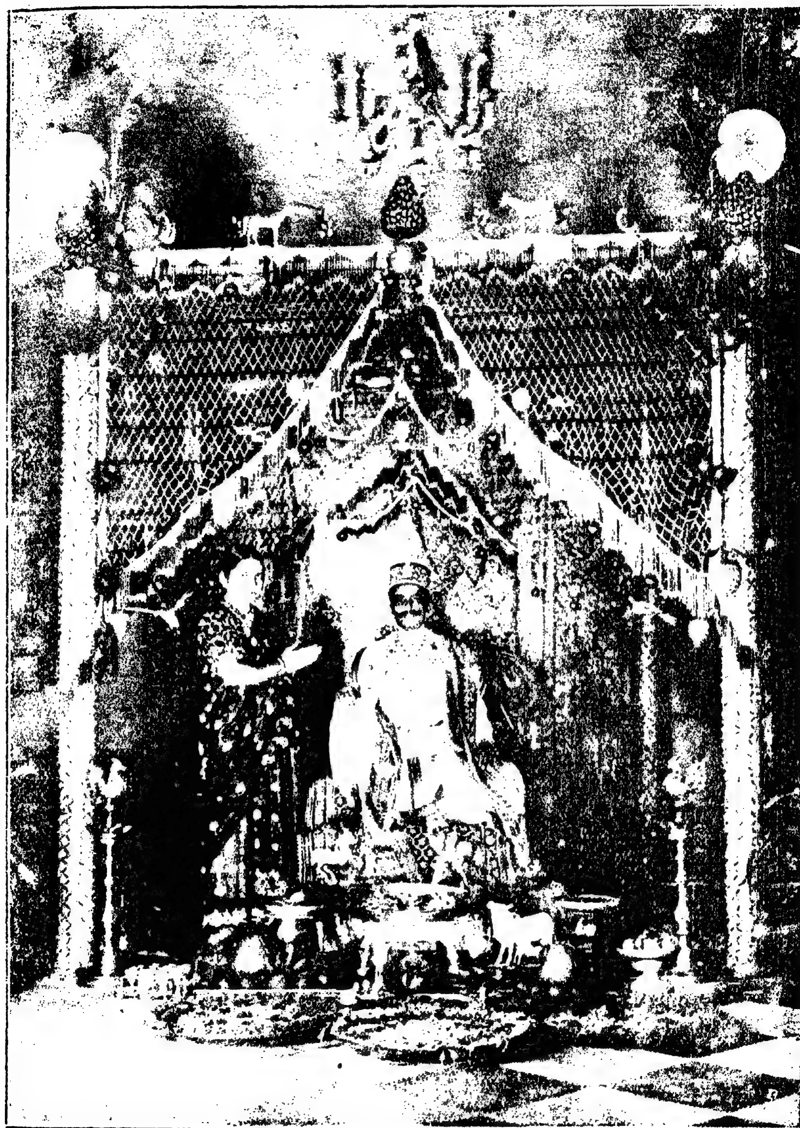
सुमुक्तायुतं यज्ञसूत्रं किरीटं
विचित्रोत्तरीयं च वज्रांगुळीयं ।
कटौ मेखलां स्वर्णवस्त्रं धरन्तं
पतिं देवरूपं गुरुं त्वां भजामि ॥ ३ ॥

वृतं ब्राह्मणैर्वेदघोषानुरक्तं
स्फुरद्दीप्तिमन्तं हुताशं यजन्तं ।

॥ शिवप्रार्थना ॥

गळे यस्य नीलं करे यस्य शूलं किरीटे निशीशो ललाटे हुताशो ।
भुजे भोगिराजो वयं तस्य धन्याः भजामो भजामो भजामो भजामः ॥
उमा यस्य वामे मुखे यस्य नेत्रं शिरस्यभ्रगंगा सदा भस्म जालं ।
तनौ कामिनी यस्य तत्तुल्यदैवं न जाने न जाने न जाने न जाने ॥
अकण्ठे कळङ्का दनंगे भुजङ्गा दपाणौ कपालादफाले नलाक्षा ।
दवामे कळत्रा दमौळौ शशाङ्का दहं दैव मन्यं न मन्ये न मन्ये ॥
(शिवत्वेन पतिं ध्यात्वा पूजयेद्दिव्यनामभिः ॥)

यापतिं हरिभावेन भजेच्छ्रीरिवतत्परा ।
हर्यात्मना हरेर्लोके पत्याश्रीरिवमोदते ॥

गलेरत्नहारं करेपारिहार्यं स्रजं पुष्पमालां च गुच्छं वहंतं

सदा वासुदेवं भजन्तं महान्तं
पतिं देवरूपं गुरुं त्वां भजामि ॥ ४ ॥

भुवि ख्यातिमन्तं महाभाग्यवन्तं
सुगोविन्दनाम्ना प्रतीतं स्मरन्तं ।
सुभद्रापतिं राधिकाप्राणनाथं
पतिं देवरूपं गुरुं त्वां भजामि ॥ ५ ॥

॥ कृतपूजानिवेदनम् ॥

पतिव्रतास्वरुंधत्या सावित्र्याप्यनसूयया ।
शाण्डिल्यया चंद्रमत्या लक्ष्म्या च शतरूपया ॥

मेनया च सुनीत्या च संज्ञया स्वाहया यथा ।
पूजिताः स्वस्वभर्तारः तथा त्वाहमपूजयम् ॥

नमस्तुभ्यं प्राणनाथ सतीप्राणपरायण ।
ईप्सितं मे वरं देहि परत्र च परां गतिं ॥

॥ क्षमापणम् ॥

क्षमस्व पत्नीपरदेवते त्वं
ममापराधान् गृहकृत्यजातान् ।
भक्तिं मदीयां सफलां कुरुष्व
संप्रार्थये नाथ नमोनमस्ते ॥

करचरणकृतं वाक्कायजं कर्मजं वा
श्रवण नयनजं वा मानसं वाऽपराधं ।
विहितमविहितं वा सर्वमेतत्क्षमस्व
जय जय करुणाब्धे क्षमहि मां प्राणनाथ ॥

॥ अर्पणम् ॥

पतिर्बन्धुर्गतिर्भर्ता दैवतं कुलयोषितः।
सर्वस्माच्च परः स्वामी न गुरु स्स्वामिनः परः ॥

सर्वदेवमयस्वामी सर्ववेदमयश्शुचिः।
सर्वपुण्यस्वरूपश्च पतिरूपी जनार्दनः ॥

अनया पूजया नित्यं तृप्तोभवतु मानदः ।
अष्टोत्तरशतेन त्वां तीर्थाना मभिषिच्य च ॥

पुष्पाण्यष्टोत्तरशतं भूषाश्चाष्टोत्तरंशतं ।
भक्ष्याण्यष्टोत्तरशतं फलान्यष्टोत्तरं शतं ॥

॥ पत्यर्पणम् ॥

कायेन मनसा वाचा सर्वदा प्रियकर्मभिः ।
या प्रीणयति भर्तारं सैव ब्रह्मपदं लभेत् ॥

॥ कृष्णार्पणम् ॥

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।
यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ (भ. गीता अ. ६)

॥ सर्वं श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

वाद्यान्यष्टोत्तरशतं नाद्यान्यष्टोत्तरंशतं ।
एभिरष्टोत्तरैर्नाम्नामष्टोत्तरशतेन च ।
भक्त्या मया कृतां पूजां स्वीकृत्य वरदोभव ॥

अनेन यथाशक्ति यथाप्रज्ञं यथामिळितोपचार-द्रव्यं मया कृतेन सर्वसौभाग्यसौमङ्गल्यप्रदायकेन पति-पूजनेन महाविष्णुस्वरूपी पतिदेवः प्रीयतां ॥

मम पतिदेवता सुप्रीता सुप्रसन्ना वरदा भवतु ।
इति साक्षतं जलं भूमौ विसृजेत् ।

॥ पतिमहिमानुसंधानम् ॥

नास्ति भर्तृसमो नाथो नास्ति भर्तृसमं सुखं ।
विसृज्य धनसर्वस्वं भर्ता वै शरणं स्त्रियाः ॥
पति र्हि देवो नारीणां पतिर्बन्धुः पतिर्गतिः ।
पत्युस्समा गतिर्नास्ति दैवतं वा यथा पतिः ॥

*॥ तीर्थग्रहणम् ॥

पतिपादोदकं पुण्यं सर्वतीर्थफलप्रदं ।
सर्वसंपत्प्रदं दिव्यं सर्वपापहरं शुभम् ॥

---

*॥ पतिपादोदकमहिमा ॥

तीर्थस्नानार्थिनी नारी पतिपादोदकं पिबेत् ।
शङ्करादपि विष्णोर्वा पतिरेवाधिकः स्त्रियाः ॥

आयुः प्रजां धनं धान्यं सर्वसौभाग्यवर्धनं ।
मंगळं सततं स्त्रीणां महाभाग्यं शुभं शुभं ॥

इतिमन्त्रैः त्रिवारं पतिपादथीर्तं पिबेत् ।

॥ इति पतिपूजा प्रयोगस्समाप्तः ॥

तीर्थार्थिनी सदा नारी पतिपादोदकं पिबेत् ।
तेन कर्म विपाकेन सर्वतीर्थ फलं लभेत् ॥

न दानै श्शुध्यते नारी उपवासशतैरपि ।
न तीर्थ सेवया तद्वत् भर्तुः पादोदकैर्यथा ॥

॥ तीर्थग्रहणविधिः ॥

अत्रिरुवाच

मन्त्रेण पादयोर्दत्तं आधानं पाद्यमुच्यते ।
तत्पाद्य तीर्थमादाय शिरसि प्रोक्षयेत्पिबेत् ॥

॥ तीर्थग्रहणप्रकारः ॥

वस्त्रं चतुर्गुणं कृत्वा पाणौ पाणिं निवेश्य च ।
पाणौ तीर्थं प्रतिष्ठाप्य त्रिःपिबेद्बिन्दु वर्जितम् ॥

॥ स्वशरीरज तीर्थानि ॥

मनो विशुद्धं पुंरुषस्य तीर्थं वाचां तथा चेंद्रिय निग्रहश्च ।
एतानि तीर्थानि शरीरजानि स्वर्गस्य मार्गं प्रतिबोधयन्ति ॥

॥ मानसतीर्थ महिमा ॥

श्रृणु तीर्थानि गदतो मानसानि समानघे ।
येषु सम्यक् नरस्स्नात्वां प्रयाति परमां गतिं ॥

॥ पतिदेवनिरूपणम् ॥

सत्यंमाता पिताज्ञानं धर्मोभ्राता दयासखी ।
शांतिः कन्या क्षमापुत्रो पतिर्देवो ममस्मृतः ॥

॥ श्रीविष्णुपादोदकतीर्थग्रहण मंत्रः ॥

अकालमृत्युहरणं सर्वव्याधि निवारणं ।
समस्तपापक्षयकरं श्रीविष्णुपादोदकं शुभम् ॥

॥ श्रीविष्णुपादोदक तीर्थग्रहणमंत्रः ॥

(शार्दूलविक्रीडितम्)

गंगा पुष्कर नर्मदा च यमुना गोदावरी गोमती
तुंगा द्वारवती प्रयाग बदरी वाराणसी सिंधुभिः ।
कन्या सेतु सरस्वती प्रभृतिभिः ब्रह्माण्ड मध्ये जले
तीर्थस्नान मनन्तकोटि फलदं श्रीविष्णु पादोदकम् ॥ (ब्रह्माण्डपुराणे)

॥ श्रीविष्णुतीर्थग्रहणस्य त्रिविधं फलम् ॥

शातातप उवाच
अविद्या मूलनाशाय जन्मकर्म निवृत्तये ।
ज्ञानवैराग्य सिध्यर्थं विष्णोः पादोदकं पिबेत् ।

॥ दक्षिणामूर्तिदत्तात्रेयादि गुरुपादतीर्थमहिमा ॥

अविद्या मूलशमनं सर्वपाप प्रणाशनम् ।
गुरोः पादोदकं दिव्यं पुत्रपौत्र प्रवर्धनम् ॥

॥ श्रीः ॥

॥ सुभद्रापञ्चरत्नम् ॥

श्री वाणी धरणी महेशरमणी
पूजापुरस्कारिणी
भर्तुः पूजनकारिणी सुनितरां
सुश्रूषया तोषिणी ।
कान्तं दैवतमानिनी गुणगण
श्रेणी मनोहारिणी
पूनापुर्यवतारिणी विजयते
देवी सुभद्रामणी(णिः) ॥१॥

---

१. शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे ।
साधको नहि सर्वत्र चंदनं न वने वने ॥

२. काचिदेव हि जानाति महासाध्वी च स्वामिनं ।
अतिसद्वंश जाता च सुशीला कुलपालिका ॥

३. अनुकूलां विमलांगीं कुलजां कुशलां सुशीलसंपन्नाम्
पंचलकारां भार्यां पुरुषः पुण्यो दयाल्लभते ।

४. यावत्स्वलोमसंख्यास्ति तावत्कोट्ययुतानि च
भर्ता स्वर्गसुखं भुङ्क्ते रममाणा पतिव्रता ॥

श्रीमती सौभाग्यवती सुभद्राबाइ देवी ।

धन्या सा जननी लोके धन्योऽसौ जनकः पुनः ।
धन्यस्स च पतिः श्रीमान् येषां गेहे पतिव्रता ॥

देवेभ्योपिहि पूज्यमेव नितरां
भर्तारमाराधिनी
तत्पादोदकपायिनी प्रतिदिनं
संसेविनी नंदिनी ।
भर्त्राज्ञा परिपालिनी सुकुलिनी
पुण्या सुशीलामणी(णिः)
मद्रास्पत्तनवासिनी विमलिनी
भद्रा सुभद्रामणी(णिः) ॥२॥

सद्धर्माचरणी पतिप्रियमणी
मांगल्य संपन्मणी(णिः)
पातिव्रत्य विभूषिणी कुलमणी
वंशत्रयोद्धारिणी ।
सन्तानादिसमृद्धिनी सुजननी
सौभाग्य चूडामणी(णिः)
लाड्गोविन्दपदारविन्दरमणी
देवी सुभद्रामणी(णिः) ॥३॥

श्रीभगवानुवाच

५. देवता प्रतिमा दर्शात् तीर्थस्नायीभवेन्नरः ।
सूर्यस्य दर्शने भक्त्या सतीनां दर्शने तथा ॥

(श्रीमद्भागवते १-६-३४)

इन्द्राणी मनुकारिणी सुगुणिनी
सौजन्यशान्तामणी(णिः)
कल्याणी मृदुभाषिणी गृहमणी
कान्तामणी धीमणी(णिः)।
*जातीचंपकरत्नभूषणमणी
मुक्तामणी हारिणी
लाड्गोविन्दसखीमणी सुगृहिणी
भद्रा सुभद्रामणी(णिः) ॥४॥

वैदेहीदमयन्त्यरुन्धतिरमा
गौरी समाचारिणी
पूजाकल्पमणि प्रचारकमणी
लोकोपकाराग्रणी।
पुण्यश्लोक सतीमणी गुणमणी
साध्वीमणीनां मणी(णिः)
लाड्गोविन्दविहारिणी विजयते
धन्या सुभद्रामणी(णिः) ॥५॥

श्रीमहालक्ष्मी उवाच

६. तुष्टा च धीरा प्रियवादिनी च सौभाग्य युक्ता च सुशोभना
लावण्य युक्ता प्रियदर्शना च पतिव्रताया च वसामितासु ॥

* जाती हीरक हारिणीश्वरपुरेशानी सुराज्ञीमणी(णिः)

यस्य भार्या शुचिर्दक्षा भर्त्तारमनुगामिनी

नित्यं मधुरवक्त्री च सारमानरमारमा ॥

ममव्रते ते हृदयंदधामि ममचित्तमनुचित्तं ते अस्तु ।

ममवाचमेकमना जुषस्व प्रजापतिस्त्वा नियुनक्तुमह्यं ॥

॥ भार्यासूक्तम् ॥

भार्यामूलं गृहस्थस्य भार्यामूलं सुखस्य च ।
भार्या धर्मफलावाप्त्यै भार्या सन्तानवृद्धये ॥

भार्यां विना न धर्मोऽस्ति नार्थकामौ विशेषतः ।
धर्मकामार्थ कार्येषु भार्या पुंसः सहायिनी ॥

नास्ति भार्या समोबन्धुः नास्ति भार्या समंसुखं ।
नास्ति भार्यासमं लोके नरस्यार्तस्य भेषजं ॥

अर्धभार्या मनुष्यस्य भार्याश्रेष्ठतमः सखा ।
भार्यामूलं त्रिवर्गस्य भार्यामूलं तरिष्यतः ॥

यस्य भार्या गृहे नास्ति सापिचेत्प्रियवादिनी ।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहं ॥

सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्या या प्रियंवदा ।
सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या पतिव्रता ॥

यस्य भार्या शुचिर्दक्षा भर्तारमनुगामिमी ।
नित्यं मधुरवक्त्री च सा रमा न रमा रमा ।

यस्य भार्या गुणज्ञा च भर्तारमनुगच्छति ।
अल्पाल्पेन तु संतुष्टा सा प्रिया न प्रिया प्रिया ॥

अनुकूला न वाग्दुष्टा दक्षा साध्वी पतिव्रता ।
एभिरेव गुणैर्युक्ता श्रीरेव स्त्री न संशयः ॥

यदा यदा जगत्स्वामी देवदेवो जनार्दनः ।
अवतारं करोत्येषः तदा श्रीस्तत्सहायिनी ॥

यदा च भार्गवो रामः तदा भूद्धरणीस्त्वियं ।
राघवत्वेऽभवत्सीता रुक्मिणी कृष्णजन्मनि ।
अन्येषु चावतारेषु विष्णोरेषाऽनपायिनी ॥

॥ सुवासिनीपूजा ॥

॥ महापतिव्रताध्यानम् ॥

लक्ष्मी गौरी शची सीता सावित्री च सरस्वती ।
अरुन्धती सुकन्या च लोपामुद्रा सुवर्चला ॥
रोहिणी मदयन्ती च दमयन्ती च केशिनी ।
श्रीमत्यादि महाभागाः सर्वा मंगळदायकाः ॥

॥ पतिव्रतानामानि ॥

१. सूर्यस्य सुवर्चला. २. शक्रस्य शची. ३. वशिष्ठस्य अरुन्धती. ४. चन्द्रस्य रोहिणी. ५. अगस्त्यस्य लोपामुद्रा. ६. च्यवनस्य सुकन्या. ७. सत्यवतः सावित्री. ८. कपिलस्य श्रीमती. ९. सौदासस्य मदयन्ती. १०. सगरस्य केशिनी. ११. नलस्य दमयन्ती. १२. रामस्य सीता. १३. शिवस्य सती. १४. नारायणस्य लक्ष्मीः. १५. ब्रह्मणः सावित्री. १६. रावणस्य मन्दोदरी । इति पुराणान्तरम् ॥

महापतिव्रता एताः ध्यात्वा सर्व सुमंगलीः ।
लाड्गोविन्दस्य दयिता सुभद्रानामसंयुता ।
सुवासिनीनां पूजां च करिष्यामि शुभावहां ॥

॥ इति महापतिव्रता ध्यायेत् ॥

सुवासिनीभ्यो नमः

देहलेपनार्थमिदं सौमंगल्यप्रदं हरिद्राचूर्णम् ।
ललाटभूषणार्थं स्थासकार्थं इदं कुंकुमं ।
परिधानार्थं इदं वस्त्रं । इदं कञ्चुकं ।
मंगळसूत्र ताटंकादीनि ।
लेपनार्थं अयं परिमळगन्धः ।
इयं पुष्पस्रक् । इयं पुष्पमाला । इमानि पुष्पाणि ।
हरिद्रां कुंकुमं चैव सिन्दूरं कज्जलं तथा ।
कूर्पासकं च ताम्बूलं ताटंकं कंठसूत्रकम् ॥
नासिकाभरणं काचवलयं पुष्पशेखरं ।
पादांगुळीयकं चेति मांगल्याभरणानि वै ।
द्वादशैतानि सौभाग्यद्रव्याणि प्रददाम्यहम् ॥

॥ सद्गुणभूषणानि ॥

शीलं लज्जा च माधुर्यं दृढता आर्जवं तथा ।
पवित्रता च सन्तोषः सौहृदं विनयक्षमा ।
शुचिता पतिशुश्रूषा भूषा द्वादशसंस्मृताः ॥

॥ महापतिव्रतार्चना ॥

१. श्रीमहालक्ष्म्यै नमः
२. श्रीगौर्यै नमः
३. श्रीशच्यै नमः
४. श्रीसीतायै नमः
५. श्रीसावित्र्यै नमः
६. श्रीसरस्वत्यै नमः
७. श्रीअरुन्धत्यै नमः
८. श्रीसुकन्यायै नमः
९. श्रीलोपामुद्रायै नमः
१०. श्रीसुवर्चलायै नमः
११. श्रीरोहिण्यै नमः
१२. श्रीमदयन्त्यै नमः
१३. श्रीदमयन्त्यै नमः
१४. श्रीकेशिन्यै नमः
१५. श्री श्रीमत्यै नमः
१६. श्रीकात्यायन्यै नमः
१७. श्रीशिवायै नमः
१८. श्रीसत्यै नमः
१९. श्रीगायत्र्यै नमः

२०. श्री अनसूयायै नमः
२१. श्रीशाण्डिल्यै नमः
२२. श्रीचन्द्रमत्यै नमः
२३. श्रीशतरूपायै नमः
२४. श्रीमेनायै नमः
२५. श्रीसुनीत्यै नमः
२६. श्रीसंज्ञायै नमः
२७. श्रीस्वाहायै नमः
२८. श्रीसर्वमङ्गळायै नमः
२९. सुवासिन्यर्चनप्रीतायै श्रीललितायै नमः ।

इति महापतिव्रताः नमस्कृत्य—

"सुवासिनीभ्यो दास्यामि वायनानि प्रसीदत"

इति वायनदानं कुर्यात् ।

इदं फलं मया दत्तं पुत्रपौत्राभिवृद्धये ।
देहि पूर्णफलं देवि कृपां कुरु शिवे मयि ॥

तांबूलादि समायुक्तं नागवल्लीदळैर्युतं ।
सदक्षिणाकं दास्यामि मंगळांबा प्रसीदतु ॥

प्रार्थना

पुत्रान् देहि धनं देहि सौभाग्यं सर्वमंगळे ।
सौमंगल्यं सुखं ज्ञानं देहि मे शिवसुन्दरी ॥

सुमंगलीभ्यो नमः सर्वोपचारान् समर्पयामि ॥

इदं फलं सदक्षिणाकं तांबूलं च सकलाराधनैः शोभनमस्तु ।

तथास्तु—इति सुवासिनीनां प्रतिवचनम् ॥

॥ आशीर्वादमन्त्राः ॥

॥ भर्तुः पत्नीम्प्रत्याशीर्वादमन्त्रः ॥

ध्रुवैधि पोष्या मयि मह्यं त्वा दाद्बृहस्पतिः
मया पत्या । प्रजावती संजीव शरदश्शतम् ॥

एकाग्निकाण्डे १–४.

॥ दीर्घसौमङ्गल्यप्रद आशीर्वादमन्त्रः ॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमागंसमेतपश्यत ।
सौभाग्य मस्यै दत्वायाथास्तं विपरेतन ॥

एकाग्निकाण्डे १–९.

॥ ब्राह्मणानामाशीर्वादः ॥

॥ आशीर्वादपंचकम् ॥

लक्ष्मी स्ते सदने सदा विहरतां वित्ते च चिंतामणिः
स्वर्धेनुस्तव गोकुले सुरतरुश्चारामभूमौ तव ।
वाणी ते वदने दयानयनयो र्दानं करेचान्वहं
विष्णुश्चेतसि ते मतिश्चवसतां कीर्तिश्च लोकद्वये ॥१॥

कल्याणानि दिवामणिः सुललितां कांतिं कलानां निधिः
लक्ष्मीः क्ष्मातनयो बुधश्च बुधतां जीवश्चिरंजीवितां ।
साम्राज्यं भृगुजोऽर्कजोविजयितां राहुर्बलोत्कर्षतां
केतुर्यच्छतु सर्ववांछित फलं गोविन्दनाम्नेमुदा ॥२॥

यावद्वीचीतरंगैः वहतिसुरनदीजाह्नवी पुण्यतोया
यावच्चाकाशमार्गे अटति सुरवरो भास्करो लोकपालः ।
यावद्वज्रेन्द्रनील स्फटिकमणि शिलावर्तते मेरुशृङ्गे
तावत्त्वं पुत्रपौत्रैः स्वजनपरिवृतो जीव* शंभोः प्रसादात्॥

निवसतु तव देहे सर्वदा धैर्यलक्ष्मी
प्रविशतु भुजदंडे चंडिकावैरिहन्त्री ।
विलसतु तव गेहे धर्मपत्नी सुसेवा
नचलतु तव चित्तं पादपद्मान्मुरारेः ॥४॥

---

* विष्णोः

स्वस्त्यस्तु ते कुशलमस्तु चिरायुरस्तु
गोवाजिहस्ति धनधान्यसमृद्धिरस्तु ।
ऐश्वर्यमस्तु बलमस्तु रिपुक्षयोस्तु
वंशे सदैव भवतां हरि भक्तिरस्तु ॥५॥

॥ ब्राह्मणानामाशीर्वादमन्त्राः ॥

अस्मे देवासो वपुषे चिकित्सत यमाशिरा दम्पती वाम मश्नुतः । पुमान् पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा एधते गृहः ॥

आशीर्दाया दम्पती वाम मश्नुता मरिष्टो राय स्सचतागं समोकसा । य आसिच त्संदुग्धं कुंभ्या सहेष्टेन याम न्नमतिं जहातु सः ॥

सर्पिर्ग्रीवी पीवर्यस्यजाया पीवानः पुत्राअकृशासो अस्य । सहजानिर्यस्सुमखस्यमानइंद्रायाऽऽशिरगंसह कुम्भ्यादात् ॥

आशीर्मऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषन्दधातुद्रविणगं सवर्च-
सम् । संजयन् क्षेत्राणिसहंसाहमिन्द्रकृण्वानो अन्यागंअध-
रान्त्सपत्नान् ॥

तै-सं. ३–२.

आशिर्षमेवैतामाशास्ते पूर्णपात्रे । अन्ततोनुष्टुभा । चतुष्पद्वाएतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्न्यै पूर्णपात्रे भवति । अस्मिन् लोके प्रतितिष्ठानीति । अस्मिन्नेवलोके प्रतितिष्टति ॥

अथोवाग्वा अनुष्टुक् । वाङ्मिथुनं-आपोरेतः प्रजननं । एतस्माद्वैमिथुनाद्विद्योतमानस्स्तनयन्वर्षति । रेतस्सिञ्चन् । प्रजाः प्रजनयन् - यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते । ब्रह्मणा वैतस्य विमोकः । अद्भिश्शान्तिः । विमुक्तं वा एतर्हियोक्त्रं ब्रह्मणा । आदायैनत्पत्नी सहाप उपगृह्णीते शान्त्यै - अंजलौ पूर्णपात्र मानयति । रेत एवास्यां प्रजां द धधाति । प्रजयाहि मनुष्यः । पूर्णःमुखंविमृष्टे । अवभृथस्यैवरूपं कृत्वोत्तिष्टति । गोमृगकंठेन प्रथमामाहुतिं जु होति । पशवोवै गोमृगः । रुद्रोग्निस्स्विष्टकृत् । रुद्रादेवपशूनन्तर्दधाति । अथोयत्रैषाहुति-र्हूयते । नतत्ररुद्रःपशूनभिमन्यते । अश्वशफेन द्वितीयामा-हुतिं जु होति । पशवोवाएकशफं । रुद्रोग्निस्स्विष्टकृत् । रुद्रा

देव पशूनन्तर्दधाति। अथोयत्रैषाहुति र्हूयते। नतत्ररुद्रः पशू-नभिर्मन्यते ।

अयस्मयेन कमंडलुना तृतीयां। आहुतिं जुहोत्यायास्योवैप्रजाः। रुद्रोग्निस्विष्टकृत्। रुद्रादेवप्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाहुति र्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिर्मन्यते ॥

अपश्यं त्वा मनसा चेकितानं तपसोजातं तपसो विभूतं। इह प्रजामिहरयिंर्रराणः प्रजायस्व प्रजया पुत्रकाम।

अपश्यं त्वा मनसा दीध्यानाग् स्वायान्तनूगँ ऋत्वि जेनाथमानाम् उपमामुच्यायुवतिर्बभूयाः प्रजायस्वप्रजया पुत्र कामे। सहस्रमाख्यात्रेदद्याच्छतं प्रतिगरित्रएते चै वासने। श्वेतश्वाश्वतरीरथोहोतुः पुत्रकामाहाप्याख्यापयेरन्। लभन्तेह-पुत्रान् लभन्तेहपुत्रान् ॥

सर्वस्याप्त्यै सर्वस्याधित्यै सर्वमेवतेनाप्नोति सर्व-जयति ॥

प्रजायां आभ्यां प्रजापत इंद्राग्नी शर्म यच्छतम् ।
यथैनयो र्न प्रमीयातां उभयो र्जीवतोःप्रजाः ॥
तेन भूतेन हविषा य माप्यायतां पुनः ।
जायां या मस्मा आवाक्षु स्ताग् रसेनाभिवर्धताम् ॥

अद्वैतं सुखदुःखयो रनुगतं सर्वास्ववस्था सुयद्वि
श्रामो हृदयस्य यत्र जरसा यस्मिन्नहार्योरसः ॥

त्वष्टा जायामजनयत् त्वष्टास्यै त्वां पतिं।
त्वष्टा सहस्रमायूं षि दीर्घमायुः कृणोतुवाम् ॥

अभिर्वर्धतां पयसा भिराष्ट्रेण वर्धतां ।
रय्या सहस्रपोषसेमौ स्ता मनपेक्षितौ ॥
त्वष्टा जाया मजनय त्त्वष्टास्यैत्वां पतिम् ।
त्वष्टा सहस्र मायूंषि दीर्घमायुः कृणोतु वां ॥

एकाग्निकाण्डे.

अविधवाभववर्षाणि शतंसाग्रंचसुव्रता ।
तेजस्वीचयशस्वीच धर्मपत्नीपतिव्रता ॥
जनयद्बहुपूत्राणिमाचदुःखंलभेःक्वचित् ।
भर्ता तेसोमपानित्यं भवेद्धर्मपरायणः ॥
अष्टपुत्रा भवत्वं च सुभगा च पतिव्रता ।
भर्तुश्चैवपितुर्भ्रातुः हृदयानंदिनीसदा ॥
इन्द्रस्यतुयथेंद्राणी श्रीधरस्य यथाश्रिया ।
शंकरस्य यथागौरी तद्वत्त्वमपिभर्तरि ॥
अत्रेर्यथानसूयास्या द्वसिष्ठस्याप्यरुंधती ।
कौशिकस्य यथासती तद्वत्त्व मपिभर्तरि ॥

महदाशीर्वादः

स्वस्ति मंत्रार्थास्सत्यास्सफलास्सन्त्विति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

अनयोर्दम्पत्योर्वेदोक्तं दीर्घमायुष्यं भूयादिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

शुक्रवारपतिपूजामुहूर्तं स्सुमुहूर्तोऽस्त्विति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

तल्लग्नापेक्षया आदित्यादीनां नवानां ग्रहाणां शुभमानुकूल्यं भूयादिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

ये ये ग्रहा श्शुभेतरस्थानेषु स्थिता स्तेषां ग्रहाणां अत्यन्तातिशयितशुभफलप्रदातृत्वासिद्धि र्भूयादिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

अद्यानुष्ठिते शुक्रवारपतिपूजामहोत्सवे मंत्रलोपे क्रियालोपे द्रव्यलोपे नियमलोपे सत्यपि सर्वं यथाशास्त्रानुष्ठितं भूयादिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

१. इमौदम्पती—आयुष्मन्तौ, कान्तिमन्तौ, शान्तिमन्तौ, दान्तिमन्तौ, क्षान्तिमन्तौ, पुष्टिमन्तौ, तुष्टिमन्तौ, श्रद्धावन्तौ, च भूस्तामितिभवन्तोमहान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

२. इमौदम्पती—सालङ्कारौ, सदाचारौ, महोदारौ कलाधारौ, शुभागारौ, मणीहारौ, महाधीरौ बहुक्षीरौ, च-भूयास्तामिति भवन्तोमहान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

३. इमौदम्पती—सुचरित्रौ, सुपवित्रौ, प्रियपुत्रौ, बुधमित्रौ, बहुसत्रौ, पृथुशस्त्रौ, अनमित्रौ, दृढगात्रौ, च भूयास्तामिति भवन्तोमहान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

४. इमोदम्पती—ओजस्विनौ, तेजस्विनौ, वर्च्चस्विनौ, यशस्विनौ, मेधाविनौ, प्रभाविनौ, अनुभाविनौ, सम्मानिनौ, च भूयास्तामितिभवन्तोमहान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

५. इमोदम्पती—सज्जनसुमुखौ, दुर्जनविमुखौ, विघटितक्षामौ, सुघटितक्षेमौ, मुखसमसोमौ, निर्जितकामौ, पूजितरामौ, पटुतमसामौ, च भूयास्तामिति भवन्तोमहांतोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

६. इमौदम्पती—निर्जितमंदारौ, निर्भयसंचारौ, निर्भरश्रृङ्गारौ, मौक्तिकप्रावारौ कमनीयाकारौ, संस्कृतवाग्धारौ, संभृतपरिवारौ, सौभाग्यधुरंधरौ, च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

७. इमौदम्पती—भुवि ख्यातिमन्तौ, पटुज्ञानवन्तौ, बहुप्रीतिमंतौ, स्वयंदीप्तिमंतौ कलासक्तिमंतौ, रमाभक्तिमंतौ, सदाभोगवंतौ, सकलभाग्यवंतौ, च भूयास्तामिति भवन्तोमहान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

८. इमौदम्पती—सुहृदिप्रेयांसौ, सुमतस्थेयांसौ, स्वजनश्रेयांसौ विनयगरीयांसौ; विबुधवरीयांसौ, विरहदवीयांसौ, विजयपटीयांसौ, तरुणनवीयांसौ, च भूयास्तामिति भवन्तोमहान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

९. इमौदम्पती—बहुमत कीर्तिमन्तो, अभिमत पूर्तिमंतौ, दृढतम मूर्तिमंतौ, सुवचन स्फूर्तिमंतो, निजमत बुद्धिमंतौ, परिजन ऋद्धिमंतौ, मणिगण सिद्धिमंतौ, गुरुजन भक्तिमंतौ, च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु ।

तथास्तु

१०. इमौदम्पती—जितभयमनोविकारौ, कृतबहु जनोपकारौ, पूजितरमानिवासौ, श्रीजित धनेशवासौ, मणि मयनवतल्पौ, मधुमयानिजजल्पौ, विरचितबहुपुण्यौ, विशिष्ट तमगण्यौ, च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु ।

तथास्तु

११. इमौदम्पती — धरासुदुर्लभ सुराधिनायक चिराभिवांछित पुरारिमानित मुरारिचिरधृत परार्ध्यचंदन वराधिचर्चित जरादिवर्जित निरामयोज्वल विराजितातुल चारुपिंगळमूर्तिकौ भूरिमंगळपूर्तिकौ च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

१२. इमौदम्पती—पुरोदिङ्मुखा चिरोदितदिवा करोस्रघटना सुरोचितमहा सरोरुहाभा तिरोहितिकृति प्ररोहदक्ष स्वरोचिरुपचित तरोत्तमामृत सरोवरायित सुरोत्तमार्थित करोपमर्दन विरोधिमृदुता स्पदांघ्रिभगत्र त्प्रसादविभव प्रकामतुष्टौ विराजतामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु ।

तथास्तु

१३. इमौदम्पती—धनलक्ष्मी, धान्यलक्ष्मी, धैर्य-लक्ष्मी, जयलक्ष्मी, रत्नलक्ष्मी, राज्यलक्ष्मी, आयुधलक्ष्मी, विद्यालक्ष्मी, अश्वलक्ष्मी, गजलक्ष्मी, गोलक्ष्मी, भूलक्ष्मी, वरलक्ष्मी, वीर्यलक्ष्मी, संपद्लक्ष्मी, महालक्ष्मीकटाक्षवीक्षण-पात्रभूतौ च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु ।

तथास्तु

१४. इदं मंदिरं—नित्यनटदिंदिरं सोधसममंदरं तुल्यरुचिचंदिरं निकटगतमंदुरं निबिडवरसिंधुरं नंदत्पुरंदरं नित्योत्सवसुंदरं च भूयादितिभवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु ।

तथास्तु

१५. इमौदम्पती—अखण्ड भूमण्डलमहासाम्रा-ज्योचित भूचक्रवालश्वेतच्छत्र चामर ध्वजविराजमान अपरिमित धनकनक वस्तुवाहनरथगजतुरगपदाति चतुरङ्ग-बलसंयुत महासाम्राज्यलक्ष्मीकटाक्षवीक्षणपात्रभूतौ च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

॥ द्वितीयभागः ॥

---

१. इमा दम्पती—भारती ब्रह्माणाविव—दीर्घायुषौ ।

शची पुरंदराविव—समस्तैश्वर्यसम्पन्नौ ।

अनसूयात्रि तपोधनाविव—पातिव्रत्यसूनृतवादशीलौ ।

जानकी रघुनायकाविव—परपुरुष परदार पराङ्मुखौ ।

अरुंधती वसिष्ठाविव—श्रौतस्मार्त नित्यकर्मानुष्ठान बद्ध-श्रद्धौ ।

सरस्वती चतुराननाविव-(चतुर्वेद) चतुर्दशविद्या स्थान पारंगता ।

मैत्रेयी याज्ञवल्क्याविव—ब्रह्मविद्याविशारदौ ।

लक्ष्मी नारायणाविव—नित्यपरिपूर्णानंदौ ।

च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

२. इमौ दम्पती——

रुक्मिणी श्रीकृष्णाविव—सर्वमोहनसौन्दर्यौ ।

छायामार्ताण्डाविव—निरतिशय दीप्तिमन्तौ ।

रोहिणी चन्द्रमसाविव—परस्परप्रेम सान्द्रमनसा ।

पार्वती परमेश्वराविव—नित्यसमेता ।

रतिमन्मथाविव—विविधविहारलीलालोला ।

"इमौ दंपती" पार्वतीपरमेश्वराविव नित्यसमेतौ ।

लक्ष्मीनारायणाविव पूर्णानन्दौ च भूयास्ताम् ।

यत्रानुकूल्यं दंपत्योः त्रिवर्गस्तत्रवर्तते ॥

अदितिकश्यपाविव–सुशीलायुरारोग्य बहुसत्पुत्रसमेतौ ।

सदारसौभरिवत्–पुत्रपौत्रनप्तृपरम्परा परिवृतपार्श्वौ ।

मेनका हिमाचलाविव–सर्वजनाभिनंदनीयजामातृदुहितरौ ।

च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

३. इमौ दम्पती—

भीष्मप्रह्लादाविव–भगवद्भक्तिभाजनौ ।

कर्णबलिचक्रवर्तिनाविव–कामितार्थपरिदाननिरतौ ।

स्कन्दमारुताविव–बलाढ्यौ ।

पार्थककुत्स्थाविव–अप्रतिम पराक्रमशालिनौ ।

विश्वामित्रकुंभसंभवाविव–विश्वातीताश्चर्यनिलयौ ।

मान्धातृभगीरथाविव–मानातीत कीर्तिमन्तौ ।

सागररामचंद्राविव–गांभीर्यैकनिकेतनौ ।

यक्षाध्यक्षसहस्राक्षाविव–अक्षीयमाण लक्ष्मीकटाक्षवीक्षण पात्रभूतौ ।

च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

४. इमौ दम्पती—

धन्वन्तर्यश्विनीदेवाइव–आयुर्वेदपर्याप्तपरिचयौ ।

द्रोणपरशुरामाविव–ब्रह्मपाशुपतनारायणाद्यस्त्रमुक्त

अमुक्त मुक्तामुक्त यन्त्रमुक्तरूप चतुर्विधशास्त्र विद्यावबोधकधनुर्वेद धुरन्धरौ ।

कश्यपसदाशिवाविव—सप्तस्वरसंयुतानेक रागतालालंकृत गान्धर्ववेद विशारदौ ।

तुम्बुरुनारदाविव—वीणागानप्रवीणौ ।

भरतनन्दिकेश्वराविव—नृत्यताण्डव लास्याभिनयादि बोधक नाट्यशास्त्र परिज्ञानवन्तौ ।

विश्वावसु वेणुगोपालाविव—वेणुगानानिरतौ ।

च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

५. इमौ दम्पती—

मनु पराशराविव—धर्मशास्त्रविचक्षणौ ।

शुक्रचाणक्याविव—शक्तित्रय सिद्धित्रय भेदत्रय दण्डत्रय सामपंचक दानपंचक यानपंचक मंत्रपंचक राज्यसप्तांगसभासप्ताङ्गादि संयुतार्थशास्त्र समर्थौ ।

नकुल शालिहोत्राविव—रेवन्तोत्तरहय लीलावत्याद्यश्व शास्त्रपारीणौ ।

अंगराज देवेंद्राविव—भद्रमंद्रादिगज शिक्षोपयोगि पालकाप्यमृग चर्मीयादि गजशास्त्रप्रतीतौ ।

वराहमिहिराविव—भूगोळ खगोळ गणित सिद्धान्त

फलादेश प्रश्नशास्त्रादि विविधविषय परिष्कृत ज्योतिश्शास्त्र संपन्नौ ।

भवभूति कालिदासाविव–ध्वनिगुणालंकाररीति कमनीय काव्यनाटकादि सरस्वतीविलासानुमोदित सहृदयहृदयौ ।

अश्वत्थाम विभीषणाविव चिरंजीविनौ ।

मार्कण्डेयवत्–नित्यषोडशवर्षदेशीयौ ।

च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

६. इमौ दम्पती—

अनवरतकृताग्निहोत्र दर्शपूर्णमास ज्योतिष्टोम सोमयाग हविर्याग पाकयज्ञ महायज्ञ श्येनचयन द्रोणचयन कङ्कचयन गरुडचयन वाजप्रेय पौण्डरीक चातुर्मास्याद्यनेकाध्वरतर्पित सर्वसुपर्ववितीर्ण सर्वाभीष्टौ च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु। तथास्तु

७. इमौ दम्पती—

गीर्वाण घूर्जर भारतीय महाराष्ट्र कर्णाटक त्रैलिंग द्राविड केरळोत्कल वंग पारसीक हूणादि पूर्वपाश्चिम द्वीपान्तरीयानेक भाषाप्रावीण्य सर्वदेश लिपिज्ञान संपन्नौ च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु

तथास्तु

८. इमौ दम्पती—

साङ्गवेदशास्त्र वेदान्तशास्त्र मीमांसाशास्त्र न्यायशास्त्र वैशेषिकशास्त्र आगमशास्त्र मन्त्रशास्त्र तन्त्रशास्त्र रसायनशास्त्र वनस्पतिशास्त्र कृषिशास्त्र पाकशास्त्र वाणिज्यशास्त्र नौकाशास्त्र मल्लशास्त्र मालिनीशास्त्र रत्नशास्त्र शिल्पशास्त्र चित्रशास्त्र रसशास्त्र अलंकार-शास्त्र साहित्यशास्त्र कामशास्त्राद्यनेकशास्त्रविचक्षणौ च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

९. इमौ दम्पती—

अतीतानागतज्ञान सर्वभूतरुतज्ञान पूर्वजन्मजातिज्ञान परचित्तमर्मज्ञान सूक्ष्मविप्रकृष्टज्ञान सर्वताराागण-ज्ञान ध्रुवचक्रगतिज्ञान कायव्यूहज्ञान चतुर्दशभुवन-ज्ञानाद्युत्तमानितर साधारण दिव्ययोगविभूतिमन्तौ च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

१०. इमौ दम्पती—

मणिसिद्धि मन्त्रसिद्धि मृत्सिद्धि अंजनसिद्ध्यौषधसिद्धि पादुकासिद्धि गुटिकासिद्धि वाक्स्तंभ वयस्तंभ (खड्गस्तंभ) जलस्तंभाग्निस्तंभ वायुस्तंभ इन्द्रजाल महेन्द्रजालाद्यनेक कलासिद्धिपरिपूर्णौ च भूया-स्तामिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

११. इमौ दम्पंती—

कोटीरमुखानुपमनवतुला
कोटीपर्यन्ताभरणावलि
राटीकत इहपरितस्सदने
त्रोटीधृतबिसहंसीचित्रित
शाटीसुंदरकंचुळिकांचित
चेटीकरधृतपरिमळमेदुर
पाटीररसस्फुरदत्यद्भुत
वीटीसविनयमुत्तमरूपव
धूटीनामुपचरतिसमीपे
नाटीकचिदिहविलसातिनवपरि
पाटीकचिदपिनिस्तुलकविकुल
कोटीरचयतुनवचटुकविता
पेटीकचनवैदिकाविद्व
द्धाटीधीरंप्रसंजितेक्षण
पोटीकृतपरिपंथिमुधपटु
घोटीरयचयनिपुणवचोभर
धाटीमस्याःश्रुत्वासतुवा
चाटीभवतियथाजातोपि

नित्यमेवमास्तां गृहमिदमत्युदारमास्तां पुनरपि कुन्दद्युति रदमंदस्मितशरदिंदुस्फुरदरविंदप्रतिभटवदनाः शुभ-

गुणसदना लक्ष्मीनिलया प्रकटितस्फुटविनया धूता-
पनयाःतनयाः स्युर्बहुजनयाचितदाः प्रभवतुमान्यं
बहुशोधान्यं स्फुरतु संपदतुलाकीर्ति स्फुरतु दीर्घमायुः
शुभमिति श्रीमतां धीमतां बहुविदां ब्रह्मविदां
निरंतर निगमाभ्यास परिपूत वदनारविंद निरर्गळ
निर्गळत्पुंखानुपुंख विजृंभित विजयाशीर्वचन घोष
परिभूषितौ च भूयास्तामिति भवन्तो महान्तो
नुगृह्णन्तु । तथास्तु

॥ तृतीयभागः ॥

अनयोर्दम्पत्यो रन्योन्यं प्रीतिरविच्छिन्नास्त्विति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । तथास्तु

अनयोर्दम्पत्योः गृहस्थाश्रमधर्म कर्मनिष्ठागरिष्ठास्त्विति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । „

अनयोर्दम्पत्यो रायुष्मत्सुगुणानेकनीरोग दृढगात्र सत्संतानाभिवृद्धि र्भूयादिति भवन्तो महान्तो नुगृह्णन्तु । „

अस्मिन् गृहे मासिमासि शुभत्रयं भूयादिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । „

अस्मिन् गृहे श्रीमहालक्ष्मीर्नित्यनिवासिनी भूयादिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । „

अस्मिन् गृहे नित्योत्सवो नित्यश्री र्नित्यमंगळं वर्धमानं भूयादिति भवन्तो महान्तोऽनुगृह्णन्तु । „

आचंद्रार्कं वंशाभिवृद्धिरस्तु । „

राजा धार्मिको विजयीभवतु । „

देशोयं निरुपद्रवोस्तु । „

न्यायवादिपीडाराहित्यंभवतु । „

सर्वेजनास्सुखिनोभवन्तु । „

समस्तसन्मंगलानिसंतु । तथास्तु
सत्याएता आशिषस्सन्तु । ,,
स्वस्त्यस्तुतेकुशलमस्तुचिरायुरस्तु । ,,
गोवाजि हस्ति धनधान्य समृद्धिरस्तु । ,,
ऐश्वर्यमस्तु बलमस्तु रिपुक्षयोस्तु । ,,
वंशेसदैवभवतां हरिभक्तिरस्तु । ,,

पति मंगळहारतिः ।

जयदेवजयदेव जयसुखकरमूर्ते
ममपते हरिशिवभास्करसममंगळमूर्ते
जयदेवजयदेव

आनंददायक ममसुखकारक ममपोषकमूर्ते
मंगलदायक पालकबहुसुखकरमूर्ते
नेत्रानंदविवर्धक गोविंदप्रियमूर्ते
करुणासागर नायक संरक्षकमूर्ते
जयदेवजयदेव जयसुखकरमूर्ते
जयशुभकरमूर्ते
ममपते हरिशिवभास्कर सममंगलमूर्ते
जयदेवजयदेव

फालसुचंदनकुंकुम कमलाकृतिनेत्र
रत्नतिलकमणिशोभित भागीरथिपुत्र

मरकतमणियुतकुण्डल धृतसुममणिमाला
घुमघुमपरिमळवासित सुन्दरवरशीला
जयदेव जयदेव जयसुन्दरमूर्ते जयमङ्गळमूर्ते
ममपते हरिशिवभास्कर सममंगळमूर्ते
जयदेव जयदेव

वीणावेणुमृदंगतालघट जलतरंगसुकला
सरिगमपधनिसमधुस्वर गानकलाकुशला
ताण्डवलास्यभरतशास्त्रयुत नृत्यकलाविमला
धीं धीं तननतािकिटतक ललितनटनविपुला
जयदेव जयदेव जयमोहनमूर्ते जयमङ्गळमूर्ते
ममपते हरिशिवभास्कर सममंगळमूर्ते
जयदेव जयदेव

अच्युतभक्तिकुतूहल वेदघोषश्रवणा
पूजाफलसंपादित नारायणशरणा
श्रेष्ठजनैरभिवन्दित मममुख्याभरणा
निजगुरुवरतिलकामम प्राणनाथरमणा
जयदेव जयदेव जयगुरुवरमूर्ते जयमङ्गळमूर्ते
ममपते हरिशिवभास्कर सममंगळमूर्ते
जयदेव जयदेव

सर्वशास्त्रसंमानित स्त्रीधर्माचरणे
पातिव्रत्यविवर्धन सद्बोधकनिपुणा
नारीस्वर्गोद्घाटित कृतमहिळाकरुणा
पतिपूजाविधिस्थापित पुष्पार्चितचरणा
जयदेव जयदेव जयशुभकरमूर्ते जयमङ्गळमूर्ते
ममपते हरिशिवभास्कर सममंगळमूर्ते
जयदेव जयदेव

ततः सुवासिन्यः हरिद्राकुंकुमोदकेन नीराजयेयुः ।

नारिकेळभ्रामणम्

सुभद्रापञ्चकपठनम्

ब्राह्मणानां तांबूलदानं सुवासिनीपूजा च ।

इति पतिपूजाविधानं सम्पूर्णम् ।

APPENDIX

OF

GEMS AND JEWELS

NAMES OF FORTY TWO PRECIOUS STONES OF PRECIOUS INDIA.

1. माणिक्यं - The sun stone.
2. मौक्तिकं - The pearl or the Moon gem.
3. प्रवालं - The Coral or the Mars gem.
4. मरकतं - The Emerald or the Mercury stone.
5. पुष्यरागं - The Topaz or the Peridot, the Jupiter stone.
6. वज्रं - The Diamond or the Venus stone.
7. नीलं - The Saphire or the Saturn stone.
8. गोमेदं - The *Onyx or the stone of the Ascending node.
9. वैडूर्यं - The Cat's eye or Lazuli. The stone of the Decending Node.
10. कर्केतनं - A kind of precious stone.
11. कुलिशं - A kind of Diamond.
12. विमलकं - A kind of precious stone.
13. पुलकः - An Opal.
14. वैक्रान्तं - A kind of Diamond.
15. पेरजं or पेरोजा - A Turquoise (A sky Blue stone).
16. सूर्यकान्त - Jasper or the Fire stone.
17. चन्द्रकान्त - The moon stone.
18. अन्दुकान्त - A kind of cooling stone.

---

* Sardonyx is another variety of gomedhaka with white colour inside.

19. स्फटिकं - A white crystal.
20. राजावर्त - A kind of stone with gold sparks.
21. विराटजं - A kind of Diamond found in Virata country.
22. राजपट्टं - A sort of gem, sometimes used for विराटजं also.
23. राजमयं - A kind of precious stone.
24. राजमणि - Do
25. ब्रह्ममणि - A kind of (superior) precious stone.
26. ज्योतिरस Do
27. सौगन्धिकं - A kind of smokish ruby or a violet coloured [stone.
28. गन्धशस्कम् - A kind of precious stone.
29. रुधिराक्षम् Do
30. भुजंगमाणम् Do
31. कुरुविन्दम् - A kind of Ruby.
32. भ्रामरं - A kind of precious stone.
33. मरीष्मणि - An Amethyst (A jambul coloured violet [stone)
34. गिरिवज्रम् - A kind of Diamond.

EIGHT EXTRORDINARY RARE PEARLS

35. गजमुक्ता
36. इक्षुमुक्ता
37. मेघमौक्तिकम्
38. वराहमौक्तिकम्
39. शङ्खमुक्ता
40. मत्स्यमौक्तिकम्
41. सर्पमुक्ता
42. वेणुमुक्ता

चतुर्दशरत्ननामानि

१. माणिक्यनामानि ॥

१. **माणिक्यं**—शोणरत्नं, शृङ्गारी, रत्ननामकम्, रत्नं, लोहितकम्, रत्नराट्, रङ्गमाणिक्यं, रागयुक्, *कुरुविन्दं, रविरत्नकम्, तरुणं, पद्मरागः ॥

२. **लक्षणं**—स्निग्धं गुरुगात्रयुतं दीप्तं, स्वच्छं समाङ्गश्च सुरङ्गतञ्च ।
इति जात्यमाणिक्यं कल्याणं धारणात्कुरुते ॥

२. मौक्तिकनामानि ॥

१. **मौक्तिकं**—मुक्ता, मौक्तिकेयम्, शौक्तिकेयम्, तारा, तारं, भौतिकं, तौतिकं, अम्भःसारम्, शीतलं, नीरजम्, नक्षत्रं, इन्दुरत्नं, लक्ष्मीः, मुक्ताफलं, बिन्दुरत्नं, मुक्तिका, शैलेयकम्, शशिप्रभम्, स्वच्छम्, हिमं, हिमबलं, सुधांशुभम्, सुधांशुकम्, मौक्तिकं, पद्मकं, कुमुदं, विमलोपरसम्, सुधांशुरत्नम् ॥

२. मोक्तिकं शौक्तिकं मुक्ता तथा मुक्ताफलञ्च तत् ।
अभावे मौक्तिकस्यापि मुक्ताशुक्तिं प्रयोजयेत् ॥

३. मुक्ताफलं शौक्तिकेयं गङ्गेष्टिः कटशर्करा ॥ (वैजयन्ती) भा. प्रकाशे

४. मुक्ताफलाय हरिणं करिणं पलाय
सिंहं निहन्ति भुजविक्रमसूचनाय ॥

५. हारं सुवर्णं सुमृतञ्चतारम् । (चिन्तामणिः)

---

* The word "कुरुविन्दं" generally used for a particular kind of stone, the powder of which is used in cutting rubies, of different kinds such as coboshans or Cob-rubies Cut Rubies etc.

६. क्षीतुल्यदेशे तारस्तु मुक्ता शुद्धौ सुमौक्तिके ॥

७. मौक्तिकञ्च मधुरं सुशीतलं दृष्टिरोगशमनं विषापहम् ।
राजयक्ष्मपरिकोपनाशनं क्षीणवीर्यबलपुष्टिवर्धनम् ॥

A FINE HEART AND BRAIN TONIC

८. नक्षत्राभं शुद्धमत्यन्तमुक्तं स्निग्धं स्थूलं निर्मलं निर्व्रणञ्च ।
न्यस्तं धत्ते गौरवं यत्कलायां तन्निर्मौल्यं मौक्तिकं सौख्यदायि ॥

विरळमहामुक्ताफलानि ॥

९. करीक्षुजीमूतवराहशङ्ख मत्स्याहि शुक्त्युद्भववेणुजानिः ।
मुक्ताफलानि प्रथितानि लोके तेषां तु शुक्त्युद्भवमेव भूरि ॥

१०. नागदन्त भवश्चाभ्रिया कुम्भसूखरमत्स्यजाः ।
वेणुनागभवाः श्रेष्ठाः मौक्तिजं मेघजं परम् ॥

११. शङ्खो गजश्च क्रोडश्च फणीमत्स्यश्च दर्दुरः ।
वेणुरेते समाख्यातास्तज्ज्ञैर्मौक्तिकयोनयः ॥

३. प्रवालनामानि ॥

१. **प्रवालः**—विद्रुमः, अङ्गारकमणिः, भीमरत्नम् ॥

२. विद्रुमो ना प्रवालोऽस्त्री वज्रोऽस्त्री हीरकः पुमान् ॥ (वैजयन्ती)

३. लक्षणं—शुद्धं दृढं घनं वृत्तं स्निग्धं गात्रं सुरंगतम् ।
समं गुरु सिराहीनं प्रवालं धारयेत् शुभम् ॥

४. प्रसन्न कमलं स्निग्धं सुरागं विद्रुमं हि तत् ।
धनधान्यकरं लोके विष्णाति भयनाशनम् ॥

५. श्वेतसागरमध्ये तु जायते वल्लरी तु या ।
विद्रुमा नाम रत्नाख्या दुर्लभावज्र रूपिणी ॥

६. पाषाणं प्रभजित्येषा प्रयत्नात् कथितासती ।
विद्रुमं नाम यद्रत्नमामनन्ति मनीषकः ॥

४. मरकतनामानि ॥

१. **गारुत्मतं**—मरकतं, रौहिणेयम्, बुधरत्नं, वापबोलं, अश्मगर्भं, राजनीलं, सौपर्णं, अश्मगर्भजम्, गारुडम्, हरिन्मणिः, गरुडाङ्कितम्, गरुडोद्गीर्णम्, गरलारिः ॥

२. तस्योल्लसत्काञ्चनकुण्डलाग्रप्रत्युप्तगारुत्मतरत्नभासा ॥ (माघे)

५. पुष्परागनामानि ॥

१. **पुष्परागः**—मञ्जुमणिः, वाचस्पतिवल्लभः, पीतः, पीतस्फटिकः, पीतरक्तः, पीताश्म, गुरुरत्नं, पीतमणिः, पुष्पराजः ॥

२. तस्य प्रभानिर्जितपुष्परागं पौष्यन्ति भौ पुष्पमसूत पत्नी ॥ रघुवंशे

३. मृच्छायपीतगुरुगात्रसुरङ्गशुद्धं
स्निग्धञ्च निर्मलमतीव सुवृत्तशीतम् ।
यः पुष्परागशकलं कलयेदमुष्य
पुष्णाति कीर्ति मति शौर्य सुखायुरर्थान् ॥

४. ईषत्पीताच्छविच्छायास्वच्छं कान्त्या मनोहरम् ।
पुष्परागमिति प्रोक्तं रत्नसोममहीभुजा ॥

५. अस्य धारणप्रयोजनम्—
शणपुष्पसमः कान्त्या स्वच्छभा वस्तु चिक्कणः ।
पुत्रदो धनदः पुण्यः पुष्पराग मणिर्धृतः ॥

६. हीरकनामानि ॥

१. **वज्रं**—हीरं, भिदुरं, कुलिशं, पविः, अभेद्यम्, अशिरम्, रत्नम्, दृढम्, भार्गवकम्, षट्कोणम्, बहुधारम्, शतकोटिः, वज्रकम्, रत्नमुख्यम्, सूचीमुखम्, दधीच्यस्थि, वरारकम् ॥

२. हीरकः पुंसि वज्रोऽस्त्री चन्द्रो मणिवरश्च सः ।
स तु श्वेतः स्मृतो विप्रो लोहितः क्षत्रियः स्मृतः ।
पीतो वैश्योऽसितः शूद्रः चतुर्वर्णात्मकश्च सः ॥

३. श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालङ्कार हीरः सुतं
श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् ॥

४. स्वच्छं विद्युत्प्रभं स्निग्धं सौन्दर्यं लघु लेखनम् ।
षडारं तीक्ष्णधारञ्च सुशाम्यारं श्रियं दिशेत् ॥

७. नीलनामानि ॥

१. **नीलम्**—सौरिरत्नम्, नीलाश्मा, सुनीलकः नीलोत्पलः ।

२. इन्द्रनीलं महानीलं (वैडूर्यं बालवायजम् ।) (वैजयन्ती)

३. क्षीरमध्ये क्षिपेत् नीरं क्षीरञ्चेत् नीलतां व्रजेत् ।
इन्द्रनीलमिति ख्यातं तदा हि रत्नकोविदैः ॥

८. गोमेदकनामानि ॥

१. **गोमेदः**— गोमेदकं, राहुरत्नम्, तमोमणिः, स्वर्भानवः, पिङ्ग-स्फटिकः ॥

२. गौर्जलमिव मेदयति स्नेहयतीति गोमेदः ॥

९. वैदूर्यनामानि ॥

१. **वैदूर्यः**—बालवायजं, केतुरत्नं, कैतवं, प्रावृष्यम्, अभ्ररोहम्, खराब्दाङ्कुरकम्, विदूररत्नं, विदूरजम् ॥

२. एकं वेणुपलाश कोमलरुचा मायूर कण्ठत्विषा
मार्जारेक्षणपिङ्गलच्छविजुषा ज्ञेयं त्रिधा छायया ।
यद्गात्रं गुरुतां दधाति नितरां स्निग्धन्तु दोषोषितं
वैडूर्यं विशदं वदन्ति सुधियः स्वच्छञ्च तच्छोभनम् ॥

१०. **कर्केतनम्**—रत्नविशेषः ॥

वायुर्नखान् दैत्यपतेर्गृहीत्वा चिक्षेप सम्पद्य वनेषु हृष्टः ।
ततः प्रसूतं पवनोपपन्नं कर्केतनं पूज्यतमं पृथिव्याम् ॥

११. **वैक्रान्तं**—मणि विशेषः । पर्यायगुणौ—

वैक्रान्तञ्चैव विक्रान्तं नीजवज्र कुवज्रकम् ।
गोनासः क्षुद्रकुलिशं जीर्णवज्रञ्च गोनसः ॥
वैक्रान्तं वज्रसादृस्यं वज्रवद्रसवीर्यकम् ।
तथाप्यभावे वज्रस्य ग्राह्यं वैक्रान्तमुत्तमम् ॥
वज्राकारतयैव प्रसह्य हरणाय सर्वरोगाणाम् ।
यद्विक्रान्तं भत्ते तद्वैक्रान्तं बुधैरिदं कथितम् ॥ राजनिघण्टुः॥

१२. **विमलकं**—माणिक्यं पौष्यकं शङ्खः पुलको विमलादयः ॥ (वैजयन्ती)

१३. **कुलिशं**—स्फीतां कीर्तिमनुत्तमां प्रियमिदं दत्ते यथा संधृतम् ।
मर्त्यानामयथायथं तु कुलिशं पत्यं हितं जात्यतः ॥

१४. **पुलकं**—मणिविशेषः ।

कनकनामानि or सुवर्णनामानि ॥

स्वर्णं सुवर्णं कनकं, हिरण्यं हेम हाटकम् ।
तपनीयं कलधौतं, गाङ्गेयं घर्म काञ्चनम् ।
चामीकरं शातकुम्भं, तथा कार्तस्वरञ्च तत् ।
जाम्बूनदं जातरूपं, महारजतमित्यपि ॥

मणिविषयः—

वज्रेन्द्रनील कर्केतनपद्मरागरुधिराख्याः ।
वैडूर्य पुलकविमलकराजमणिस्फटिकशशिकान्तः ।
सौगन्धिकगोमेदकशङ्खमहानीलपुष्परागाख्याः ॥
मुक्ताविद्रुमवज्रेन्द्र वैडूर्यस्फटिकादिकम् ।
मणिरत्नं सरं शीतं कषायं स्वादुलेखनम् ।
चक्षुष्यं धारणात्तच्च पापालक्ष्मीविनाशनम् ॥
मणिर्लुठति पादेषु काचः शिरसि धार्यते ।
यथैवास्ते तथैवास्तां काचः काचो मणिर्मणिः ॥

Special abreviations used in the Table of European names of gems given here

a.	....	apple colour.
b.	....	baded with various colours.
bl.	....	blue.
blk.	....	black.
br.	....	brown.
c.	....	colourless.
ch.	....	chrome.
chat.	....	chatayant.
cim.	....	cinnamon.
cl.	....	clove.
den.	....	dendritic.
em.	....	emerald.
g.	....	green
gr.	....	grass.
ir.	....	iridescent.
lf.	....	leaf.
lk.	....	leek.
lt.	....	light.
o.	....	olive.
op.	....	opalescent.
p.	....	purple.
r.	....	red.
ru.	....	ruby.
s.	....	smoky.
v.	....	viloet.
vc.	....	vari - coloured.
w.	....	white.
y.	....	yellow.

EUROPEAN NAMES OF PRECIOUS STONES AND SIGNATE STONES

NO.	POPULAR NAME.		COLOUR.
1.	Achroite.	....	c.
2.	Agate.	....	b.
3.	Alabaster (common)	....	w.
4.	Alabaster (oriental)	....	b.
5.	Alexandrite.	....	g.
6.	Almandite.	....	v.
7.	Amazonstone.	....	g.
8.	Amber.	....	y.
9.	Amethyst (common)	....	p.
10.	Amethyst (oriental)	....	p.
11.	Aquamarine.	....	v. c.
12.	Aventurin (sunstone)	....	r. br.
13.	Axinite.	....	cl. br.
14.	Azurite.	....	bl.
15.	Azurlite.	...	bl; bl, gr.
16.	Azurmalachite.	...	bl. gr.
17.	Balasruby.	...	ru. r.
18.	Benitoite.	...	bl.
19.	Beryl.	....	v. c.
20.	Bloodstone.	....	g. r.
21.	Bowenite.	....	y-gr. gr.
22.	Burmite.	....	y. br.
23.	Cairngorm.	....	s. br.
24.	Californite.	....	gr.
25.	Carbuncle.	....	r.
26.	Carnelian.	....	r. to y.
27.	Cat's eye. (oriental)	....	y. br. g.

NO.	POPULAR NAME.		COLOUR.
28.	Cat's eye. (quartz.)	....	y. g.
29.	Ceragate.	....	ch. y.
30.	Chalcedony.	....	v. c. b.
31.	Chalcedony.	....	v. c. b.
32.	Chloropal.	....	a. g.
33.	Chrysober.	....	g. to y.
34.	Chrysolite.	....	o. g.
35.	Chrysoparse.	....	a. g.
36.	Cinnamonstone.	....	cin. y.
37.	Citrine.	....	lt. y.
38.	Crocidolite.	....	bl. br.
39.	Cymothane.	....	chat.
40.	Demantold.	....	em. g.
41.	Diamond.	....	v. c.
42.	Dichroite.	....	bl.
43.	Egyiptianjasper.	....	v. c.
44.	Emerald.	....	gr. g.
45.	Enstatite.	....	y. to g.
46.	Essonite.	....	cin. y.
47.	Euclase.	....	v. c.
48.	Girasol.	....	o. p.
49.	Hematite.	....	black.
50.	Hiddenite.	....	em. g.
51.	Hyacintha. (precious)	....	r.
52.	Hyperstheni.	....	br.
53.	Indicolight.	....	bl.
54.	Iolite.	....	bl
55.	Jacinth.	....	r.
56.	Jade.	....	g.
57.	Jedeite.	....	em. g.
58.	Jasper.	....	v. c.

NO.	POPULAR NAME.		COLOUR.
59.	Jet.	....	blk.
60.	Kunzite.	....	lilac.
61.	Labrodorite.	....	chat.
62.	Lapislazuli.	....	bl.
63.	Macle.	....	gray.
64.	Malachite.	....	G. b.
65.	Marcasite.	....	y.
66.	Melanite.	....	blk.
67.	Mexican Onyx.	....	b.
68.	Mochastone.	....	w. b.
69.	Moissanite.	....	D.P.B.L.
70.	Moldaite.	....	dk. g.
71.	Moonstonc.	....	chat.
72.	Morganite.	....	rose.
73.	Mossagate.	....	den.
74.	Nephrite.	....	g.
75.	Obsivian.	....	blk.
76.	Olivin.	....	o. g.
77.	Onegite.	....	blk. in w.
78.	Onyx.	....	b.
79.	Opal.	....	c.
80.	Opaline.	....	ir.
81.	Peridot.	....	o. g.
82.	Perthite.	....	r. b.
83.	Phenacite.	....	w.
84.	Planma.	....	lf. g.
85.	Prase.	....	lk. g.
86.	Pyrite.	....	y.
87.	Pyrope.	....	r.
88.	Rhodochrosite.	....	r.
89.	Rhodolite.	....	r. p.

NO.	POPULAR NAME.		COLOUR.
90.	Rhodonite.	....	pink.
91.	Ribonjasper.	....	b.
92.	Rockcrystal.	....	c.
93.	Rosaline.	....	r.
94.	Roselight.	....	pink.
95.	Roseopal.	....	pink.
96.	Rubellight.	....	r.
97.	Ruby.	....	r.
98.	Rubyspinel.	....	r.
99.	Rumanite.	....	br.
100.	Sagenite.	....	w.
101.	Sagenitiquarz.	....	c.
102.	Saphire.	....	bl.
103.	Saphirespinel.	....	bl.
104.	Sard.	....	r.
105.	Sodalite.	....	bl.
106.	Spessartite.	....	y.
107.	Spinal.	....	v. c.
108.	Spodumene.	....	y. g.
109.	Sunstone.	....	chat.
110.	Sunstone.	....	r. br.
111.	Tiffanite.	....	bl. w.
112.	Tiger's eye.	....	br.
113.	Topaz.	....	v. c.
114.	Tuquoise.	....	bl.
115.	Utalite.	....	y. gr.
116.	Zircan.	....	v. c.

SANSKRIT NAMES FOR ORIENTAL JEWELS AND ORNAMENTS

1. **ललन्तिका** - A necklace coming down up to the navel.

   नाभिलम्बकण्ठिकादिः ॥

2. **लवाङ्किका** - A clove like ear ornament.
3. **ललाटिका** - A tilak set with precious stones worn on the forehead.

   स्वर्णरत्नादिरचित ललाटाभरणम् ॥

4. **वालिका** - A Gemset finger ring worn on the upper flat of the ear.
5. **लम्बिका** - A long hanging ornament.
6. **ललामिका** - A small chaplet worn on the forehead

   पुरोन्यस्तमाल्यं.

   A Teeka in Hindi and Gujarati.

7. **ललाटपट्टहासिका** - An ornament worn on the forehead used with a coloured silk.
8. **लंबनं** - A long necklace.

   (ग्रैवेयकं कंठभूषा लंबनं तु ललम्बिका ।)

9. **लम्बुषा** - A necklace of seven strings.
10. **लतामणिः** - Coral . A gem derived from a creeper and hence is called **लतामणि**.
11. **प्रालंबिका** - A Golden necklace. **सुवर्णहारः**.

    स्वर्णैः प्रालंबिकातोर सूनिका मौक्तिकैः कृताः ।

12. **लोहितं** - Ruby.
13. **पादलंबिमालिका** - An extra long garland worn up to the feet.

14. कर्णिका - A ear ring of a floral design of the fashion of कर्णिकार - flower set with gem or otherwise.

15. कण्ठिका - A neck ornament कण्ठाभरण.

16. पञ्चरत्नमालिकाम् - A Garland set with five kinds of precious stones comprising of pearls, rubies, saphires, emerald, and tepazes, or coral beads.

17. वज्ररत्नमङ्गदं स मौक्तिकस्य जालिकां - An ornament set with diamonds and other precious stones worn on the arm along with a pearl band with net work attached to it.

धूयमानैश्च वासोभिः श्लक्ष्णैरङ्गदभूषणैः ॥ रामायणे ॥

अङ्गदं = केयूरं—

पादानां भूषणानाञ्च केयूराणाञ्च सर्वशः ।

रासयश्चात्र दृश्यन्ते भीष्म भीम समागते ॥ महाभारते ॥

18. मकरकण्ठमालिकाम् - A necklace having a particular kind of pendant and known as Makarakanti attached to the garland of ihe rare long shaped pearls obtained from the head's of elephant known as Gajamuktha.

19. रत्नम् - A jewel.

20. ऊर्मिकां - Rings set with precious stones उत्कण्ठा, भृङ्गनादः, अंगुलीयकम्.

21. हीरकादिपालिकां - An ornament set with diomonds worn on the outer part of the ear

22. 'कुण्डलं - Papular ear rings of different types worn by Gods, high class Brahmins. Somayagins and other Hiudus. पाशः, विलयः. ॥

23. सूर्यचन्द्रमण्डलं - A set of ornaments set with precious stones and pearls, worn on the head and forehead representing sun and moon together with the head ornaments known as भिंदिटीका.

24. मखला - Belt. सारसनं । कक्षा ॥

25. लोलकं - A pearl or other drop.

26. ललामकं - Chaplet falling over the head. (पुरोन्यस्तमाल्यं)

पुर. संमुखभागे न्यस्तं ललाटपर्यन्तमागतं माल्यं ललामकम् ॥

27. कलापकं - An ornamental facing of a waist band something of the design of peacock feather.

कलापो भूषणेकाञ्च्यां सङ्घाते बर्हतूणयोः ॥

28. शृङ्खला - A kind of waist chain उन्दूकः विगडः ॥

शय्यां जहत्युभय पक्षविनीत निद्राः

स्तंबेरमा मुखर शृङ्खल कर्षिणस्ते ॥

29. लंबहारः - A long hara.

30. चोलकं - A waist coat or bodice set with precious stones.

31. कोमलं - Soft.

32. कंकणं - A waist ornament करभूषणं । हस्तसूत्रं ॥

33. नूपुरं - A toda gingling with beads, A leg ornament.

नूपुरौ विमलौतद्वत् ग्रैवेयकमनुत्तमम् ।

गुणवानपिमौकर्यात् पादो लुठति नूपुरः ॥

34. हंसकं - A foot ornament.

35. किरीटकं सहीरकं - Crown set with diamond.

36. शेखरं - An aigrett or kalgi, sirpech set with diamonds.

37. तुरकं - A bunch of pearls, emeralds etc. beads worn on the head along with kalgi sirpeche, known as Thuras.

38. स्वस्तिकं - A sign or emblem which gives the happiness and prosperity; a qwadriple crest jewel.
39. पद्मकं - An ornamental lotus flower set with jems.
40. वालकं - A kind of finger ring or bracelet अङ्गुलीयकं.
41. तालकं - An ornament worn on the lower flat of the ear.
42. त्रिकोणवज्रलोलकं - A triangular diamond jewel worn on the upper flat of the ear.
43. कर्णवेष्टनं - A kind of round kundalam having emarald beads and pearls.
44. इंगिकां - A kind of ornament.
45. घटिकासु घंटायंत्रिकां - A watch containg the sweet sound of bell and alarm.
46. रत्नमत्स्य - A fancy fish box set with precious stones containing the frangrants जवादि.
47. अन्दुकां - Foot ornament.
48. मौक्तिकां - A small monogram.
49. पक्षिकं - Any fancy ornament of the shape of a bird set with precious stones.
50. नायकं - Jewel in the middle of a chain, generally a pendent हारमध्यस्थितं रत्नं तरलोनायकोपि च ॥
51. मुद्रिकां - A ring containing crest or manogram or the name engraved in it.

सौवर्णी रजती ताम्री आयसी वा सुशोभिताम् ।
सलिलेन सकृद्धौतां प्रक्षिपेत् तत्र मुद्रिका ॥
मिताक्षरायां व्यवहार अध्याये ।

52. .... राङ्करत्नहारकं - Necklaces of 9 gems comprising of diamonds, saphires, pearls, etc, beside those made of corals, Topazes, Rubies, Lazulis, cat's eyes, emeralds and Gomedikas

53. **माणवः** - Pearl garland consisting of 16 strings.
षोडशयष्टिहारः ।

54. **अर्धमाणवः** - Pearl garland consisting of 12 strings.
अर्धहारश्चतुष्षष्टिर्गुच्छमाणवमन्दराः ।
अर्धे रश्मिकलापोऽथ द्वादशस्त्वर्धमाणवः ॥

55. **अर्धहारः** - Pearl garland consisting of 64 strings.
चतुष्षष्टियष्टिहारः ।

56. **तारहारः** - A coronal containing 27 beads.

57. **मूर्धतार** - A star like ornament worn on the head.

58. **बन्धुरम्** - A diadem.

59. **चन्द्रकान्त - चन्द्रमणीहार** - A necklace of moon stone.

60. **चन्द्रहारः** - A kind of ornamental gold garland with a number of strings used by women known as **चन्द्रहार,**

61. **चाटुकार** - A golden ball chain.
गुडकैर्मणिसोपानं चाटुकारश्चहेमजैः ।

62. **चन्द्रिरम्** - A moon like jewel.

63. **गुत्सहारम्** - A necklace of 36 strings.

64. **हेमहारम्** - A golden necklace known as Atukulaharam

65. **मत्स्यमुक्तिमन्दरम्** - A mandara necklace containing rare type of pearls obtained from fish.

66. **हारफलम्** - A pearl necklace consisting of 5 strings.
द्विर्द्वादशोर्द्धे गुच्छोऽथ पंचहारः फलंलता । (वैजयन्ती)

हारः - String of pearls. Pearl necklaces. Pearl garland consisting of 108 strings.

हारो मुक्तावलीस्त्रीस्यात् तद्भेदायष्टिसंख्यया ।
देवच्छन्दश्शतं साष्टमिन्द्रच्छन्दसहस्रकं ।
तस्यार्धे विजयच्छन्दं हारस्त्वष्टोत्तरंशतम् ॥

67. **सुहीरमणी** etc. up to **तमोमणीहारकम्** - (see p. 51 slo. 8) Necklaces containing diamond beads, emerald beads, saphire beads, coral beads, Topaz beads, Cat's eye or lazuli beads and Gomedika beads.

68. नेत्रमणी - A term of addressing any of the dearest or the most loving person stating—Thou art my eye boys, which in Tamil is called கண்மணியே !
69. नागमणीहारकम् - The necklace consisting of the very rare and extraordinary highly precious stones, chiefly rubies obtained from the hood of the serpant which illuminates a large surface of the ground.
70. पारिहार्यम् - A wide flat bracelet of oblong shape worn by males which is called a pair of ponchees set with precious stones worn on the wrists.
71. पारितत्या - A jewel worn on the parting of the hair called Seemantha in Tamil நெற்றி.

सीमन्तिका = सीमन्तपट्टिका = सीमन्त भूषणम् ॥

(But will not suit to the present crooked Semantam or the parting of the hair on the sides of the head according to the fashion of the present day westernised girl. To such a parting of the hair, the ornament is of a different type without sun and moon.)

72. पारिजातम् - An ornament of the kind of celestial flower known as parijata which is mostly liked by Satyabhama, one of the wives of Vishnu.
73. पार्श्वकम् - An ornament worn on the sides.
74. पालियुगल - A pair of ear jewels worn on the upper flat of the ears.
75. पालपाश्या - A kind of ornament.
76. बालपाश्या - Ornaments worn on either sides of the hair.
77. पादकटक - A pair of leg bangles.
78. पादरत्नचूडकम् - A pair of leg ornaments.
79. पदाङ्गदं - Leg jewels,
80. पादुकां - A pair of sandals—A golden foot wear.
81. पादकाङ्गुलीयकं - Gold or silver rings worn on the toes or in leg fingers.

1. (नव) मणिमकुटं - A crown set with all the 9 main kinds of precious stones.
2. कटिलग्नं - An adjustable waist ornament.
3. कुटिलं - A crossly worn ornament.
4. कटिसूत्रं - A waist chain.
5. चित्रकं - A jewel worn on the forehead.
6. तरलं - A shining shaking ornament.
7. चन्द्रशकलं - A moon shaped jewel worn on the partings. of the hair.
8. तिलकं - A gemset mark put on the face.
9. चन्द्रकला - A jewel like the digit or the particle of the moon.
10. पादवलयं - A leg Thoda.
11. नासामणि - A nose gem.
12. पञ्चसरं - Any ornament of five strings worn in the wrist or shoulder or neck.
13 नवसरं - Any ornament of 9 strings.
14. माणिक्यं - An independant jewel of that name.
15. नीलकं - A kind of saphirelet ornament.
16. त्रिसरं - A three stringed ornament.
17. वर्णसरं - A jewel containing letters.
18. सप्तसरं - A seven stringed jewel.
19. बिंबसमाकारभूषणं · An image like ornament.
20. प्रसरं - A spreading ornament.
21. शिरोरत्नभूषणं - A head ornament.
22. कर्णावतंसं - A kind of round ear ring.
23. तुलाकोटी - A tinkling ornament of the feet.
24. कोटीरं - A variety of gemset crest.
25. वैकक्ष्यं - An ornament set with precious stones worn on the left shoulder falling towards the right side like a sacred thread.
26. कक्ष्या - An upper garment set with gems worn on loins

27. नखद्योतं - An ornament worn on the nails.
28. उत्क्षिप्तिका - An ornament of the upper ear.
29. क्षुद्रघण्टा - A jewel containing bells or tinkling ornament
30. शक्तिमुद्रा - A power generating ring.
31. द्विराजिकं - A pair of bangles set with pearls in double rows.
32. त्रिराजिकं - A pair of bangles with 3 rows of pearls set in the bangles called द्विराजिकं.
33. विराजितं - A pair of ear-rings set with pearls around.
34. त्रिहीरकं - A kind of pendant like jewel with 3 diamonds hanging.
35. रत्नगर्भकं - A kind of jewel containing cob-rubies.
36. हस्तचूडकं समौक्तिकं - A pair of flat gold bracelets called चूडा chuda used as an auspicious ornament on the occasion of marriage.
37. रत्नगुच्छं - A clustre of precious stones.
38. केतकीदलं - A gold jewel called Kevada worn on the head.
39. विवाहकौतुकं - A special jewel worn at the time of marriage as an auspicious sign.
40. वीरपादकङ्कणं - A leg ornament presented to a warrior in appreciation of heroism.
41. चित्र रत्नभूषणं - A peculiar arsistic gemset ornament.
42. हरिण्मणीमयूरकं - A peacock like jewel having emeralds and blue saphires set in.
43. हीरहंस भूषणं - A round head ornament with a figure of swan set with brilliants or flat diamonds known as चाक (chak) or ஜடபில்லை.
44. वज्रचन्द्रशेखरं - A crescent like diamond head ornament like an aigrette.
45. बाहुनागं - A gold jewel of the design of snake worn on the arms.

46. हस्तिमुष्टिदंडकं - A walking stick with an ornamental elephant faced handle.
47. सिंहवक्त्रकंकणं - A pair of bangles having the faces of the lion.
48. बाहुभूषं - A shoulderet.
49. बाहुवलयं - An armlet.
50. बाहुवेष्टनं - An ornament tied round on the arm.
51. नाभिपूर - A jewel worn on the abdomen.
52. नागभूष - A serpant like jewel worn on the centre of the head.
53. वेणिनागभूषणं - A serpant like jewel worn on the platted hair by women.
54. ब्रह्मसूत्र - A gold sacred thread also set with precious stones.
55. उरस्सूत्र - A necklace worn on the chest.
56. हस्तसूत्र - A jewel worn on the hands.
57. पत्रकं - A leaf shaped jewel.
58. चित्रपत्रपाख्या - An artistic ornament worn on the forehead.
59. तालपत्रं - A ear ornament like a Kammal.

कालिकापुराण श्लोकाः ॥

किरीटं च शिरोरत्नं कुण्डलं च ललाटिका ।
तालपत्रं च हारश्च ग्रैवेयकमथोर्मिका ॥
प्रालम्बिका रत्न सूत्र मुत्तंगोऽथर्क्षमालिका ।
पार्श्वद्योतो नखद्योतो ह्यंगुळीच्छादकस्तथा ॥
कटिलग्नं माणवको मूर्धतारा ललन्तिका ।
अङ्गदो बाहुवल्य श्शिखाभूषण मिश्रिका ॥

प्रगण्डबन्धं तत्पाशं नाभिपूरोथमालिका ।
सप्तकी शृङ्खलं चैव दण्डपत्रं च वर्णकः ॥
उरस्सूत्रं च नीवी च मुष्टिबद्धं प्रकीर्णकम् ।
पादाङ्गदं हंसकं च नूपुरं क्षुद्र घण्टिका ॥
मुखपट्टमितिप्रोक्ता अलङ्कारास्सुशोभनाः ।
चत्वारिंशदमी प्रोक्ता लोके वेदे च सौख्यदाः ॥
अलङ्काराः प्रदानेन चतुर्वर्ग प्रदायकाः ॥

॥ मुक्ताहारधारणगुणाः ॥

मुक्तानां हार विधृतिः दाहपित्त विनाशिनी ।
कान्ति हर्षनेत्र सुखं ददातीति प्रकीर्तितम् ॥ (सालग्राम निघण्टु)

भूषाभोगः ॥

एवं विधानि माल्यानि भूषणान्यथ भूपतिः ।
रत्नहेम मयान्यङ्गे विधृयात् सप्रभाणि च ॥ १
यंत्र संघट्टितानीव सुवृत्तान्युज्वलानि च ।
नवनीरद कांतानि मौक्तिकानि वराणि च ॥ २
शुक्तिगर्भ समुत्थानि कुंभिकुम्भोद्भवानि च ।
वंसरन्ध्र प्रसूतानि मेघधारा भवानि च ॥ ३
सिंहलद्वीप जातानि रत्नाकर भवानि च ।
दाडिमी बीजकांतानि शक्रगोपनिभानि च ॥ ४
रक्तपद्म सरागानि बालसूर्य प्रभाणि च ।
माणिक्यान्यपि रम्याणि स्थूलानि विविधानि च ॥ ५
अतसीपुष्पसंकाशं हरिकान्तसमप्रभम् ।
हरकण्ठसमच्छायं इन्द्रनीलं प्रभान्वितम् ॥ ६

लाहणादि समुद्भूतं तृणग्राहि मनोहरम् ।
मसृणं चाति शोभाढ्यं इन्द्रनीलं सपीवरम् ॥ ७

इन्द्रायुधांतगर्भेण हरितेन समप्रभम् ।
कीरपक्षसदृक्षाभं गरुडोद्गारसम्भवम् ॥ ८

श्लक्ष्णं मरकतं कान्तं नलिनाभं दलोपमम् ।
विषघ्नं दुर्लभंरत्नं बहुमूल्यं मनोहरं ॥ ९

सितं ब्राह्मण जातीयं रक्तं क्षत्रिय जातिकम् ।
वैश्यजातीयकं पीतं कृष्णं वृषलजातिकं ॥ १०

षट्कोणशुद्धं तीक्ष्णं च फलकेषु समंलघु ।
वैराकरभवं वज्रं विप्रजातीय मुत्तमम् ॥ ११

एतानि रत्नमुख्यानि कथितानीह लक्ष्मतः ।
गोमूत्रवर्ण निर्णीतं रत्नं गोमेधिकं भवेत् ॥ १२

ईषत्कृष्णं सिताभं च वैडूर्यक मुदाहृतम् ।
ईषत्पीतं च वज्राभं पुष्यरागं प्रचक्षते ॥ १३

पक्वबिंबसमाभासं शुकतुण्डसमप्रभम् ।
काकतुण्डीसमच्छायं प्रवालमभिधीयते ॥ १४

तपस्याजपसंस्पर्शात् उद्गिरत्यनलंहियः ।
सूर्यकान्तं विजानीयात् स्फाटिकं रत्नमुत्तमं ॥ १५

अमृतांशुकरस्पर्शात् शंस्रवत्यमृतोदकं ।
दुर्लभं तन्महारत्नं चन्द्रकान्तं विदुर्बुधाः ॥ १६

श्वेताभ्रक समंवर्णं हिमाद्रिशिखरोद्भवम् ।
निर्मलं च प्रभायुक्तं स्फटिकं परिकीर्तितम् ॥ १७

सर्वेषामेव रत्नानां लक्षणं समुदाहृतम् ।
निजवर्ण समुत्कर्षात् कांतिमत्त्वात् महार्घता ॥ १८

स्थूलमुक्ताफलैः कार्याकण्टेत्वेकावलीसरा ।
मध्यं मुक्ताफलैः कार्यैत्रिसरं सुविचक्षणैः ॥ १९

तथापञ्च सरंकुर्यात् नवसप्तसरं तथा ।
उपांतेनील माणिक्य मिश्रितं सुमनोहरम् ॥ २०

काचिनीभिः मृणालीभिः पक्तिस्ताभिः सुशोभितान् ।
क्रमशोहीयमानांश्च सरान् कुर्यात् मनोहरान् ॥ २१

गुच्छीकृत मृणालीभिः हारेसर्वान् समान् सरान् ।
नीलमाणिक्य सम्युक्तान् पूर्ववत् परिकल्पयेत् ॥ २२

नीलैर्युक्ता तथा मुक्ताफलैः मध्येत्रिभिर्युता ।
नीललम्बिनिका ख्याता हरिन्माणिक्यजा तथा ॥ २३

तथैवनील सम्युक्त मुक्तंपूर्व क्रमेण तु ।
कृतोवर्ण सरोनाम दर्शनीयो मनोहरः ॥ २४

एतएव सराहीनाः मृणालीभिः सुसंहताः ।
आनाभिलम्बिता भूषा ब्रह्मसूत्र मितीरिता ॥ २५

सुवर्णोपरिविन्यस्तरत्नराजीसमन्वितम् ।
हरिन्माणिक्य नीलेन बृंहिता नायकेन च ॥ २६

मध्यदेश निविष्टेन मणिना परिशोभितम् ।
पदकं रुचिरं रम्यं वक्षःस्थल विभूषणम् ॥ २७

नानारत्नविचित्रं च मध्यनायकसम्युतम् ।
सरकैर्लम्बितं रम्यं पदकं बन्धुरंविदुः ॥ २८

सिंहवक्त्र समाकारं नानारत्न विचित्रितम् ।
सूसुकैर्लम्बनैर्युक्तं केयूरं बाहुभूषणम् ॥ २९

सौवर्णमणि विन्यस्त मुक्ताजालकमङ्गदम् ।
पेचकापिच्छ संयुक्तं बाहुसंधिविभूषणम् ॥ ३०

सुवर्णोपरि विन्यस्त नानारत्न विराजितम् ।
हस्तस्यकटकं रम्यं स्वप्रभापरिशोभितम् ॥ ३१

मध्येवज्रसमायुक्तमष्टवज्रमुदीरितम् ।
वृत्ताकार निविष्टैश्च कुलिशैः परिवेष्टितम् ॥ ३२

मध्ये च मणिनायुक्तं मणिमण्डलमीरितम् ।
ऋज्वायतचतुष्कोणक्रमोन्नति निवेशिभिः ॥ ३३

वज्रैर्मध्यग माणिक्यैः नंद्यावर्ताङ्गुलीयकम् ।
माणिक्येन सुरङ्गेण मौक्तिकेन सुशोभिना ॥ ३४

प्रवालेनातिरम्येण तथा मरकतेन च ।
पुष्यरागेण वज्रेग नीलेन परिशोभिना ॥ ३५

गोमेधिकेन रत्नेन वैडूर्येण विनिर्मितम् ।
रत्नैर्नवग्रह स्थानैः नवभिः परिकल्पितम् ॥ ३६

नवग्रहमितिख्यातं अङ्गुलीयकमुत्तमं ।
अङ्गुलीवेष्टितं वज्रैः वेष्टितं वज्रवेष्टकम् ॥ ६७

अन्यरत्नैश्च यत्त्वेवं तत्तद्वेष्टकमुच्यते ।
हीरयोरुभयोर्मध्ये कीलितं हीरमुत्तमम् ॥ ३८

त्रिहीरकमितिख्यातं अङ्गुलीयक मुत्तमम् ।
यत्तुनाग फणाकारं बहुरत्न विभूषितम् ॥ ३९

अङ्गुलीवलयैर्वज्रै र्वेष्टिता **शक्तिमुद्रिका** ।
अन्यैश्च विविधै रत्नैः सन्निवेशविशेषतः ॥ ४०

नानारूपाभिधानैश्च कल्पिता **मुद्रिका** शुभा ।
केवलैर्मौक्तिकैरेव वलये सुनिवेशितैः ॥ ४१

मुक्ताताटङ्कसंज्ञं तत्कर्णभूषण मुत्तमम् ।
वलयद्वय विन्यस्तं मुक्ताफल विराजितम् ॥ ४२

मध्ये नीलेन संयुक्तं **द्विराजिक** मुदाहृतम् ।
एवं त्रिराजिकं प्रोक्तं पूर्णमध्यं च मौक्तिकैः ॥ ४३

तत्पूर्णमध्यमाख्यातं मुक्ताफलविभूषितम् ।
मौक्तिकानि बहिः पंक्तौ तन्मध्येनीलकं ततः ॥ ४४

वज्राणि च ततोप्यन्तर्वज्रगर्भमितीरितम् ।
एवं **बहिष्टमुक्तं** यत् मध्ये वज्रैश्च भूषितम् ॥ ४५

मध्ये माणिक्यसंयुक्तं **मणिमण्डल** मुच्यते ।
नीलैः मरकतैश्चैव माणिक्यैश्च करंभितम् ॥ ४६

यद्रूपै रचितं मध्ये तत्तत्संज्ञकमुच्यते ।
सोपानक्रमविन्यस्तवज्रपंक्तिविराजितम् ॥ ४७

षडष्टनेमिभिः कांतं **कुण्डलं** तत् प्रचक्षते ।
शोधितेनसुवर्णेन रुचिरेणातिकांतिना ॥ ४८

शृङ्खला विविधाकार्या ताटंक कटकानि च ।
स्त्रीपुंसयोः समानानि भूषणान्यत्र विस्तरात् ॥ ४९

कथितान्यत्र वक्ष्यामि स्त्रीणां पुंसांपृथक्पृथक् ॥ ५०

अश्वत्थपत्रसंकाशं सुवर्णेन विनिर्मितम् ।
माणिक्यवज्र खचितं आयतैर्मौक्तिकै र्युतम् ॥ ५१

तत्र मुक्ताफलैः पार्श्वे सूसकाभ्यां विराजितम् ।
ताभ्यां बहिर्मरालाभं नानारत्नैः प्रकल्पयेत् ॥ ५२

तदूर्ध्वे वज्रमाणिक्य मौक्तिकै र्बहुभिर्युतम् ।
तदिदं सज्जतिलकं योषित्सीमन्तभूषणम् ॥ ५३

कनत्काञ्चन पट्टेन पिनद्धं वलयाकृति ।
मुक्ताजालं तदूर्ध्वे च कृतं तद्दण्डकं भवेत् ॥ ५४

क्रमशो वर्धमानं तत्चूडामण्डल मुत्तमम् ।
केतकीदलसंकाशं कनत्काञ्चनकल्पितम् ॥ ५५

दण्डकस्योर्ध्वभागस्य भूषणं तदुदाहृतम् ।
सौवर्णकल्पितं पद्मं नानारत्नविराजितम् ॥ ५६

चूडिका परभागस्य भूषणं परिकीर्तितम् ।
सौवर्णैः कुसुमैः क्लृप्तं मुक्ताजाल समन्वितम् ॥ ५७

बृहत्माणिक्य नीलैश्च लम्बनं चूलिभूषणम् ।
पिचुमंदफलाकारैः मौक्तिकैः नीलकैः कृतम् ॥ ५८

माणिक्यै र्मण्डितैर्हारैः मुकुलं कर्णभूषणं ।
नवभि र्दशभिर्वापि स्थूलमुक्ताफलैः कृता ॥ ५९

कण्ठप्रमाणरचिता सरिका गलभूषणम् ।
तस्याबहिश्च संलग्ना लंबिनी नोलनिर्मिता ॥ ६०

ततोबहिश्च संलग्ना वज्रसंकलिका शुभा ।
सिंह्मवक्त्र समाकारौ स्वर्णरत्नविनिर्मितौ ॥ ६१

मुक्तासूसक सम्युक्तौ नीलमाणिक्यलम्बिनौ ।
कण्टिकैः कीलितौ कार्यौ भुजभूषणकेरवौ ॥ ६२

नामतो बाहुवलयौ पुंसियावंगदाभिधौ ।
काञ्चनीभिः सलाकाभिः सुसूक्ष्माभि विंनिर्मितौ ॥ ६३

मणिबन्धमितोप्यूर्ध्वं वलयैः विहितैः क्रमात् ।
प्रादेशमात्रकं दैर्घ्यं विस्तारे **बाहुवेष्टनम्** ॥ ६४

द्विधाविभज्य कर्तव्यं ग्रथितं कीलकेन तु ।
अनेनैव प्रमाणेन वज्रमाणिक्य मौक्तिकैः ॥ ६५

चूडकंमण्डनं स्त्रीणाम् प्रकोष्टस्य विभूषणम् ।
अनेनैव प्रकारेण तदर्धेन विनिर्मितम् ॥ ६६

अर्धचूड मितिख्यातं स्त्रीणां प्रियतमं सदा ।
चतुरंगुल विस्तारं जधनाभोग वेष्टितम् ॥ ६७

सौवर्णरत्नखचितं सूत्रकैर्लंबनैर्युतम ।
हैमघर्घर घंठाभिः निर्मितं रवसंयुतम् ॥ ६८

काञ्चीदामेति विख्यातं कटिभूषणमुत्तमं ।
हस्तचूडक वज्रस्य जंघाकाण्ड प्रमाणकौ ॥ ६९

नानारत्नैश्च खचितौ विख्यातौ **पादचूडकौ** ।
सुवर्णरचितौ कार्यौ त्रिभागकृतखंडनौ ॥ ७०

सन्धिदेशे सुसंश्लिष्टौ कीलकेन च कीलितौ ।
चतुरश्रौ षडश्रौवा तथाष्टाश्रौ च कारयेत् ॥ ७१

सौवर्णैः बुद्बुदैरम्यैः पंक्तिस्थैर्वा विराजितौ ।
श्लक्ष्णौवा कान्तिसम्युक्तौ नादवंतावथापिवा ॥ ७२

रत्नैर्वा विविधैर्युक्तौ **कटकौ पादभूषणौ** ।
त्रिपञ्च शृंखला क्लृप्तौ नानारत्नसरैः कृतौ ॥ ७३

कीलकाहित संघातौ पादपट्टावितीरितौ ।
किंकिण्यः स्वर्णरचिताः गुणगुंभित विग्रहाः ॥ ७४

नादवत्यः सुरम्यास्ता पादघर्घरकाभिधाः ।
ईदृग्रूप समायुक्ताः नानारत्नै विनिर्मिताः ॥ ७५

ध्वनिहीनाः सुशोभाढ्याः एडकाः परिकीर्तिताः ।
आयताश्च सुचक्राश्च कटकाकार निर्मिताः ॥ ७६

अन्दुका इति विख्याताः योषितां पादभूषणं ।
पादतर्जनिमानेन कनत्काञ्चन निर्मिताः ॥ ७७

स्थूलाश्चध्वनिसम्युक्ताः यमला मुद्रिकाः वराः ।
शिखरै श्शोभितंयत्तु शेखरं तद्विदुर्बुधाः ॥ ७८

मुकुलाभ भवेद्यत्तु मुकुलं तत्प्रकीर्तितम् ।
मध्ये चाष्टांगुलं पंच पंचभिः शिखरैर्युतः ॥ ७९

सौवर्णरत्नसम्युक्तपट्टो राज्ञां प्रशस्यते ।
केवलं सरकैर्युक्तं शिरोवेष्टनमुच्यते ॥ ८०

एवं विरचितैः रत्नैः राज्ञां मस्तक भूषणम् ।
दलकं हेमरचितं व्याघ्रपुच्छ विनिर्मितम् ॥ ८१

मुक्तामाणिक्य रचितं पुरुषाणां विभूषणं ।
शुचिना भूषणंधार्यं दिव्यरत्न विनिर्मितम् ॥ ८२

रत्नाधिदेवतास्तुष्टा यच्छन्ति महतींश्रियं ।
यथारुचि यथायोगं प्रयच्छन्ति च सम्मतम् ॥ ८३

दत्ते यद्भूषणं राजा भूषाभोगः प्रकीर्तितः ।
भूषाभोगोऽयमाख्यातः सोमेश्वरमहीभुजा ॥ ८४

आभरण नामानि ।

अ

१ अङ्गुलीच्छादनम्
२ अङ्गुलीयकम्
३ अर्धचन्द्रिरम्
४ अर्धचूडम्
५ अर्धमाणवम्
६ अर्धरश्मिकलापः
७ अर्धशरम्
८ अष्टवज्रम्

आ

९ आनामिलाम्बी
१० आवापकम्

इ

११ इङ्गिका
१२ इन्द्रच्छन्दं

उ

१३ उत्कण्ठा
१४ उत्क्षिप्तिका
१५ उत्तंसः
१६ उन्दूकः
१७ उरस्सूत्रं

ऊ

१८ ऊर्मिका

ए

१९ एडका

क

२० कङ्कणम्
२१ कटकम्
२२ कण्ठसूत्रम्
२३ कटिसूत्रम्
२४ कटिलग्नम्
२५ कण्ठिका
२६ कर्णकम्
२७ कर्णिका
२८ कर्णपर्णकम्
२९ कर्णपुष्पम्
३० कर्णपूरं
३१ कर्णावतंसम्
३२ करभूषणम्
३३ कलापकम्
३४ कक्षा
३५ कक्ष्या
३६ काञ्ची or काञ्चिदाम
३७ किङ्किणी

३८ कुण्डलं
३९ केयूरं
४० कोटीरं
४१ कैरवम्

ग

४२ गुच्छं
४३ गुच्छहारं
४४ गुत्सहारं
४५ गृत्सार्धं
४६ गुडकम्
४७ गोपुच्छम्
४८ गोमेदह्वारम्
४९ ग्रैवेयकम्
५० ग्रैवेयम्

च

५१ चन्द्रकान्तं
५२ चन्द्रभूषणं
५३ चन्द्रशकलं
५४ चन्द्रकलां
५५ चन्द्राभरणं
५६ चन्द्रिका
५७ चन्दिरम्
५८ चाटुकारं
५९ चित्रकम्
६० चित्रसरम्
६१ चित्रहारम्
६२ चुबुकरत्नम्
६३ चूडामण्डलं
६४ चूडिका
६५ चूलीभूषणम्
६६ चोलकम्

त

६७ तरलं
६८ तारा
६९ तारावलि
७० तालकम्
७१ तालपत्रम्
७२ तिलकरत्नम्
७३ त्रिकोणवज्रलोलकम्
७४ त्रिराजकं
७५ त्रिसरम्
७३ त्रिहीरकं
७७ तुलाकोटिः
७८ तूरकम्

द

७९ दलकं
८० दण्डकं
८१ दण्डपत्रं
८२ द्विराजकं
८३ देवच्छन्दं

न

८४ नखद्योतं
८५ नन्द्यावर्तं

८६ नवग्रहं
८७ नवसरं
८८ नवार्धहारं
८९ नक्षत्रहारं
९० नागभूषणं
९१ नाभिपूरं
९२ नामिपूरं
९३ नायकं
९४ नासामौक्तिकं
९५ निगडः
९६ नीवि
९७ नीलहारं
९८ नीललम्बिनी
९९ नूपुरं

प

१०० पक्षिकम्
१०१ पञ्चरत्नमालिका
१०२ पञ्चलताहारं
१०३ पत्रकम्
१०४ पत्रपाश्या
१०५ पदाङ्गदं
१०६ पद्मकम्
१०७ पार्श्वद्योनम्
१०८ पादकटकम्
१०९ पादचूडम्
११० पादपट्टम्
१११ पादाङ्गुलीयकम्
११२ पादयुगलं
११३ पादलम्बिमालिका
११४ पारिजातम्
११५ पारितथ्यम्
११६ परिहार्थं
११७ पुष्पकं
११८ पुष्यरागहारं
११९ प्रगण्डनागं
१२० प्रगण्डपाशं
१२१ प्रकीर्णकम्
१२२ प्रलम्बिनी
१२३ प्रवालहारं
१२४ पेचिकापिच्छकाभरणं

ब

१२५ बन्धुरम्
१२६ बालक
१२७ ब्रह्मसूत्रम्
१२८ बाहुभूषणम्
१२९ बाहुबलयम्
१३० बाहुवेष्टनम्

म

१३१ मकरकठिंका
१३२ मत्स्यतरलं
१३३ मञ्जीरकं
१३४ मन्दरं
१३५ मणिबन्धं
१३६ मणिमण्डलं
१३७ मणिमाला

१३८ मणीसोपानं
१३९ मण्डनम्
१४० मयूराभूषणम्
१४१ मरकत मुक्ताहारं
१४२ महापदकम्
१४३ मरकतमणिहारं
१४४ माणवम्
१४५ माणिक्यं
१४६ माणिक्यहारं
१४७ मुकुलं
१४८ मुक्तावली
१४९ मुक्तालता
१५० मूर्धतार
१५१ मुद्रिका

य

१५२ यमला

र

१५३ रत्नकोशम्
१५४ रत्नगुच्छम्
१५५ रत्नपद्मम्
१५६ रत्नतिलकं
१५७ रत्नपादुका
१५८ रत्नमुष्टिखड्गं
१५९ रत्नखचित घटीयन्त्रिका
१६० रत्नस्तबकं
१६१ रत्नहस्तचूडकं
१६२ रसनम्
१६३ रसना

ल

१६४ लतामणिः
१६५ ललान्तिका
१६६ ललाटपट्टहासिका
१६७ ललाटिका
१६८ ललामकम्
१६९ ललामिका
१७० लम्बनं
१७१ लम्बिका
१७२ लम्बिनी
१७३ लम्बुषा
१७४ लबङ्गिका
१७५ लम्बहारः
१७६ लोलकम्

व

१७७ वज्रखचितछुरिका
१७८ वज्रकेतकी
१७९ वज्रगर्भम्
१८० वज्रसंकलि
१८१ वज्रहारं
१८२ वलयम्
१८३ वालपाश्या
१८४ विजयच्छन्दं
१८५ विवाहकौतुकं
१८६ वीरकङ्कणम्
१८७ वीरपादकटकम्
१८८ वेणिनागम्

श

१८९ शक्तिमुद्रिका
१९० शङ्खचर्चा
१९१ शिकलवेडि
१९२ शिखामणि
१९३ शिखाभूषणम्
१९४ शिरोरत्नं
१९५ शिरोवेष्टनम्
१९६ शिषिनी
१९७ शीर्षरत्नभूषणम्
१९८ शेखरं
१९९ शोभास्याभरणं
२०० शृङ्खला

ष

२०१ षट्कोणम्

स

२०२ संकेतमुद्रिका
२०३ सज्जातिलकम्
२०४ सन्धिभूषणम्
२०५ ससकी
२०६ सूर्यभूषणम्
२०७ सरिका
२०८ सारसनम्
२०९ साक्षराङ्गुलीमुद्रा
२१० सुवर्णपुष्पम्

ह

२११ हस्तसूत्रम्
२१२ हंसकम्
२१३ हंसभूषणम्
२१४ हारं
२१५ हीरकं
२१६ हीरभूषणं
२१७ हेमहारम्

क्ष

२१८ क्षुद्रघण्टिका

आग्नेयमहापुराणे

॥ रत्नपरीक्षा ॥

रत्नानां लक्षणं वक्ष्ये रत्नं धार्य मिदं नृपैः ।
वज्रं मरकतं रत्नं पद्मरागं च मौक्तिकम् ॥ १
इन्द्रनीलं महानीलं वैडूर्यं गन्धशस्यकम् ।
चन्द्रकान्तं सूर्यकान्तं स्फटिकं पुलकं तथा ॥ २
कर्केतनं पुष्परागं तथा ज्योतिरसं द्विजा ।
स्फटिकं राजपट्टं च तथा राजमयं शुभम् ॥ ३
सौगन्धिकं तथा गञ्जं शङ्ख ब्रह्ममयं तथा ।
गोमेदं रुधिराक्षं च तथा भल्लातकं द्विज ॥ ४
धूलीं मरकतं चैव तुत्थकं सीसमेव च ।
पीलुं प्रवालकं चैव गिरिवज्रं द्विजोत्तम ॥ ५
भुजंगमाणं चैव तथा वज्रमणिं शुभम् ।
टिट्टिभं च तथा पिण्डं भ्रामरं च तथोत्फलम् ॥ ६
सुवर्ण प्रतिबद्धानि रत्नानि श्री जयादि वै ।
सुधार्या नैव धार्यास्तु निष्प्रभा नलिनास्तथा ॥ ७
खण्डाः सशर्कराये च प्रशस्थं वज्रधारणम् ।
अम्भस्तरति यद्वज्रमभेद्यं विमलं च यत् ॥ ८
षट्कोणं शक्रचापाभं लघुचार्कनिभंशुभम् ।
शुकपक्ष निभः स्निग्धः कान्तिमान् विमलस्तथा ॥ ९
स्वर्णचूर्ण निभैःसूक्ष्मैः मरकतश्च बिन्दुभिः ।
स्फटिकाः पद्मरागाः स्यूरागवन्तोऽतिनिर्मलाः ॥ १०

जातरङ्गा भवन्तीह कुरुविन्दसमुद्भवाः ।
सौगन्धिकोत्थाः कषायामुक्ताफलास्तुशुक्तिजाः ॥ ११

विमलास्तेभ्य उत्कृष्टा ये च शङ्खोद्भवामुने ।
नागदन्त भवाचाग्रयाः कुम्भसूकर मत्स्यजाः ॥ १२

वेणुनाग भवाश्रेष्टा मौक्तिकं भेषजं वरम् ।
वृत्तत्वं शुक्लता स्वाच्छ्यं महत्वं मौक्तिके गुणाः ॥ १३

इन्द्रनील शुभक्षीरे राजते भ्राजतेऽधिकम् ।
रञ्जयेत्स्वप्रभावेन तममूल्यं विनिर्दिशेत् ।
नीलरक्तं तु वैडूर्यं श्रेष्ठं हारादिकं भजेत् ॥ १४

In addition to the certain names of jewels given by me in the Appendix of Gems aud Jewels which also form a part of the book entitled अभिलषितार्थचिन्तामणिः I hereby give the following Slokas relating to the subject of रत्नपरीक्षा also from the said book अभिलषितार्थचिन्तामणिः.

अभिलाषितार्थचिन्तामणौ

॥ रत्नपरीक्षा ॥

रत्नानि धारयेत् कोशे शुद्धानि गुणवंति च ।
संभवं च तथा जातिं गुणं तेषां परीक्ष्य च ।
कृते युगे कलिंगेषु कोशले वज्रसंभवः ॥ १

॥ वज्रम् ॥

हिमालये मतंगाद्रौ त्रेतायां कुलिशोद्भवः ।
पौंड्रके च सुराष्ट्रे च द्वापरे या च संततिः ॥ २

वैराकरे च सौवीरे हीररत्नं कलौ युगे ।
गुणाः पंच समाख्याताः दोषाः पंचमकीर्तिताः ॥ ३

छायाः चतस्रो विज्ञेयाः वज्राणां रत्नकोविदैः ।
षट्कोणत्वं लघुत्वं च समाष्टदलता तथा ॥ ४

तीक्ष्णाग्रता निर्मलत्वं इमे पंच गुणाः स्मृताः ।
मलोबिंदुस्तथारेखात्रासः काकपदं च यत् ॥ ५

एते दोषाः समाख्याताः पञ्चवज्रेषुकोविदैः ।
श्वेत रक्ता तथा पीता कृष्णच्छाया चतुर्विधा ॥ ६

विप्रक्षत्रियवैश्यानां शूद्रजातेर्यथाक्रमम् ।
यज्ञैर्दानैस्तपोभिश्च यदाप्नोति तदाप्नुयात् ॥ ७

गुणयुक्तस्य वज्रस्य विप्रजातेर्विधारणात् ।
जयः पराक्रमस्तस्य शत्रुनाशश्च जायते ॥ ८

गुणवत् क्षत्रजातीयं वज्रं वसति यत्गृहे ।
कलां कुशलताद्रव्यं प्रज्ञा क्षेमो यशो भवेत् ॥ ९

गुणिनः पविरत्नस्यवैश्यजाते विंधारणात् ।
परोपकारतादाक्ष्यं धनधान्य समुच्चयः ॥ १०

गुणयुक्तस्य वज्रस्य शूद्रजातेर्विधारणात् ।
मलं मलिनता ख्याता धारणात् दंष्ट्रिणोभयम् ॥ ११

कोणे व्याधिभयं प्रोक्तं मध्येवह्नि भयं भवेत् ।
दोषेषुबिंदु रावर्तः परिवर्तोयवाकृतिः ॥ १२

चतुर्धैवं समाख्याता बिंदवो वज्रसंश्रयाः ।
रक्तोऽत्रवर्तुलो बिन्दुरावर्तः सव्यवर्तनः ॥ १३

संरक्तः परिवर्तस्तु रक्त एवापसव्यकः ।
बिन्दुरापद्धनं हन्यात् आवर्तो भयमादिशेत् ॥ १४

परिवर्ते भवेत् व्याधिः यवे तु फलमुच्यते ।
स च रक्तः तथा पीतः श्वेतश्चेतित्रिधामतः ॥ १५
रक्तवर्णोयवः ख्यातः गजाश्वस्य विनाशनः ।
यवे पीते कुलस्यान्तः धनमायुः सिते भवेत् ॥ १६
एवं दोषाः गुणाश्चोक्ताः यवबिंदोरशेषतः ।
सव्यवक्त्रा शुभा रेखा वामवक्त्रा भयङ्करी ॥ १७
खेदभ्रान्तिकरी छेदः रेखा शस्त्रभयप्रदा ।
पक्षद्वये प्रदृश्या या छेदाभा सा प्रकीर्तिता ॥ १८
रेखा बंधुविनाशाय जायते वज्रसंश्रया ।
अङ्कःकाकपदाकारः दृश्यते यः पर्वोस्थितः ॥ १९
समृत्युमादिशत्याशु धनं वा सकलं हरेत् ।
भग्नाग्रं भग्नधारं च दलहीनं च वर्तुलम् ॥ २०
कान्तिहीनं च यद्वज्रं दोषाय न गुणाय तत् ।
भिन्नो भ्रान्तिकरस्त्रासः संत्रासं जनयेत् स्फुटम् ।
एवं दोषाः गुणाः प्रोक्ताः वज्राणां सोमभूभुजा ॥ २१

॥ मौक्तिकानि ॥

कोलाहिकरिमत्स्यानां शीर्षे मुक्ताफलोद्भवः ।
त्वक्सारशुक्ति शङ्खानां गर्भे मुक्ताफलोद्भवः ॥ २२
धाराधरेषु जायेत मौक्तिकं जलबिंदुभिः ।
दुर्लभं तन्महारत्नं देवैस्तन्नीयतेऽम्बरात् ॥ २३
गजादिजं सुदुष्प्रापं मौक्तिकं तपसा विना ।
मौक्तिकं शुक्तिजं लभ्यमाकरेषु कलौ नृभिः ॥ २४
कुक्कुटाण्ड समं वृत्तं मौक्तिकं निबिडंगुरु ।
धनजं भानुसंकाशं देवयोग्य ममानुषम् ॥ २५
कांभोजकुंभसंभूतं धात्रीफलनिभं समम् ।

आताम्रपिंजरच्छायं मौक्तिकं मणिदीधिति ॥ २६

फणिजंवर्तुलं दिव्यं नीलच्छायं महाद्युति ।
पुण्यहीनाः न पश्यन्ति वासुकेः कुलसम्भवम् ॥ २७

कोलजं कोलसदृशं तद्दंष्ट्रा सदृशच्छवि ॥ २८

अलभ्यं मनुजैः रत्नं मौक्तिकं पुण्यवर्जितैः ।
गुंजाफलसमस्थौल्यं तिमिजं मौक्तिकं लघु ॥ २९

पाटलीपुष्पसदृशं मन्दकान्ति सुवर्तुलम् ।
वंशजं शशिसङ्काशं तक्कोलफलमात्रकम् ॥ ३०

प्राप्यते बहुभिः पुण्यैः तत् रक्ष्यं वेदमंत्रतः ।
वर्षोफलसमं दीप्त्या पाञ्चजन्यकुलोद्भवम् ॥ ३१

कपोताण्ड प्रमाणं तत् वर्तुलं पापहरं शुभम् ।
शुक्तिजन्माम्बुधेर्मध्ये सिंहले चारवाटके ॥ ३२

पारशीके बर्बरे च भवेत् मुक्ताफलं शुभम् ।
स्वात्यांस्थिते रवौ मेघैः ये मुक्ताः जलबिन्दवः ॥ ३३

ते गीर्णाः शुक्तिभिः मुक्ताः जायन्ते निर्मलत्विषः ।
स्थूलमध्याः तथा सूक्ष्माः बिन्दुमानानुसारतः ॥ ३४

भवन्ति मुक्ताः तासां च मूल्यं तन्मानरूपतः ।
रुक्मिण्याख्या भवेत् शुक्तिः तस्यां जातं च मौक्तिकम् ॥ ३५

निर्मलं कुंकुमच्छायं जातीफल समंवरम् ।
अमूल्यं तत् विनिर्दिष्टं रत्नलक्षणवेदिभिः ॥ ३६

दुर्लभं नृपयोग्यं स्यात् स्वल्पभाग्यैः न लभ्यते ।
सुस्निग्धं मधुरच्छायं मौक्तिकं सिंहलोद्भवम् ॥ ३७

आरवाट समुत्पन्नं पीतच्छायं सुनिर्मलम् ।
पारसीकोद्भवं स्वच्छं सितं मुक्ताफलं शुभम् ॥ ३८

ईषच्छायं च रूक्षं च मौक्तिकं बर्बरोद्भवम् ।
चत्वारः स्युः महादोषाः षट् च मध्याः प्रकीर्तिताः ॥ ३९

एवं दशसमाख्याताः तेषां वक्ष्यामि लक्षणम् ।
यत्रैकदेशे संलग्नः शुक्तिखण्डोविभाव्यते ॥ ४०

शुक्तिलग्न समाख्यातः स दोषः कुष्टकारकः ।
मीनलोचनसंकाशः दृश्यते मौक्तिके तु यः ॥ ४१

मत्स्याक्षः स तु दोषः स्यात् पुत्र नाशकरो ध्रुवम् ।
दीप्तिहीनं गजच्छायं जठरं तद्विदुर्बुधाः ॥ ४२

दारिद्र्यापादकं यस्मात् तस्मात् तत् परिवर्जयेत् ।
मौक्तिकं विद्रुमच्छायं अतिरक्तं विदुर्बुधाः ॥ ४३

तस्मिन् संधारिते मृत्युर्जायते नात्रसंशयः ।
उपर्युपरि तिष्टन्ति वलयाः यत्र मौक्तिके ॥ ४४

त्रिवृत्तं नाम तत् ख्यातं दुर्भगत्व विधायकम् ।
स्वच्छं तु पारसीकं यत् पर्पटं तन्निगद्यते ॥ ४५

मौक्तिकं ध्रियते येन तस्य कीर्तिः भवेत् सदा ।
त्रिकोणं त्र्यश्रमाख्यातं सौभाग्यक्षयकारकम् ॥ ४६

दीर्घं यत्तत्तु संप्रोक्तं प्रज्ञाविध्वं सकारकम् ।
निर्भिन्नमेकतो यत्तु कुशपार्श्वं तदुच्यते ॥ ४७

स दोषं मौक्तिकं निंद्यं निरूद्योगकरं हि तत् ।
आधृत्त पीठकोपेतं खंडाशं तन्निरूपितम् ॥ ४८

अरम्यं गुणहीनं च स्वल्पमूल्यं च मौक्तिकम् ।
तारकाद्युतिसंकाशं सुतारं तत् निगद्यते ॥ ४९

सुवृत्तं मौक्तिकं यत् स्यात् गुणवत्तत् प्रकीर्त्यते ।
स्वच्छं दोष विनिर्मुक्तं मौक्तिकं निर्मलं मतम् ॥ ५०

गुरुत्वं तोलनेयस्य घनं तन्मौक्तिकं वरम् ।
शीतांशु बिंबसंकाशं मौक्तिकं स्निग्धमुच्यते ॥ ५१

व्रणरेखाविहीनं यत् तत् स्यादस्फुटितं शुभम् ।
ईदृक्सर्व गुणोपेतं मौक्तिकं येन धार्यते ॥ ५२

तस्यायुवर्धते लक्ष्मीः सर्वपापं विनश्यति ।
चतुर्धामौक्तिकच्छाया पीता च मधुरासिता ॥ ५३

नीला चेति समाख्याता छायारत्न परीक्षकैः ।
पीता लक्ष्मीप्रदाज्ञेया मधुरा बुद्धिवर्धिनी ॥ ५४

शुक्ला यशस्करी ज्ञेया नीला सौभाग्य नाशिनी ।
मञ्जालि प्रोच्यते गुञ्जातास्तिस्रो रूपकं भवेत् ॥ ५५

रूपकैः दशभिः प्रोक्तः कलंजोनामनामतः ।
काम्स्यपात्रद्वयं वृत्तं समानं रूपमानतः ॥ ५६

चतुश्छिद्रसमायुक्तं प्रत्येकं रज्जुयंत्रितम् ।
दंडः काम्स्यमयः श्लक्ष्णः द्वादशाङ्गुलसंमितः ॥ ५७

पक्षद्वये समानश्च प्रांतयोर्मुद्रिकायुतः ।
मध्ये तस्य प्रकर्तव्यः कंटकःकाम्स्य निर्मितः ॥ ५८

पंचांगुलायतं तस्य मूले छिद्रं प्रकल्पयेत् ।
निवेश्याछिद्रिते तस्मिन् शलाका अंगुलमात्रका ॥ ५९

शलाकाप्रांतयो स्तस्याः कीलयेत्तोरणाकृतिम् ।
तोरणस्य शिरोमध्येकर्तव्या लघुकुण्डली ॥ ६०

तत्र रज्जुं निवध्नीयात् तां धृत्वातोलयेत्सुधीः ।
कलंजमानकं द्रव्यं एकदेशे निवेशयेत् ॥ ६१

अन्यतो जलबिंदुस्तु तोलनार्थं विनिक्षिपेत् ।
कण्टके च समे जाते तोरणस्य च मध्यगे ॥ ६२
तदा समं विजानीयात् तोलनं मानकोविदः ।
चत्वारित्रीणीयुग्मं वा तथैकं वातुलास्थितम् ॥ ६३
समं कलंजमानेन तदुक्तं समनुक्रमात् ।
नवमात्र पंचमं यावत् कलंजेन समं यदा ॥ ६४
तत्क्रमादुत्तमं ज्ञेयं मौक्तिकं रत्नवेदिभिः ।
चतुर्दश समारभ्य दशसंख्यावधिक्रमात् ॥ ६५
तस्य मध्यममानत्वात् मौक्तिकं मध्यमंस्मृतं ।
आरभ्य विंशते स्तस्मात् क्रमात् पंचदशावधि ॥ ६६
लघ्व्यस्ताः कथिताः मुक्ताः मौल्यं च तदनुक्रमम् ।
अतः परं च सूक्ष्माणि मौक्तिकानि प्रचक्षते ॥ ६७
तोलने क्रम एषस्यात् मूल्यमेतन्निरूपितम् ।
उत्तमस्योत्तमं मूल्यं लघूनां लघुमूल्यकम् ॥ ६८
मध्यानां मध्यमं मूल्यं गुरूणां बहुमूल्यता ।
कलंज द्वयमानेन यद्येकं मौक्तिकं भवेत् ॥ ६९
नधार्यं नरनाथैस्तत् देवयोग्य मनुत्तमम् ।
उत्पत्तिराकरच्छाया गुणदोषौशुभाशुभम् ॥ ७०
तोलनं मौल्यविन्यासः कथिताः सोमभूभुजा ।

॥ माणिक्यानि - पद्मरागं - कुरुबिन्दं - सौगन्धिकम् ॥

सिंधौरोहण गंगायां सिंहले जन्मकीर्तितम् ॥ ७१
क्षेत्राणि तस्य चत्वारि माणिक्यस्य विदुर्बुधाः ।
सिंहलं प्रथमं क्षेत्रं ततः कालपुरं परम् ॥ ७२

अंग्रे तृतीयं मुद्दिष्टं चतुर्थे तुंबरं स्मृतम् ।
सिंहलेषु भवेद्रक्तं पद्मराग मनुत्तमम् ॥ ७३

पीतं काल पुरोद्भूतं कुरुविन्द मिति स्मृतम् ।
अशोकफलसच्छायं अंध्रे सौगन्धिकं विदुः ॥ ७४

तुंबरं छाययानीलं नीलगंधि प्रकीर्तितम् ।
उत्तमं सिंहलोद्भूतं निकृष्टं तुंबरोद्भवम् ॥ ७५

मध्ययोर्मध्यमं ज्ञेय माणिक्यं क्षेत्रभेदतः ।
माणिक्यस्य समाख्याता अष्टौदोषा मुनीश्वरैः ॥ ७६

गुणाश्चत्वार आख्याताः छायाः षोडशकीर्तिताः ।
छायाद्वितयसंबंधि द्विच्छायं बंधुनाशनम् ॥ ७७

त्रिरूपद्विपदत्वेन माणिक्येन परापभवः ।
समेदं भिन्नमित्युक्तं शस्त्राघात विधायकम् ॥ ७८

कर्करं शर्करायुक्तं पशुबंधविनाशकृत् ।
दुग्धे नवसमाक्लिसं लघुवापटमुच्यते ॥ ७९

अशोभनं तदुद्दिष्टं माणिक्यं मणिकोविदैः ।
मधुबिंदु समच्छायं कोमलं परिकीर्तितम् ॥ ८०

आयुर्लक्ष्मीं जयंहंति सदोषं तन्नधारयेत् ।
रागहीनं जडं प्रोक्तं धनधान्यापहारकृत् ॥ ८१

धूम्रं धूम समाकारं वैद्युतं भयमावहेत् ।
ईदृग्दोष युतानिंद्या मणयोमूल्य वर्जिताः ॥ ८२

अपि प्राप्ता न ते धार्या गृहेशोभन मिच्छता ।
माणिक्यस्य गुणाः प्रोक्ताः चत्वारोमणिपुंगवैः ॥ ८३

स्निग्धच्छाया गुरुत्वं च नैर्मल्य मतिरक्तता ।
सर्वलक्षणसंपूर्णे पद्मरागे गृहेस्थिते ॥ ८४
अश्वमेधफलंतस्य वित्तमायुर्जयो भवेत् ।
छायास्यात् पद्मरागस्य रक्तकोकनद प्रभा ॥ ८५
खद्योताक्षि चकोराक्षि कोकिलानेत्रसन्निभा ।
सारसाक्षि चकोरस्य सन्निभैवं च सप्तधा ॥ ८६
एताः शुभफलाः छायाः सिंहलोत्थमणेः पुनः ।
सिंदूर लोध्रपुष्पाभा गुंजा किंशुक सन्निभा ॥ ८७
छायास्ताः कुरुविन्दस्य चतस्रः परिकीर्तिताः ।
अवलाक्षार साभासास्यात् सौवीरकसन्निभा ॥ ८८
ईषद्रक्ता भवेच्छाया सौगन्धिक मणेरियम् ।

॥ नीलं - इन्द्रनीलं - अश्मगर्भम् ॥

(नीली - वैष्णवी - आवली - कृष्णाद्रि)

नीलोत्पल दलप्रख्या लोहाग्नित्विट्समप्रभा ॥ ८९
नीलगन्धि मणेः प्रोक्ते छायेद्रे मणिकोविदैः ।
इन्द्रनीलस्य संभूतिः सिंहलद्वीप मध्यतः ॥ ९०
नद्यारावण गंगायाः कूले पद्माकराकरे ।
सितछायो भवेद्विप्रः ताम्रःक्षत्रिय जातिकः ॥ ९१
पीतस्तु वैश्य जातीयः वृषलः कृष्णदीधितिः ।
दोषांस्तस्य प्रवक्ष्यामि नामभिर्लक्षणैश्चषट् ॥ ९२
गुणांश्च कथयिष्यामि पंचचाष्टविधाछविः ।
अभ्रवत् पटलं यस्य तदभ्रक मिति स्थितम् ॥ ९३
धारणे तस्य संपत्तिः आयुश्चैव विनश्यति ।
शर्करामिश्रितंयस्तु तद्विज्ञेयं स शर्करम् ॥ ९४

तस्मिन् धृते दरिद्रत्वं देशत्यागश्च जायते ।
भेदसंशयकृत् त्रासः तेनदंष्ट्रिभयं भवेत् ॥ ९५
भिन्नंभिन्नमितिज्ञेयं भार्यापुत्र विनाशनम् ।
मृत्तिकायस्य गर्भस्था दृश्यते रत्नकोविदैः ॥ ९६
मृत्तिकागर्भकं नाम त्वग्दोष जननं भवेत् ।
दृषत् प्रलक्ष्यते यस्य गर्भेनीलस्य कोविदैः ॥ ९७
अश्मगर्भ तदाख्यातं तद्भर्ता परिभूयते ।
गुरुत्वं स्निग्धकांतित्वं सुरंगं पार्श्वरंजनम् ॥ ९८
तृणग्राहित्व मित्येते गुणाः पंचप्रकीर्तिताः ।
नीलीरससमा भासावैष्णवीपुष्प सन्निभा ॥ ९९
आवलीपुष्पसंकाशा नीलेंदीवर सप्रभा ।
अतसीपुष्पसंकाशा चाष पक्षसमद्युतिः ॥ १००
कृष्णाद्रिकर्णिकापुष्प समानद्युतिधारिणी ।
मयूरकंठ सच्छाया शंभोः कंठनिभा तथा ॥ १०१
विष्णुदेह समाभासा भृंगपक्ष समप्रभा ।
दोषैस्त्यक्तोगुणैर्युक्त इन्द्रनीलो महामणिः ॥ १०२
यस्यहस्ते भवेत्तस्य वित्तमायुर्महद्यशः ।

॥ इन्द्रनीलपरीक्षा ॥

क्षीरमध्ये क्षिपेन्नीलं दुग्धंचेत् नीलतांव्रजेत् ॥ १०३
इन्द्रनीलः सविज्ञेयो रविनंदन वल्लभः ।
इन्द्रनीले धृते सौरिः प्रसन्नः सततं भवेत् ॥ १०४
आयुश्च महतींलक्ष्मीं आरोग्यं च प्रयच्छति ।
तुरुष्क विषयेऽम्भोधेः समीपे विषमस्थले ॥ १०५

॥ मरकतम् ॥

भवेन्मरकतं रत्नं गुणोदोषश्च कथ्यते ।
दोषाः भवेयुः सप्तास्यगुणाः पंच विधाःस्मृताः ॥ १०६

भवे दष्टविधाछाया मणेर्मरकतस्यहि ।
अस्निग्धं रूक्षमित्युक्तं व्याधिस्तस्मिन् घृते भवेत् ॥ १०७

विस्फोटः स्यात् सपिटकं विषाः तत्रहतिः घृते ।
स पाषाणे भवेद्बन्धु नाशो मरकते घृते ॥ १०८

विच्छायं मलिनं प्राहुः वाधिर्यं तेन जायते ।
कर्करं शर्करायुक्तं पुत्रशोक प्रदंघृतम् ॥ १०९

जठरंकांतिहीनं स्यात् दंष्ट्रिवह्निभयावहम् ।
कल्माषवर्णं शवलं ततो मृत्युभयं भवेत् ॥ ११०

इति दोषाः समाख्याताः वर्ण्यन्तेऽथ गुणोदयाः ।
प्रशस्तं कथितं स्वच्छं गुरुस्यात् गुरुतायुतम् ॥ १११

स्निग्धं रूक्षविनिर्मुक्तं अरजस्कमरेणुकम् ।
सुरागं रागबहुलमिति पंच गुणाः स्मृताः ॥ ११२

एतैर्युक्तं मरकतं सर्वपाप भयापहम् ।
बर्हि पिंछ समाभासा चाष पक्षसमप्रभा ॥ ११३

काचादिदोषरहिता तथा शैवालसन्निभा ।
खद्योत पृष्टसंकाशा बालकीर गुरुत्समा ॥ ११४

नवशाद्वल सच्छया शिरीष कुसुमोज्वला ।
एवमष्टौ समाख्याताः छाया मरकताश्रयाः ॥ ११५

छायाभिर्युक्तमेताभिः श्रेष्ठं मरकतं भवेत् ।
शैवालवल्लरीच्छायं सुरंगं त्रासवर्जितम् ॥ ११६

अनर्घ्यं तन्मरकतं प्राहुस्सर्वं विषापहम् ।
सुश्लक्ष्णं चैव सुच्छायं सुरंगं दोषवर्जितम् ॥ ११७
अनर्घ्यं तन्मरकतं प्राहुस्सर्वविषापहम् ।
हिमालये सिंहले च विध्येतापीतटेतथा ॥ ११८

॥ स्फटिकम् ॥

स्फटिकं जायते रक्तं नानारूपं मनोहरम् ।
हिमाद्रौ चंद्रसंकाशं स्वच्छं कांतियुतं भवेत् ॥ ११९

॥ सूर्यकान्तं - चन्द्रकान्तम् ॥

सूर्यकान्तं तु तत्रैकं चन्द्रकान्तं तथा परम् ।
सूर्यांशुस्पर्शमात्रेण वह्निंवमति तत् क्षणात् ॥ १२०
सूर्यकान्तं तदाख्यातं दुर्लभं स्यात् कलौयुगे ।
पूर्णचन्द्र करस्पर्शात् अमृतंक्षरति क्षणात् ॥ १२१
चन्द्रकान्तं तदाख्यातं दुर्लभं स्यात् कलौ युगे ।

॥ मन्दकान्तिकम् ॥

अशोकपल्लवच्छायं दाडिमीबीजसप्रभम् ॥ १२२
विंध्येतापीतटोद्देशे जायते मंदकांतिकम् ।
सिंहले जायते कृष्णमाकरे नीलगंधिके ॥ १२३
पद्मराग भवस्थाने विविधंस्फटिकं भवेत् ।

॥ पुष्यरागम् ॥

ईषत् पीतं पविच्छायं स्वच्छंकांत्या मनोहरम् ॥ १२४
पुष्यराग मितिख्यातं रत्नं रत्नपरीक्षकैः ।

॥ वैडूर्यम् ॥

सिताभ्रधूमसंकाशं मीषत्कृष्णं सितं तुयत् ॥ १२५
वैडूर्यं नाम तत् प्रोक्तं रत्नं रत्नपरीक्षकैः ।

॥ गोमेदकम् ॥

मधुर्बिंदुसमंवापि गोमूत्राच्छ समप्रभम् ॥ १२६
गोमेदकं तदाख्यातं रत्नं सोममहीभुजा ।

॥ प्रवाळम् ॥

सेतौ सागरमध्येतु जायतेवल्लरीतु या ॥ १२७
विद्रुमाख्या सुरक्ता सा दुर्लभारत्नरूपिणी ।
पाषाणत्वं भजत्येषा प्रयत्नात् बाधितासती ॥ १२८
प्रवालं नाम तद्रत्नं वर्णाढ्यं मंदकांतिकम् ।
पद्मरागस्य नीलस्य ये दोषाः परिकीर्तिताः ॥ १२९
तैरेव दूषितं रत्नं संत्याज्यं स्फटिकंनृपैः ।
गौरवं स्वच्छताकांतिः काठिन्यं रत्नजाः गुणाः ॥ १३०
विहायवज्रं नान्येषुशोभनं लाघवं भवेत् ।
रत्नानां रूपसाम्यंतु धूर्ताः कुर्वन्ति युक्तितः ॥ १३१
तेषां परीक्षां वक्ष्यामि रत्नारत्न विचारणे ।
वज्रेण वेधयेत् वज्रं कृत्रिमं चेत् विभज्यते ॥ १३२
कृत्रिमं मौक्तिकं नश्येत् क्षालितं लवणाम्भसा ।
माणिक्यादीनि रत्नानिकर्षनात् कथनादपि ॥ १३३
शोधयेत् रत्नवित् प्राज्ञः कृत्रिमं शुद्धमेव च ।
त्यज्यते कथनात् रागं कृत्रिमं तदुदीरितम् ॥ १३४
मार्दवं दृश्यतेघृष्टे ज्ञेयं तत् कृत्रिमं बुधैः ।
एवं विचार्य रत्नानि कोशे संचिनुयात् नृपः ।
आयुर्लक्ष्मीं जयंकीर्तिं प्रयच्छंति मनीषिणाम् ॥ १३५

APPENDIX I.

Flower Preamble.

To find out the correct names of the several Indian flowers, I have consulted some books such as the Garden Flora, by Farminger and Lushington. Hookers Almanac, the works by Keerthikar and Basu, and supplement to the Indian Pharmacopia of medicines, The Saligrama Nighantu, the Sanskrit and English Dictionaries by Wilson, and, Apte, the Vaijayanthi by Dr. Opport, etc. Further I have received a list of flowers sent to me by the Head Pandit of the Government of Mysore under the instruction of His Highness the Maharaja of Mysore, and a few names from Mr. G. B. Patwardhan, the Superintendent of the Empress Gardens of Poona and I even addressed the Director of the Survey of Botany of Calcutta but I am not satisfied with all the information obtained from several sources. I have, however, exerted my utmost in securing as much exact information as possible and I believe the names given by me are very nearly correct. I am thankful to Mr. T. V. Narasinga Rao, M. A., the present Asst. Professor of Botany of the Presidency College of Madras who has been good enough to procure substantial information to enable me to fix the appropriate and correct scientific names of flowers. I trust that the Botanists and other Scientists and those having a full knowledge of these flowers as also the Pooja lovers will be amply satisfied with the names given by me in different languages comprising of Sanskrit, Latin, Telugu, Tamil and English.

LODD GOVINDAS.

CONTENTS.

CLASSIFIED LIST

The following list, prepared in tabular form, giving equivalent will, I am sure, be of immense use for reference. The names of Jasmins, Lotuses, Champakas, Chrysanthemums, Bauhinias, Ketakis, Vakulams, Punnagas, with miscellaneous flowers,

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
1. JASMINES.			
1	जाति ..	Jasminum Grandi-florum.	జాజి
2	उपजाति ..	Jasminum Species ...	సన్నజాజి
3	सूचिमल्लि or सूक्ष्मजाति.	Jasminum Auriculatum	సూదిజాజి
4			పిచ్చికజాజి or మలయాళజాజి
5	ग्रैष्मिका or नवमालिका or सप्तला.	Jas. sambac Var-flore Manorepleno.	విరజాజి
6	काश्मीरजाति ..	Jas. Officinale ...	కాశ్మీరజాజి
7	मल्लि or मल्लिका ..	Jas. Sambac ...	మల్లి
8	दीर्घमल्लिका or लतामल्लि.	Jas. Species ...	తీగమల్లి
9	करुणमल्लि ..	Jas. Sambac Var-trifoliatum.	రోజామల్లి or గుండుమల్లి
10	वासन्ती ..		వసంతమల్లి
11	वनमल्ली or आस्फोटा	Jas. Pubescens ...	అడవిమల్లి
12	स्वर्णयूथि or हेमपुष्पिका.	Jas. Humile ...	పచ్చఅడవిమల్లి

OF FLOWERS.

names in Sanskrit, Latin, Telugu, Tamil and English languages, of these flowers are classified into several groups consisting Oleanders, Roses, Hinas, Hybiscuses, Mandaras or Patalas, Cassias, Ixoras and Ipomeas, together fragrant leaves, roots and sprouts.

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
ஜாஜி	Jasmine ...	
சன்னஜாஜி		
ஊசிமல்லி or காட்டு ஜாஜி.	Needle Jasmine ...	
மலையாளஜாஜி	Malabar Jasmine ...	
இருவாக்ஷி	Double Jasmine ...	
காஷ்மீரஜாஜி	Kashmir Jasmine ...	
மல்லி	Arabian Jasmine ...	
கொடிமல்லி		
குண்டுமல்லி	Rose Jasmine ...	
பசுமுல்லை	Yellow Jasmine ...	
காட்டுமல்லி	Wild Jasmine ...	
செம்மல்லிகை	Golden Jasmine ...	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
13	मुद्गरम ..	Jas. Angustifolium ...	గరుడమల్లి
14	विछिकिलम् ..	Vangueria Spinosa ...	విచికిలం
15	मालती ..	Aganosma Caryophyllata.	మాలతి
16	हेमपुष्पिका ..	Jas. Species ...	
17	माधवी or अतिमुक्ता	Hiptage Madablota	కురువేంద
18			పచ్చమొల్లి
19	रामबाणम् ..	Jas. flexile or Jas. longifolium.	రామబాణం
20	नागमाल्लि ..	Rhina Canthus communis.	నాగమల్లి
21	वृक्षमल्लि or आकाशनिंब.	Millingtonia hortensis.	ఆకాశమల్లి
22	रङ्गून्माल्लि ..	Quisqualis Indica ...	రంగూనుమల్లి or గతి స్త్రీ రు
23	वर्षिकी ..		
24	कुन्दम् ..	Jas. Multiflorum ...	కుందపుష్పం
25	सुरूपा ..	Poligonum Tomentosum.	యేటుమల్లి
26	भद्रवल्ली ..	Vallaris Henei ...	నిత్యమల్లి
27	शिवमल्लि or कर्णकुण्डलं.	Impatiens Balsamina	శివమల్లి

2. LOTUSES.

28	कमलम् ..	Nelumbiam Grandiflorum.	కమలం
29	श्वेतपद्मम् ..	Nel. White Speciosum.	తెల్లతామర
30	रक्तपद्मम् ..	Nel. Rubrum ...	కెంజాతామర

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
காட்டுபிச்சகம்		
மணக்காரை		
மாலதி		
குருந்தை	Spring Creeper or Delight of the woods ...	
ராமபாணம்	Ramas Arrow ...	
நாகமல்லி	Snake Jasmine ...	
மரமல்லி	Indian Cork tree ...	
ரங்கூன்மல்லி	Rangoon Jasmine ...	
	Spring Jasmine ...	
குருக்குருத்திப்பூ		
எருமல்லி		
நித்யமல்லி	Fragrant Pergola plant.	
சிவமல்லி	Balsam ...	
கமலம்	Sacred Lotus ...	
வெண்தாமரைப்பூ	Lotus Flower ...	
செந்தாமரைப்பூ	Red Lotus ...	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
31	कुमुदं or उत्पलम् . .	Nymphaia Pubescens	తెల్లకలువ
32	रक्तोत्पलम् . .	Nymp. Rubra ...	యెఱ్ఱకలుక
33	नीलोत्पलम् . .	Nymp. Cyanea ...	నల్లకలువ
34	सौगन्धिकम् or कह्लारम.	Nymp. Stellata ...	చిన్నకలువ
35	नीलोत्पलिनी or इन्दीवरम.		చిన్న నల్లకలువ

3. CHAMPAKAS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
36	चम्पका or हेमपुष्पम्	Michelia Champaka.	సంపంగి
37	रक्तचम्पका . .	Mich. Champaka rubra.	యెఱ్ఱసంపంగి
38	श्वेतचम्पका . .	Mich. Champaka Alba.	తెల్లసంపంగి
39	मनोरञ्जितं or हारीतचम्पका.	Artabotrys ordoratissimus.	ఫలసంపంగి
40	नागचम्पकम् . .	Mesua Ferrea ...	నాదచంపకం
41	वनचम्पकम् . .	Plumeria Acutifolia..	గోసంపంగి or దేవగన్నేరు
42	रक्तवनचम्पका . .	Plumeria. Rubra ...	యెఱ్ఱగోసంపంగి
43	सुगन्धराजम् . .	Polianthus Tube Rosa.	నేలసంపంగి
44	लताचम्पका . .	Pergularia Minor ...	సీతామనోహారం
45	उपचम्पका . .	Cananga Odorata ...	జపాను సంపంగి
46	मधुचम्पका . .	Guettarada Speciosa.	పన్నీరుపువ్వం

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
வெள்ளல்லிப்பூ	White Water Lilly ...	
செவ்வல்லி	Red Water Lilly ...	
	Blue Water Lilly ...	
செங்கழுநீர்		
கருநைதல்		
சம்பங்கிப்பூ	Golden Flower ...	
செஞ்சண்பகம்		
வெண்சண்பகம்		
மனோரஞ்ஜிதம்	Fragrant hearts joy ...	
நாகசண்பகம்		
காட்டுசம்பங்கி	Temple Flower of Pagoda tree.	
செங்காட்டுசண்பகம்.		
நீலசம்பங்கி	Tube rose ...	
கொடிசம்பங்கி	Cowslip Creeper ...	
சீமைமனோரஞ்சிதம் .	Ilang-Ilang ...	
பன்னீர்ப்பூ		

4. CHRYSANTHEMUMS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
47	सेवन्तिका ..	Chrysanthemum Caronarium.	చామంతి
48	चारुकेसरम् ..	Chrysanthemum Species.	పెద్దచామంతి
49	लाक्षापुष्पं or अतिमञ्जुला.	Chrys. Rubra ...	యెఱ్ఱచామంతి
50	श्वेतचामन्ति ..	Chrys. Album ...	తెల్లచామంతి

5. OLEANDERS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
51	करवीरं or अश्वघ्न. .	Nerium Odorum ...	గన్నేరు
52	श्वेतकरवीरं ..	Nerium Odorum or white flowered variety.	తెల్లగన్నేరు
53	पीतकरवीरं ..	Thevetia nervii folia.	పచ్చగన్నేరు
54	रक्तकरवीरं ..	Nerium Odorum or red flowered variety.	యెఱ్ఱగన్నేరు
55	बृहत्करवीरं ..		జంటగన్నేరు or దొంతి పువ్వు

6. ROSES.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
56	कुब्जकं or स्थलारविन्दं or स्थलपद्मम्	Rosa Indica ...	రోజారోజా
57	श्वेतकुब्जकम् ..	Rosa Alba ...	తెల్లరోజా
58	पीतकुब्जकम् ..	Rosa Eglanteria ...	పసుపురోజా
59	रक्तकुब्जकम् ..	Rosa Gollica ...	పట్టురోజా

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
சாமந்திப்பூ	Chrysanthemum ...	
பெரியசாமந்தி	Longrayed Chrysan ...	
சிகப்புசாமந்தி	Red Rayed Chrysan ...	
வெண்சாமந்தி	White Rayed Chrysan.	
அரளி	Horse-slain flower or Indian Oleander ...	
வெள்ளை அரளி	White Indian Oleander	
மிங்க அரளி	Yellow Oleander ...	
சிகப்பு அரளி	Red Oleander ...	
இரட்டை அரளி	Double Oleander ...	
ரோஜாப்பூ	Indian Rose ...	
வெள்ளைரோஜா	White Rose ...	
மஞ்சள்ரோஜா	Marechneil Rose or French Rose.	
பட்டுரோஜா	Red Rose ...	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
60	वनकुब्जकम् ..	Rosa Involucrata ...	అడవి రోజా
61	शतपत्रिका ..	Rosa Centifolia ...	శతపత్రి
62	सेवती ..	Rosa Species ...	సేవతి

7. HENNAS.

63	शैरेयम् ..		తెల్లగోరంటు
64	कुरण्डका ..	Lawsonia Alba ...	పసుపుగోరంటు
65	कुरवका ..		[illegible]గోరంటు
66	आर्तगळ ..		నల్లగోరంటు

8. HYBISCUSES.

67	जपा or ओढ्रपुष्पं ..	Hibiscus Rosa Sinensis.	దాసాని పువ్వు
68	श्वेतजपा ..	Hibiscus Alba ...	తెల్లదాసాని పువ్వు
69	पीतजपा ..	Hibiscus Species ...	పసుపుదాసాని పువ్వు
70	नीलजपा ..	Hibiscus Syriacus ...	నీలదాసాని పువ్వు.
71		Hibiscus Mutabilis...	
72	भारद्वाजीपुष्पं ..	Hibiscus Vitifolius...	కారుపత్తి

9. MANDARAS OR BAUHINIAS.

73	मन्दारा ..	Bauhinia Purpurea	పెద్దఆరి
74	वनराजा ..	Bauhinia Race mosa.	పచ్చఆరి
75	शिवमल्लिका or पाशुपदं.	Bauhinia Acuminata	శ్వేత కాంచనం
76	चंमरिकं ..	Bauhinia Variegata..	దేవీకాంచనం

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
காட்டுரோஜா	Wild Rose ...	
சதபத்ரி	Cabbage Rose ...	
ஷேவதி ...	Indian Light Pink Small Rose ...	
மருதாணி or ஐவனம்	Henna ...	
செம்பருத்தி	Shoe flower or China Rose.	
வெண்பருத்தி		
மஞ்சள்பருத்தி ...		
நீலபருத்தி		
	Changeable Rose ...	
மணிதுட்டி		
மந்தாரை	Purple mountain Eboney.	
சிட்ராச்ச	Common mountain Ebony ...	
கொக்குமந்தாரை	Crane's feather Ebony.	
செம்மந்தாரை or கோவிதாரம்.	Variegated mountain Ebony ...	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
77	नागमल्ली ..	Bauhinia Anguina ...	నాగవల్లి

10. KETAKYS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
78	केतकी ..	Pandanus Odoratissimus ...	తెల్ల మొగిలి
79	स्वर्णकेतकी ..	Pandanus Species ...	పసుపు మొగిలి

11. VAKULAMS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
80	वकुळ ..	Mimusops Elangi ...	పొగడ
81	बृहत्वकुळम् ..		

12. PUNNAGAS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
82	पुन्नाग ..	Calophylum Inophyllum ...	పొన్న
83	देववल्लभम् ..	Ochrocarpus Longifolius ...	సురపొన్న

13. PATALAS OR TRUMPET FLOWERS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
84	कुबेराक्ष ..	Stereospermum suaveolens ...	కోక్రూస
85	स्वर्णपाटला ..	Stereospermum chelanoides.	ఇషికరాసి
86	कृष्णपाटला ..		కృష్ణపాటల

14. CASSIAS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
87	काञ्चनारं or आरग्वधं	Cassia Fistula ...	రేల
88	रक्तकाञ्चनारम् ..	Cassia Marginata ...	కొల్లమునగ

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
நாகவல்லி	Snake like Ebony ...	
தாழம்பூ	Fragrant Screwpine ...	
செந்தாழம்பூ	Yellow Screwpine ...	
மொகுழம்பூ	Mograh or Elangy ...	
புன்னை	Alexandrian Laurel ...	
சுரபுன்னை	Fragrant Poon ...	
பாதிரி	Trumpet Flower ...	
பொன்பாதிரி	Yellow fragrant trumpet flower.	
கிருஷ்ணபாடல		
சரக்கொன்னை	Indian Laburnum or Pudding pipe tree.	
செங்கொன்னை ...	Red Indian Laburnum or Horse Cassia.	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
89	तगर or चक्रमर्दका ..	Cassia Tora ...	తంతెము
90	दद्रुघ्न ..	Cassia Alata ...	సీమఅవిశ

15. IXORAS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
91	मन्मथबाणम् ..	Ixora Coccinia ...	సాతానిపుష్ప
92	अर्कवल्लभा or माध्याह्निकम्.	Ixora Banduka ...	సిందూరం
93		Ixora Parviflora ...	
94		Ixora Stricta ...	
95		Ixora Undulate ...	

16. IPOMEAS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
96	चन्द्रकान्ता ..	Ipomea bononox ...	నాగరముక్కిడి
97	कन्दकी ..	Ipomea Batatas ...	
98	कामलता ..	Ipomea Quamoclit...	కాశీరత్నం
99	मन्दवल्ली ..	Ipomea Glaberina ...	మెట్టతూటి

17. MISCELLANEOUS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
100	सन्ध्याराग ..	Mirabilis Jalapa ...	సంద్యమల్లి
101	कर्णिकार ..	Pterospermum Acerifolium	ముచ్చకంద
102	मुचुकुन्द ..	Pterospermum Suberifolium	లోలగు
103	पारिजातम् ..	Nyctanthes Arbor-tristis.	పారిజాతము

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
தகரை	Coronaria ...	
சீமை அவுரி	Ring worm shrub ...	
சாதானிப்பூ	Scarlet Jungle Geranium or Cupid's arrow.	
சிந்தூரம் ...	Noon-flower.	
	Large Jungle geranium.	
	Pink jungle geranium..	
	White Jungle geranium.	
நாகரமுக்குருத்தி	American Moon flower.	
	Sweet Potato flower ...	
மயிர்மாணிக்கம்	Indian Pink or Red Jasmine.	
நாகரமுக்குருத்தி	Indian Moon flower ...	
பத்ராக்ஷி	Marvel of Peru or 4 O'clock flower.	
வெண்ணுங்கு		
பாரிஜாதம்	Coral Jasmine or night blooming Jas.	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
104	रुद्राक्षिपुष्पम् ..	Gomphrena Glabosa.	రుద్రాక్షిపూలు
105	बन्दुजीवकम् ..	Pentapetes Phoenicia	మంకెన
106	देवतामल्ली ..	Randia Uliginosa or Dumetorium.	అడవిమంగ
107	झन्डूकम् ..	Togetes Patula ...	బంతి
108	कनकांबरी ..	Crossandra undulaefolia.	కనకాంబరం
109	नीलांबरी ..	Daedalcanthus Nervosus ...	నీలాంబరము
110	नन्द्यावर्त्त or प्रान्दितगर.	Tabermamontana Coronaria.	నందివర్ధనము
111	कादंबरी ..	Arthocaphalus Kadumba.	కాదంబము
112	तमाल ..	Garcinia Xanthocymus.	తమాలము
113	अर्जुनपुष्पम् ..	Lagerstroomia flos reginea.	వరగోగు
114	ककुभ ..	Termenalia Arjuna...	తెల్లమద్ది
115	द्रोणपुष्पम् ..	Leucas Linifolia ...	పూలతుమ్మి
116	सूर्यकान्ती ..	Helianthus Annus ...	సూర్యకాంతం
117	मुष्कका ..	Schrebera Swietenoides.	ముక్కిడి
118	मयूरा ..	Caesalpinea pulcharrima	తురాయి
119	शंखोदरी ..	Poinciana Regia ...	కొజ్జతురాయి
120	बका or अगस्ति ..	Sesbania Grandi flora	అవిసి
121	नागलिङ्गम् ..	Couropita Guiannensis.	నాగలింగం
112a	कोकिल or शंखपुष्पम्	Clitoria Ternatia ...	దింటెన

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
வாடாமல்லி	Bachelor's Button ...	
நாகப்பூ		
காரைப்பூ	Devine Jasmin ...	
ஜயந்தி	French Mary Gold ...	
சனகாம்பரம்		
நீலாம்பரம்		
நந்தியாவட்டை	Milky Jasmin ...	
கடம்பை	Parvathi's tree flower.	
மலைப்பச்சை	Eswara's Mango or yellow mango tree...	
பூமருது	Pride of India or Queen's Flower.	
வெள்ளைமருது		
தும்மப்பூ		
சூர்யகாந்தி	Sun Flower ...	
மோகலிங்கம்	Weavers Beam ...	
ஆண்டிப்பூ	Peacock flower ...	
பெருமயிர்கொண்டி	Gold Mohur ...	
அவந்தி	Agasthya Plant or bean tree.	
நாகலிங்கம்	Cannonball Flower ...	
சங்கபுஷ்பம்	Cuckoo flower ...	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
122	वरुण ..	Crataeva Religiosa ...	ఉలిమిడి
123	गन्धपुष्प ..	Parkinsonia aculeata	కుల్లుజగ
124	अशोका ..	Saraca Indica or	అశోకము
125	,, ..	Jonesia Asoka ...	[illegible] టా
126	गिरिमयूरा ..	Ardisia Humilis ...	కొండమయూ?
127	किंशुका ..	Butea Frondosa ...	మోదుగ
128	अच्छुत ..	Morinda Citrfolia ...	తొగరు
129	नागरङ्गम् ..	Citrus Specius ...	కిచ్చిలిపువ్వు
130	शाल्मली ..	Bombax Malabaricum.	బూరుగ
131	सप्तपर्ण or गजपुष्पम्	Alstonia Scholaris ...	ఏడాకులపాల
132	लोध्रपुष्पम् ..	Symplocos Racimosa	నాపరలొద్దుగ
133	गिरिकरणी or विष्णुक्रान्ति.	Evolvulus Alsinoides	విష్ణుక్రాంతి
134	गिरिकर्णिका ..	Alhagi Maurorum ...	తెల్లగినియ చెట్టు
135	सुरङ्गी ..	Ochrocarpus Longifolius.	సురంగి
136	लवङ्गपुष्पम् ..	Eugenia Caryophyllata.	లవంగపువ్వు
137	कुसुभम् ..	Carthamus Tinctorius.	కుసుంబ
138	कुङ्कुमपुष्पम् ..	Crocus Sativus ...	కుంకుమపువ్వు
139	रात्रिपुष्पम् ..	Hosu no-Hanna ...	
140	लाङ्गलिका ..	Gloriosa Superba ...	అడివినాభి
141	कुटजम् ..	Holarrhena Antedysentrica.	అంకుడు

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
மாவலிங்கம்		
பராங்கிவேல்	Jews Thorn ...	
அசோகபுஷ்பம்	Sorrowless tree or	
ஷை	hearts ease of Maha-bharata.	
மணிபத்மம்	Spear Flower ...	
முருகம்பூ	Dark tree or Battle of Plassey tree.	
நொணா	Indian Mulberry ...	
கிச்சிலிப்பூ	Orange Blossom ...	
இலவமரம்	Cotton tree ...	
எழுயிலைப்பாலை	Seven leaved milk plant.	
	China nora or Californian Cinchona.	
விஷ்ணுகாந்தி	Bird's eye-flower ...	
கிரிகரணிகா	Chamel thorn ...	
சுரங்கி		
லவங்கப்பூ	Clove flower ...	
குசும்பம்	Bastard Saffron ...	
குங்குமப்பூ	Saffron flower or Lady of the light.	
கலப்பைக்கிழங்குபூ ..		
குலபாலை	Cauessi bark flower ...	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
142	दाडिमपुष्पम् ..	Punica Granatum ...	దానిమ్మపుష్ప
143	कोकिलाक्षा ..	Hygrophila Spinosa.	నీరుగూబిరు or నీరుగొబ్బి
144	शिवलिंग ..	Parkia Biglandulosa..	సాంబ్రాణిపుష్ప
145	नागगोळ ..	Murrya Exotica ...	నాగగొలుగు
146	अरिमेदका ..	Acacia Farneusianna.	నాగతుమ్మి
147	मधुमालती ..	Dregea Volubilis ...	పొట్టతామర
148	शुकनास or मुनिद्रुवम्	Oroxylum Indicum...	దుందిలకు
149	धातकी ..	Woodfordia floribunda.	ఆరెపువ్వం
150	दीपकपुष्पम् ..	Plumbago Rosea ...	యెఱ్ఱచిత్రమూలం
151	किरातपुष्पम् ..	Andrographis Paniculata.	నలవేము
152	नन्दिवृक्ष ..	Cedrela Toona ...	నందిచెట్టు
153	गिरिमल्लिका ..	Wrightia Zeylanoia .	కొండమల్లి
154	श्लेष्मातकम् ..	Cordia Mixa ...	నక్కెర
155	लक्ष्मीपुष्पम् or बिल्वपुष्पम्.	Aegle Marmelos ...	బిల్వం or మారేడు
156	शुकपुष्पम् or मृदुपुष्पम्.	Albizzia Lebbeka ...	దిరిసెన
157	कोरण्डम् ..	Carissa carandas ...	వాకచెట్టు
158	सहदेवी or श्यामलता	Ichorocarpus Frutiscens.	సహదేవి
159	प्रियङ्गु	Aglalia roxburghiana	ప్రేంకణపుష్ప
160	शिन्दूरपुष्पम् ..	Mallotus Phillippinensis.	కంపిల్లకం
161	सिन्दुवारपुष्पं or निर्गुण्डी.	Vitex Negundo ...	వావిలి

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
மாதளம்பூ	Pomegranate flower ...	
நீர்மல்லி		
மாவகம்	Nitta tree of Africa ...	
வெண்காரை	Chinabox ...	
கதுர்வேல்	Cassie Flower ...	
கெடியாலை		
அரண்டை		
	Fire-flame Bush ...	
செங்கொடிவேலி		
நலவேர்பூ	Common Bastard Cedar	
தூண்மரம்		
மலைமல்லி		
சிறுசந்திருவளி		
பில்வப்பூ	Indian bail or Golden Apple.	
காட்டுவாகை	Siris tree ...	
களாப்பூ	Bengal current ...	
ஊதாகொடி	Dark blue Creeper ...	
கண்ணிகாமபூ		
கபிலம்	Monkey face tree or Kamala tree.	
நொச்சி	Five-leaved chaste tree.	

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
162	सीमाञ्जनं ..	Moringa Pterygosperma.	మునగపువ్వు
163	भार्गी or अङ्गारवल्लि	Clerodendron Serratum.	గంటుబారంగి
164	कुण्डली ..	Clerodendron inerme.	పిసినిశా
165	स्वर्णकदंब ..	Adina cordifolia ...	రుద్రగణప
166	जलकदंब ..	Stephegyne Parvifolia.	బొట్టుగణప
167	कृतमाला or पादपेत्पला.	Webera Corynbosa...	బొమ్మపాపట
168	मदनपुष्प ..	Randia Dumetorum.	ప్రుంగపుష్పం
169	सुगन्दराजा ..	Gardenia Jasminoides.	
170	श्वेतदीपिका ..	Plumbago Ezeylanica.	తెల్లచిత్రమూలం
171	वेकुण्टपुष्पम् ..	Anisoneles Malabarica.	ముగళీరపుష్పం.
172	कृष्णनिर्गुण्डी ..	Juslicia Gendarussa.	నల్లవావిలి
173	गांदारी ..	Gyselina Arborea ...	గుమ్ముడుటేకు
174	वसन्तधूति ..	Mimusops Kanki ...	
175	नीलपुष्पम् ..	Limum Usitatissimum.	బలిసపూలు
176	कुमुदिनी ..	Limnanthenum Crystatum.	కుముదినీ

18. FRAGRANT LEAVES ROOTS AND SPRONTS.

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
177	दमनं ..	Artemesia Austriaca var Orientalis.	దవనము
178	चमकं or जटा or बाला.	Lavendula Carnosa...	కురువేరు

Tamil Name.		English Name.		Remarks.
முருங்கப்பூ	....	Horse radish tree	...	
கண்டுபாரங்கி	....			
செங்கங்குப்பி	....			
மஞ்சகதம்பை	....	Yellow Kadamba	...	
நீர்கதம்பை	....	Water Kadamba	...	
பாபட்டான்	....	Battle flower	...	
ஊங்காரை	....	Common emific nut	...	
		Large wax flower	...	
சித்ரமூலம்	....	White flowered lead nut		
பேம்ருத்தி	....	Malabar Cat nut	...	
கறுநொச்சி	....	Common Gendarussa...		
குமிழுமரப்பூ	....	White teal flower	...	
ஆளிபூ	....	Linseed flower	...	
குமுதபுஷ்பம்	....			
தவனம்	....	Indian Absinth	...	
குருவேரு	....	Thick leaved Lavender.		

No.	Sanskrit Name.	Latin Name.	Telugu Name.
179	वीरण or उशीश ..	Andropogon Squarrosus.	వట్టివేరు
180	रुद्रजटा or सुगन्धपत्रा	Ocimum Bacilum ...	సబ్జా
181	गङ्गपत्र ..	Curcuma Zedoria ...	గంగపత్రం
182	गन्धमञ्जरी ..	Pogostemon Paobouli	పచ్చపెన్న or కదురుబ
183	कर्पूरवल्लि ..	Coleus Aromaticus...	కర్పూరవల్లి
184	मालातृणम् ..	Andropogon Schoenamthus.	నిమ్మగడ్డ
185	देवदारु ..	Erythroxlow Monogynum.	అడవిగోరంటు
186	मरुवम् ..	Oringanum Margoram.	మరువము
187	तुळसी ..	Ocimum Sanctum ...	తులసి
188	तमालपत्रम् ..	Garcinia Xanthochymus.	తమాలము ఆకులు

Tamil Name.	English Name.	Remarks.
வட்டுவேரு	Cus-cus Grass ...	
திருநுர்திபத்ரி or சப்ஜா.		
கங்கபத்ரம்		
கதிர்பச்சை		
கற்பூரவல்லி		
கர்பூரபன்	Lemon Grass ...	
தேவதாரம்	Bastard Sandal or Red Cedar.	
மருவம்	Sweet Marjoram ...	
துளஸி	Sacred Basil ...	
மலைபச்சை		

